

ALTARUL BANATULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI
ȘI A EPISCOPIEI ARADULUI

C U P R I N S U L

Anul II (XLI), nr. 4—6 (serie nouă)

aprilie—iunie 1991

Redacția : Viitorul religiei — — — — — 3

STUDII

Preot DAN NICOLAU : Înviearea Domnului Hristos, certitudine și viață	— — — — —	11
Pr. prof. dr. TEODOR BODOGAE : Sfintul Vasile cel Mare în conștiința creștinătății	— — — — —	14
Pr. prof. CONSTANTIN RUS : Citeva remarci asupra pluralismului juridic în Bizanț	— — — — —	18
MARIA MUȚIU : Danii moldovene pentru Muntele Athos în sec. XVI	— — — — —	34
Preot IOAN BUDE : Citeva aspecte ale disciplinei muncii preotești	— — — — —	37
Preot FILARET COSTEA : Cultul divin — mijloc de zidire și pastorație creștină	— — — — —	46
Preot DUMITRU MOCA : Canonul Sfintului Andrei Criteanul	— — — — —	49
Pr. prof. IONEL POPESCU : Contribuția slujitorilor Bisericii la păstrarea și afirmarea culturii în părțile Caransebeșului	— — — — —	59
Prot. dr. GHEORGHE LIȚIU : „Speranța”, prima revistă românească arădeană	— — — — —	71

DREAPTA ÎNVĂȚĂTURĂ A BISERICII

Arhiepiscop PAVALI : Credința pe care o mărturisim (III)	— —	76

LECTURI PATRISTICE

Fer. IERONIM : Comentar la Sfinta Evanghelie după Matei (continuare)	— — — — —	83

PROBLEME PASTORALE ȘI LITURGICE

Preot IONEL OPREA : Preot nu poate fi oricine	— — — — —	90
Prot. GHEORGHE NEDA : Cădirea	— — — — —	92
Prot. IOAN OLARIU : Așezarea Evangheliei pe tetrapod	— —	95

URME DIN TRECUT

[Prot. dr. GHEORGHE CIUHANDU] : Manuscrise și dieci bihoreni	— — — — —	97
OLIMPIA CIOBANU JURCA : Vechi tradiții spirituale lugojene	— — — — —	101
[Dr. AUREL COSMA jr.] : Nicolae Titulescu cetățean de onoare al Timișoarei și Lugojului	— — — — —	109

ANIVERSĂRI

Prot. MOISE IANEȘ : Două decenii de existență a Vicariatului ortodox român din Iugoslavia	— — — — —	112
TODOR MILOVAN : Unele aspecte demografice ale naționalității române din Banatul sârbesc	— — — — —	115

ALTARUL BANATULUI

4-6

Serie nouă, anul II (XLI)
aprilie—iunie

EDITURA MITROPOLIEI BANATULUI

7 III 2006

COMITETUL DE REDACȚIE

- Președinte :** I. P. S. NICOLAE, Mitropolitul Banatului.
- Vicepreședinți :** P. S. TIMOTEI, Episcopul Aradului, Ienopolei și Hălmagiului.
Prea Sfințitul Episcop EMILIAN BIRDAȘ
- Membri :** Preot ILIE MAIER vicar administrativ la Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului.
Preot EMIL ROMAN vicar administrativ la Episcopia Aradului.
Preot PETRU DOROBANȚU, consilier la Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului.
Pr. dr. IOAN TULCAN, preot la parohia Arad—Centru.
Preot SORIN COSMA, profesor la Seminarul teologic din Caransebeș.
- Corectori :** Preot IOAN D. ȚIRNEA
CONSTANTIN GURAU
- Redacția și Administrația :** Arhiepiscopia ortodoxă română, 1900
Timișoara I, bd. C. D. Loga nr. 7. Cont virament
Banca de comerț, filiala Timișoara, nr. 45.10.8.192.
Abonamentul anual — lei 500

VIITORUL RELIGIEI

Atunci cînd se pune problema viitorului religiei, motivația poate fi diversă ; uneori, punctul de plecare îl constituie teza potrivit căreia dezvoltarea socială și spirituală reduc din ce în ce mai mult spațiul vital al religiei, în timp ce ea este, în realitate, valoarea culturală cea mai de preț a umanității ; este posibil de asemenea să se plece de la ideea că religia este menită să dispară, dispariție care va oferi omului posibilitatea de a se realiza pe sine și, în același timp, va asigura progresul personal al individului. Nu mai puțin se poate discuta despre viitorul religiei adoptînd atitudinea omului de știință, care ia în considerare faptele, „sine ira et sine studio“ și trage de aici concluziile.

Pe de altă parte, la originea întrebării care este viitorul religiei, se pare că stau două concepții diametral opuse : unii consideră că religia aparține omului ca un atribut inerent, necesar, asemănător facultății de a merge drept, de a vorbi, de a gândi. Nu mai puțin trebuie însă admis că forma în care omul își exprimă religiozitate este susceptibilă de transformări. Felul de a-și manifesta propria aspirație spre valorile veșnice și netrecătoare ale religiei, variază de asemenea. Formele exterioare ale religiei pot apare și dispărea, dar în toate continentele, în toate locurile și în toate timpurile, așa cum atestă istoria, omul și-a plecat mereu genunchii pentru a adresa rugăciuni propriei divinități, într-o atitudine de cerere, de teamă, de recunoștință, de ispășire, rugăciuni care ne permit să ne dăm seama de psihologia omului din epoci foarte îndepărtate. Rugăciunea simplă de mulțumire a cutărei sau cutărei populații, rugăciunea de invocare din criptele mortuare ale egiptenilor, plîngerile scrise cu litere cuneiforme pe tăblițe, invocarea cerului în China, poemele grecilor și romanilor cîntînd victoriile și succesele, formulele de

resemnare în textele budiste, cîntecele de laudă închinare divinităților Panteonului, toate acestea reprezintă un permanent imn polifonic care a străbătut veacurile, o implorare a umanității tuturor veacurilor către Ființa Supremă spre a-i acorda omului mîntuirea și sprijinul Cerului. Și astfel, în măsura în care putem studia demersurile culturii de-a lungul istoriei umanității, tot astfel putem auzi vocea credincioșilor, rugăciunile pe care le-au rostit permanent.

Sînt însă și alții, mai puțin atenți la faptele istorice, care afirmă că religia nu este decît un fenomen care ține de stadiul preștiințific al umanității. Nu este vorba, deci, decît de tentativa de a explica acele domenii pe care știința nu le-a explorat încă. În realitate deci, n-am avea de-a face decît cu simple ipoteze, născocite pentru a explica o lume încă nepătrunsă, dar care își vor pierde sensul pe măsură ce legile universului vor fi cunoscute, studiate și experimentate. Ar rezulta de aici că religia n-ar fi decît atributul unei stări primitive a omului și că va dispărea de la sine pe măsură ce omul se va ridica la o înțelegere superioară a lucrurilor.

Există argumente pro și contra fiecăreia din aceste atitudini.

Că religia este un atribut al vieții umane e ceva ce istoria o dovedește îndestul. Toate marile culturi ale trecutului au fost în esență culturi care au purtat amprenta religioasă. De cînd a apărut în preistorie, omul s-a arătat a fi religios, o ființă care posedă o concepție religioasă chiar dacă simplistă, insuficient conturată sau chiar primitivă.

Desigur, au existat în istorie perioade de decădere religioasă, dar ele au coincis cu epocile de decadență a culturii, cu epocile de tranziție.

Cînd în lumea antică a imperiului roman credința în existența și influența zeilor a scăzut, au proliferat o mulțime de culte eex-tatice și mistice. Creștinismul, care a apărut într-o lume de culte a misterilor, pătrundea într-o lume care aspira spre o cunoaștere religioasă mai profundă, care căuta fără răgaz mîntuirea. Este adevărat că acestui mod de a prezenta lucrurile i se poate contrapune altul : chiar în același timp, lumea nu era încă coaptă să se ridice deasupra credinței iar știința nu-i dădea încă posibilitatea să explice fenomenele care scăpau înțelegerii obișnuite. De-a lungul dezvoltării sale milenare, ni se spune, umanitatea a stră-

bătut atâtea stadii : acela al canibalismului, acela al sclavagismului și multe altele. De ce n-ar putea, pe drumul spre dezvoltarea sa integrală, să rupă lanțurile credinței religioase ?

Mai nou, se invocă argumentul secularizării pentru a întemeia părerea că, în realitate, credința religioasă n-ar fi decît un epifenomen aparținînd unei faze întîrziată a dezvoltării umanității și că, deci, va dispărea încetul cu încetul. Societatea — se spune — nu mai este pătrunsă de religiozitate sau, în orice caz, nu în aceeași măsură ca de-a lungul veacurilor anterioare. Credința, religia, Biserica n-ar mai deține azi nici un monopol. Fără îndoială, religia și Biserica se mai bucură încă de un oarecare primat datorat unor motive de ordin tradițional, dar viziunea religioasă asupra lumii și-a modificat ponderea din trecut. Statul laic și societatea pluralistă nu mai acordă religiei și Bisericii un loc primordial ; nu fac altceva decît să le tolereze. Și cum această obligativitate de ordin sociologic de a îmbrățișa religia a slăbit, iar în viitor va dispărea probabil cu desăvîrșire, e de așteptat ca numărul credincioșilor să scadă progresiv. Pentru a susține această opinie se aduce ca probă diminuarea participării credincioșilor la manifestările religioase cum ar fi slujbele duminicale, mai ales la orașe (civilizația noastră devine tot mai mult o civilizație citadină). Se observă apoi, recurgerea tot mai rar la Sfintele Taine, la Mărturisire în mod special. În unele părți se observă o împuținare a căsătoriilor și o înmulțire a divorțurilor. De asemenea, în unele țări, învățămîntul religios devine tot mai mult facultativ. Nu mai puțin crește numărul celor care nu mai întrețin cu Biserica decît legături formale. Statisticile, care devin tot mai frecvente, arată creșterea numărului acelor care, deși rămîn în sinul Bisericii, nu mai împărtășesc în întregime învățătura ei, drept care se afirmă, nu fără malițiozitate, că nu mai e mult pînă cînd religia va dispărea.

Numai că luînd în ajutor statisticile, se poate dovedi orice, atît o teză cît și alta. Noi însă nu vrem să susținem că totdeauna toți oamenii au crezut cu aceeași intensitate în toate învățăturile Bisericii. În realitate, de-a lungul vremii, religia a fost un amestec de credință totală și de semi-credință, un amestec de certitudini și îndoieli, de aspirații, superstiții și necredință. Declarația cea mai sinceră pe care un om o poate face cu privire la propria sa

credință, este cea din Evanghelie : „Doamne vreau să cred, dă-mi Tu vino în ajutorul necredinței mele“.

La drept vorbind, e greu să te pronunți despre acest element atât de intim al omului, care este credința. Ce putem noi spune despre credința sau îndoielile oamenilor din veacurile X, XV, sau XVIII ? De asemenea, ce știm noi despre participarea la serviciile religioase în trecut, ori cum se prezintă ea azi ? Până la urmă tot așa stau lucrurile cu secularismul. Se spune că în vremea noastră se dezvoltă din ce în ce mai mult. Este însă secularismul un fenomen exclusiv al epocii noastre ? Chiar epoci caracterizate printr-o pietate deosebită, cum ar fi evul-medliu, n-au fost lipsite de manifestări seculariste. Mișcarea inițiată de Sf. Francisc din Assisi n-a fost altceva decât o reacție viguroasă împotriva conducerii unei Biserici Romano-Catolice secularizată.

Se cuvine să atingem însă și alte aspecte ale secularismului. Să fie oare adevărat că secularizarea e un fenomen în continuă dezvoltare ? Este ea un fapt ireversibil, cu neputință de recuperat ? Diminuarea comportamentului religios, inerent secularismului, contribuie oare la dispariția credinței, la moartea religiei ? Înainte cu câțiva zeci de ani probabil că răspunsul ar fi fost afirmativ. Astăzi se manifestă mai multă prudență. Se știe, de exemplu, că anumite fenomene ale fizicii nucleare scapă legilor mecanice de la cauză la efect ; cu atât mai mult, când e vorba de fapte ale spiritului, e nepotrivit să le aplici legile naturale.

După ce Japonia a capitulat la sfârșitul celui de al doilea război mondial, șintoismul și-a pierdut caracterul de religie oficială a statului. Această țară foarte industrializată era, deci, deschisă oricărui curent religios și oricărei ideologii. Mulți și-au închipuit atunci că în vidul existent va câștiga teren ateismul și materialismul. În schimb însă, Japonia a cunoscut o extraordinară renaștere spirituală ; cu acest prilej, alături de șintoism și de budism, creștinismul a început să exercite o foarte puternică atracție. Și nu numai în Japonia, dar chiar în Africa sau în America de Sud religia n-a devenit un fenomen perimat ci, dimpotrivă, dovedește o mare vitalitate. Nu e mai puțin adevărat că în aceste continente se dezvoltă, se diluează și sfârșesc prin a seca forme noi de religie, complexe de idei, practici creștine și păgâne. Asemenea fenomene e clar că nu pot fi explicate prin secularism, așa cum este el înțeles obișnuit. Acolo unde Biserica oficială

pierde forța de atracție, se întâmplă adesea să se dezvolte spontan un proces tocmai contrar iar personalitatea lui Iisus să devină fascinantă. Pentru numeroși tineri americani care n-au beneficiat de instrucție religioasă, care, prin urmare, n-au auzit niciodată vorbindu-se de Iisus, această întâlnire cu El și cu mesajul Său s-a dovedit a fi o noutate absolut tulburătoare. Dimpotrivă, în țările unde instrucția religioasă e obligatorie, se întâmplă adesea ca impresiile negative culese la școală să se constituie într-un obstacol la atari experiențe.

Așa dar, precum demonstrează istoria prezentă a omului, a putea și a voi să crezi reprezintă o necesitate a naturii umane până într-atît încît el încearcă să și-o satisfacă prin nu importă ce mijloc. Și dacă îi este refuzată calea unei credințe religioase obișnuite, el caută satisfacție în ocultism, parapsihologie, astrologie, în diferite forme primitive de superstiție sau în diferite secte și denominațiuni.

Un exemplu concludent ni-l poate oferi chiar România. Timp de aproape 50 de ani, la noi ateismul a fost proclamat doctrină oficială ; mai multe generații au fost îndoctrinate în acest sens de școală, de opinia publică, de mass-media ; tuturor li s-a spus că religia nu este altceva decît superstiție, suprastructura ideologică a sistemului capitalist. Cu toate acestea, nimic n-a putut smulge credința din suflete și astfel ea a irumput în zilele Revoluției din Decembrie '89 cînd pe buzele mulțimilor au înflorit irezistibil cuvintele : „Dumnezeu este cu noi“.

Secularismul și presiunile din afară nu fac altceva decît să provoace nașterea unor forme noi religioase. Anumiți experți apreciază că extinderea secularizării împinge comunitățile de credincioși să se replieze, să se izoleze, să-și asume aspecte asemănătoare celor ale sectelor și să-și stabilească unele legi sociale și morale riguroase. Credința ca atare însă nu dispăre niciodată.

Pentru a sfîrși, se cuvine să ne oprim puțin asupra creștinismului și să ne întrebăm dacă el împărtășește destinul religiilor în general, altfel zis, dacă viitorul creștinismului trebuie pus în aceeași termeni ca al celorlalte religii ? Din acest punct de vedere vom observa că au fost anumiți teoreticieni care au vorbit despre un creștinism fără religie. Respectivii au voit, într-un moment de decădere a religiilor în general, să salveze creștinismul cel puțin în esența lui. Or creștinismul nu este o religie asemănătoare

altora ; originalitatea creștinismului constă în aceea că el proclamă intervenția directă a lui Dumnezeu în lume și în istoria umanității, că Iisus — intrat în istorie ca Fiu al lui Dumnezeu — continuă încă și acum să lucreze prin Sfântul Duh. Prin aceasta creștinismul diferă fundamental de celelalte religii. În același timp el este o religie care posedă un cult, minuni, apariții, porunci, reguli, păcate, greșeli și iertarea lor. Diferite forme de expresie ale creștinismului coincid parțial cu formele de expresie care se găsesc în alte religii, deoarece natura umană este pretutindeni aceeași. Acela, însă, care ar pretinde să elimine tot ceea ce creștinismul are comun în formele sale de expresie ori de cult cu celelalte religii pentru a nu păstra din Evanghelie decât principiul iubirii, acela care ar pretinde să dea învățaturii lui Iisus și a Bisericii o interpretare istorică, acela, în fine, care ar respinge poruncile Domnului ca o imixtiune de neacceptat în libertatea individuală, toți aceștia ar dovedi că nu fac altceva decât să reducă creștinismul la ceva foarte personal, să practice o religie limitată la aspectul practic și să ignore spiritul Evangheliei. Aceia care reduc creștinismul la câteva laturi sociale se arată a fi tot atât de necunoscători pe cât sînt cei ce nu au în vedere decât propria lor mîntuire și că pot fi creștini doar pentru ei înșiși. Creștinismul reprezintă, desigur, mai mult decât o religie oarecare ; el este religia prin excelență.

Anumite forme ale expresiei religioase pe care creștinismul le are în comun cu alte religii pot să se schimbe, dar ele nu trebuie repudiate complet. Pentru a explica Sfînta Scriptură putem și trebuie să recurgem la datele feluritelor discipline, în primul rînd ale istoriei, care relevă similitudinile cu istoria altor religii. Dacă însă Fiul lui Dumnezeu S-a făcut om, nu avem dreptul să excludem din creștinism nici misterul, nici minunea care depășesc limitele rațiunii. O religie fără mister nu este religie ; o religie — și aceasta se potrivește mai ales creștinismului — care exclude din principiu posibilitatea miracolului, adică intervenția directă a lui Dumnezeu, nu este nici religie, nici creștinism.

Și acum din nou : are religia viitor ? Încă o dată trebuie spus că o atare problemă nu trebuie să facă obiectul unei argumentări științifice ; răspunsul nu-l putem găsi decât în credință și nu e vorba doar de credința în Dumnezeu ci și de credința în om. Dacă noi credem în OM ca într-o ființă în stare să-și pună între-

bări, dispusă să-și caute originea, să-și descifreze destinul, să-și înțeleagă existența, atunci trebuie să admitem că omul va găsi și răspunsul. Dacă Biserica nu va fi în stare să-i ofere acest răspuns, atunci îl va căuta aiurea.

Chestiunea referitoare la viitorul religiei nu este asemănătoare cu aceea referitoare la viitorul Bisericii. Primejdia care pare a se accentua tot mai mult nu este dispariția credinței religioase, ci divergența tot mai pronunțată între credință și viața bisericească. Iar noi toți, care sintem convinși că Biserica a fost întemeiată de Hristos Domnul spre a-I continua lucrarea și să-I răspîndească mesajul, că ea este pentru noi calea mîntuirii, trebuie să ne lăsăm pătrunși de sfînt entuziasm întru a-i sluji cu toată devoțiunea. Credința nu va dispărea, dar ea s-ar putea localiza alături de Biserică sau chiar în afara ei. O primejdie pe care nu avem dreptul s-o neglijăm este aceea a unui „creștinism particular“, a unei „credințe particulare“, a unei „morale particulare“ care să păstreze aparența creștinismului și care să se lege pîră la un punct de angajamentul creștin.

Problema nu este însă de a-L salva pe Dumnezeu și nici credința. Poate că urechile, ochii și buzele noastre s-au închis și Dumnezeu știe de ce. Dar tot El deține secretul redeschiderii lor. El știe că poate să atingă cu degetul Său urechile noastre ca să audă, și deschidă gura noastră ca să mărturisească, să ne deschidă ochii spre a-L vedea iarăși, în El însuși precum și în semenii noștri, pentru ca să putem încă o dată crede cu mai multă tărie, să fim mai plini de speranță și mai bogați în iubire. E tot ceea ce contează pentru momentul de față și pentru viitorul religiei, mai ales al creștinismului.

Redacția

INVIEREA DOMNULUI HRISTOS, CERTITUDINE ȘI VIAȚĂ

de : preot DAN NICOLAU

„Hristos a înviat !“ Iată vestea minunată pe care femeile mironosițe o primesc de la îngerul Domnului, despre care sfintele Evanghelii mărturisesc că avea înfățișarea luminoasă ca fulgerul și îmbrăcăminte albă ca zăpada. Ele veniseră la mormînt pentru ca, după rînduiala Legii vechi, să ungă cu miresme trupul lui Iisus. Cuprinse de spaimă, de îndoială, dar și de bucurie, au fugit de la mormîntul gol. Pe drum, însă, s-au învrednicit cele dintîi să-L vadă pe Mîntuitorul Hristos, să-I vorbească, să-I cuprindă preacuratele Sale picioare și să I se închine (Matei 28, 3—11).

„Hristos a înviat !“ Iată minunea de bucurie plină pe care Biserica o vestește tuturor creștinilor. Cît de mult am dorit să ajungem la această sărbătoare ! Întru întîmpinarea ei ne-am pregătit cu grijă în toată vremea Postului Mare, curățindu-ne viața sufletului prin înfrînare de la păcate, prin post și rugăciune, prin întărirea credinței și înmulțirea faptelor bune. Înnoite prin Sfintele Taine ale Pocăinței și Cuminecăturii, sufletele noastre sînt astăzi mai simțitoare și doritoare de pace, lumină și de viață adevărată. „Cerurile după cuviință să se veselească și pămîntul să se bucure și să prăznuiască toată lumea cea văzută și cea nevăzută, că a înviat Hristos, Bucuria Cea veșnică“ (Canonul Paștilor). Cu astfel de cîntări de laudă, cu inimi înălțate și cu lumini aprinse în miini întîmpinăm luminatul praznic al Învierii Domnului Hristos.

„Hristos a înviat — Adevărat a înviat !“ Acesta este salutul pascal ce ni-l dăm unii altora pînă la Înălțare, exprimînd bucuria calmă a Învierii care înseamnă că nu mai este moarte pentru nimeni, ci numai viață veșnică în care intrăm, acolo unde Mîntuitorul Hristos va fi pururea cu noi (Ioan 11, 26—27).

Illuminat de Dumnezeu, proorocul David a pătruns taina mîntuirii oamenilor prin Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu. Cît de minunat exclamă el : „Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul, să ne bucurăm și să ne veselim întru ea“ (Psalmul 117, 24).

Învierea Domnului, minunea cea mai presus de fire și de minte, constituie temelia credinței noastre în Dumnezeu, în biruința vieții asupra morții, a binelui și adevărului în lume. Sf. Atanasie cel Mare arată că, prin Hristos cel răstignit și înviat, moartea a fost înfrîntă, ea nu

mai are nimic înspăimântător, căci toți care cred în Hristos, o calcă în picioare. Înseamnă că Învierea este izvor de viață dumnezeiască pentru noi, izvor de putere și de curățire. Mintuitorul Hristos fiind Dumnezeu adevărat, a biruit moartea comunicând viața cerească în chip tainic tuturor oamenilor cuprinși în Sine prin firea Sa umană luată prin întrupare. Referindu-se la această revărsare neîncetată a roadelor Învierii în lume, Sf. Apostol Pavel scrie : „Purtăm totdeauna în trup omorîrea lui Iisus, pentru ca și viața lui Iisus să se arate în trupul nostru. Căci puterea noi cei vii sintem dați spre moarte pentru Iisus, ca și viața lui Iisus să se arate în trupul nostru cel muritor“ (II Corinteni 4, 10—11).

Paștile ne împărtășesc în mod deplin viața dumnezeiască în existența noastră creștină. Participind la sfînta Liturghie și primind Trupul și Sîngele Mintuitorului Iisus Hristos, devenim „sfînți“ după cuvîntul Sf. Chiril al Alexandriei, pentru că viața, pînă atunci plină de păcate și de gînduri rele, prin iertarea dobîndită la scaunul de mărturisire, se transformă în ușurare, bucurie și lumină. Hristos ne curățește prin jertfa Sa, ne spală de toate cele rele și astfel, reînviorați prin credință și har, înviem împreună cu El pentru o viață plină de sfințenie și de dreptate. Hristos cel înviat ne vrea astăzi și ne vrea mereu uniți cu El, alături de El prin credință, har și faptele iubirii creștine.

Întreaga propovăduire a Sfinților Apostoli, a tuturor sfinților și martirilor, precum și a Bisericii noastre, întemeiată acum două milenii de Însuși Dumnezeu Fiul, izvorăște din adevărul veșnic viu al credinței creștine : Hristos a înviat ! Sf. Apostol Pavel ne încredințează : „Dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este atunci propovăduirea noastră, zadarnică și credința noastră“ (I Corinteni 15, 14).

Sfînta Scriptură ne oferă suficiente mărturii convingătoare despre Învierea Domnului. Sînt mărturiile unor martori oculari care vorbesc despre arătările Sale în diferite împrejurări timp de patruzeci de zile cît a petrecut încă pe pămînt pînă la înălțare, după cum scrie Sf. Evangelist Luca (Faptele Apostolilor 1, 3).

În prima zi a Învierii, femeile mironosițe s-au învrednicit cele dintîi să vadă pe Mintuitorul înviat din morți (Matei 18,8—9). Apostolii Petru și Ioan au alergat cu mare grabă la mormînt și l-au găsit gol : giulgiurile și mahrama în care fusese înfășurat trupul lui Iisus, erau risipite înăuntrul mormîntului (Ioan 20, 1—10). Mintuitorul s-a arătat lui Petru care era singur, sfîșiat de durerea și rușinea lepădării din noaptea Patimilor (Luca 24, 34 ; I Corinteni 15, 5).

Doi dintre ucenici, Luca și Cleopa, în drumul lor spre Emaus, au fost însoțiți de Iisus care le amintește profețiile Testamentului Vechi despre El. L-au recunoscut abia la frîngerea pîinii (Luca 24, 27—31). S-a arătat apoi Apostolilor și ucenicilor binecuvîntîndu-i cu cuvintele : „Pace vouă“ ! Pentru a împrăstia frica și îndoiala din inimile lor, i-a îndemnat : „Vedeți mîinile Mele și picioarele Mele că Eu însumi sînt ; pipăiți-Mă și vedeți că duhul carne și oase nu are, precum Mă vedeți pe Mine avînd.“ Iar pentru încredințarea lor deplină, le-a cerut chiar

de mâncare și „ei I-au dat o bucată de pește fript și un fagure de miere“ (Luca 24, 36—42).

La opt zile după Înviere, a oferit Apostolului Toma posibilitatea ca să-i atingă rănila cele de viață făcătoare și astfel să se convingă de realitatea învierii Sale. În fața Celui batjocorit și răstignit, iar acum înviat din morți, cu supremă încredințare Toma a strigat: „Domnul meu și Dumnezeuul meu“ (Ioan 20, 28).

Arătările Domnului Hristos după Înviere, fără îndoială, au fost mult mai numeroase. Sfintele Evanghelii nu le menționează pe toate, ceea ce însuși Apostolul Ioan recunoaște: „Încă multe alte minuni a făcut Iisus înaintea ucenicilor Săi, care nu sînt scrise în cartea aceasta“ (Ioan 20, 30). Știm că S-a arătat la șapte dintre ucenicii Săi care pescuiau la marea Tiberiadei, atunci cînd a reprimat între Apostoli pe Petru, după întrecita lui mărturisire de iubire față de Învățătorul Său (Ioan 21, 6—12). De asemenea, este impresionantă și despărțirea Lui de Apostoli, pe muntele Eleonului, la înălțarea la cer, cînd le-a dat ultimele învățături și sfaturi pentru misiunea de propovăduitori ai vieții, învățăturii și învierii Sale din morți.

Mărturiile Apostolilor și ucenicilor nu pot fi tăgăduite și ele ne umplu sufletele de lumină, viață și optimism sfînt. Întru adevăr, realitatea Învierii ne conferă un sentiment de încredere știind că nu mai sîntem singuri nici în viață, nici în moarte. Avem pe Domnul Hristos, Fiul lui Dumnezeu cel înviat, care ne apără și ne întărește. El ne-a învățat să nu ne temem în fața mormîntului pentru că acesta nu reprezintă un sfîrșit, ci un popas pe firul vieții, o trecere de la viața pămîntească la cea cerească. Cît de minunat cîntă Biserica creștină: „Ziua Învierii, popoare să ne luminăm! Paștile Domnului, Paștile! că din moarte la viață și de pe pămînt la cer, Hristos — Dumnezeu ne-a trecut pe noi, cei ce cîntăm cîntare de biruință“ (Canonul Învierii).

Credința în învierea Domnului Hristos, care ne-a deschis porțile veșniciei, este izvor de preamărită bucurie. Nenumărate sînt binefacerile dumnezeiești ce decurg din această credință pentru viața tuturor creștinilor. Această credință în înviere și nemurire ne este scumpă pentru că, împărtășiți cu Cel ce este „Piinea vieții“ ne bucurăm de împlinirea sfințelor Sale cuvinte: „Cel care mănîncă trupul Meu și bea singele Meu are viață veșnică și Eu îl voi învia în ziua cea de apoi“ (Ioan 6, 54).

Credința în învierea Mîntuitorului a fost puterea care a întărit propovăduirea Sfinților Apostoli, mărturisirea ucenicilor și zelul credincioșilor care, în orice situații grele se aflau, ziceau împreună cu Sf. Pavel: „Cine ne va despărți pe noi de iubirea lui Hristos? Necazul, sau strîmtoarea, sau prigoana, sau foametea... sau primejdia, sau sabia?... nici moartea, nici viața... nu va putea să ne despărță pe noi de dragostea lui Dumnezeu cea întru Hristos, Domnul nostru“ (Romani 8, 35—39).

Înainte de patima și moartea Sa cea izbăvitoare, Mîntuitorul a zis Apostolilor: „Cel care are poruncile Mele și le păzește, acela este care Mă iubește; iar cel care Mă iubește pe Mine va fi iubit de către Tatăl Meu și-l voi iubi și Eu și Mă voi arăta lui“ (Ioan 25, 21). Așadar, noi cei

ce credem în Învieirea din morți a Fiului lui Dumnezeu și o prăznuim în fiecare an cu duhovnicească bucurie, să ne ferim de mînie și de răzbunare, de lene și egoism, de lăcomie și necurăție, păcate care sfîșie legătura de iubire cu Părintele Ceresc. Toată învățătura Sfintei Scripturi se cuprinde în porunca iubirii față de Dumnezeu și față de semenii. Este învederat faptul că cel care îndeplinește cu adevărat porunca divină a iubirii nu poate săvîrși decît fapte bune, fapte de preamărire a lui Dumnezeu și de ajutorare neprecupețită a semenilor, dăruind cu bucurie tuturor din comoara sa sufletească.

Participarea noastră la Învieirea Mîntuitorului și la viața cea veșnică pe care ne-a asigurat-o El, nu se face prin fuga de lume și de îndatoririle noastre zilnice. Tabloul Judecării din urmă, zugrăvit în pildele Mîntuitorului referitoare la împărăția lui Dumnezeu, are menirea să ne actualizeze mereu datoria noastră de a ne înmulți talanții, untdelemnul faptelor bune, al milosteniei, adică, ne cere activitate sporită în această lume, pusă în slujba omului și binelui obșteșc.

SFINTUL VASILE CEL MARE ÎN CONȘTIINȚA CREȘTINĂȚII

de : pr. prof. dr. TEODOR BODOGAE

Sfântul Vasile cel Mare este unul din cei mai vrednici părinți și dascăli ai Bisericii. El a activat pe multiple planuri într-unul din veacurile de răscruce, din cele mai pline de contradicții și de greutate. Geniul său s-a arătat plin de roade atât în viața de toate zilele a Bisericii creștine, cât și în istoria luptelor pentru păstrarea și formularea limpede a doctrinei ortodoxe. Dar, iarăși este adevărat, că mai ales în vremurile din urmă, când mersul istoriei omenеști hotărăște atât de mult drumul unei tot mai plene reconsiderări a valorii religioase, evocarea acestei mari personalități întilnește sufragii unanime pe toate țărimurile cum rar s-a înregistrat în istoria spiritualității creștine de pretutindenea.

Îndeosebi trei au fost factorii care au promovat prodigioasa lui activitate, care a fost mai mult legată de fapte, decît de țăria literei și a scri-sului : în primul rînd, sentimentul adînc și puternic al tradiției apostolice, care-l însuflețea în toată activitatea sa ; în al doilea rînd, sinteza superioară pe care o făcea între datele culturii și filosofiei antice pe de o parte și între credința creștină, pe de alta ; în al treilea rînd, viziunea unei spiritualități de nuanță ascetică, dar care, în concepția lui, nu însemna deloc fuga de om și de viața lui, ci, dimpotrivă, apropierea de ele și de problemele la înfrumusețarea și rezolvarea cărora nu vedea posibil alt drum decît cel al virtuții creștine ajutate de lucrarea harului divin. Un program vrednic de măreția omului, dar care se împlinește numai parțial și numai în măsura în care Domnul o încuviințează. Sfântul Vasile n-a trăit nici 50 de ani în trup, dar puterea spiritului său a fost atât de mare, încît stră-daniile lui au lăsat diră adîncă și neștersă în viața Bisericii și în experiența duhovnicească a creștinilor. Vom încerca în cele de mai jos să evocăm doar cîteva momente semnificative din minunata lui viață închinată acestui înalt și nepieritor scop pentru care a lucrat.

„Fiindcă mi se cere să vorbesc despre un om, a cărui familie și ale cărui fapte cu greu se pot descrie în cuvinte, va zice la înmormîntarea sa, în 1 ianuarie 379, prietenul său de o viață întreagă, Sfântul Grigorie Teologul, vom alege doar cîteva fapte. În vremea cumplitei persecuții a lui Maximin Tracul din anii 235—238, bunicii după tată ai Sfîntului Vasile au fost nevoiți să petreacă mai bine de șapte ani în pădurile din munții Pontului deprinzînd acolo legea muceniciei ca niște dascăli ai virtuții și ca niște stîlpi vii, care întăreau pe frați“. „Eram obișnuit să viu pe la Neocezarea Pontului, încă de pe cînd eram copil, va spune într-o scri-

soare Sf. Vasile, pe de o parte, pentru că acolo am și fost crescut de bunica mea (Sfânta Macrina), iar pe de alta, pentru că acolo, pe lângă moșia părinților și a celor patru frați ai mei (din 9 cîți a avut), mi-am petrecut cea mai mare parte din viață chiar și atunci cînd, retrăgîndu-mă din fața tulburărilor vieții publice, am găsit acele meleaguri ca pe cele mai potrivite pentru a deprinde filosofia înaltă a slujirii depline a lui Dumnezeu (la început în călugărie, iar din anul 370 ca arhiepiscop în Cezareea Capadochiei)“.

„Ce altă mărturie să vă dau despre rămînerea mea în credința cea adevărată, le va scrie acelorași credincioși din Neocezareea, (care se smintiseră, căzînd în rătăcire) decît aceea că am fost crescut acolo, la voi, de prea fericita Macrina, care mi-a transmis învățătura curată, primită de la Sfântul Grigorie făcătorul de minuni, iar după ce am colindat peste mări și țări adunînd atît învățătură profană, cît și înțelepciunea adevăratei pietăți creștine... nu mi-am întinat niciodată sufletul cu blestemata învățătură a lui Arie“. „Am mai avut dascăl și pe marele Atanasie al Alexandriei, ale cărui scrisori le pot arăta oricui ar vrea, spune el în altă scrisoare. De la el am învățat cum trebuie să ne unim crezînd într-un singur Dumnezeu existent în trei persoane, iar credința aceasta ne-am convins c-o împărtășesc și episcopii din Asia Mică și cei din Macedonia, din Iliria, din Francia, din Italia, Spania, nordul Africii și din părțile Siriei, care ne scriu scrisori și cărora le scriem și noi“.

De fapt, acesta a fost unul din marile merite ale Sfântului Vasile, acela de a fi mobilizat conștiințele creștinilor de pretutindeni pe unde a ajuns cuvîntul său fie prin viu grai, fie prin scrisori, pentru a deschide ochii tuturor asupra primejdiei eretice a diferitelor curente ariene, sprijinite mai ales de prefecții și slujbașii împăratului Valens (364—378), care, după cum spune Sf. Grigorie în același panegiric, pînă la cer își ridicau gura și cu limba lor străbăteau pămîntul spunînd că nici Fiul lui Dumnezeu, nici Duhul Sfînt nu sînt de o ființă cu Tatăl, ci sînt într-un fel sau altul mai mici decît El, cel mult asemănători cu El. Slujbașii împăratului încercaseră odată pe un vapor vreo 82 de episcopi și alți credincioși pe care apoi i-au înecat. Abuzurile se țineau lanț. Într-o epistolă Sf. Vasile scria: „Nu se mai aude nimic altceva în Cezareea Capadochiei decît strigătele perceptorilor de dări și vaietele nenorociților contribuabili bătuti cu harapnicele“.

Iată cum descrie pana aceluiași Sfînt Grigorie Teologul acest regim de apăsare nemiloasă a populației ortodoxe de către miniștrii fanatici ai lui Valens: „Se întrebuinta rînd pe rînd expulzarea, surghiunul, confiscările, insinuările ascunse ori pe față, intimidările, unde era cazul, silnicia, unde acestea nu prindeau. Episcopii ortodocși erau scoși cu sila din biserici, în locul lor au fost aduși cei năimiți și care semnaseră mărturisiri de credință nelegiuită, altele erau profanate, fecioarele pîngărite, victimele sugrumate. Cine nu își amintește de prefectul Modest din acele vremuri, care urla ca un leu contra marelui Vasile?“ (Căci se știe că într-o vreme cei mai mulți episcopi au fost intimidați și singur Sf. Vasile împreună cu prea puțini au rămas în picioare apărînd dreapta credință). „De ce te

opui împăratului? — l-a întrebat acesta. — Nu cred că împăratul a ordonat să adorăm o creatură (cum spun oricui), răspunde Sf. Vasile. — Nu te temi de puternicia mea? nu ți-e frică de confiscare, de surghiun, de cazne sau chiar de moarte? — Confiscarea nu-i pentru mine o amenințare, căci n-am decît câteva haine ponosite și câteva cărți. Nici surghiunul nu mă înspăimîntă pentru că nu-s legat de nici un loc, ca unul care-s în lume doar oaspete și călător. Ce-ar putea aduce caznele unui om care abia dacă mai are trup? Moartea mi-ar fi o binefacere, căci m-ar uni cu Dumnezeu, căruia îi slujesc cu toată ființa. „Prefectul a rămas înmărmurit“, spune Sf. Grigorie. „Niciodată nu mi-a vorbit vreun episcop în felul acesta“, zise el. Se păstrează câteva scrisori de ale Sf. Vasile către prefect, pe care între timp el a știut să-l înblînzească, după cum a reușit să cîștige de partea sa chiar și pe fanaticul împărat Valens. De aceea nu-i de mirare că la moartea Sfîntului l-au regretat și vrăjmași și prieteni.

Dar ceea ce au admirat oamenii mai mult în felul de viață al Sfîntului Vasile a fost activitatea sa de ajutorare și de îmbărbătare a tuturor oamenilor, de orice stare și de orice vîrstă ar fi fost ei. Stau mărturie cele peste 300 scrisori rămase de la el despre felul în care știa să mîngieie și să încurajeze pe unii care și-au pierdut soția ori copilul în chip prematur, după cum nenumărate sînt cazurile cînd a intervenit la un guvernator, la un inspector financiar ori chiar la Curtea împărătească pentru ca să apere pe cîte un năpăstuit ori chiar interesele orașului în care lucra pînă la epuizare, încît s-a stins în urma nesfîrșitelor lui alergări, a suferințelor organismului său măcinaț de boală.

Nștearsă va rămîne în amintirea posterității campania lui de întrajutorare a populației Cezareii în anul 368, în timpul unei secete urmate de foamete și molimă, cînd — după cum ne mărturisesc atît el, cît și Sf. Grigorie — „neputînd să plouă cu pîine din cer“, a reușit totuși, ca și în timpurile biblice, altădată, să așeze mulțimile în cete rînduite și să-i sature cu mîncări de legume și cu pește sărat, pe care a știut să le procure prin cuvîntul predicilor sale înflăcărare.

Și mai mare răsunset a trezit înjghebarea nemuritoare sale „vasiliade“, a spitalelor și azilurilor pentru tot soiul de bolnavi și neputincioși, „acest oraș nou, această cămară a milelor“, cum o numește Sf. Grigorie, nedespărțitul său prieten, așezămînt cu care „nu se pot asemăna nici Teba Egiptului cu cele șapte porți ale ei, nici zidurile falnice ale Babilonului, nici mausoleul din Caria, nici piramidele, nici colosul din Rodos, nici frumusețea altor monumente, căci toate acestea duc doar la glorie deșartă, pe cînd lucrarea marelui Vasile duce la porțile cerului“. „Acest nobil născut din adevărați nobili nu s-a rușinat în această lucrare a dragostei nu numai să spele ranele leproșilor, ci chiar să le și sărute pentru a putea insufla în oameni încredințarea că sînt frații lui, chiar și asemănare a lui Dumnezeu“. Lucrări de asemenea jertfelnicie și de asemenea proporții nu realizase nimeni pînă atunci, singur imperiul creștin al Bizanțului va încerca mai tîrziu să imite pilda Sf. Vasile prin nenumăratele așezămînte de binefacere ridicate pe spese publice ori particulare, așa cum vor face-o și în principatele României bolnițele mănăstirilor noastre de altădată.

Dar ce să mai vorbim de înnoirea și organizarea vieții călugărești bazate pe rugăciune și muncă închinată tot binelui obștesc și în care concepția Sfântului Vasile a rămas dătătoare de ton pentru întreaga Biserică răsăriteană și în parte și cea apuseană. Spre deosebire de alții, el concepe monahismul ca pe o școală a virtuții, care se desfășoară cel mai bine în familii de 3 pînă la 15 frați și unde îndrumarea și sprijinirea reciprocă a monahilor se deprinde cel mai bine.

Strîns legată de viața monahală, pentru care a călătorit pînă în Egipt, în Palestina, în Siria și Mesopotamia, s-a dezvoltat frumos și viața de rugăciune și de cîntare în comun a Bisericii, despre care vorbesc atît de frumos epistolele sale. Nemuritoare și cu o deosebită putere de recapitulare a tainei mîntuirii creștinești ne apare „Liturghia“ care-i poartă numele și în care „de la o margine a lumii pînă la cealaltă“, așa cum se spune în rugăciunea din timpul axionului, întreaga creștinătate de totdeauna și de pretutindeni re trăiește în chip tainic drama jertfirii pentru noi a Fiului lui Dumnezeu și a unirii noastre cu El.

Cîte nu s-ar putea spune despre minunatele sale omilii la cele șase zile ale creației (Exameironul) pe care cînd le citește Sf. Grigorie spune că se împreună cu Creatorul. Dar oare n-a devenit epocal tratatul său „Despre Duhul Sfînt“, în care a lămurit cu cîțiva ani înainte de sinodul II ecumenic învățătura creștină despre deoființimea Sfîntului Duh cu Tatăl ? Și oare nu tot așa celălalt tratat, prin care combătea rătăcirea lui Eunomie, cel care încerca să fundamenteze, pe baza logicii aristotelice, o formă nouă de arianism purificat ?

Valoarea cu adevărat providențială a Sf. Vasile a constatat tocmai în aceea că, după ce a trecut prin cele mai înalte școli păgîne ale vremii, a știut să rețină din cultura antică numai atîta cît servește ca mijloc de exprimare a adevărului veșnic. Celebru este cuvîntul lui „Către tineri“, în care spune că, așa cum crengile și frunzele înfrumusețează copacii și pomii, așa și cultura clasică ne poate înfrumuseța și ajuta la exprimarea fericii și frumosului, dar amîndouă aceste realități își au temeiul în veșnicie.

Iată de ce cercetările mai noi subliniază, pe bună dreptate, umanismul profund al acestui mare părinte și dascăl al Bisericii, care n-a încetat însă de a fi de cea mai curată ortodoxie. „N-am intenționat să vă scot lacrimi descriindu-vă viața lui, spune în încheiere același Sf. Grigorie auditorilor lui, ci doar să vă înfățișez tabloul vieții lui minunate, pildă de virtute peste acest veac“. Și noi am putea adăuga, peste toate veacurile, pentru că în el s-au revărsat bogat puterile suprafirești ale harului dumnezeiesc. Să-l rugăm să fie și cu noi mereu cald și actual.

CITEVA REMARCI ASUPRA PLURALISMULUI JURIDIC ÎN BIZANȚ

de : pr. prof. CONSTANTIN RUS

Fenomenul pluralismului juridic este un fenomen istoric și sociologic care se prezintă sub multiple forme din timpul antichității și pînă în zilele noastre. Importanța acestui fenomen a fost pusă în discuție în ultimii ani de autori eminenți, ca juristul Santi Romano¹, sociologul Georges Gurvitch și la fel de juristul-sociolog Jean Carbonnier². Anterior, istoricii dreptului ca H. Brunner, L. Mitteis, E. Levy, au atras atenția asupra conflictului care exista în epoca romană și post-romană între dreptul oficial (Reichsrecht), pe de o parte, și dreptul popular (Volksrecht) al provinciilor de Est, sau dreptul vulgar (Vulgarrecht) al provinciilor de Vest, pe de altă parte.

Totuși sociologii, înfățișînd acest subiect dintr-un punct de vedere mai larg, au arătat două teorii :

a) *Prima* este aceea a pluralismului *izvoarelor dreptului*, adică faptul că paralel cu statul există mai multe alte izvoare generatoare ale dreptului, notînd societatea internațională și Biserica pe plan internațional ; pe plan național, societatea națională globală, tribunalele și corpurile juriștilor sau grupărilor particulare, ca minoritățile religioase sau etnice, corporațiile profesionale etc.

O consecință naturală a acestei pluralități de izvoare este în mod precis pluralismul juridic, adică coexistența, alături de dreptul statului, a altor sisteme juridice, formate de societatea globală (ca dreptul cutumiar) sau de grupurile particulare (ca dreptul minorităților religioase sau etnice, dreptul profesional etc). Astfel, dacă se va lua în considerare un punct de vedere legalist (adică din punct de vedere al legislației de stat) se va constata că, în toate țările, alături de legile legale date de legislator, există de asemenea un mare număr de cutume (obiceiuri) formate de societatea globală sau de grupurile particulare în vederea combaterii lacunelor legislației, a modificării sau derogării de la dispozițiile sale.

b) *A doua teorie* este aceea a *receptării* normelor juridice de către societate. După această teorie — care trata problema ineficacității nor-

¹ Cf. Santi Romano, *L'ordre juridique*, trad. de L. François et P. Gothot, cu introducere de Ph. Francescakis, Paris, 1975, p. 1, 77 ș.u.

² Cf. J. Carbonnier, *Sociologie juridique*, Paris, 1972, p. 145 ș.u. care rezumă ideile lui G. Gurvitch despre acest subiect.

melor pozitive — toate normele legale promulgate de autoritățile competente, nu devin eficace decît din momentul receptării³ lor de societate. Într-adevăr, în fiecare sistem juridic există norme moarte, care n-au fost primite de societate, sau care au încetat de a mai fi și norme vii, care au fost primite de aceasta și puse în practică în forma lor originală sau într-o formă alterată.

Aceste două teorii pe care le-am rezumat aici, explică cauzele generale ale nașterii pluralismului juridic. Alături de aceste cauze generale există, în istoria particulară a fiecărei țări, multe alte cauze speciale, relative, în contextul și în mediul istoric, care determină forma și întinderea pluralismului juridic și îi conferă fizionomia proprie într-o perioadă istorică dată. Astfel de cauze speciale au determinat forma pluralismului juridic în timpul lungii perioade a istoriei romane. Alte cauze analoage erau prezente în timpul istoriei Imperiului Bizantin, în ciuda codificării lui Justinian care nu a putut împiedica continuarea și în același timp lărgirea în secolele următoare a pluralismului juridic preexistent.

Printre aceste cauze speciale care au contribuit mai mult sau mai puțin la lărgirea acestui fenomen în Bizanț, mai ales după perioada lui Justinian, s-ar putea cita cauzele următoare și bine cunoscute: a) faptul că legislația scrisă era mai voluminoasă și complicată; b) decadența științei juridice mai ales după epoca post-justiniană; c) dificultatea comunicațiilor între capitală și provincii; d) rivalitatea între autoritatea imperială și Biserică; e) existența mai multor naționalități care trăiau în Imperiul Bizantin; f) evenimentele politice și sociale, care au amenințat în parte către sfîrșitul secolului al XI-lea cu slăbirea⁴ puterii centrale, cu dezagregarea Imperiului Bizantin și cu crearea mai multor state mici independente etc.

Subiectul fiind foarte vast, ne vom limita la cîteva remarci foarte generale. Credem util de a remarca că din punct de vedere bibliografic, un studiu asupra pluralismului juridic în Roma a fost publicat de *van der Bergh* într-o operă colectivă apărută în 1972 la Bruxelles⁵. Un studiu analog, concentrînd dreptul bizantin, ne lipsește. Deci, vom trata foarte scurt din dreptul bizantin trei forme ale pluralismului juridic — după discuția propusă de J. Carbonnier — adică a pluralismului prin concurență (sau prin rivalitate), a pluralismului prin recurență (sau prin supraviețuire) și a pluralismului difuz.

³ Despre problema recepției și a ineficacității regulilor legale cf. opera colectivă: *Zur Effektivität des Recht herausgegeben von M. Rehbinder und H. Schelsky (Jahrbuch für Rechtssoziologie und Rechtstheorie, Band III, 1972)* și mai ales studiile lui Lawrence Friedman și H. Ryffel, p. 206, 226 ș. u.

⁴ Despre acest punct cf. D. Zakythinos, *I bizantini avtokratoria*, 327—1071, Athenes, 1969, p. 391 și studiul lui N. Svoronos, *Société et organisation intérieure dans l'Empire byzantine au XI-e siècle*, în „Proceedings of the XIIIth Inter. Congress of Byzantine Studies”, Oxford, 1967, p. 371 ș. u.

⁵ Cf. *Le pluralisme juridique*, Etudes publiées sous la direction de John Gillissen, Institut de Sociologie, Editions de l'Université de Bruxelles, 1972, p. 89—108.

A. Pluralismul prin concurență (rivalitate)

În doctrina modernă⁶ se definește ca „pluralism prin concurență” cazul cînd mai multe sisteme juridice sînt aplicate simultan. Un astfel de pluralism exista în Bizanț în timpul tuturor perioadelor istoriei sale, în ciuda tendințelor de absolutism imperial care amenințau pe împărați. Ambiția lui Justinian de a stabili o unitate a dreptului în tot imperiul⁷ a rămas vagă. Într-adevăr, în prima perioadă⁸ care se poate plasa de la moartea lui Justinian pînă la sfîrșitul domniei lui Vasile II (adică de la 565 la 1025) se întîlnesc în Bizanț mai multe sisteme (sau complexe) juridice, dintre care principale sînt următoarele :

1. Dreptul oficial promulgat de împărați.
2. Dreptul cutumiar cuprinzînd cutumele generale sau provinciale.
3. Dreptul jurisprudențial format din jurisprudența tribunalelor civile.
4. Dreptul bisericesc format din canoanele Bisericii și jurisprudența tribunalelor bisericești.
5. Dreptul minorităților religioase sau etnice, în special al armenilor și iudeilor.
6. Dreptul coloniștilor străini, bucurîndu-se de privilegii în prima parte a secolului al X-lea.

7. Dreptul cutumiar al grupurilor particulare (corporațiile particulare, mănăstiri, armata) determinînd viața internă a acestor grupuri.

Nu va fi posibil de a intra aici în analiza tuturor acestor sisteme. Ne vom limita doar la cîteva remarci generale care au ca scop de a pune în evidență importanța relativă a acestor sisteme juridice, care n-a reținut pînă acum atenția pe care o meritau.

1. *Dreptul oficial.* După cum rezultă din mai multe izvoare⁹ ca și din observațiile întemeiate pe experiența comună și puse în valoare de

⁶ Cf. J. Carbonnier, *Sociologie juridique*, 1972, p. 146.

⁷ Vezi Novela 7 a lui Justinian, epilogul.

⁸ Istoria dreptului bizantin este, de obicei, împărțită în trei perioade : a) prima perioadă este cuprinsă între 565 și 867, de la moartea lui Justinian pînă la începutul domniei lui Vasile I ; b) a doua este aceea între 867 și 1045, de la domnia lui Vasile I pînă la întemeierea Școlii de drept din Constantinopol de Constantin IX Monomahul ; c) a treia perioadă este aceea între întemeierea Școlii de drept în 1045 și căderea Imperiului 1453. Cf. Zepos, *Die byzantinische Jurisprudenz zwischen Justinian und den Basiliken (Berichte zum XI Internat. Byzantinisten Kongress, München, 1958, p. 27)*.

Pentru scopurile prezentului studiu preferăm o împărțire în două perioade, adică : o primă perioadă între moartea lui Justinian și moartea lui Vasile II (de la 565 la 1025), și a doua perioadă (care este o perioadă a slăbirii puterii centrale și a dezagregării imperiului) care se poate plasa cu aproximație între moartea lui Vasile II și căderea imperiului, adică între 1025 și 1453. În studiul de față nu vom vorbi decît de prima perioadă.

⁹ Vezi nota 11.

sociologia juridică¹⁰, dreptul oficial bizantin, prin mulțimea informațiilor sale, n-a fost pus în practică decît într-o aplicare foarte restrînsă.

Într-adevăr codificarea lui Justinian — operă mai mult voluminoasă decît complicată — a rămas în mod teoretic în vigoare pînă în secolul al XII-lea, dar în mod practic ea n-a putut fi cunoscută și aplicată de popor și mai tirziu de juriști, care ignorau latina. Urmînd introducerea la *Ecloga Isaurienilor*¹¹, legislația justiniană era sau greu de a fi mînuită și de a fi înțeleasă, sau mai necunoscută pentru aceia care trăiau departe de Constantinopol. Mai bine de trei secole după moartea lui Justinian, Leon Înțeleptul a încercat, prin promulgarea Bazilicalelor, să reînvie dreptul lui Justinian, dar efortul său a eșuat din cauza unei mulțimi de dificultăți. După o ipoteză expusă de *Scheltema*¹², Bazilicalele nu erau utilizate decît pentru învățămînt, ceea ce reiese de altfel din *Novela 115* a lui Leon Înțeleptul, referindu-se la formarea profesională a notarilor.¹³

Dimpotrivă, un număr mare de Novele ale împăraților bizantini, scrise în stil retoric și mai puțin clar reglementînd chestiuni de ansamblu, au fost repede uitate. La cîteva decenii după moartea lui Leon

¹⁰ Cf. Horvath, în *Annuaire de l'Institut International de Philosophie du Droit etc.* I, 1939, p. 141 ș.u. care vorbește de o „criză a dreptului scris” în epoca actuală. Prin acest termen el înțelege că în epoca noastră mai multe legi scrise rămîn scrisori moarte, pentru că societatea, prin producerea lor prea mare, nu poate să le asimileze.

¹¹ Vezi prooemium la *Ecloga Isaurienilor*, ed. de A. Monferratus, p. 2.

¹² Cf. Scheltema, în *Berichte zum XI Intern. Byzantinisten Kongress*, München, 1958, Korreferat zu P. Zepos, *Die Byzantinische Jurisprudenz*, p. 41: „Die meisten byzantinischen Sammlungen — vor allem die Basiliken — sind für den Unterricht bestimmt gewesen”. Cît despre *Synopsis major* a Bazilicalelor —, după N. Svoronos, *La Synopsis major des Basiliques et ses appendices*, Paris, 1964, p. 191 — este vorba de o culegere foarte răspîdită, în care „edițiile” succesive sînt „fără îndoială pregătite la Constantinopol și se găsesc în legătură cu învățămîntul dreptului în capitală”. Totuși această culegere viza de a da un „tratată” ansamblului legislației oficiale în vigoare în epoca sa, „tratatul” putînd servi judecătorilor și altor înalți funcționari „... ca niște țeluri practice în exercitarea meseriei lor”. În sfîrșit, N. Svoronos (ibidem, p. 192) după ce a subliniat necesitatea unei noi ediții a textelor legislației bizantine — care sînt (în ediția lui Zachariae) pline de interpolări și deformări — conchide următoarele: „După această curățire noi putem examina... problema cea mai importantă care este de a determina în măsura posibilității pînă la ce punct acest drept oficial era aplicat în mod real, pînă la ce punct el răspundea condițiilor sociale ale epocii sale”. Notăm de altfel că într-o cercetare condusă sub direcția aceluiași autor (cf. N. Svoronos, în *Annuaire de l'Ecole Pratique des Hautes Etudes*, IV-ème Section, 1963—1974, p. 347—372) și prezentate de E. Karabelias, în *R.M.D.* 53, 1975, p. 562 — arată că juriștii bizantini făceau distincție între dreptul pozitiv și dispozițiile învechite, care n-aveau decît o valoare teoretică.

¹³ După textul acestei Novele, cel care dorea să devină notar trebuia să cunoască bine legea... și să cunoască pe de rost 40 de titluri din *Nomos Procheiros* și 60 de cărți din Bazilicale. Cf. textul acestei Novele la Zepos, *J.G.R.I.*, p. 187 și Noailles-Dain, *Les Nouvelles de Leon le Sage*, 1944, p. 376.

Înțeleptul, jumătate din Novelele sale nu erau menționate în „*Ecloga Novellarum Leonis*”¹⁴.

Pentru a evita această situație, mai multe colecții, mai succinte, au fost redactate înaintea promulgării Bazilicalelor ca *Ecloga Isaurienilor*, *Nomos Prochiroi* și *Epanagoga* lui Vasile I, ca de altfel după aceasta *Epitomis legum*, *Sinopsis major* a Bazilicalelor etc. Totuși aceste colecții, avînd o răspîndire mai mare, conțineau mai multe reguli ieșite din uz sau contradictorii și prezentau lacune considerabile.¹⁵ Aceasta din cauză că respectivele colecții nu erau decît o aplicare restrînsă și n-au putut transforma dreptul oficial cuprins în Bazilicale într-un drept viu. În pofida acestor colecții poporul a rămas atașat de cutumele sale preferate, după cum rezultă din mai multe documente ale epocii bizantine și post-bizantine (vezi de exemplu Novelele 18, 19, 20, 22 ale lui Leon Înțeleptul).

Ar trebui totuși semnalat că un mic număr ale dispozițiilor Novelelor împăraților bizantini — realizînd reforme importante, conforme cu opinia publică — au fost primite și puse în practică sub o formă mai mult sau mai puțin alterată. Totuși aceste dispoziții ale Novelelor nu acopereau decît un sector foarte limitat al vieții juridice a Bizanțului. Cel mai mare sector a continuat să fie copleșit de cutumele populare sau jurisprudențiale care completeau lacunele legislației. În fond, cutuma a jucat în viața privată a Bizanțului un rol primordial, mult mai important decît acela al legii scrise. Acest rol, care a fost recunoscut de Leon Înțeleptul¹⁶ și de alți împărați bizantini, este perfect necunoscut de numeroși autori moderni care nu și-au concentrat atenția decît asupra studiului legislației scrise.

¹⁴ Cf. H. Monnier, *Les Nouvelles de Léon le Sage*, 1923, p. 212. Despre *Ecloga Novellarum Leonis* cf. de asemenea pe A. Dain în Noailles-Dain, *Les Nouvelles de Léon le Sage*, 1944, p. XXXVII ș.u.

¹⁵ Cf. Zachariae von Lingenthal, *Geschichte des griechisch-römischen Rechts*, 1955, p. 183, care în legătură cu dreptul oficial al moștenirilor rezervatoare, cuprins în *Procheiron*ul lui Vasile I, remarcă faptul că *Procheiron*ul dădea o expunere incompletă, contradictorie și parțial învechită acestui drept (*Notherbenrechts*), ... făcînd să se nască o mare confuzie între practică și știință (*eine arge Verwirrung in Praxis und Wissenschaft*). În sfîrșit, Zachariae după ce a constatat că această remarcă se referă la alte lucrări (de la *Epanagoga* pînă la *Harmenopol*), concludă că „sub aceste condiții nu-i de mirare că dreptul oficial al moștenirii rezervatoare a dispărut aproape complet în timpul ocupației turce și înlocuit printr-un mare număr de cutume locale...”.

Este evident că această remarcă a lui Zachariae ar putea fi generalizată: „Ea este valabilă nu numai pentru perioada de dominare turcă, dar în general pentru toate perioadele dreptului bizantin (post-justinian) și nu numai pentru dreptul rezervator, ci de asemenea pentru mai multe alte ramuri ale dreptului civil.”

¹⁶ Cf. de exemplu *Novela 18* a lui Leon Înțeleptul și prooemium Novelelor aceluiași împărat în Noailles-Dain, op. cit., p. 71, 21; p. 71, 1.4—9; p. 81, 1.13 ș.u.

2. *Dreptul cutumiar*. Unii autori eminenți¹⁷ au avut ocazia de a studia normele cutumiare aplicate în practică în timpul epocii bizantine, referindu-se mai ales la dreptul familiei¹⁸ și la dreptul succesoral sau dreptul patrimonial¹⁹. Cutumele relative, pactele succesoriale sau convențiile matrimoniale, ca și cele referitoare la fraternitatea artificială au fost studiate de Georges Michaelides-Nouaros.²⁰ Alți autori au atras atenția asupra cîtorva reguli cutumiare generale sau locale.

Totuși un studiu sintetic și sistematic asupra dreptului cutumiar bizantin n-a fost întreprins pînă în aceste zile; chiar un catalog mai mult sau mai puțin complet al normelor cutumiare bizantine ne lipsește. Un astfel de studiu, de un interes științific foarte mare trebuie încercat, în scopul de a descoperi nu numai cutumele de origine proprie populă, dar de asemenea cele de origine savantă, adică cele care au fost formate în practica juridică sau notarială prin genurile de legi (judecători, notari, avocați) cu scopul de a completa, de a îndrepta sau de a deroga legile scrise. Este adevărat că, urmare penuriei de izvoare, acest studiu se izbește de mari dificultăți, care totuși nu sînt de neînvins. Un mare număr de cutume juridice au fost incluse în Novelele²¹ împăraților sau în culegerile dreptului oficial (de exemplu în Ecloga Isaurienilor, în *Nomos georgikos*²², în *Nomos Rhodion Nauticos* etc.). Altele pot fi relevate printr-un studiu atent al actelor private, al formularelor nota-

¹⁷ Dintre numeroșii savanți care s-au ocupat mai mult sau mai puțin de dreptul bizantin cutumiar, menționăm pe germanii: Zachariae von Lingenthal, L. Wenger, F. Dölger și B. Sinogowitz, pe francezii Mortreuil, H. Monnier, P. Lemerle, J. de Malafosse, grecii C. Triantaphyllopoulos, N. Pantazopoulos, G. Maridakis, P. Zepos, J. Sontis, A. Christophilopoulos, D. Ghinis, N. Matsis, italienii G. Ferrari dalle Spade, F. Brandileone, L. Siciliano-Villanueva, românii C. Spulber și Val. Georgescu, rușii Th. Ouspensky și V. Benechevitch etc.

¹⁸ Cf. A. Christophilopoulos, *Sheseis goneon kai téknon kata byzantinon di-kaion*, Athenes, p. 17.

¹⁹ Cf. D. Zakythinis, *Le Despotat grec de Morée*, tom. II, Athenes, 1953, p. 183, 185 ș.u. și comunicarea lui I.P. Medvedev la al XV-lea Congres Internațional de studii bizantine, Atena, 1976.

²⁰ Cf. G. Michaelides-Nouaros, *Contribution à l'étude des pactes successoraux en droit byzantin (justinien et postjustinien)*, Paris, 1937, p. 133 ș.u.

²¹ Cum a semnalat deja D. Georges Michaelides în studiul despre *Ideile filosofice ale lui Leon Înțeleptul* (citată supra nota 16), acest împărat s-a ocupat de cutumele populare cel puțin în 21 din Novelele sale, dintre care 16 au confirmat o regulă cutumiară și 5 sau 6 dezaprobau o altă regulă. După o ipoteză foarte adevărată a lui N. Matsis, Novela 26 a împăratului Andronic al II-lea Paleologul, din anul 1306.

²² Problemele relative ale naturii și conținutului lui „*Nomos Georgikos*” sînt foarte discutate de știința modernă. Despre această discuție cf. P. Zepos, *Die byzantinische Jurisprudenz zwischen Justinian und den Basiliken*, *Berichte zum XI Intern. Byzantinisten Kongress*, München, 1958, p. 17 ș.u. și notele 65 la 68 și referințele studiilor lui F. Dölger, J. de Malafosse etc. și Valentin Georgescu, în rev. *Byzantina*, I, Thessalonique, 1969, p. 83 ș.u. și notele 1 la 15 ale autorilor citați aici.

riale²³ și al altor izvoare istorice sau literare ale epocii bizantine și post-bizantine.

Normele cutumiare aplicate în mod efectiv de poporul bizantin constituie sectorul cel mai interesant și cel mai original — în raport cu dreptul roman — al vieții juridice bizantine. Ele reprezintă o creație a spiritului poporului bizantin și permit a înțelege mai bine mentalitatea sa și nevoile sale. Această pentru că ele sînt amintite într-un studiu aprofundat și sistematic care ar putea să ne ofere un tablou mai exact al activității juridice reale a Bizanțului.

3. *Dreptul jurisprudențial*. Jurisprudența tribunalelor este considerată, în epoca actuală, ca unul din factorii cei mai importanți ai progresului dreptului și de asemenea ca un izvor al dreptului. Acest punct de vedere este, după toate probabilitățile, valabil chiar și pentru jurisprudența tribunalelor bizantine.²⁴ Noi cunoaștem, datorită numeroaselor izvoare, jurisdicția anumitor tribunale civile, militare și bisericești, care își aveau reședința la Constantinopol sau în provincii, în diverse perioade ale istoriei bizantine. Și se poate emite ipoteza că după toată probabilitatea, aceste tribunale — și în special tribunalele superioare — au putut forma o jurisprudență mai mult sau mai puțin echitabilă, care hotăra probleme controversate și era urmată de tribunalele inferioare.

Această ipoteză este întărită de citeva Novele — în special de Novelele 42 și 25 ale lui Leon Înțeleptul — care confirmă²⁵ (Nov. 42) sau dezaprobă²⁶ (Nov. 25) o practică jurisprudențială.

Totuși jurisprudența tribunalelor civile bizantine nu ne este cunoscută decît printr-o singură²⁷ culegere, Peira a lui Eustatie Romeos, judecător al tribunalului superior al Hipodromului; o culegere foarte prețioasă asupra deciziilor din secolul al XI-lea, din care nu dispunem

²³ Cf. G. Ferrari dalle Spade, Due formule notariale cipriote inedite etc. . . și, Formulari notariali inediti dell'eta bizantina, în *Scritti giuridici*, vol. I, 1953, p. 325, 337 ș.u.; D. Simon, Ein spätbyzantinisches Kaufformular, în *Flores Legum H. J. Scheltema*, 1971, p. 157 ș.u.

²⁴ În acest sens J. și P. Zepos, în prefața tomului IV a lui *Jus graecoromanum*, Athenes 1931, p. 5. Cf. și d'Emilia în *Rivista di studi bizantini e neoellenici* N. S. 2—3 (XII—XIII), 1965—1966, care conchide că jurisprudența bizantină și îndeosebi aceea a lui Peira a lui Eustatie Romaios, nu este originală decît în cazurile mai puțin numeroase referitoare la dreptul dotal.

²⁵ Vezi Novela 42 a lui Leon Înțeleptul.

²⁶ Vezi Novela 25 a lui Leon Înțeleptul.

²⁷ Trebuie de asemenea să se menționeze jurisprudența autorităților bisericești, în special răspunsurile arhiepiscopului de Ohrida și Bulgaria, Demetrios Chomatianos, sec. XII—XIII, ca și jurisprudența Patriarhului de Constantinopol, sec. XIV—XV, publicate de Miklosich—Müller, în primele două tomuri din *Acta et diplomata graeca medii aevi*, 1860. Despre Chomatianos, cf. A. d'Emilia, în *Studi in onore di P. Francischi IV*, 1955, p. 133 ș.u.

decît de un singur manuscris, avînd multe imperfecțiuni²⁸. Ori Dieter Simon²⁹, care a pregătit un studiu asupra dreptului din această Peira, a contestat ipoteza mai sus enunțată despre valoarea probabilă a jurisprudenței bizantine.

Intr-adevăr, acest autor, rezumînd într-o conferință, concluziile sale, a exprimat părerea că dreptul bizantin al secolului al XI-lea este un drept total cazuistic (ein Recht der totalen Kasuistik)³⁰. Jurisprudența bizantină, spune el, era caracterizată prin absența de la principiile dogmatice (Fehlen dogmatischer Linien) și atașată datelor sociale. După același autor deciziile judecătorilor bizantini nu erau deduse din lege, dar mai mult pronunțate cu ajutorul legii (nicht aus sondern mit den Gesetz)³¹. Judecătorii bizantini nu ezitau să-și retragă argumentele legii, întemeindu-se pe principiul economiei. În fond, erau influențați mai mult de argumentele naturii retorice decît de acelea ale legii.

Aceste păreri ale lui Dieter Simon au desigur o parte de adevăr. Zachariae von Lingenthal³² remarcase deja că Eustatie Romeos, în sentințele sale, viza soluția cea mai dreaptă (angemessen) sau adecvată (zweckmässig) și nu aceea care rezulta din dreptul strict. Totuși împotriva acestui caracter echitabil, jurisprudența lui Eustatie nu este lipsită de principiile dogmatice și nu trebuie să fie calificată cu totul cazuistică. În primul rînd, nu trebuie să uităm că textul deciziilor lui Eustatie nu ne-a parvenit decît într-un rezumat unde motivele și deciziile sînt mutilate sau inexacte.³³ Cu toate acestea, în cea mai mare parte a acestui caz judecătorul nostru încerca să-și întemeieze deciziile sale pe argumentele dogmatice, trăgînd reguli sau noțiuni juridice, ca de exemplu: contract de tranzacție, testament, zestre (dotă), hipobolon și theoreton, preot etc.³⁴ Uneori Eustatie, temîndu-se de a da un fundament juridic soluțiilor sale, a fost nevoit de a formula principii noi, care dovedeau un spirit novator și original. Ca exemplu al acestui

²⁸ Cf. A. Christophilopoulos, *Dikeion kai Istoria*, Athenes 1973, p. 145, 151 ș.u. Cf. de asemenea, D. Ghinis, *Keimena byzantinou kai metabyzantinou dikeion eis hirografus en Elladi Kodikas*, Athenes 1963, p. 13, care anunță o nouă ediție a acestei Peira, pregătită de el.

²⁹ Cf. Dieter Simon, *Rechtsfindung am byzantinischen Reichsgericht* Frankfurt a. M., 1973, p. 16.

³⁰ Cf. D. Simon, *op. cit.*, p. 17 ș.u.

³¹ Cf. D. Simon, *op. cit.*, p. 20 ș.u.

³² Cf. Zachariae von Lingenthal, *Geschichte*, p. 396 nota 1445. În sprijinul acestei teze Zachariae citează următoarele texte din Peira: I, 14; XV, 8; XXIII, 4; XLIII, 20; LI, 22; LVIII, 1 în care Eustatie dă o soluție echitabilă invocînd spiritul filantropiei sau al carității.

³³ Ca urmare a acestei stări defectuoase a textului Peira, au fost propuse mai multe corectări.

³⁴ Cum a demonstrat d'Emilia în *Rivista di studi bizantini e neoellenici* N. b. 2—3 (XII—XIII), 1965—1966, p. 33 ș.u., pp. 79—80, Eustatie Romaos a făcut pri-vitor la vînzare o aplicare adecvată principiilor dreptului roman, exceptînd cazul vînzării unui imobil dotal, unde s-a inspirat din regulile cutumiare. Despre gîndirea juridică a lui Eustatie în alte cazuri interesante, cf. G. Maridakis, în *Liber Amicorum Baron L. Fredericq* 1966, p. 729—739.

efort intelectual al lui Eustatie, se poate cita cazul unei clauze penale excesive, în care Eustatie împotrivindu-se unei controverse a juriștilor, se pronunță pentru posibilitatea reducerii (prin judecător) a unei astfel de clauze, afirmind principiul³⁵ că pedeapsa trebuie să fie proporțională cu importanța infracțiunii contractuale.

În fond, jurisprudența lui Eustatie Romeos, fără a neglija punctul de vedere dogmatic, vizează mai ales scopuri practice și tinde să dea problemelor juridice soluții echitabile, conform cu spiritul justiției. Este probabil că însăși această tendință predomina în jurisprudența Tribunalului din Hipodrom, a cărui soluții au fost urmate de tribunalele inferioare. Aceasta ne permite să presupunem că acest mod de reguli jurisprudențiale a fost încetul cu încetul format și aplicat în practica judiciară. În acest sens s-ar putea vorbi de existența în Bizanț a unui drept jurisprudențial echitabil, care suplinea lacunele legislației și îndrepta imperfecțiunile sale.

4. *Dreptul bisericesc*. Un alt sistem juridic foarte important, care era în vigoare în Bizanț paralel cu legislația etică, a fost dreptul bisericesc. În timpul întregii perioade a istoriei bizantine, influența Bisericii asupra vieții juridice și sociale a Bizanțului a fost preponderentă. La fel, foarte considerabil a fost rolul tribunalelor ecleziastice în rezolvarea problemelor referitoare la mai multe părți ale dreptului privat. Nu este posibil de a intra aici într-un examen al subiectelor. Ne vom limita doar la două remarci foarte scurte :

a) Mai întâi aș vrea să semnaliez importanța primordială a jurisdicției episcopale în Bizanț (*audientia episcopalis*), care constituia tribunalul cel mai popular, la care aveau recurs păturile cele mai numeroase ale populației și în special „penites”. Această jurisdicție care avea un prestigiu moral foarte mare, s-a mărit în cursul secolelor încât cuprindea nu numai afacerile familiale și succesoriale, ci chiar diferențele dreptului despre îndatoriri și obligații. Îndeplinindu-și lucrarea sa, jurisprudența tribunalelor bisericești viza totdeauna de a para necesitățile vieții și a putut ajunge la soluții adesea originale, animate de un spirit de echitate. Dintre aceste soluții, nu vom menționa decât una singură foarte bine cunoscută : cea referitoare la materia divorțului, ura de neîmpăcat a soților care reprezenta mai mult afinitatea noțiunii moderne a legăturii obiective matrimoniale, adoptată de legislațiile moderne.

b) În al doilea rând, credem de asemenea util de a aminti că dualismul (sau opoziția) între dreptul teoretic (*law in the books*), pe de o parte, și dreptul viu (*law in action*), pe de altă parte, se prezintă într-un mod subtil în sinul dreptului bisericesc bizantin. Într-adevăr, în timpul întregii perioade bizantine se întilnesc, pe de o parte, un număr mare de reguli ale dreptului bisericesc, care n-au decât o valoare teoretică,

³⁵ Cf. Peira XLV, 2.

deoarece fără a fi în mod formal suprimate ele au căzut în desuetudine sau au fost scoase din practică³⁶; și pe de altă parte, un număr mare de reguli aplicate în mod efectiv de credincioși, de cler și de tribunalele bisericești, constituiau, chiar de atunci, dreptul viu al Bisericii. Se înțelege de la sine că acest drept viu era compus de fapt din normele date de autoritățile Bisericii, dar primite sau alterate de practică, precum și din normele cutumiare sau jurisprudențiale formate spontan în viața bisericească prin activitatea clerului, a credincioșilor și a tribunalelor bisericești. Totuși Biserica n-a putut face pînă astăzi o epurare a regulilor învechite. Aceasta deoarece munca de a distruge normele vii și cele moarte sau ineficace incurcă pe cercetători.

5. *Dreptul minorităților religioase sau etnice.* Se știe că pe teritoriul Imperiului Bizantin trăiau mai multe minorități religioase sau etnice, ca armenii³⁷, iudeii, ibericii etc. Este foarte probabil că fiecare din aceste minorități aveau dreptul lor propriu cutumiar. Acest fapt rezultă din mai multe izvoare juridice, referitoare mai ales la armeni și iudei. Fără a intra în examinarea acestei probleme, ne vom limita doar la a cita pe scurt cîteva indicii referitoare la dreptul particular al acestor două popoare.

a) Cît privește pe armeni, Justinian, prin al treilea Edict din anul 535 și prin Novela 21 din anul 536, dorea să le impună dreptul comun. În prefața acestei Novele³⁸ califică ca un „cutum barbar” regula cutumiară a armenilor, în virtutea căreia succesiunea este cuvenită părinților legăturii paternale și nu acelora ai legăturii maternale. La fel el caracterizează încă mai barbar cutumul armean al cumpărării femeilor, după care femeile nu oferă o dotă soțului lor, dar în mod diametral opus, ele sînt cumpărate de aceștia. Împăratul Justinian, în legătură cu aceste două cutume, pe care le dezaprobă, a luat o măsură legislativă mai generală³⁹ publicînd un Edict prin care armenii ar fi supuși dreptului comun al legislației justiniene.

³⁶ Ca exemple de reguli învechite sau alterate de practică se pot cita următoarele:

a) regulile care permiteau femeilor de a fi sfințite ca diaconi, reguli care fără a fi formal abrogate, au căzut în desuetudine;

b) regula care a interzis membrilor clerului și călugărilor de a-și asuma funcții publice sau de a exercita vreo profesie. Această regulă n-a fost observată în practică;

c) canonul Sinodului II ecumenic care interzicea membrilor clerului acuzați de vreun delict bisericesc, de a se adresa împăratului sau puterii seculare. Această regulă, fără a fi suprimată, n-a avut nici o aplicare în practică;

d) regula canonului 74 apostolic, după care mandatul de înfățișare adresat unui episcop acuzat de vreo infracțiune, trebuia să fie eliberat de doi episcopi.

³⁷ Un număr mare de armeni și iudei au trăit în Thesalonic în epoca dinastiei Anghelilor (1185 ș.u.).

³⁸ Cf. Edictum 3 cap. 3 a lui Justinian în *Corpus Juris Civilis*, III Novellae (de Schoell-Kroll, p. 760—761) și *Ibidem*, p. 145, Novela 21 a lui Justinian.

³⁹ După Stein, *Histoire du Bas-Empire*, publiée par J. R. Palanque, tome II,

Totuși această măsură n-a avut succes: ea a fost chiar cauza unei revolte a armenilor (câtre 538) împotriva Imperiului Bizantin. În secolele următoare, armenii trăind în Imperiul Bizantin au continuat a aplica, pe o perioadă de mai multe secole, dreptul lor cutumiar particular, care a suferit totuși o schimbare interioară.

b) Cît privește pe iudei, se știe că ei se bucurau de câteva privilegii.⁴⁰ În anul 398 împărații Grațian, Valentinian și Teodosie al II-lea au recunoscut jurisdicției rabinice o competență asemănătoare aceleia „audientia episcopalis“ (Cod. Teod. 2.1.10 reprodus de Codex Just. 1.9.8). Justinian a suprimat această jurisdicție⁴¹ și a impus iudeilor dreptul comun, păstrînd totuși jurisdicția rabinilor ca o jurisdicție arbitrală (cf. Codex Just. 1.9.8 par. 1).

Această dispoziție a lui Justinian a fost acceptată de Basilicale dar dezaprobată de Leon Înțeleptul,⁴² care prin Novela 55 a dorit să convertească pe iudei la creștinism, suprimînd obiceiurile lor și obligîndu-i să trăiască după credința și legile creștine. O tentativă asemănătoare a fost întreprinsă de Leon al III-lea Isaurul, care s-a angajat la o persecuție a iudeilor și i-a constrîns să se boteze.⁴³

În ciuda acestei persecuții, iudeii au persistat în credința lor și în cutumele lor ancestrale. Rabinii lor au continuat să exercite jurisdicție arbitrală⁴⁴ recunoscută de legislația justiniană și de Basilicale — și

1968, p. 460—471: „În afara scopului umanitar și civilizator care era invocat, această lege s-a inspirat poate din dorința de a slăbi pe marii domnitori armeni prin partajurile impuse averilor lor“. Această măsură a lui Justinian și deturările guvernatorilor Armeniei au provocat către anul 538 o revoltă a armenilor împotriva imperiului Bizantin (cf. Stein, *op. cit.*, p. 364). Cf. de asemenea pe istoricul armean Nicholas Adontz, *Armenia in the period of Justinian. The political conditions based on the Naxarar system*, translated... by Nina Garsoian, Louvain, 1970, p. 155—164.

⁴⁰ Cf. J. Gaudemet, *Institutions de l'antiquité*, 1967, nr. 572, p. 722.

⁴¹ Printr-o suprimare a cuvîntului „nu“ din Cod. Th. 2.1.10: cf. G. Kisch, *Zur Frage der Aufhebung jüdisch-religiöser Jurisdiktion durch Justinian*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung, R.A., 77, 1966, p. 395—401.

⁴² Vezi Novela 55 a lui Leon Înțeleptul în Zepos, J.G.R. I, p. 125 și Noailles-Dain, *Les Nouvelles de Léon VI le Sage*, 1944, p. 208 ș.u. Despre sensul acestei novele, cf. H. Monnier, *Les Nouvelles de Léon le Sage*, Bordeaux-Paris, 1923, p. 57 ș.u. După cum remarcă H. Monnier (p. 57), această Novelă nu figura în Ecloga Novellarum Leonis și a încetat repede de a fi aplicată. După o altă ipoteză care rezultă din izvoarele iudeilor, Leon ar fi revocat chiar el Novela 55 și a redat iudeilor libertatea religioasă, suprimată de tatăl său Vasile I. Existența iudeilor în imperiul Bizantin este dovedită de mai multe texte prețioase posterioare. Vezi de exemplu Novella lui Manuel Comnenul din anul 1148, în Zepos, J.G.R., I, p. 363—375, referitoare la jurămîntul iudeilor, ca și Novela 80 a aceluiași împărat.

⁴³ Cf. Ostrogorsky, *Histoire de l'Etat byzantin*, 1969, p. 189 și nota 2 și lucrarea citată de acesta a lui Liviu Stan, *The Jews in the Byzantine Empire*, Athens, 1939.

⁴⁴ Totuși trebuie să notăm că împăraful Manuel Comnenul prin Novela 80 (în Zepos, J.G.R., I, p. 426), promulgată probabil între 1176 și 1181, a abrogat un cutum după care iudeii erau judecați de un *general de stenou* și ordonă ca ei să fie judecați tot de către tribunale.

aplicau probabil legea mozaică pentru a rezolva litigiile referitoare nu numai la dreptul familial și succesoral, ci și la dreptul patrimonial. De asemenea, este foarte probabil că legea mozaică — a cărei conținut este reprodus în cele mai multe manuscrise grecești⁴⁵ — era aplicată de iudei în viața lor privată și, în special, în toate afacerile reglementate prin buna înțelegere, a cărei forță este mult mai importantă⁴⁶ decît aceea a afacerilor supuse tribunalelor.

6. *Dreptul coloniștilor străini*. Prin tratatele internaționale, terminate la începutul sec. al X-lea, statul Bizantin a acordat coloniștilor străini stabiliți în Constantinopol, mai multe privilegii importante. Unul dintre aceste privilegii era acela referitor la aplicarea dreptului național al coloniștilor asupra cîtorva afaceri ale membrilor lor. Cel mai vechi dintre aceste tratate este probabil cel care a fost încheiat între bizantini și ruși în septembrie 911 și repetat în 944. Acest tratat din 911 care nu s-a păstrat decît în limba rusă,⁴⁷ prevede în articolul 11 că bunurile unui rus care ar fi murit în Bizanț, fără să fi lăsat un testament, s-ar cuveni părinților săi cei mai apropiați din Rusia și expediate moștenitorilor săi prin intermediul negustorilor ruși aflați în Constantinopol sau prin alte persoane. După sensul clar al acestui articol, dreptul rus este aplicat asupra transmiterii (înțietății) succesiunii unei persoane de naționalitate rusă, moartă în Bizanț.

Le fel dreptul rus a declarat aplicabil cazul unei crime prin rănire sau ucidere, comisă de un rus împotriva unui grec sau de un grec împotriva unui rus. În acest caz, articolul 13 al aceluiași tratat prevede că persoana culpabilă trebuie să plătească cinci litre de arginți, după legea rusă.⁴⁸

Unele privilegii asemănătoare și încă mai mari au fost acordate de statul Bizantin cetățenilor mai multor orașe italiene, în special Veneției,⁴⁹ Raguzei și Genovei. Venețienii au obținut în timpul lui Alexios I Comnenul, prin tratatul de la 1082, privilegii foarte mari⁵⁰. Li s-au cedat prăvălii în Constantinopol și debarcadere, la Galata, unde exercitau în mod liber comerțul lor. Cîteva ani mai tîrziu (în 1266), genovezii au obținut un cartier la Galata în Constantinopol pe care l-au păstrat

⁴⁵ Monferratus, *Ecloga Leonis et Constantini cum Appendice*, Athenis, 1889, p. 79 ș.u.

⁴⁶ Cf. J. Carbonnier, *Flexible droit*, 2-ème éd., 1971, 1.18: „Una din bazele sociologiei juridice trebuie să fie acea constatare în care majoritatea raporturilor de drept nu au acces la litigiu. Ele se îndeplinesc prin bună înțelegere... Litigiul nu ne descoperă decît o foarte mică parte a dreptului efectiv”.

⁴⁷ A fost tradus în franceză de Sorlin și Taube și în germană de Stadtmüller. Cf. Maridakis, *L'inapplicabilité du droit étranger a Byzance*, Liber Amicorum L. Fredericq, 1966, p. 724, notele 3 și 4.

⁴⁸ Cf. Maridakis, *op. cit.*, p. 726 ș.u.

⁴⁹ Cf. Maridakis, *op. cit.*, p. 725, nota 3 și textul citat de el despre Tratatul Bizanțului cu venețienii, din anul 1277. Cf. de asemenea, Zachariae, *Geschichte*, p. 322 și nota 1093.

⁵⁰ Cf. Ostrogorsky, *Histoire de l'Etat Byzantin*, 1969, p. 379—380.

pină la căderea acestui oraș și care a devenit un centru foarte important al comerțului.⁵¹

Astfel s-au format cu timpul în Constantinopol colonii înfloritoare ca a venețienilor și genovezilor etc., care s-au bucurat de o completă autonomie administrativă și juridică. Raporturile juridice ale membrilor acestor colonii erau supuse autorităților lor, în special de „baile“ pentru venețieni și de „podesta“ pentru genovezi și erau judecați, după cum e natural, urmînd normele dreptului național al acestor colonii.

7. *Dreptul grupărilor particulare.* După teoria pluralității izvoarelor dreptului — pe care am menționat-o la început — este foarte probabil că în sînul fiecărei grupări particulare — ca spre pildă corporațiile profesionale, mănăstirile — să se fi format norme speciale cutumiare, care reglementau viața internă a acestor grupări, raporturile lor cu publicul, raporturile între membrii lor, regimul lor disciplinar etc. Această ipoteză este întărită, cît privește corporațiile profesionale, de „Cartea Prefet“ a lui Leon Înțeleptul,⁵² care ne dă informații despre mai multe corporații din Constantinopol și conține cîteva reguli de natură mai degrabă administrativă raportîndu-se la controlul statului asupra funcționării acestor corporații. Or, este foarte probabil că dispozițiile din această „Carte Prefet“ și din alte cărți asemănătoare,⁵³ erau completate cu regulile cutumiare care reglementau viața internă a cîtorva din aceste corporații, colaborarea economică (de exemplu asociația) între membrii lor, contractele de vînzare încheiate de membrii acestor profesioni în piețele sau tirgurile publice etc.⁵⁴

O ipoteză analogă este de asemenea valabilă cît privește viața interioară a mănăstirilor. Într-adevăr cum rezultă din diversele „typika“ sau „practica“ ale mănăstirilor, multe reguli cutumiare au fost formate în sînul fiecărei mănăstiri, care uneori se îndepărtau mai mult, alteori mai puțin de la dispozițiile dreptului oficial sau completau lipsurile sale.

După cum am indicat deja, tot ceea ce am expus pînă aici nu se referă, în principiu, decît la prima perioadă a istoriei bizantine, care

⁵¹ Cf. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 478, 512 ș.u.

⁵² Această „carte Prefet“ a fost redactată în mare parte în timpul lui Leon Înțeleptul, dar conține dispozițiile împăraților posteriori, în special a lui Nicefor II Fokas și poate a lui Ioan Tzimisches, cf. în acest sens, Ostrogorsky, *Histoire de l'État Byzantine*, 1969, p. 244, notele 6—7. Textul acestei „cărți Prefet“ editat de J. Nicole în 1894 este reprodus de Zepos, J.G.R., II, p. 371—392.

⁵³ După o ipoteză foarte adevărată existau de asemenea astfel de „cărți Prefet“ care nu ne-au parvenit și care se refereau la restul corporațiilor din Constantinopol sau din provincii.

⁵⁴ Această ipoteză este foarte probabilă pentru instituția notarilor, care se bucurau de o oarecare autonomie internă: administratorul lor era ales de adunarea generală a membrilor săi, care avea de asemenea dreptul de a decide asupra admeririi de noi membri și asupra tuturor problemelor de interes general. Alte profesioni n-aveau probabil o autonomie administrativă; totuși membrii lor colaborau pe plan economic întemeind societăți pentru cumpărări de mărfuri, sau participau la piețele publice controlînd vînzările, care erau întemeiate pe cutume formate chiar în aceste piețe.

se situează între secolele VI și XI adică de la moartea lui Justinian pînă la moartea lui Vasile al II-lea (de la 565 la 1025). Totuși referirile pe care le-am consacrat acestei perioade sînt, în principiu, valabile și pentru a doua perioadă, care începe de la sfîrșitul secolului al XI-lea și se termină cu căderea Constantinopolului (adică de la 1025 pînă la 1453). În timpul acestei de a doua perioade,⁵⁵ se asistă la slăbirea puterii centrale, la dezagregarea Imperiului Bizantin, la ocuparea francă, la crearea mai multor state mici independente etc. Prin mulțimea acestor fapte istorice și sociale, fenomenul pluralismului juridic, pe care am vrut să-l descriem, se prezintă sub o formă mai subtilă, cutumele locale și provinciale dobîndind o importanță mai mare și în general confuzia asupra dreptului în vigoare s-a agravat.

După această remarcă care ar fi fost imposibil să o dezvoltăm mai amplu aici, trecem să spunem cîteva cuvinte despre pluralismul prin supraviețuire în Bizanț.

B. Pluralismul recurent sau prin supraviețuire

Fenomenul pluralismului prin recurență (sau prin supraviețuire), adică cazul cînd dreptul abrogat continuă să supraviețuiască, este un fenomen bine cunoscut și răspîndit în Bizanț. Exemplul cel mai elocvent despre acest fenomen este acela din *Ecloga Isaurienilor*, care totuși fiind abrogată de Vasile I (vezi Prooemium parag. 2 din Nomos Procheiros) a continuat să fie aplicată mai puțin parțial, în practică, cum rezultă din mai multe colecții posteroare, care reproduc în întregime sau în parte textul Eclogii. La fel mai multe reguli cutumiare ale dreptului elenic sau elenistic (de exemplu aceea⁵⁶ care prevedea excluderea fiicei dote din succesiunea părinților săi), derogate de dreptul oficial, au supraviețuit și au fost aplicate în practică în decursul mai multor secole, cum este atestat chiar de izvoarele dreptului sau de izvoarele legislative.⁵⁷

Pe de altă parte, în colecțiile private ale dreptului bizantin se înțilnesc, adeseori amestecate, dispoziții contradictorii, datînd din epoci diferite. În acest caz rămîne judecătorilor și patricienilor „de a se des-

⁵⁵ Cîteva aspecte ale acestei perioade au fost tratate în următoarele studii: P. Lemerle, *Le juge general des Grecs et la reforme judiciaire d'Andronic III*, în *Memorial de Louis Petit*, Bucurest, 1948, p. 292 ș.u.; Idem, *Recherches sur les institutions judiciaires a l'époque des Paléologues*, Mélanges H. Gregoire, Bruxelles, 1949, p. 349.

⁵⁶ Despre acest cutum, care a fost confirmat de Novela 50 a marelui Comnean de Trebizonda, cf. Zachariae, *Geschichte...* p. 200; Michaelides-Nouaros, *Contribution a l'étude des partes sucesoraur*, Paris, 1937, parag. 71, p. 147 ș.u.

⁵⁷ Vezi de exemplu Novela 18 a lui Leon Înțeleptul, care a confirmat un cutum referitor la validitatea unei clauze penale stabilite pentru cazul unei înșelăciuni la logodnei, și Novela 19 a aceluiași împărat, care a recunoscut ca validă promisiunea de egalitate a părților sucesorale, confirmînd un cutum contrar dreptului oficial stabilit de Codex Justiniani 2.3.15.

curcă⁵⁸ (H. Monnier), adică de a găsi dintre aceste dispoziții contradictorii⁵⁹ pe acelea care corespund mai bine concepțiilor morale dominante și necesităților vieții, acelea care demonstrează odată în plus importanța practicii⁶⁰ cutumiere sau jurisprudențiale în viața juridică a Bizanțului.

C. Pluralismul difuz

Se vorbește de un pluralism difuz, atunci când indivizii, care adoptă un comportament contrar dreptului etic, invocă o ordine superioară (de exemplu dreptul natural) care n-are dispoziții precise. Un astfel de pluralism exista, de asemenea, în Bizanț. Într-adevăr în toate perioadele istoriei bizantine credința într-o ordine a dreptății superioare, desemnată sub termenul de echitate sau filantropie,⁶¹ era vie la popor, la judecători și chiar la împărat.

Această credință era combinată cu o concepție elevată a puterii împăratului, considerat de popor ca întruparea dreptății și reprezentantul providenței divine. Într-un număr considerabil de izvoare literare sau juridice, împăratul era considerat ca un binefăcător și protector al supușilor săi; în calitate de legislator el știa totdeauna să găsească soluția cea mai „filantropică”, cea mai conformă cu principiile dreptății și echității; în calitate de judecător suprem el avea puterea de a interpreta legile obscure și de a corecta legile nedrepte, dându-le un sens echitabil. În fond, el era „o lege vie” în folosul supușilor săi. Totuși, fiind omnipotent nu abuza de puterea sa, ci se simțea legat de principiile justiției (cf. Novela 63 a lui Manuel Comnenul).

⁵⁸ După expresia lui H. Monnier, *Les Nouvelles de Léon le Sage*, p. 149, nota 3, scrisă în legătură cu textele contradictorii din Armenopoulos referitoare la interese. Vezi nota următoare.

⁵⁹ Un caz bine cunoscut al unui astfel de amestec de texte contradictorii (noi și vechi) referitor la materia intereselor, cf. Armenopoulos III, 7, 23 și 24 care reproduce simultan textele lui Justinian care permit recepția intereselor pentru un preț de argint, și îndată dispoziția din Nomos Procheiros a lui Vasile I care o oprește, atribuind din greșeală această dispoziție lui Leon Înțeleptul. După părerea unora, această coexistență a textelor contradictorii se explică prin faptul că Armenopoulos fiind un partizan al dreptului natural divin, credea că interzicerea percepției intereselor, desigur abrogată de o lege posterioară rămâne totuși în vigoare, conform preceptelor superioare ale dreptului natural. Această concepție a fost pusă recent de C. Pitsakis, care a raportat mai multe cazuri de texte contradictorii din Armenopoulos, care nu par a avea un „sens ideologic”.

⁶⁰ În legătură cu interesele convenționale se știe că dispozițiile care interziceau perceperea unor astfel de interese n-au fost observate în practică: cf. *Zachariae*, p. 113 și nota 10 (63).

⁶¹ Despre noțiunea de „filantropie” în Bizanț, cf. W. Ensslin în N. Baynes-H. St. Moss, *Byzantium, an introduction to east roman civilisation*, Oxford, 1948, p. 267; Baynes, *Byzantine studies and other essays*, London, 1955, p. 55 ș.u.; cf. T. E. Gregory, *The Ecloga of Leo III and the concept of „Philanthropia”*, în rev. *Byzantina*, tom. 7, 1975, p. 268 ș.u.

Aceste idei n-aveau decît simplu o valoare teoretică, dar găseau multe aplicații practice : una din aceste aplicații a acestor idei este facultatea recunoscută tuturor cetățenilor de a se adresa împăratului pentru a-i cere să le dea lor rezolvare printr-o soluție justă și conformă cu principiile „filantropiei“. În acest sens s-a organizat la Constantinopol un serviciu special, care examina cererile rugătorilor și victimelor unei nedreptăți.

Pe de altă parte, mai multe obiceiuri sau cutume, care au prevalat în practică, au fost de asemenea inspirate din principiile „filantropiei“. Astfel aceste principii reprezintă în ochii bizantinilor un fel de drept natural, care trebuie să servească ca ghid împăratului și diverselor organe ale statului bizantin în soluționarea diverselor probleme juridice și sociale.

Concluzii

Prin aceste scurte remarci asupra unui subiect foarte vast, am încercat să prezentăm într-un tablou foarte general pluralismul juridic în Bizanț al cărui studiu prezintă un interes științific foarte mare. Studiul acestui pluralism conduce la cercetarea nu numai a dreptului oficial (promulgat de autoritățile statului și bisericești), dar de asemenea a dreptului cutumiar aplicat prin buna înțelegere și spontan în societatea globală sau de grupările particulare. Această cercetare prezintă cîteva dificultăți considerabile, pentru că ea cere un studiu atent al documentelor de toate felurile, în special al actelor dreptului privat, al regulamentelor interioare ale mănăstirilor și toate celelalte izvoare istorice sau filologice.

Totuși, este evident că, prin această cercetare a dreptului aplicat în practică de societatea globală sau de grupările particulare, se va putea obține o imagine mai completă și mai exactă a vieții juridice reale a Bizanțului. O astfel de imagine va permite să înțelegem și să estimăm mai bine originalitatea dreptului bizantin în raport cu dreptul roman clasic sau postclasic, originalitate care este o consecință a tradițiilor morale și al spiritului de „filantropie“ al poporului bizantin și al șefilor săi politici și spirituali. Într-un cuvînt, studiul dreptului bizantin efectiv aplicat ar putea contribui la o mai bună cunoaștere a aportului original și permanent al Bizanțului la evoluția dreptului privat și a culturii juridice comune.

DANII MOLDOVENE PENTRU MUNTELE ATHOS ÎN SECOLUL AL XVI—LEA

de : MARIA MUȚIU

Situat în aria culturii elene și apoi bizantine, Athosul, centrul monahismului din Balcani și de peste Dunăre, a constituit pentru țările române o forță de atracție spirituală cu totul deosebită. Pentru a dovedi aceasta ne vom limita la una din țările române, la Moldova și numai la un singur secol, la secolul al XVI—lea, deși relațiile românilor moldoveni au fost neîntrerupte aproximativ timp de șapte secole. Numeroasele și scurtele domnii ce caracterizează perioada respectivă în Moldova (23 în total, unele se repetă) nu înregistrează danii substanțiale la Athos. Se remarcă totuși cîteva dintre domnitori și desigur cei mai reprezentativi. Menționăm din aportul lor moral și material : daniile în bani, construcția de clădiri, zugrăveli, închinări de moșii și de mănăstiri, obiecte de artă bisericească, precum și manuscrite prețioase.

În această perioadă arta moldovenească atinge perfecțiunea iar stilul moldovenesc începe să se resimtă tot mai mult. Un exemplu îl constituie cupola alungită cu pridvorul exterior (nartex) al mănăstirii Dohiar. Refacerea construcției și picturii acestei mănăstiri aparține mitropolitului Moldovei, Teofan, înmormîntat aici la 1598.

Se remarcă dintre domnitorii donatori : Ștefan cel Mare (sfîrșitul domniei), Petru Rareș, doamna Elena, Alexandru Lăpușneanu, doamna Ruxandra și Petre Șchiopul. Contribuțiile sînt aduse următoarelor mănăstiri de la Sfîntul Munte : Zografu, Dionisiu, Esfigmenu, Rusicon (Sf. Pantelimon), Dohiar, Marea Lavră, Vatoped și Pantocrator.

Contactele nu s-au stabilit numai prin voievozi, prin mari boieri (ca hatmanul Sturza și Trobușan), cărturari, monahi, dar și prin artiști și constructori moldoveni ale căror amprente sînt vizibile pînă azi.

Tabloul social, în general, e completat prin contribuția în masă a întregului popor căci procesul de transumanță a ajuns la apogeu în această epocă. Din rîndurile păstorilor români care cutreieră Balcanii, unii se opresc cu evlavie la Athosul trecut în legendă, îmbrăcînd chiar rasa monahală.

Există desigur explicații pentru masivele ajutoare acordate de românii moldoveni Athosului (ajutoare paralele cu ale celui alt stat feudal românesc, Țara Românească).

Luptele pentru înființarea Bisericii erau încheiate. Catolicismul nu a reușit însă să pătrundă cu toată presiunea exercitată începînd din secolul al XIV—lea. La fel, nici încercările Reformei (ex. tipăriturile lui

Coresi). Deci, atât pentru Moldova cât și pentru Muntenia, sprijinul acordat Sfintului Munte, centrul lumii ortodoxe, reprezenta un fel de reacție. Nu vom nesocoti nici alt element psihologic și anume atitudinea domnitorilor moldoveni față de regii suzerani catolici, maghiari și polonezi, explicată prin o anumită ambiție a celui umilit. Nu e mai puțin adevărat că generozitatea voievozilor urmărea și o anumită popularitate. E apoi perioada frecventelor lupte cu turcii. Ungaria e ocupată iar Transilvania rămâne principat autonom sub suzeranitate otomană. Participarea Moldovei la unele victorii militare sporadice împotriva Semilunei vor fi exprimate, de asemenea, în contribuții suplimentare aduse Athosului drept recunoștință. Există o emulație în danii între popoarele ortodoxe. Porfir Uspenski afirmă că „nici un alt popor pravoslavnic nu a făcut atîta bine pentru Athos cît au făcut românii“.

Athosul uneori e și un refugiu. Sînt voievozi români care se retrag aici (cum e cazul lui Alexandru Lăpușneanu). Se aplanează chiar diferende de familie. Sînt cazuri însă, cînd se stabilesc contacte între diferite personalități politice ale vremii, contacte diplomatice, căci pelerinajele la Sfîntul Munte pornesc din toată lumea ortodoxă, înaltul for monahal dobîndind și un colorit politic.

Din punct de vedere cultural, un prim rol îl are organizarea învățămîntului sub egida Athosului. Introducerea limbii grecești și relațiile directe ale moldovenilor cu cărturarii athoniți, unii cunoscători și ai culturii occidentale, dă posibilitate cunoașterii unui circuit cît mai larg al culturii universale. Legăturile sînt reciproce căci există și donații de manuscrise în limba slavonă din partea domnitorilor moldoveni.

Cauzele sentimentale care au determinat concretizarea valoroaselor danii sînt dărnicia, evlavia, altruismul față de străini, aprecierea frumusețului, rafinamentul artistic.

Pentru că am subliniat contribuția în bani, din documentele cunoscute extragem următoarea listă orientativă : Ștefan cel Mare „în fiecare an“ pentru mănăstirea Zografu dădea 100 galbeni ungurești (la 1500 donează acestei mănăstiri și un prapor). La 1493, tot acest mare domnitor, dă pentru Constamonit 5000+500 aspri, la fel și în anul 1497 și în continuare pînă la 1504, sfîrșitul domniei. Fiul său, Petru Rareș, la 1456 e de menționat cu danie anuală pentru mănăstirea Grigoriu și pentru mănăstirea Constamonit cu 6000 aspri. Petre Șchiopul pentru Protathon la 20 februarie 1579 s-a angajat pentru Marea Lavră cu un mertic anual de 600 aspri. Același domnitor acordă mănăstirii Hilandar, la 28 aprilie 1547, un mertic tradițional de 600 aspri. 6000 aspri depune anual la 1598 și Ieremia Movilă. Tot pentru Lavra, la 1562, hatmanul Moldovei, Ion Sturza, dă anual 300+100 florini. La 1561, Alexandru Lăpușneanu, în prima sa domnie, are pentru Vatoped mertic anual de 300 galbeni roșii și 65 aspri turcești. Același domnitor subvenționează cu danie anuală și mănăstirea Grigoriu. Evlavioasa doamnă Ruxandra Lăpușneanu, soția lui Alexandru Lăpușneanu, în fiecare an, pentru Zografu, dădea 100 de galbeni și 52000 aspri pentru impozit. La 1569 Ruxandra rezervă pentru mănăstirea Dohiar 165.000 aspri și pentru Karacalu 35.000 aspri.

Sumele menționate sînt relative deoarece daniile în bani au fost mult mai numeroase. Noi am luat în considerare numai cifrele atestate documentar. Tabloul statistic amintit ar trebui însă completat cu contribuțiile la Athos, tot în acest secol, prin construcții de clădiri, reparații și picturi la următoarele mănăstiri : Protaton, Marea Lavră, Vatoped, Ivir, Dionisiu, Cutlumuș, Pantocrator, Kiropotamu, Zografu, Dohiar, Caracalu, Filoteu, Simopetra, Sf. Pavel, Stavronichita și Xenofon.

De exemplu, la 1517, Vatopedul intră în refacere generală, cu pivnițe, etc. La 1513 mănăstirii Ivir i se construiește turnul și o parte din katolicon cu chiliile. Pentru a ne da seama mai bine de contribuția materială, atît de substanțială, să ne oprim numai la cîteva din mănăstirile inițial amintite.

Mănăstirea Dionisiu este clădită în anul 1515 din temelii, construcție cu turn, bolniță, chilii și apeduct. La Cutlumuș se repetă aceeași construcție, plus portul la mare.

La Simopetra, în 1567, se construiește turnul arsenalului, ca după incendiul din 1580 să se reclădească totul din nou. Ziduri de apărare au fost construite la mănăstirile : Cutlumuș, Pantocrator, Caracalu (renovare) și Sf. Pavel.

Picturi remarcabile au fost executate din fondurile personale ale domnitorilor moldoveni la Protaton, Marea Lavră, Dionisiu, Cutlumuș, Xiropotamu, Zografu, Dohiar, Caracalu, Filoteu, Sf. Pavel și Xenofon.

Daniile românești se intensifică în epoca idioritmică de decădere a Lavrei. Călugării doritori de averi personale se separă pe cont propriu în chilii, schituri, peșteri. Mănăstirea e aproape liberă. Dar dintre călugării rămași în mănăstiri, unii pleacă după ajutoare la sîrbi și la români, încă de la începutul secolului al XVI—lea. Cei care ajung în Moldova iau și drumul Rusiei, mai ales în timpul agitatei domnii a lui Ion Vodă cel Cumplit. În 20 februarie 1579, egumenii Lavrei ajung în Moldova și primesc de la domnitorul Petre Șchiopul importanta danie de 600 aspri. Această danie e semnalată de cronicarul contemporan, Ierotei.

Pentru ornamentarea artistică a Athosului, subvențiile materiale sînt deosebit de substanțiale. Un exemplu : comanda picturii integrale a capelei Sf. Nicolae, la 1560. Nu se știe precis dacă doamna Ruxandra contribuie, deoarece exact atunci răscumpăra de la turcii din Tesalonic metoacele Sfintului Munte. Hatmanul Ioan Sturza, la 1562, pretinde însă, pentru suma de 300 de florini dată în plus, „pomenirea“ în fiecare an de Sf. Nicolae căci „altfel nu ne vor sprijini nici el, nici urmașii lui“, afirmă egumenul Lavrei și părintele Visarion.

Lucrăturile în fir de aur și argint, broderiile, executate la mănăstirea Putna, obiectele de artă religioasă, copertele de manuscrise, fac și ele parte din donațiile pentru „patria Maicii Domnului“.

Ajutoarele acordate în general, în acest secol cu puternice frămîntări social-politice, sînt considerate recunoștință și sprijin conștient adus unui centru religios internațional de autoritate supremă.

În intenția noastră a fost de a fixa doar reperele din relația Moldovei cu Sfintul Munte și de a desprinde din atmosfera acestei perioade numai cîteva din aspectele culturale, religioase și chiar politice.

CITEVA ASPECTE ALE DISCIPLINEI MUNCII PREOTEȘTI

de : preot IOAN BUDE

Din experiența de pînă acum a omenirii, s-a constatat că nu există societate civilizată fără disciplină, adică fără suma unor principii sau norme de viață, cu obligativitate necondiționată pentru toți membrii comunității. Așadar, disciplinat ar putea fi numit acel om care poate dispune oricînd de persoana sa, fiind stăpîn pe sine însuși, mai ales în situația cînd se află în fața unei alternative voliționale privind respectarea normelor de conviețuire socială. De asemenea, s-ar mai putea vorbi și despre o anumită disciplină a vieții, care se poate realiza numai prin dezvoltarea simțului etic individual, colectiv, social și așa mai departe.

Însă dacă se poate vorbi despre o adevărată disciplină, atunci aceea este pornită dintr-o nestrămutată convingere interioară că, într-o anumită împrejurare, așa este bine să procedezi și nu altfel ; este acea atitudine prin care omul se ajută singur să fie demn și corect în raport cu sine însuși și în relațiile cu ceilalți, în deplin consens cu propriul său liber-arbitru.

În perspectiva acestei idei și a aplicabilității ei, putem afirma că omul a cărui viață și activitate se bazează în exclusivitate pe cea mai complexă noțiune definitorie a adevăratei discipline, este preotul. În cele ce urmează vom încerca să redăm cîteva aspecte ale disciplinei muncii lui, vizînd în special activitatea pastoral-misionară din parohie, apoi situația morală a familiei preotului și, în final, modul cum se oglindesc noțiunile de libertate și lege în conștiința preotească.

1. *Disciplina muncii preotului pe plan pastoral-misionar*

Știînd că responsabilitățile pe care le implică misiunea preotească sînt de-a dreptul covîrșitoare, încît cu anevoie și-ar putea asuma cineva îndrăzneala de a se considera vrednic să îmbrace haina împărătească a slujirii lui Hristos, de care au căutat să fugă chiar și unii Sfinți Părinți ai Bisericii, încercăm totuși să-l prezentăm pe preot, în munca sa de paroh, pe cît e posibil, în chipul ideal al „păstorului celui bun, care își pune viața pentru oile sale“ (Ioan 10, 11). De aceea mai spunem că pentru un păstor de suflare, disciplina muncii reprezintă o problemă mereu actuală, niciodată încheiată, el trebuind să fie întotdeauna atent, de a se menține pe sine însuși sub un sever autocontrol și, în același timp, să vegheze asupra întregii parohii ce i s-a încredințat spre conducere. El nu poate ieși din sfera unor mari răspunderi morale, pentru că la hirotonie a jurat,

în fața lui Dumnezeu și a ierarhului său, să fie „fără prihană, bărbat al unei singure femei, treaz, cuminte, cuviincios, primitor de străini dornic să-i învețe pe alții, nebețiv, nedeprins să bată, neagonisitor de câștig urît, ci blînd, pașnic, neîubitor de argint, bun chivernisitor al casei sale, avînd copii ascultători, cu toată bunăcuviința“ (I Timotei 3, 2—4). Deci, prima îndatorire a preotului este aceea de a-și ține jurămîntul. Ar fi și de prisos o exegeză a celor de mai sus, întrucît e limpede că încălcarea doar a uneia din obligațiile ce-i revin, înseamnă odată, împovărarea sufletului și scăderea prestigiului personal în fața enoriașilor, iar a doua oară, compromiterea tagmei căreia el, ca preot, îi aparține. De altfel, Sf. Apostol Pavel mai enumeră și alte condiții pe care trebuie să le îndeplinească slujitorii Bisericii : „... să fie cucernici, nu vorbind în două feluri, nu dedați la vin mult, păstrînd taina credinței în cuget curat... căci cei ce slujesc bine, rang bun dobîndesc și mult curaj în credința cea întru Hristos Iisus“ (I Timotei 3, 8—9 și 12—13).

Privită în ansamblu, problema disciplinei preoțești a constituit de-a lungul vremii obiectul unor insufletește dezbateri în cadrul sinoadelor ecumenice și locale ale Bisericii, elaborîndu-se în acest sens numeroase prescripții, cu referiri speciale la abaterile de la ținuta morală și canonică a clericilor de toate nivelele. Astfel, pentru soluționarea obiectivă a cazurilor de indisciplină clericală, Biserica are forurile ei de judecată, numite instanțe disciplinare și de judecată de pe lîngă protopopiate, eparhii și patriarhie, unde procedura se desfășoară în conformitate cu principiul evanghelic al iertării, însă pentru îndreptarea celui în cauză se aplică măsurile canonice de rigoare.

Comportarea preotului în biserică la slujbe, solemnitatea gesturilor rituale, vocabularul lui, starea odăjdiiilor, a vaselor sfinte, a cărților de cult, a bisericii și a casei parohiale, a cimitirului, ba chiar și modul cum pășește pe stradă, sînt chestiuni evidente la cea dintîi privire și pot deveni chiar „mijloace cuceritoare de suflete“, de apropiere a credincioșilor mai distanți. Parohienii doresc să vadă în preotul lor pe însuși Dumnezeu, întrucît preotul, prin natura funcției sale, este cel mai autorizat să atingă delicatele corzi sufletești, să îmborsă vieța lor duhovnicească, prin înlăturarea oricăror vicii și păcate contaminatoare din parohie, păzind îndemnul Apostolului : „Nimeni să nu disprețuiască tinerețile tale, ci fă-te pildă credincioșilor cu cuvîntul, cu purtarea, cu dragostea, cu duhul, cu credința, cu curăția... Păzește-te pe tine însuși și învățătura ; stăruiește în ea, căci făcînd aceasta și pe tine te vei mîntui și pe cei ce te ascultă“ (I Timotei 4, 12 și 16).. Apelativul „părinte“ cu care credincioșii își agrăiesc preotul, implică o serie de merite din partea acestuia, nefiind numai apanajul funcției sacerdotale și nefiind adresat uniforme, ci celui ce o poartă, locului și misiunii părintești a acestuia în parohie, misiune despre care Sf. Apostol Petru se exprimă în termeni imperativi : „Păstoriți turma lui Dumnezeu care vi s-a încredințat, veghind asupra ei, nu cu silnicie, ci cu bunăvoință, după Dumnezeu, nu pentru câștig urît, ci din dragoste, nu ca și cum ați fi stăpîni, ci pildă făcîndu-vă turmei“ (I Petru 5, 2—3). Iar Sf. Apostol Pavel mai adaugă un sfat : „Pe cel bătrîn să nu-l

înfrunţi, ci să-l îndemni ca pe un părinte; pe cei mai tineri ca pe nişte fraţi. Pe femeile bătrîne îndeamnă-le ca pe nişte mame, pe cele tinere ca pe nişte surori, în toată curăţia“ (I Timotei 5, 1—2). În deplină conformitate cu viaţa şi învăţătura Mîntuitorului Hristos, se impune faptul ca în munca pastoral-misionară, preotul să nu umilească pe nimeni, oricît ar fi omul de păcătoş, pentru că nimeni nu poate fi condamnat definitiv, din moment ce în fiecare om mai străluceşte un sîmbure de bine. Însă iată ce spune un laic despre modul de a se comporta al preotului faţă de enoriaşii săi: „Preotul trebuie să-i cunoască pe oameni, să aibă mîna delicată, plină de înţelepciune şi de măsură cînd atinge pasiunile omeneşti. El are în sarcina lui păcatele, căinţa, mizeria, nevoia şi sărăcia oamenilor. Trebuie să aibă o inimă plină de mîngîiere, de milostenie şi de iertare. Uşa lui trebuie să fie deschisă în tot ceasul, candela lui aprinsă veşnic, iar toiagul pururea la îndemină. Să nu cunoască nici anotimpuri, nici depărtare, nici boală, nici soare, nici vîfor, cînd e vorba să ducă untdelemn rînitului, iertare vinovatului şi pe Dumnezeu celui ce se sfîrşeşte. El nu trebuie să aibă înaintea lui nici bogat, nici sărac, nici mic, nici mare, ci oameni, adică fraţi întru necazuri şi nădejdi. Să nu refuze darul său, nici puterea lui nimănui, nici să le dea fără înţelepciune celor ce îl dispreţuiesc sau îl nesocotesc“¹.

De asemenea nu trebuie uitat faptul că preotia nu acordă nimănui prerogative feudale, ci obligă la smerenie, dragoste şi sfinţenie, ceea ce însuşi Hristos Domnul a poruncit: „Ştiţi că domnii păgînilor stăpînesc peste ei şi cei mari au asupra lor toată puterea. Nu tot aşa va fi între voi, ci care între voi va vrea să fie mai mare, să fie slujitorul vostru şi care între voi vrea să fie întîiul, să vă fie vouă slugă“ (Matei 20, 25—27).

Toate calităţile morale şi intelectuale ale unui preot ar rămîne fără rost, dacă n-ar fi munca efectivă, efortul de a-şi apropia semenii, de a modela conştiinţe, de a face din parohia ce o conduce o comunitate creştină ideală, aidoma cu obştea celor dintîi creştini, care „erau una şi nici unul nu zicea că este al său ceva din averea sa, ci toate le erau de obşte... Şi nimeni nu era între ei lipsit fiindcă... se împărţea fiecareia după cum avea cineva trebuinţă“ (Faptele Apostolilor 4, 32 şi 34—35). Totul era demn, de o corectitudine absolută; nu se admiteau delatori, speculanţi şi leneşi, care să trăiască pe spinarea fraţilor lor.

Pentru a crea însă, într-o parohie, un asemenea climat de prospeţime morală, e necesar ca atît preotul, cît şi credincioşii să fie pătrunşi de sfinţenia idealului vieţii creştine. Aşa după cum viaţa individuală pulsează prin viaţa celorlalţi, iar binele individual trebuie să se armonizeze cu binele comun, tot aşa şi credinciosul trebuie să fie în mod voluntar, fără nici o rezervă, în slujba aproapelui său, iar în ce-l priveşte pe preot, el are datoria de a fi neîncetat în parohie, la dispoziţia credincioşilor săi. Se înţelege că pastoratia nu se poate face de la distanţă şi cu intermitenţe, printr-o prezenţă sporadică, o dată sau de două ori pe săptămînă în

¹ Gh. Murgu, *Florile*, p. 86, la Vasile Coman, episcopul Oradiei, *Scriseri de Teologie liturgică şi pastorală*, Oradea, 1983, p. 326.

parohie. Vizitele pastorale, atât de necesare și de eficiente pentru activitatea pastoral-misionară a preotului, nu pot fi în nici un caz suplinite prin umblatul cu crucea, de două ori pe an. Exemplele de acest gen, nu puține, dar destul de cunoscute, constituie argumente concludente în acest sens. De altfel problema respectivă a fost deja abordată la timpul său de către Sf. Apostol Pavel, care-i atrage atenția tânărului episcop Timotei asupra contactului neîntrerupt cu credincioșii, reamintindu-i și câteva metode de pastorație: „Propovăduiește cuvîntul, stăruiește cu timp și fără timp, muștră, ceartă, îndeamnă, cu toată îndelungă răbdarea și învățătura“ (II Timotei 4, 2).

Întotdeauna credincioșii îl vor aprecia în mod deosebit pe acel preot care, pe lângă săvîrșirea serviciilor religioase, este alături de ei și în diverse activități publice, unde-i poate întîlni eventual și pe cei ce vin mai rar sau chiar deloc la slujbe. În sfera misiunii preotești se înscrie și onestitatea, ca atitudine de respect față de omul de lângă noi, care trebuie privit ca un purtător de valori pe care noi nu le avem, respect față de tot ce-i aparține lui (cf. porunca a X-a din decalog), precum și strădania de a fi consecvenți cu noi înșine, pentru ca vorbele rostite de pe amvon „să nu roșească de lipsa faptelor“, cum se exprima odinioară Tertulian.

Pentru a argumenta imperativul pastorației colective, este suficient să ne referim la episodul biblic al săturării minunate a mulțimilor în pustie, de către Mîntuitorul Iisus Hristos (Matei 14, 15—21), care cu putere uriașă, cu forță covîrșitoare a potolit pornirile necontrolate ale atîtor oameni flămînzi, obosiți și suferinzi și i-a rînduit în cete, determinîndu-i să aștepte cu răbdare porția de pîine și pește, fără îmbulzeală sau vociferări? Desigur că numai cuvîntul și prestanța Învățătorului, care i-a făcut pînă și pe cei ce-L urau, să se recunoască învinși, că „niciodată n-a vorbit un om așa cum vorbește acest Om“ (Ioan 7, 46).

Reprezentîndu-L pe Hristos în parohia sa, preotului îi revine datoria de a se strădui să-I semene Mîntuitorului, de a-L imita pe cît poate, efectuîndu-și munca de hrănire și liniștire spirituală, cu precădere „acolo unde sînt doi sau trei adunați“ în numele Lui, adică în primul rînd în familiile enoriașilor săi care și-au pecetluit destinul, prin mîna lui, în Sfînta Taină a Cununiei. Dacă familia creștină, în general, trebuie să fie un oficiu al respectului și al demnității, o universitate a iubirii, o adevărată școală a caracterelor, apoi familia preotului, cu atât mai mult, întrunind sintetic aceste calități, va trebui să întruchipeze însăși armonia dintre Hristos și Biserica Sa (cf. Efeseni 5, 20—33).

2. Preotul și familia sa în mijlocul parohienilor

Disciplina muncii preotești implică în mod inevitabil și problema familiei preotului, care asemenea „cetății“ din parabolă, „nu se poate ascunde cînd stă deasupra muntelui“ (Matei 5, 14), fiind în multe privințe un adevărat etalon pentru alte familii din parohia respectivă.

Cînd se referă la aspectele esenţiale ale vieţii şi activităţii slujitorului bisericesc, Sf. Apostol Pavel nu uită să evidenţieze în aceeaşi măsură şi rolul soţiei acestuia în parohie, ca pildă vie între celelalte femei „în îmbrăcăminte cuviincioasă, făcîndu-şi podoabă din sfială şi din cuminţenie... din fapte bune... să se înveţe în linişte, cu toată ascultarea“, fiindu-i necesar, după opinia Apostolului, să mai ştie că femeii nu-i este îngăduit „să stăpînească pe bărbat, ci să stea liniştită“ (cf. I Timotei 2, 9—14), pentru că mai mult decît orice, armonia bunei înţelegeri este piatra de temelie necesară în cel mai înalt grad simbiozei familiei preoţeşti.

Pornind de la simplul raţionament al datoriei preotului de a predica, vom ajunge negreşit la concluzia că cea mai de efect predică a unui preot este aceea a faptelor şi a vieţii sale. El predică însă şi prin familia sa, prin felul cum ştie a şi-o organiza şi conduce şi prin modul în care se bucură de consideraţia de rigoare din partea casnicilor săi, „căci dacă cineva a sa casă nu ştie să şi-o chivernisească, cum va purta grija de Biserica lui Dumnezeu?“ (I Timotei 3, 5).

În urcuşul greu spre culmile idealului căruia i s-a consacrat şi ale cărui trepte nu sînt presărate numai cu roze şi bucurii, preotul trebuie să fie secondat în toate de aceea care-i este şi prietenă şi colegă şi tovarăşă de viaţă adică soţia sa. Numai ea îl poate înţelege frămîntările şi numai de ea depinde dacă el este liniştit, blînd, bine dispus, cu sollicitudine faţă de problemele credincioşilor. În caz contrar, cum s-ar mai putea el ruga, cerînd de la Dumnezeu pace pentru alţii, cînd sufletul lui este tulburat de minie, sau cum s-ar mai putea el concentra la slujbe, în dialog direct cu Dumnezeu, dacă gîndul certei de acasă îl urmăreşte obsedant, chinuitor?

Se spune că fericirea dintre soţi constă şi în puterea renunţării, ceea ce în cazul familiei preotului este perfect adevărat, în sensul că preoteasa, pe toată durata căsniciei lor, trebuie să manifeste o mare putere de înţelegere faţă de misiunea soţului ei.

Deşi în general soţii au îndatoriri specifice în cadrul familiei, fiind înzestraţi cu aptitudini adecvate pentru a şi le îndeplini, totuşi ei sînt datori să-şi compenseze reciproc anumite neajunsuri fireşti, în bună înţelegere, dînd astfel dovadă de înţelepciune. Sub acest aspect, Sfinţii Părinţi, în scrierile lor, au imprimat căsniciei un caracter de instituţie socială, în care soţii se ajută unul pe altul ţinînd cont tocmai de acest principiu al particularităţilor native. De pildă, Sf. Ioan Gură de Aur, referindu-se la rolul soţiei în viaţa de familie, spune că ea „poate da siguranţă soţului, să-l scutească de griji, poate să se ocupe de tors, de bucătărie, de veşminte, într-un cuvînt, de tot ceea ce n-ar fi nici convenabil, nici lăudabil să facă un bărbat“ (Omilia 34, 4, la I Corinteni, col. 291). Aplicarea în viaţa de zi cu zi a unor astfel de cerinţe legate de relaţiile de familie, se impune firesc familiilor preoţeşti, din a căror viaţă se inspiră toţi credincioşii.

Un alt aspect al factorului „disciplină-muncă“ în familia preotului îl constituie copiii. Prezenţa lor exercită o cenzură morală de maximă

eficiență asupra părinților, care din dorința de a-i face mai buni, își dau toată silința să progreseze ei înșiși, pe multiple planuri în viață. Parafrazînd afirmația că „temelia societății omenești va fi întotdeauna familia, unde se manifestă puterea și legea și acolo se deprinde supunerea”², se poate afirma că munca educației începe încă din primii ani de viață, în școala familiei, unde copiii „sînt moștenirea Domnului... ca săgețile în mîna celui viteaz” (Psalmul 126, 3—4). Întrucît ei moștenesc de la părinți atît trăsăturile lor trupești, cît și pe cele sufletești, în procesul de educație orice părinte trebuie să țină seama de îndemnul scripturistic : „Un nume bun este mai de preț decît bogăția, stîmă este mai prețioasă decît argintul și decît aurul... Deprinde pe tînar cu purtarea pe care trebuie să o aibă ; chiar cînd va îmbătrîni, nu se va abate de la ea” (Pilde 22, 11 și 16). De aceea, cînd vorbim despre copiii unui preot, avem în imagine niște copii bine crescuți, educați, cu credință și frică de Dumnezeu, cuviincioși, strălucind de cumințenie și bună purtare între ceilalți copii. Și în acest caz, exemplul copilăriei Mîntuitorului Hristos este edificator. Deși S-a născut dintr-o Fecioară, întrupîndu-Se în chip minunat de la Duhul Sfînt, fiind Dumnezeu, totuși ca Om El nu S-a dispensat de asistența familiei, trăind pînă la 30 de ani în supunere și ascultare față de bătrînul Iosif și de Maica Sa, Maria (cf. Luca 2, 51). Pentru un preot care a studiat Teologia, citind zilnic atît Sfînta Scriptură, cît și alte cărți și publicații teologice, sau de altă natură, cu siguranță că numeroasele exemple aflate în paginile acestora, de părinți devotați și de familii creștine dintre care multe au odrăslit chiar sfinți ai Bisericii, constituie temeinice argumente de a-și crește și educa urmașii în lumina virtuților creștine, după legile iubirii și omeniei.

Cineva spunea că „preoții nu sînt niciodată tineri”, căci vîrsta lor se măsoară în înțelepciune, iar tinerețea nu poate fi o scuză pentru diversele abateri pe care le-ar săvîrși. Afirmația Sf. Ambrozie, că „ținuta corpului este limbajul sufletului ; după ea judecăm dacă omul e ușuratic și fără nici un temei sau dacă, dimpotrivă, este un caracter serios, pe care ne putem bizui”, evidențiază un alt aspect caracteristic modului de a se prezenta între oameni al preotului și al familiei sale. Este un fapt verificat că sobrietatea și eleganța decentă a veșmintelor preotului și mai ales ale soției acestuia, oglindesc înălțimea gîndurilor și seriozitatea preocupărilor lor și el conferă un considerabil ascendent asupra celor din jur.

Locul unde de obicei credincioșii îl observă pe preot este biserica, dar mai există multe alte împrejurări, cînd ei îl studiază cu amănuntul : nunți, boteze, pomeni, praznice, etc., la care preotul trebuie să participe uneori cu întreaga familie, pentru că nu întotdeauna se cade, sau se poate evita o atare circumstanță. Atitudinea ce se impune în asemenea situații este prudența și cumpătarea, pentru că oriunde s-ar afla, preotul și familia sa, credincioșii doresc să simtă că prezența lui impune ceva din atmosfera de sfințenie a altarului.

2. Cf. E. Mihăilescu, *Omul și conviețuirea socială*, Ed. Albatros, București, 1981, p. 285.

3. Conștiința preoțească, sinteză a raportului dintre libertate și lege

Deși marii tragicieni de altădată spuneau că nu există muritor care să fie liber, căci omul este sau sclavul bogăției sau al soartei, totuși, istoria omenirii a demonstrat că libertatea adevărată se realizează cu o conștiință lucidă, clară, rațională, cu o voință fermă, prin care omul își stăpânește dorințele, păstrându-și echilibrul sufletească în toate împrejurările vieții, adică autodisciplinându-se.

Pindar afirma, la timpul său, că omul este ceea ce este numai dacă învață mereu eliberându-se de întunericul ignoranței, fapt redat într-o formulare mai concretă printr-o inscripție de pe frontispiciul unei mari universități europene: „Însușirea adevărului prin învățătură vă face liberi“. Asociind acest adevăr cu un altul, exprimat tot printr-o inscripție, dar mult mai veche, ce străjuiește încă și astăzi pe frontonul templului lui Apollo din Delfi: „Cunoaște-te pe tine însuși!“ ne duce cu gândul la vechii greci, care „au ajuns la o înflorire spirituală pilduitoare prin educație, prin această „paideia“ care înseamnă formarea omului plener în trup și suflet, prin tot ce-i frumos și bun, din fragedă copilărie“³.

Vedem deci că formarea integrală a omului se realizează atît prin educație, cît și prin autocunoaștere și libertatea de orientare și de adeziune la tot ceea ce e bun și sănătos din viață, în virtutea statutului său de ființă liberă de a opta ori spre bine, ori spre rău, însă cu consecințele de rigoare, revenindu-i după caz, sau binecuvîntare sau blestem (cf. Deuteronom 11, 26—27 și 30, 19).

Cuvîntul „libertate“ a făcut să vibreze simțirile multor cugetători care i-au imprimat diverse forme de înveșmîntare, ca de pildă: „cult al adevărului, binelui și frumosului, tăria omului de a-și afirma convingerile și a lupta pentru realizarea binelui, fie și numai pentru singurul motiv că e bine“⁴, ori au personificat-o numind-o „fiică a cerului, rod al veșnicei dreptăți, voia cea slobodă a omului înțelept“⁵, iar alții, au idealizat-o chiar: „Cuvîntul libertate sună atît de frumos, încît nu ne putem lipsi de el, chiar dacă ar însemna o eroare“⁶.

Noțiunea de libertate nu se traduce însă cu posibilitatea de a face orice îi trece prin minte fiecăruia, ci ea constă în cunoașterea și mai ales respectarea unor anumite limite legale, așezate spre binele întregii societăți umane. Fără a contrazice înțelesul propriu al libertății și fără a uza de mijloace coercitive, odată cu libertatea a apărut și legea, care jalonează drumul spre bine al acțiunilor noastre, delimitînd spațiul optim al binelui de domeniul nepermis al răului. Încălcînd această limită, omul

³ Ioan Alexandru, *Iubirea de patrie*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 324.

⁴ Garabet Aslan, *Cum să trăim*, p. 104, la E. Mihăilescu, o.c., p. 351.

⁵ Ion Heliade Rădulescu, *Scrieri în proză*, vol. III, p. 34, Idem o.c., pp. 361—362.

⁶ J. W. Goethe, *Poezie și adevăr, Din viața mea*, Idem. o.c., p. 359.

este pus sub incidența celui alt aspect al legii, sancțiunea. La romani, legea și libertatea erau sintetizate în cuvântul „drept” sau „dreptate”: „Jus est ars boni et aequi”. De fapt aceste noțiuni pornesc ca și acordurile unei simfonii, din însăși ordinea morală universală. Sub acest aspect, ele se reflectă în conștiința noastră ca un singur adevăr, despre care Mântuitorul Iisus Hristos a spus: „Și veți cunoaște adevărul, iar adevărul vă va face liberi” (Ioan 8, 32). Pentru noi acest adevăr este Dumnezeu, Ființa Lui, lucrările Lui, Evanghelia, poruncile, într-un cuvânt, Legea plinită prin Hristos.

Împlinind porunca de a ne iubi aproapele, se consideră că am împlinit chiar această Lege, după cum ne asigură și Sf. Apostol Pavel, care spune că numai iubirea este singurul lucru cu care sîntem datori unul altuia (cf. Romani 13, 8). De fapt, virtutea iubirii ne dovedește în chipul cel mai grăitor că sîntem creștini, calitate care „presupune însușirea învățăturii religiei întemeiată de Iisus Mîntuitorul, respectarea normelor morale ale acesteia și practicarea cultului ei”⁷.

Aceasta înseamnă pentru un preot a trezi frumusețea și economia divină în fiecare credincios al său, care împreună cu el este fiu al Bisericii lui Hristos, om moral, croit să fie bun, cinstit și drept, avînd în el și conștiința libertății, dar și convingerea datoriei de a-și însuși și respecta dreptatea reflectată în orice lege.

În conștiința slujitorilor altarelor Bisericii noastre, noțiunile de libertate și lege primesc dimensiuni noi, solemne, amintindu-ne că noi mai avem o „lege”, aceea pe care strămoșii noștri o cinsteau pînă la jertfirea de sine, legea-credință, sau credința-lege, prin care ei își exprimau într-un cuvînt și ființa națională și virtuțile spirituale. Acesta era crezul și disciplina lor și vor fi ale noastre și după noi și ale urmașilor noștri, pentru că noi așa am învățat a ne iubi și cinsti țara și legile ei, după cum ne iubim familia și împlinim și poruncile religiei creștine ortodoxe, a cărei morală identifică iubirea de patrie, cu cea față de aproapele.

Și cum întotdeauna „exemplele conving”, vom apela din nou la modelul desăvîrșirii, Iisus Hristos Mîntuitorul, care și-a iubit mult poporul căruia în aparținea ca om. De aceea îi trimite pe Apostolii Săi mai întii „către oile pierdute ale casei lui Israil” (Matei 25, 24) și se mîhnește pînă la lacrimi pentru soarta Ierusalimului a cărui nimicire o profetește în repetate rînduri (Matei 33, 37—38 și Luca 19, 41—44).

Sf. Apostol Pavel, de asemenea, era gata să se jertfească pentru binele celor de un neam cu el (Romani 9, 2—3) și își apăra neamul chiar atunci cînd conaționalii săi îl persecutau (Faptele Apostolilor 28, 19).

La rîndul lor și Sfinții Părinți erau sensibili la ideea cinstirii patriei pămîntești, pe care o considerau ca o „mamă”, sau ca pe o „virtute creștină” (Fer. Augustin), în afară de care „nimic nu este mai plăcut” pe lume (Sf. Ioan Gură de Aur). Propovăduind supunerea față de autori-

⁷ Mitropolit Nicolae Corneanu, *Temeiurile învățăturii ortodoxe*, Timișoara, 1981, p. 5.

tăţi, ei i-au apărat pe creştinii primelor veacuri de acuzaţia că n-ar fi buni cetăţeni ai statului şi au dovedit chiar contrariul, că tocmai creştinii sînt cei mai loiali, corecţi şi buni cetăţeni, neputîndu-se compara cu ei nici înşişi denigratorii lor (Tertulian). De asemenea, Sfinţii Părinţi nu tolerau sub nici un motiv abaterile de la îndatoririle obşteşti pe care le considerau de-a dreptul crime (Fer. Augustin).

CULTUL DIVIN — MIJLOC DE ZIDIRE ȘI PASTORAȚIE CREȘTINĂ

de : preot FILARET COSTEA

Cultul divin al Bisericii ortodoxe este podoabă de frumuseți creștinești și bogăție de învățăminte și valori nepieritoare, dumnezeiești și veșnice, care coboară cerul pe pământ și ridică omenescul la cele cerești.

Cultul nostru ortodox cultivă sentimentele și năzuințele adânci ale sufletelor credincioase, îmbogățindu-le în simțiri și fapte de evlavie creștină față de Dumnezeu, Biserică și aproapele.

Fiind haina de sărbătoare dumnezeiască a Bisericii și a sufletelor credincioase, cultul ortodox exprimă în forme văzute realități tainice și nevăzute și îmbracă în cuvinte, melodii și acte rituale adevăruri mintuitoare descoperite de Dumnezeu Tatăl prin Fiul Său întrupat, Domnul nostru Iisus Hristos și împlinite prin lucrarea Sfântului Duh în iconomia dumnezeiască a Bisericii.

Toate serviciile divine ale Bisericii noastre în centrul cărora stau cele șapte Taine cu sfânta Liturghie, au două părți : 1) una esențială, dumnezeiască, instituită de Iisus Hristos și de Biserica Sa, în scopul realizării în credincioși a binefacerilor mintuitoare aduse de Domnul prin patimile, moartea și învierea Sa ; 2) alta omenească, care exprimă și cultivă sentimentele de dragoste și preamărire față de Dumnezeu. Partea dumnezeiască cuprinde acele acte de cult pe care le săvârșesc persoanele îndreptățite ale ierarhiei bisericești (episcopi, preoți și diaconi) în scopul sfințirii credincioșilor prin harul Sfântului Duh. Partea omenească cuprinde bogăția de rânduiri bisericești ce se găsesc în cărțile de cult, exprimate prin rugăciuni și imnuri religioase, întocmite de părinți bisericești, scriitori și poeți inspirați prin harul credinței și dragostei divine. Ambele părți ale cultului ortodox formează o unitate și prin ele se împărtășește harul Sfântului Duh, care luminează mintea cu învățăminte creștinești, încălzește inima cu evlavie dumnezeiască și sporește credința spre renunțarea, treptat, la amăgirea răutăților și ispitelor păcătoase și egoiste. Participarea activă la cultul divin al Bisericii, ne înobilează întreaga ființă spre a deveni mai receptivi la prezența și lucrarea divină și totodată mai buni, generoși, iertători și răbdători față de cei cu care viețuim, împlinindu-ne cu mulțumire îndatoririle noastre familiale și sociale, sporind în faptele hărniciei, omeniei și înfrățirii în pace și dragoste cu toți oamenii. În continuare vom menționa câteva din însușirile și virtuțile mai însemnate, pe care trebuie să le cultive mai ales preoții și cîntăreții care oficiază cultul Bisericii noastre.

Din partea preotului se cere ca peste tot în activitatea pastorală, o pregătire generală, îndepărtată și permanentă și una specială, imediată, care premerge și se împlinește în săvârșirea serviciilor divine, mai ales a sfintei Liturghii, inima cultului ortodox. Ambele pregătiri ne întăresc efortul spiritual de unificare și armonizare a minții, inimii, memoriei și imaginației spre a putea actualiza în conștiința noastră evenimentul dumnezeiesc pe care îl pomenim și îl sărbătorim, pentru a-l simți și trăi.

Cu privire la cult, pregătirea permanentă și generală este legată de împropătarea cunoștințelor și păstrarea în memorie a înțelesului, cuprinsului și rostului fiecărui serviciu religios, îndeosebi la săvârșirea Sfintelor Taine, cu deosebire a sfintei Liturghii, jertfa nesingeroasă care actualizează moartea și învierea Domnului, care „odată S-a adus ca jertfă și pururea se jertfește, sfîntînd pe cei care se împărtășesc cu El“. Conștiința responsabilității noastre preoțești să fie trează asupra faptului că noi, în calitate de liturghisitori, continuăm și actualizăm misiunea de arhieru — sfîntitor a Domnului Hristos ; că sîntem părtași la preoția Mîntuitorului, a „Mielului înjunghiat“, ce mijlocește întru mărirea Tatălui și pe masa sfîntului altar pentru iertarea păcatelor noastre ; că noi, preoții, sîntem luați dintre oameni și puși pentru oameni, spre cele către Dumnezeu, ca să aducem daruri și jertfe pentru păcate (Evrei 5, 1). Să luăm, așadar, aminte că mintuirea realizată de Fiul lui Dumnezeu întrupat se actualizează și se mijlocește credincioșilor prin noi, preoții care transmitem harurile Sfîntului Duh peste toată viața Bisericii. Numai cultivînd o permanentă viață lăuntrică, duhovnicească prin rugăciune, citire și meditație zilnică, printr-o despătimire treptată de tot ceea ce-i păcătos în viața noastră, putem ajunge la o slujire vrednică și ziditoare de suflet pentru noi și păstoriții noștri.

Cît privește pregătirea imediată, povățuirile din Liturghier precizează : „Avînd a săvîrși sfînta Liturghie, preotul dator este să fie măr-turisit și împăcat cu toți... să-și păzească inima de gînduri rele... să se înfrineze de cu seara... să citească cele rînduite de sfintele canoane...“. Cîtă emoție sfîntă are slujitorul de vocație, pregătit să slujească împreună cu îngerii, căci zicem : „Noi care pe Heruvimii cu taină închipuim...“. Cîtă umilînță și căință pentru păcatele și slăbiciunile sale are un asemenea preot cînd rostește conștient și simțit : „Nimeni din cei legați cu pofte trupești nu este vrednic să slujească Ție...“. Cîtă curăție sufletească și emoție sfîntă se cuvine să cuprindă inima preotului cînd se roagă înainte de prefacere ca evenimentul dumnezeiesc al Cincizecimii, al pogoririi Duhului Sfînt să se înnoiască, invocîndu-L, pentru ca pîinea și vinul să se transforme în Trupul și Sîngele Domnului.

Fără aceste însușiri și virtuți duhovnicești, fără cutremurarea și fiorul de evlavie sfîntă în momentele mai însemnate ale oricărui serviciu divin, mai ales ale Sfintele Taine, cu deosebire ale sfintei Liturghii, preotul slujitor cade în păcatul și osînda rutinei, a rostirii mecanice a rugăciunilor, fără participarea minții și a inimii, ceea ce-i totuna cu o

slujire nedemnă, formală, rece, fariseică, care nu încălzește sufletele credincioșilor, ci le înstrăinează de Biserică.

Din partea cîntăreților, se cuvine ca să fie educați și lămuți de preot asupra rolului ce-l au ca reprezentanți ai poporului și cei mai apropiați colaboratori ai preoților la oficierea serviciilor divine. Toată frumusețea cîntărilor bisericești își atinge scopul numai dacă cîntărețul bisericesc înțelege cu mintea cuvintele și ideile și simte cu inima melodia, realizînd împreună cu preotul o atmosferă de evlavie și zidire sufletească pentru toți cei prezenți. Un bun cîntăreț care secondează pe preot prin voce dulce și muzicală, care rostește clar cuvintele și are evlavie și bună cuviință în timpul slujbei, este un adevărat stimulator al preotului și credincioșilor spre o participare activă și ziditoare la sfintele slujbe. Cîntărețul bisericesc cu suflet evlavios și generos, cu dragoste față de Biserică și de credincioși, își apropie colaboratori și continuatori de toate vîrstele, antrenînd la cîntarea în comun pe toți credincioșii. Ce atmosferă înălțătoare, plăcută și atrăgătoare este acolo unde cîntă toată obștea credincioșilor în comun cîntările mai însemnate ale sfintei Liturghii !

Atmosfera de înălțare și zidire sufletească este sprijinită și de felul în care este îngrijită biserica atît în exterior, cît și în interior. Curățenia deosebită, zugrăvirea sau pictarea aleasă și potrivită, aspectul luminos și curat al veșmintelor și obiectelor de cult (cruce, potir, cărți etc) ... ca și prezența florilor pe masa sfîntului altar și în biserică, împreună cu mireasma de tămîie, cu lumînări și candelă, toate ajută la crearea unui climat odihnitor, de vii și intense emoții estetice și religioase, care îmbogățesc solemnitatea cultului, evlavie, pacea și bucuria duhovnicească. „În Biserică mării Tale stînd, în cer ni se pare a sta ...“, exclamă o rugăciune a Bisericii, redînd fiorul bucuriei sfinte pentru cei ce participă cu receptivitate activă la slujba dumnezeiască.

Rupîndu-se, măcar pentru scurt timp, din agitația și grijile vieții, preoți, cîntăreți și credincioși se sprijinesc reciproc în rugăciune, luminați și încălziți de harul Sfîntului Duh spre a deveni mai receptivi la simțirea fiorului tainic al apropierii de Dumnezeu, ceea ce constituie scopul suprem al cultului divin.

Această simțire și trăire spirituală ne luminează și ne înnobilează întreaga ființă, în așa fel încît, după fiecare slujbă dumnezeiască, mai ales după sfînta Liturghie, toți ne simțim mai odihniți și înălțați sufletește, mai buni și mai generoși, mai răbdători, pașnici și iertători unii cu alții și totodată mai dispuși la muncă, la fapta cea bună și de folos creștinesc, spre bucuria noastră și a celor cu care trăim și muncim în familie și societate.

CANONUL SFÎNTULUI ANDREI CRITEANUL. CONSIDERAȚII LITURGICE ȘI PASTORALE

de : preot DUMITRU MOCA

1. Canonul Sfintului Andrei în cadrul anului liturgic

Ca mijloc de comemorare a vieții și activității răscumpărătoare a Mintuitorului, anul liturgic are în centrul său sărbătoarea sfintelor Paști și se poate împărți în trei mari faze sau perioade și anume : a) perioada Triodului (perioada prepascală), b) perioada Penticostarului (perioada pascală) și c) perioada Octoiului (perioada postpascală).

Biserica Ortodoxă îndeamnă pe credincioșii săi să se pregătească pentru sărbătoarea sărbătorilor, sfintele Paști, printr-o lungă perioadă de reculegere, de pocăință și de post în sensul cel mai larg și mai precis al cuvîntului, postul de patimi.

O pregătire de trei săptămîni anticipează atmosfera de înfrînare și asceză, îndemnînd la umilința și smerenia vameșului din pericopa evanghelică care se citește cu trei duminici înainte de începutul Postului Mare. Urmează apoi cele șase săptămîni ale Postului Mare propriu zis care duc în cele din urmă la Săptămîna Mare sau săptămîna sfintelor Patimi. Acestei lungi perioade i se adaugă apoi ziua Învierii cu explozia de bucurie din noaptea Paștilor, cînd Biserica cîntă imnul biruinței vieții asupra morții zicînd : „Hristos a înviat din morți cu moartea pe moarte călcînd și celor din morminte viață dăruindu-le“.

Acest vast ansamblu liturgic este un timp de pregătire și de pocăință : „Vremea este a pocăinței, deci vin la Tine Făcătorul meu ; ridică de la mine lanțul cel greu al păcatului și ca un îndurat dă-mi iertare de greșeli“ (cîntarea I, stih 17)¹. El este cunoscut în rînduiala Bisericii noastre sub numele de perioada Triodului, după numele cărții de slujbă care adună în sine textele rugăciunilor și a slujbelor care se celebrează în acest răstimp. Într-adevăr, la slujba utreniei din vremea Postului Mare, imnele cunoscute sub numele de canoane nu sînt alcătuite decît din trei cîntări și nu din nouă ca la utreniile din restul anului liturgic.

Așa cum îl avem astăzi, Canonul Sfîntului Andrei Criteanul se prezintă ca un lung imn liturgic organizat în nouă ode sau cîntări de inspirație biblică, fiecare odă sau cîntare avînd mai multe stihiri. Fiecare cîntare se compune dintr-un irmos, mai multe stihiri și tropare și se în-

¹ Triodul, București, 1970, p. 404 (joi în a cincea săptămîină a Postului).

cheie printr-un imn de laudă la adresa Sfintei Treimi (doxastarion) și un altul închinat Maicii Domnului (teotokion). Stihirile și troparele de pocăință ale Canonului intercalează între ele imne care descriu aspecte din viața Sfintei Maria Egipteanca și a Sfintului Andrei Criteanul².

Canonul penitențial al Sfintului Andrei Criteanul exprimă și rezumă în sine sensibilitate spirituală a Postului Mare. Împărțit în patru părți, el este citit începînd de luni, marți, miercuri și joi din prima săptămînă din patruzecimi, mai ales la slujba pavecerniței din mănăstiri³. El este reluat în întregime în săptămîna a V-a a sfintului și marelui post.

2. Istorie și explicare

Postul Mare constituia la origine o pregătire a catehumenilor pentru primirea tainelor de inițiere creștină: Botezul, Mirungerea și Euharistia — această moarte și înviere cu Hristos — care se administrau celor dinții creștini în noaptea Învierii sau a sfintelor Paști⁴. La început, în fiecare zi, episcopul ținea catehumenilor și credincioșilor deopotrivă o cateheză biblică în care sensul literal și spiritual al Sfintei Scripturi se completau în mod reciproc, Biblia întreagă apărînd astfel ca o fidelă relatare a întîlnirii lui Adam cel vechi cu „Adam cel Nou“, ca o imensă parabolă a „fiului risipitor“. Din această cateheză primară, care își înfige rădăcinile pînă în epoca apostolică și postapostolică, subzistă pînă azi comentariile inmografice ale Triodului și în special marele Canon al Sfintului Andrei Criteanul⁵.

Aceasta se vede din faptul că, în afară de cîntarea a IX-a, primele opt cîntări, cu stihirile lor, nu sînt altceva decît o meditație tainică asupra

² Sfîntul Andrei Criteanul a fost un distins creștin de origine semită, dar care și-a scris lucrările sale în limba greacă. El s-a născut la Damasc în jurul anului 600. Făcînd înalte studii în acest oraș și primind o aleasă educație creștină în familia sa, el a intrat la vîrsta adolescenței în obștea mănăstirii Sfîntului Mormînt din Ierusalim. Pentru calitățile și cultura sa întinsă el va ajunge curînd secretar al patriarhului din Ierusalim. În anul 685, el călătorește la Constantinopol în fruntea unei delegații însărcinată să ratifice hotărîrile sinodului VI ecumenic. După acest eveniment, Andrei a rămas la Constantinopol și s-a stabilit la mănăstirea Blahernelor. Hirotonit diacon și apoi preot, în jurul anului 700, Andrei a fost ales episcop de Gortyna în insula Creta, de unde i-a venit numele cel mai cunoscut. Ca episcop el a construit biserici noi, a restaurat viața monahală și a desfășurat o bogată activitate pe plan social, umanitar. De asemenea Sfîntul Andrei a desfășurat o bogată activitate pe plan teologic și în domeniul scrisului bisericesc. Lui i se atribuie cincizeci de omilii închinare Maicii Domnului precum și fixarea în scris a mai multor canoane dintre care cel mai reprezentativ este Canonul cel Mare. Sfîntul Andrei Criteanul a murit la Mitilene în anul 740 în timp ce se întorcea dintr-o călătorie făcută la Constantinopol.

³ Triodul, p. 144 și următoarele (miercuri în întîia săptămînă din Post, la Pavecerniță).

⁴ Olivier Clément, *Le chant des larmes. Essai sur le repentir*, Paris, Desclée de Brouwer, p. 51.

⁵ *Ibidem*, p. 51;

făgăduinței de mîntuire făcută de Dumnezeu în Vechiul Testament (Facerea 3, 15), realizată și împlinită în evenimentul răstignirii și al crucii de viață făcătoare a Mîntuitorului Iisus Hristos, care apare afirmată nu numai în tipologie, ci în mod direct în troparul fiecărei cîntări, pentru a se dezvolta în mod amplu în cîntarea a IX-a care îi este dedicată în întregime.

Canonul cel mare al Sfintului Andrei Criteanul este unul din primele canoane care, prin cuprins, compoziție și stilizare, rămîne tipic palestinian⁶. El cuprindea la început 250 de tropare, adică tot atîtea imne și stihiri cite versete biblice erau cîntate în această perioadă de pregătire pentru sărbătoarea Învierii Domnului de către credincioșii Bisericii primare. Aceste tropare erau relativ scurte pentru a putea fi cîntate îndată după textul biblic pe care îl interpretau.

Cóntribuția Sfintului Andrei Criteanul în alcătuirea Canonului care i se atribuie constă în aceea că, în numeroasele sale irmoase, el a conservat îndeaproape modelele biblice preluate din tradiția apostolică și postapostolică și a păstrat mai mult sau mai puțin intacte temele lor originare, redîndu-le în expresiile arhaice în care acestea erau înveșmîntate. Spre deosebire de marele inmograf și ierarh al Cretei, autorii de canoane de mai tîrziu, vor pleca din ce în ce mai rar de la anumite versete scripturistice și vor lăsa la o parte din structura canonului oda sau cîntarea a II-a.

După cîntarea a VI-a, canonul cuprindea un condac și un icos, probabil mai vechi, stilizate în maniera lui Roman Melodul. Destul de rapid, o dată cu avîntul inmografiei liturgice din secolele al VII-lea și al IX-lea, cîntărilor a III-a, a IV-a, a VIII-a și a IX-a li s-au adăugat imne alcătuite din trei ode, închinare Sfîinților Apostoli, scrise de către Sfîntul Teodor Studitul (†826) și de Iosif de Sicilia (†886). În secolul al XI-lea, fiecărei cîntări i s-au adăugat de asemenea cite două tropare în cinstea Sfintei Maria Egipteanca, prăznuită începînd din această perioadă în duminica a V-a a Postului Mare. Tot acum, la cîteva secole după moartea Sfîntului Andrei Criteanul (†640), fiecărei cîntări i s-a mai alăturat cite un tropar prin care se cere mijlocirea Sfîntului Andrei pentru noi, păcătoșii.

Tipicul și rînduielile prevăzute în mănăstiri pentru cîntarea canonului prescriu ca înaintea fiecărui tropar să se cînte de trei ori o formulă inspirată din psalmi: „Miluiește-mă, Dumnezeule, miluiește-mă!“, însoțită de fiecare dată de o adîncă înclinare a corpului și de însemnarea cu semnul sfintei cruci. În limbajul liturgic și pastoral această înclinare denumeste actul cultic cunoscut sub numele de „metanie“, adică o plecare cu capul pînă la pămînt, prin care mărturisim căderea noastră în păcat și o ridicare a trupului care indică năzuința noastră spre izbăvirea de păcate. La parohii această formulă se rostește o singură dată.

Canonul Sfîntului Andrei Criteanul se cîntă pe glasul al VI-lea care prin scara sa melodică cromatică, sugerează o cîntare de tristețe și de

⁶ Ibidem, p. 11.

durere, un imn însoțit de părerea de rău și de lacrimi, un imn de căință și de adevărată pocăință a sufletului uman aflat în căutarea paradisului pierdut.

Din punctul de vedere al conținutului și al temelor pe care le tratează trebuie remarcat că fiecare cîntare începe cu un irmos, executat de două ori în mănăstiri și o singură dată în parohiile de mir, care reia parțial tema cîntărilor anterioare, conferind canonului o unitate de concepție desăvîrșită. Un anumit număr de tropare au caracterul unei meditații generale asupra pocăinței, iar un grup masiv evocă un moment precis din Vechiul Testament (de exemplu Moise, Judecătorii, Regii, Profeții). Fiecare cîntare se încheie cu un ansamblu de aluzii la iubirea de oameni a Mîntuitorului Iisus Hristos, iar oda a IX-a tratează în întregime tema pocăinței din perspectiva Noului Testament. Aceasta se poate deduce din parabolele și personajele pe care le evocă ca și din admirabila teologie a răscumpărării pe care o dezvoltă.

Cîntarea I descrie căderea în păcat a protopărinților și nostalgia urmașilor lui Adam și a Evei de a reveni la starea de la început : „Rîvnind la neascultarea lui Adam celui întii zidit, m-am cunoscut pe mine dezbrăcat de Dumnezeu și de împărăția cea pururea fiitoare pentru păcatele mele“ (cîntarea I, stih 3).⁷ Sînt cuvinte care în cea mai autentică gîndire biblică și patristică vorbesc despre un destin comun al omului cu acela al lui Adam. De altfel nu întîmplător, în cîntarea I, Canonul compară viața sufletului omenesc cu aceea a lui Adam și a Evei, a lui Cain și Abel. Dîndu-și seama de starea sa lăuntrică, omul intonează acum cîntul de pocăință al lui Adam alungat din rai : „Suflete pentru ce te-ai asemănat Evei celei dintii ? Că ai văzut rău și te-ai rănit amar ; că te-ai atins de pom și ai gustat cu îndrăzneală din mîncarea cea nechibzuită“ (cîntarea I stih, 4). Aceasta pentru că el știe că nu face altceva decît recapitulează istoria vieții lui Adam. De aici nevoia inexorabilă a sufletului omenesc exprimată în cuvintele : „De unde voi începe a plînge faptele vieții mele celei ticăloase ? Ce începere voi pune Hristoase acestei tînguiri de acum ? Ci ca un milostiv dă-mi iertarea greșelilor“. (cîntarea I, stih, 1).

Cîntarea a II-a constituie o interesantă evaluare pe plan ontologic și psihologic a îmbrăcării de către prima pereche de oameni a „veșmintelor rușinii“ : „Îmbrăcat sînt în haină de rușine ca și cu niște frunze de smochin spre vădirea patimilor celor din bunăvoirea mea“ (cîntarea a II-a, stih 17). Ea scoate în evidență dimensiunile păcatului care culminează în uciderea sau vărsarea de sînge săvîrșită de Cain, de Lameh și de urmașii acestora : „O, cum am rîvnit lui Lameh, celui mai înainte ucigaș sufletul ca pe un bărbat, mintea ca pe un frate mi-am ucis, ca și Cain ucigașul cu pornirile cele pofitoare de plăceri“ (cîntarea a II-a, stih 7). În această cîntare, canonul utilizează simbolică biblică a veșmîntului și a goliciunii pentru a sugera alterarea celor mai de seamă facultăți ale ființei umane. După Filon din Alexandria și după mai mulți Părinți ai Bisericii, protopărinții au înlocuit veșmîntul de lumină pe care îl aveau

⁷ Triodul, p. 403 (joi în a cincea săptămînă a Postului).

în rai prin cunoașterea binelui și a răului (Facerea 3, 21). Ei văd în aceste cuvinte dovada libertății protopărinților și a întreg neamului omenesc de a alege între bine și rău, între Dumnezeu și Satana. În virtutea libertății sale, omul profanează adesea ceea ce are mai sfânt într-însul: „Îngrijitu-m-am cu deadinsul numai de podoaba cea mai dinafară, nebagînd în seamă cortul (altarul n.n.) cel dinlăuntru, cel după chipul lui Dumnezeu“ (cîntarea a II-a, stih 18). Aceasta nu înseamnă că trupul ar constitui ceva rău într-însul. Dimpotrivă, el este și rămîne un „templu al Duhului Sfînt“ (I Corinteni 6, 19), dar ca veșmînt originar al sufletului așa cum a ieșit din mîna Creatorului, noi nu-l putem redobîndi și păstra decît prin rugăciunile și tainele Bisericii.

Cîntarea a II-a continuă mai departe făcînd o analogie între conținutul vieții noastre sufletești și acela al generației de oameni care a zidit turnul lui Babel: „Turn ți-ai zidit o, suflete și întăritură ți-ai închipuit să faci poftelor tale de n-ar fi oprit ziditorul poftele tale“ (cîntarea II-a, stih 8). Turnul de aici constituie imaginea dorinței fără sens a omului de a ajunge în mărire pe Dumnezeu: „Veți fi ca Dumnezeu“ zice șarpele (Facerea 3, 5), ceea ce în gîndirea patristică este sinonim cu iadul. „Iadul — zice Sfîntul Ioan Damaschin — este focul unei dorințe care nu are nici obiect nici scop“ (Dialog contra maniheilor). De unde îndemnul spre luare aminte și spre trezvie pe care canonul îl adresează credincioșilor în timpul patruzecimii: „Cunoașteți și vedeți că eu sînt cel ce ispitesc inimile și vădesc patimile, ard păcatele, judec pe orfan, pe cel smerit și sărac“ (cîntarea a II-a, stih 10).

Punînd în lumină răul moral al aprinderii spre desfrînare a Sodomei și Gomorei, cîntarea a III-a evocă figura patriarhului Avraam, care „ieșind din Haran — adică din păcat — a venit la pămîntul care izvorăște de-a pururea nestricăciunea“ (cîntarea a III-a, stih 6). Toate stihirile cîntării a treia tălmăcesc învățătura biblică după care pocăința, îndreptarea sau mîntuirea sufletului nu este posibilă fără o jertfă interioară, asemenea celei de odinioară a lui Avraam: „Jertfește suflete, jertfă de laudă, adu fapta cea bună ca pe o fiică mai curată decît fiica lui Ieftae și înjunghie ca pe o jertfă Domnului Tău, patimile cele trupești“ (cîntarea III-a, stih 8). În aceste cuvinte ca în multe altele, Sfîntul Andrei Criteanul adîncește învățătura Sfintului Apostol Petru, conform căruia, pocăința presupune un efort conștient și personal: „Puneți din partea voastră toată sirguința și adăugați la credința voastră fapta bună, iar la fapta bună cunoștința, iar la cunoștință înfrînarea, la înfrînare răbdarea“ (I Petru 1, 5). De aceea dialogul Sfintului Andrei cu sufletul celui ce se pocăiește devine din ce în ce mai direct și mai deschis: „Suflete trezește-te, vezi ca nu cumva păcătuind să suferi ceva asemeni lui Ismail“ (cîntarea a III-a, stih 10).

Cîntarea a IV-a este dominată aproape în întregime de persoana și pilda patriarhului Iacob din Vechiul Testament: „Priveghează o, suflete al meu și te fă deosebit ca cel mare între patriarhi, ca să dobîndești fapta cu gîndirea cea înaltă, ca să te faci minte văzătoare de Dumnezeu, să

ajungi în norul cel neapus cu gândirea și să te faci neguțător de lucruri mari" (cîntarea a IV-a, stih, 9).

Scara lui Iacob din această cîntare simbolizează scara virtuților pe care credinciosul urcă de pe pămînt la cer, așa cum a descris-o Sfîntul Ioan Scărarul în cunoscuta scriere duhovnicească, intitulată în mod sugestiv „Scara raiului”⁸. Pentru a pune și mai mult în fața credinciosului angajat pe calea desăvîrșirii religioase morale necesitatea progresului duhovnicesc, Sfîntul Andrei Criteanul reia interpretarea alegorică, clasică la Sfinții Părinți, a celor două soții ale lui Iacov, Lia și Rahela. În iconomia canonicului, ele reprezintă imaginile plastice ale celor două căi prin care, după învățătura creștină, omul credincios și iubitor de Dumnezeu ajunge la vederea Sa: „Prin cele două femei înțelege fapta și cunoștința întru înaltă gîndire, prin Lia fapta ca ceea ce a fost cu mulți copii, iar prin Rahela gîndirea ca cea mult ostenitoare” (cîntarea a IV-a, stih 8).

Avem în aceste cuvinte poate cea mai reușită exprimare teologică și psihologică a învățăturii Sfîntului Apostol Iacob: „Credința fără faptă moartă este” (Iacob 2, 17) aplicată pocăinței. Este vorba de asceză, post rugăciune și contemplație, de „praxis” și „gnosis” sau de o metodă spirituală care purifică partea spirituală a sufletului făcînd din ele un vas ales al sîlășluirii Sfîntului Duh.

Cîntarea a V-a amintește de Iosif și de Moise. Ea descrie în prima parte viața lui Moise, ceea ce din punct de vedere pastoral indică itinerariul pe care trebuie să-l parcurgă credinciosul spre a întîmpina cum se cuvine marea praznic al Învierii Domnului: „În pustietăți a locuit marele Moise, vino dar suflete de urmează vieții lui ca să te învrednicești a vedea și arătarea lui Dumnezeu în rug” (cîntarea a V-a, stih 11).

Ca pentru întreaga tradiție patristică, ieșirea din Egipt și rătăcirea în pustie a poporului ales sub conducerea lui Moise tîlmăcește rătăcirea amară a sufletului omienesc în pămîntul și pustia poftelor, a patimilor și a pornirilor firii care își găsește salvarea în harul Botezului, prefigurat în trecerea evreilor prin Marea Roșie. Interpretarea patristică a acestui episod din Sfînta Scriptură a Vechiului Testament se conjugă în mod fericit cu îndemnul adresat de ectenia celor „chemați pentru luminare” din „Liturghia penitenței”⁹ adică Liturghia Darurilor mai înainte sfințite. „Cei credincioși pentru frații care se găsesc spre sfînta luminare, Domnului să ne rugăm... Ca Domnul să-i învrednicească pe dinșii, la vremea cuvenită de baia nașterii de a doua, de iertarea păcatelor și veșmîntul nestricăciunii”¹⁰.

Pomenind de mana căzută din cer drept hrană evreilor itineranți spre „țara făgăduinței”, Sfîntul Andrei Criteanul se folosește de această tipologie pentru a ne adresa îndemnul împărtășirii cu Trupul și Sîngele Domnului în Sfînta Euharistie: „Voie slobodă avînd, ai ales o, suflete,

⁸ Sfîntul Ioan Scărarul, *Scara raiului*, în Filocalia, vol. IX, București, 1980.

⁹ Ioanichie Bălan, *Convorbiri duhovnicești*, Roman, 1988, pp. 580—581 (cu protos. Petroniu Tănase).

¹⁰ *Liturghier*, București, 1974, pp. 218—219.

mai mult decât dumnezeiasca mană neînțelepciunea, lăcomia patimilor cea iubitoare de plăceri“ (cântarea a VI-a, stih 6). De altfel în Canon, abundă referirile directe sau indirecte la Taina Sfintei Euharistii : „Trupul Tău și Singele pentru toți Ți-ai pus Cuvinte ca să mă mintuiești, Trupul, adică să mă înnoiești, iar Singele ca să mă speli“ (cântarea a IV-a, stih 18). La fel, stihurile care vorbesc despre crucea și răstignirea Domnului se referă, în mod evident, la aceeași lucrare dumnezeiască și Sfintă Taină.

De aceea răstimpul celor 40 de zile ale Sfintului și Marelui Post constituie un timp anume în care sintem îndatorați „lupta cea bună să luptăm, calea postului să o săvârșim, credința nedespărțită să o păzim, capetele nevăzuților balauri să le sfărâmăm, biruitori asupra păcatului să ne arătăm și fără de osindă să ajungem a ne închina și sfintei Învieri“¹¹.

Cântarea a VI-a celebrează victoriile lui Iosua și intrarea poporului în pământul făgăduinței : „Cercetează suflete și iscodește ca Isus fiul lui Navi, ce fel este pământul făgăduinței și locuiește în el cu bună legiuire“ (cântarea a VI-a, stih 11).

Ca și în tradiția iudaică, Amalec simbolizează idolatria și patimile de unde, prin contrast, îndemnul adresat credinciosului să treacă peste „firea cea curgătoare a vremii spre a moșteni iarăși pământul făgăduinței“ (cântarea a VI-a, stih 13). Din perspectiva Noului Testament, insistența referire la „pământul făgăduinței“ își are sensul și semnificația sa care se poate defini într-o singură frază : mersul spre eshatologie. Căci în toate patruzecimile — atât în cele din tradiția universală, cât și în cele din tradiția biblică a Vechiului și Noului Legământ — ele nu sînt altceva decât perioade pregătitoare către un „cer nou și un pământ nou“ (Apocalipsa 21, 1), etape active către regenerarea omului și învierea universală¹².

Cântarea a VI-a exaltă de asemenea înțelepciunea judecătorilor și acelor femei sterpe, căroră, Dumnezeu, mișcat de credința lor, le-a dat descendente pe Manoah, mama lui Samson și pe Ana mama lui Samuel, tip și simbol vetero-testamentar al femeii care își duce viața în sfințenie și pocăință.

Cântarea a VII-a dă pildă credincioșilor pocăința unor mari personalități din Vechiul Testament precum David, Avesalom și Manase, cunoscuți prin gravitatea păcatelor lor, dar care s-au impus în tradiția cultică și în evlavia credincioșilor prin sinceritatea mărturisirii păcatelor, prin profunzimea căinței și prin hotărîrea de a nu mai păcătuï : „Împreunat-a David oarecînd nelegiuire cu nelegiuire că a amestecat desfriul cu uciderea, dar îndată îndoită pocăință a arătat. Iar tu suflete mai viclene lucruri ai făcut, necăindu-te către Dumnezeu“ (cântarea a VII-a, stih 5).

Sfinții Părinți și marii îmbunătățiți ai Bisericii învață că pocăința este „al doilea Botez“, că ea nu este altceva decât o actualizare a darurilor Botezului și Mirungerii. Aceasta și explică prezența Tainei Pocăinței în

¹¹ *Ibidem*, p. 231.

¹² E. Kovalevski, *Postul Mare*, în rev. „Glasul Bisericii“ nr. 3, 1957.

cîntările și stihirile canonului, în toate elementele sale componente : mărturisirea păcatelor, căința pentru ele, dezlegarea și canonul sau epitimia dată de preotul duhovnic : „Păcătuit-am, fărădelege și nedreptate săvîrșit-am înaintea Ta ; nici am păzit, nici am făcut precum ai poruncit... Ci tu mă miluiește, ca un îndurat Dumnezeu părinților“ (cîntarea a VII-a, stih 3). Privit din perspectiva vieții liturgice și sacramentale a Bisericii, întreg canonul apare ca o emoționantă mărturisire a „celor ascunse ale inimii mele“ (cîntarea a VII-a, stih 3), ca o spovedanie completă care îmbină deopotrivă lacrimile părerii de rău, căința profundă pentru păcatul săvîrșit și rugăciunea de iertare a greșelilor făcute „sau în cuvînt, sau în faptă, cu știință sau cu neștiință“¹³ (rugăciunea a doua de la slujba mărturisirii păcatelor). „Ca tilharul strig Ție, pomenește-mă, ca Petru plîng cu amar, iartă-mă ; miluiește-mă Mintuitorule strig ca vameșul, lăcrimez ca păcătoasa, primește-mi tînguirea, ca oarecînd pe a cananeencei“ (cîntarea a VIII-a, stih 14). Iată și o aluzie clară la epitimie, înțeleasă în sensul cel mai autentic al gândirii ortodoxe, ca fiind un leac, un medicament vindecător : „Tămăduiește putreziciunea smeritului meu suflet, Mintuitorule, Unule tămăduitorule. Pune-mi doctorie vindecătoare, untdelemn și vin, lucrurile cele de pocăință și umilintă cu lacrimi“ (cîntarea a VIII-a, stih 15).

Cîntarea a VIII-a este consacrată profeților. Ea simbolizează prin înălțarea lui Ilie la cer zborul inimii aprinse după virtuți și amintește de minunile lui Elizei, de dragostea și ospitalitatea Sunamitei, de pocăința sinceră a ninivitenilor și de predica lui Ioan : „Pe toți cei din legea veche i-am adus ție, suflete, spre pildă ; urmează deci faptelor iubite de Dumnezeu ale dreptilor și fugi de păcatele celor vicleni“ (cîntarea a VIII-a, stih 12).

Dacă primele opt ode sau cîntări ale Canonului Sfîntului Andrei evocă momentele mai importante din Vechiul Testament, cîntarea a IX-a este inspirată în întregime din Sfînta Scriptură a Noului Testament : „Pildele Scripturii celei Noi aduc ție ca să te ducă pe tine suflete spre umilintă ; rîvnește dar dreptilor, iar de păcătoși te leapădă și înduplecă pe Hristos cu rugăciunile tale, cu postul, cu curăția și cu smerenia“ (cîntarea a IX-a, stih 4).

Stihirile care compun cîntarea a IX-a descriu viața și opera răscum-părătoare a Mintuitorului Iisus Hristos de la întrupare pînă la prinderea și răstignirea Sa pe crucea Golgotei între cei doi tilhari : „Hristos s-a făcut prunc, împreunîndu-se cu mine prin trup și toate cîte sînt ale firii cu voia le-a împlinit afară de păcat, arătîndu-ți ție o suflete, pilda și chipul smereniei Sale“ (cîntarea a IX-a, stih 6).

Cîteva personaje biblice între care Sfîntul Ioan Botezătorul, Zaheu Vameșul, Simon fariseul, femeia păcătoasă, Sfîntul Apostol Petru, tilharul de pe cruce ilustrează tema propriu zisă a pocăinței în încredere și în dragoste față de Dumnezeu : „Să nu te arăți o, suflete al meu pentru deznădăjduire auzind credința cananeencei, pentru care cu cuvîntul lui

¹³ Molitfelnic, București, 1976, p. 51.

Dumnezeu s-a tămăduit fiica ei ; strigă din adincul inimii, ca și aceea, lui Hristos, fiul lui David, mîntuiește-mă și pe mine“ (cîntarea a IX-a, stih 19).

Alături de aceste modele de adevărată pocăință, Canonul Sfintului Andrei tîlmăcește cîteva din cele mai cunoscute pilde care tratează aceeași temă : pilda samarineanului milostiv (Luca 10, 37), oala cea pierdută (Ioan 15, 4—7) și fiul risipitor (Luca 15, 11—42) precum și pilda vameșului și fariseului (Luca 18, 10—14) : „Vameșul s-a mîntuit iar fariseul lăudîndu-se s-a osîndit. Că vameșul strigă : miluiește-mă iar fariseul se îngîmfă strigînd : Dumnezeuule mulțumescu-Ți Ție și celelalte graifuri ale nebuniei lui“ (cîntarea a IX-a, stih 16).

Cu multă pătrundere Sfintul Andrei Criteanul arată că dialogul vameșului și fariseului se desfășoară în fiecare din noi : „Să nu mă osîndești împreună cu fariseul, ci mai ales dă-mi smerenția vameșului, Unule îndurate, drepte Judecătorule“ (cîntarea a IV-a, stih 24).

Alături de înalta teologie a penitenței pe care o dezvoltă, Canonul Sfintului Andrei Criteanul se impune și prin exemplele vii oferite de marii îndrumători ai pocăinței creștine : Sfintul Ioan Scărarul, Sfinta Maria Egipteanca și Sfintul Andrei ale căror pomenire o face. Ei și-au asumat în mod deplin și conștient „sfintele nevoițe ale desăvîrșirii creștine“, arătînd peste veacuri „cum se poate omul lumina, curăți și desăvîrși“, starea monastică fiind o stare de penitență prin excelență¹⁴.

De aceea Biserica nu conținește a înălța rugăciuni fierbinți de mijlocire către Dumnezeu prin intermediul acestor sfinți și părinți îmbunătățiți : „Cuvioasă maică Marie, roagă-te lui Dumnezeu pentru noi“ ; sau : „Andree cinstite, lauda Critului, roagă-te să aflu acum dezlegare de legătura fărădelegilor prin rugăciunile tale, ca cel ce ești învățător al pocăinței“.

3. Importanța și actualitatea Canonului Sfintului Andrei Criteanul

Canonul cel mare al Sfintului Andrei Criteanul nu este altceva decît o lectură spirituală și penitențială a Sfintei Scripturi, în sensul în care îndemna Fericitul Augustin : „Să ne privim în Sfinta Scriptură ca într-o oglindă“¹⁵. De aceea el prezintă pentru învățătura și viața Bisericii o deosebită importanță din punct de vedere dogmatic-liturgic, pedagogic, pastoral și misionar.

Din punct de vedere dogmatic, Canonul Sfintului Andrei se recomandă de la sine prin impresionanta teologie a penitenței pe care o sintetizează. Culegînd și strîngînd la un loc întreaga istorie a Vechiului și Noului Testament de la Adam pînă la înălțarea Mîntuitorului Hristos, predica Apostolilor și a ucenicilor lor, el arată că pocăința este o „meta-

¹⁴ Paul Evdokimov, *L'Orthodoxie*, Paris, 1965, p. 288.

¹⁵ Fericitul Augustin, *Cuvîntarea CCL, alias 50 inter homilia quinquaginta, De utilitate agenda pœnitentiae*, cap. III P.L., t. XXXIX, col 1541.

noia" o schimbare a minții, a duhului și a ființei umane întregi cu ajutorul harului divin, o lucrare teandrică în care Dumnezeu se află pentru totdeauna în așteptarea întoarcerii „fiului rătăcit”, lucrare care se împlinește în mod integral în Sfinta Taină a Pocăinței.

Pe de altă parte, timpul liturgic consacrat citirii canonului este un timp aparte, care reprezintă drumul credinciosului către „un cer nou și un pământ nou” ce transpare din toate stihirile care compun cele nouă ode ale canonului. Este vorba de timpul celor patruzeci de zile, la care se adaugă săptămîna sfintelor patimi în care Biserica îndeamnă tot sufletul creștinesc să rivnească și să urmeze, după putere, toate faptele bune ale istoriei Vechiului și Noului Testament, să fugă de faptele rele și să alerge la Dumnezeu, prin pocăință, prin lacrimi și mărturisire, într-un cuvînt, prin împărtășirea de rugăciunile și tainele Bisericii. De aceea, din punct de vedere pastoral, timpul Postului Mare este timpul cel mai potrivit pentru administrarea tainelor „restauratoare sau de vindecare a trupului și a sufletului” (Spovedania, Maslul)¹⁶, pentru întîmpinarea cum se cuvine a marelui praznic al Învierii Domnului și cuminerea pascală.

Canonul prezintă o importanță deosebită și din punct de vedere misionar. El ne arată că Sfinta Taină a Pocăinței și multiplele aspecte pe care le comportă, pusă în discuție de cultele neoprotestante, nu este o descoperire recentă și arbitrară. Dimpotrivă, ea face parte integrantă din tradiția apostolică, postapostolică și patristică a Bisericii neîmpărțite pe care alcătuitoarii Canonului Sfintului Andrei Criteanul au fixat-o în scris. Conform acestei tradiții, pocăința este Taina întoarcerii vieții noastre către Dumnezeu, care își află în Canonul Sfintului Andrei Criteanul izvoarele și modelele ei originale.

O privire atentă asupra irmoaselor, stihirilor și asupra tuturor cîntărilor Canonului ne arată astfel că între învățătura despre pocăință cuprinsă în Sfinta Scriptură a Vechiului și Noului Testament și învățătura despre pocăință cuprinsă în Canonul Sfintului Andrei Criteanul există o unitate și continuitate organică, ceea ce îndreptățește indemnul pentru punerea în valoare a acestui canon penitențial în activitatea omiletică și pastorală a preotului păstor de suflete.

¹⁶ Pr. prof. Dumitru Gh. Radu, *Characterul ecclesiologic al Sfintelor Taine și problema comuniunii*, în rev. „Ortodoxia” XXX (1978) nr. 1—2, p. 297.

CONTRIBUȚIA SLUJITORILOR BISERICII LA PĂSTRAREA ȘI AFIRMAREA CULTURII ÎN PĂRȚILE CARANSEBEȘULUI

de : pr. prof. IONEL POPESCU

Biserica Ortodoxă Română din Banat a împlinit, în cursul veacurilor, un însemnat rol în viața credincioșilor români care au trăit pe aceste meleaguri. Fiind singura instituție în care era utilizată limba română, Biserica a avut grijă nu numai de viața religios-morală a credincioșilor, ci și-a îndreptat atenția și spre problemele sociale, politice, economice și culturale. Slujitorii Bisericii — ierarhi, dascăli de Teologie, preoți de mir și călugări — au fost secole de-a rindul singurii povătuitori ai poporului drept-credincios, atît pe timp de pace cît și pe timp de război, au apărut credința strămoșească în fața încercărilor de înstrăinare religioasă și au participat, alături de păstoriții lor la lupta pentru dreptate, egalitate, independență și unitate națională. Dar slujitorii altarelor bănățene au găsit răgazul necesar pentru a sluji și la altarul culturii, copiiind manuscrise, tipărind cărți, redactînd ziare și reviste, înființînd școli și societăți culturale, tipografii și librării, care au avut un însemnat rol în promovarea, păstrarea și dezvoltarea limbii române literare și în îmbogățirea patrimoniului cultural național. Cunoșcînd aceste lucruri, un reputat istoric spunea că „a scrie istoria Bisericii” înseamnă, în bună parte, a scrie istoria culturii noastre¹.

Din nefericire, o cercetare exhaustivă în acest domeniu întîmpină multe greutăți întrucît, datorită vitregiei vremurilor și apăsătoarelor stăpîniri străine, puține știri și documente au reușit să străbată pînă la noi. Cu toate acestea este absolut sigur că în Banat, ca și în celelalte provincii românești, „toată cultura veche s-a dezvoltat în jurul mănăstirilor și a bisericilor, la început sub formă latină, apoi slavonă, slavo-română și, după biruința limbii române, în limba poporului, cea română”.² Există numeroase știri despre mănăstirile bănățene de la Partoș, Singeorge, Mesici, Vărădia, Srediște, Șemlac (Săraca), Ciclova, Voilovița,

¹ Vasile Pirvan, *Memoriale*, București, 1973, p. 73.

² I. D. Suciu, *Contribuția Banatului la dezvoltarea culturii românești*, în „Îndrumătorul bisericesc”, Timișoara, 1981, p. 119.

Ilidia, Zlatița, Lipova, Caransebeș, Mrăcunea³, „în care s-au pregătit primii pionieri ai culturii noastre naționale“⁴.

Nicolae Tincu Velea menționează că pe lângă mănăstirile de la Morava și Partoș existau școli încă din vechime, unde învățătorii veniți din Țările Românești învățau pe tinerii care se pregăteau să devină preoți și învățători.⁵ Este pe deplin posibil ca o astfel de școală să fi existat și pe lângă străvechea mănăstire a Caransebeșului, unde tinerii români „cei mai cu dar și zel“, aveau posibilitatea să deprindă scrisul, cititul și cîntarea bisericească. Presupunerea nu este surprinzătoare dacă avem în vedere faptul că, încă din vechime, Caransebeșul este cunoscut ca unul din cele mai însemnate centre bisericești și culturale ale Banatului. Astfel, cercetătorii afirmă că încă la 1019 a existat un „centru bisericesc de rit răsăritean, un castru episcopal“ în localitatea Tibiscum-Jupa, care, se pare că a funcționat pînă la 1232.⁶ În același timp, ori puțin mai tîrziu, la Caransebeș a fost ridicată o biserică ortodoxă despre care nu s-a știut nimic pînă cînd a fost recent descoperită (1988). În jurul acestei biserici a continuat activitatea culturală și bisericească începută la Tibiscum⁷.

Documentele menționează apoi că, la anul 1566 exista în orașul de pe Sebeș o școală romano-catolică, „școala papistașilor“⁸, apoi o școală de cîntăreți bisericești unde deținea funcția de profesor Efrem Zăcan care, împreună cu Ștefan Herce „propoveditorul Evangheliei lui Hristos în orașul Căvăran Sebeșului“ și alți cărturari, vor traduce *Palia* de la Orăștie⁹.

Tot din Caransebeș s-au ridicat și alți reprezentanți de seamă ai culturii românești, ca George Buitul, doctor în teologie și filosofie cu studii la Viena și Roma, Gabriel Ivul (născut în Caransebeș în 1619), doctor în teologie și filosofie, autor a numeroase scrieri de largă circulație, Mihai Halici — tatăl, autorul unui Dicționar român-latin și Mihail Halici — fiul, de la care a rămas o odă în metru antic, pe care o semnează ca „nobil român“ și cetățean al Caransebeșului¹⁰.

³ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București, 1981, p. 179.

⁴ Iuliu Vuia, *Școlile românești, bănățene în secolul al XVIII*, Orăștie, 1896, p. 19.

⁵ Nicolae Tincu Velea, *Istoria bisericească politico-națională*, Sibiu, 1865, p. 203.

⁶ Petru Bona și Liviu Groza, *Contribuții la cunoașterea istoriei medievale a orașului Caransebeș*, în vol. „Valorificarea noilor cercetări în domeniul istoriei naționale“, Caransebeș, 1989, pp. 5—6.

⁷ Petru Bona, *Considerații preliminare privind biserica românească medievală din centrul orașului Caransebeș*, în *Ibidem*, pp. 15—19.

⁸ A. Ghidiu și I. Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1909, p. 183.

⁹ I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 100.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 84—88, 101—102.

Spre sfârșitul secolului XVII și primele decenii din secolul XVIII, preocupările culturale vor fi destul de reduse, din cauza războaielor turco-austriace. În părțile Caransebeșului numeroase localități au fost distruse, locuitorii jefuiți, uciși sau duși în robie, evenimente consemnate de protopopul Nicolae Stoica de Hațeg¹¹.

În ultima parte a veacului XVIII, din rîndul modestelor școli de pe lîngă mănăstiri și eparhii, se ridică o pleiadă strălucită de preoți cărturari și luptători pentru emanciparea națională, care vor milita pentru instaurarea ierarhiei autohtone în Banat. Din rîndul acestora au făcut parte protopopul Ioan Tomici din Caransebeș, protopopul Mehadie, Nicolae Stoica de Hațeg, Paul Iorgovici și Constantin Diaconovici Loga.

Născut la 3 decembrie 1771 în localitatea Vărădia, Ioan Tomici „a servit Bisericii și școlii 44 de ani”¹² ca profesor de teologie, inspector școlar și director al școlilor române din graniță. S-a preocupat și de organizarea unor cursuri de perfecționare pe timpul verii pentru învățătorii români, cu durată de trei luni, căutînd să ridice calificarea profesională a luminătorilor satelor. În anul 1823, protopopul I. Tomici a tradus și publicat la Buda, broșura „Cultura bombițelor sau învățătură despre ținerea și creșterea omidelor sau goangelor de mătase”, în care îndeamnă populația să se ocupe de creșterea viermilor de mătase, fiindcă ea dă „o agoniseală ușoară și cu bună dobîndă împreună”. Pentru popularizarea științei, el a publicat în același an „Cultura albinelor sau învățătura despre ținerea stupilor în magaținuri”, care pentru vremea respectivă reprezenta un punct de vedere înaintat.¹³ Educația tinerilor a intrat, de asemenea, în atenția harnicului protopop care le-a destinat în 1827, „Scurte învățături pentru creșterea și buna purtare a tinerimei române”, în care a inclus 30 pagini de folclor, fapt ce îl așează printre cei dintîi folcloriști români. Pe lîngă acestea, a colaborat la „Gazeta de Transilvania” și la „Foaie pentru minte, inimă și literatură” a lui G. Barițiu, unde a publicat, în 1838, trei fabule, lăsînd în manuscris „Răpirea în Parnas”, „Descrierea bisericii din Caransebeș” și un volum de predici.

Aproximativ în aceeași perioadă cu protopopul Ioan Tomici desfășura o intensă activitate culturală la Mehadia, protopopul Nicolae Stoica de Hațeg (1751—1833). Activitatea sa vie și îndelungată pentru ridicarea culturală a poporului este întregită de alcătuirea unor lucrări cu caracter didactic, literar și istoric. Lucrările la alcătuirea cărora a participat sau al căror singur autor a fost, sînt: „Catehismul mic”, „Cartea de mîină a dascălilor”, „Cîntece” (culegere de colinde, poezii cu caracter religios, dar și poezii originale, închinatelor unor persoane ori unor evenimente mai importante), „Scurtă istorie a Banatului”, „Sirbii în Ba-

¹¹ Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, studiu introductiv, ediție, glossar și indice de Damaschin Mioc, Timișoara, 1981, p. 251.

¹² A. Ghidiu, I. Bălan, o.c. p. 54.

¹³ V. Tîrcovnicu, *Contribuții la istoria învățămîntului românesc din Banat (1780—1918)*, București, 1970, pp. 35—39.

nat", „Faptele lui Hercule“, „Viața lui Alexandru cel Mare“, „Scurtă cronică a războiului din 1788—1791“, „Cronica Mehădiei și a Băilor Herculane“, „Povești moșăști, școlarilor românești“ și „Cronica Banatului“ — cea mai importantă lucrare. Știrile referitoare la viața socială, cele cu caracter politic și militar, informațiile de natură economică, referirile la activitatea unor personalități politice și culturale, contemporane autorului (ex. Tudor Vladimirescu), știrile despre activitatea școlară și bisericească din Banat și Transilvania, fac din această cronică un izvor de primă importanță.

Activitatea cronicarului nu s-a limitat doar la lucrările amintite. El s-a remarcat și ca un bun epigrafist, numismat și arheolog, ctitor de biserici și îndrumător de viață nouă. Protopopul Stoica a format în granița bănățeană, dascăli și preoți disciplinați, rîvnitori de progres, care au dat neamului militari de seamă, vrednici luptători și vajnici apărători ai drepturilor grănicerești¹⁴.

În a doua jumătate a secolului XIX, prin reînființarea Episcopiei Caransebeșului (1865), la cîrma căreia a fost numit protopopul Ioan Popasu (1808—1889), preocupările culturale au cunoscut o amploare fără precedent, sub oblăduirea directă a Bisericii.

Fostul colaborator apropiat al mitropolitului Andrei Șaguna, „însuflețit pentru cultura și luminarea poporului“,¹⁵ venea de la Brașov cu remarcabile realizări legate mai ales de înființarea liceului românesc (1850), de pe băncile căruia „au răsărit cei mai de valoare creatori ai științei, culturii și artei românești, de amîndouă laturile Carpaților“¹⁶. Hotărît să continue această frumoasă activitate culturală, prin circulara din 26 august 1865, el își anunță credincioșii că va lucra pentru înmulțirea școlilor, declanșînd o admirabilă campanie culturală. În toamna anului 1865 a reușit să transfere la Caransebeș secția românească a Institutului teologic de la Virșeț, iar în 1876 a obținut consimțămîntul autorităților pentru înființarea Institutului pedagogic atît de necesar pentru pregătirea viitorilor învățători de la școlile confesionale române. Primii profesori cu care s-a deschis Institutul teologic au fost preotul Mihai Velceanu din Dognecea și profesorul George Peștean venit de la Virșeț. M. Velicu (1815—1885) s-a remarcat în lupta de emancipare bisericească, dar și prin numeroase lucrări originale și traduceri pe care le-a lăsat culturii noastre: „Marc Aureliu și Antoniu Filosoful“, Sibiu, 1854; „Numa Pompiliu, al doilea rege al romanilor“, Lugoj, 1872; „Întîmplare curioasă“, Sibiu, 1874 — o piesă de teatru tradusă din limba italiană, inclusă mult timp în programele spectacolelor teatrale sătești, în prefața căreia scria că dorește să contribuie „din cînd în cînd la clă-

¹⁴ Prot. dr. Marcu Bănescu, *Cronicarul Nicolae Stoica de Hațeg în tradiția bănățeană*, în „Mitropolia Banatului“, nr. 1—3, 1977, pp. 164—169.

¹⁵ Traian Badescu, *Biografia primului episcop al reînființatei dieceze greco-ortodoxe române a Caransebeșului, Ioan Popasu, Caransebeș, 1899*, p. 13.

¹⁶ N. Cornean, *Ioan Popasu, episcopul Caransebeșului, 1865—1889*, Caransebeș, 1935, p. 16.

direa edificiului național, la înflorirea literaturii noastre¹⁷; „Regule ortografice pentru scrierea cu litere latine“; „Meditațiuni spirituale“, Sibiu, 1875; „Doctrina fericirii și cinci sute sentințe filosofice“, 1878; „Educațiunea de școală și casă“. De asemenea, a colaborat la periodicele transilvănene: „Foaia pentru minte, inimă și literatură“, „Telegraful Român“ ș.a.¹⁷

George Peștean (1822—1886) a desfășurat o bogată activitate închinată ridicării culturale a preoților și, prin ei, a credincioșilor. Posesor al unei vaste culturi, cunoscător al limbilor germană, sîrbă, slavonă, maghiară, latină și greacă, a lăsat în manuscris cursurile predate la Seminarul din Virșeț și la Institutul teologic din Caransebeș, poezii traduse din limbile latină și maghiară și mai multe volume de predici¹⁸.

Activitatea acestor „întii chemați“ va fi continuată de profesori foarte bine pregătiți, cu studii de specializare la renumite universități — Cernăuți, Viena, Lipsca (Leipzig), Erlangen. Printre bursierii care au studiat peste hotare pe cheltuiala eparhiei sau a episcopului Ioan Popasu se numără Filaret Musta, Traian Bădescu, Ioan Nemoianu, Vasile Mindreanu, Filip Adam, Patriciu Dragalina, Ștefan Velovan, Petru Popovici, Nichi Popovici, Vasile Goldiș, Ioan Paul, Ioan Panciu, Iosif Bălan, Iosif Iuliu Olariu, Petru Ionescu. Înapoiți acasă, s-au remarcă pe linie profesională dar și ca oameni de aleasă cultură, autori a valoroase lucrări de pedagogie, istorie, teologie, folclor, literatură, etc. Astfel, Iosif Iuliu Olariu (1859—1920) a fost profesor și director la Institutul teologic-pedagogic, considerat ca unul din cei mai buni teologi români din fosta Măharhie austro-ungară. Pe lângă importante publicații teologice, a alcătuit o colecție de povești care sînt dintre cele mai frumoase din Banat. Manuscrisul, rămas în posesia profesorului Dumitru Cioloca, a fost publicat în 1924, sub titlul „Povești din Banat“¹⁹.

Dr. George Popovici (1862—1927), profesor de Dogmatică la Institutul teologic (mai tîrziu protopop de Lugoj), a desfășurat o bogată activitate publicistică și a scris mai multe lucrări teologice și istorice de mare valoare, pentru care a fost ales membru al Academiei Române²⁰. Lucrări la fel de valoroase au scris și profesorii de la Institutul pedagogic Patriciu Dragalina, Ștefan Velovan ș.a.

În cursul anilor profesorii celor două Institute au format zeci de generații de preoți și învățători care au devenit adevărați luminători ai satelor bănățene, vajnici luptători pentru emanciparea social-politică și culturală a românilor din aceste părți aflate sub stăpînire străină. Mulți

¹⁷ Prot. I. B. Mureșianu, *Pilda unor înaintași*, în „Calendarul Românului“, Timișoara, 1990, pp. 115—116.

¹⁸ Prot. Ioan B. Mureșianu, *Protopopul George Peștean (1822—1886)*, în „Mitropolia Banatului“, nr. 10—12, 1972, pp. 634—635.

¹⁹ Pr. prof. dr. Petru Rezuș, *Folclorul și folcloriștii bănățeni*, în „Îndrumătorul bisericesc“, Timișoara, 1982, p. 181.

²⁰ Dr. Victor Lăzărescu și preot dr. Vasile Muntean, *Protopopul dr. George Popovici (1862—1927)*, în „Mitropolia Banatului“, nr. 4, 1987, pp. 80—84.

dintre ei au activat în diferite societăți culturale, au organizat coruri sătești, au colaborat la ziarele și revistele vremii, au devenit elevați ie-rarhi, profesori în învățământul mediu și superior, juriști, medici, avocați, scriitori, etc. Printre ei s-a remarcat învățatul arhieru Filaret Musta de la care a rămas o bibliotecă cu peste 3000 de volume și care a lăsat eparhiei peste un milion de lei pentru acordarea de burse tinerilor ce vor studia în străinătate²¹; Ioan Popovici Bănățeanu (1869—1893), de la care au rămas două nuvele, mai multe poezii și traduceri din literatura universală²²; Timotei Popovici (1870—1950), profesor de muzică la Institutul teologic din Sibiu, compozitor, dirijor și folclorist; Ștefan Meteș, fost director la Arhivele Statului din Cluj, autor a numeroase lucrări privind istoria poporului român, istoria Bisericii, culturii și artei românești, etc.

Aceiași profesori care au format atîția oameni de cultură au înființat la Caransebeș „Biblioteca noastră”, condusă de Enea Hodoș. Volumele apărute în această colecție urmăreau popularizarea în Banat a marilor scriitori români, ca Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri, George Coșbuc, Ioan Slavici, Alexandru Vlahuță, fără a minimaliza strădaniile scriitorilor locali.

Seria realizărilor „întemeietorului de așezăminte culturale” — cum a fost numit episcopul Popasu — a continuat cu înființarea tipografiei și a librăriei diecezane (1885). În această tipografie, care și-a asumat și rolul de editură²³, pe lângă multe lucrări cu caracter religios, au apărut numeroase cărți de literatură și istorie, importante manuale școlare atît de necesare românilor bănățeni aflați încă sub stăpînire străină la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX, anuare și calendare, broșuri de răspîndire a cunoștințelor igienice, lucrări despre agricultură și economie casnică. Dintre acestea amintim: „Manual de istorie a literaturii române” (1893) datorat profesorului Enea Hodoș, „Întîia carte de scriere și citire” de același autor, „Elemente de gramatică română în școalele primare urbane și rurale” (1892) de Vasile Mîndreanu, manualul de geografie al lui Patriciu Dragalina, autorul „Istoriei Banatului Severin” (3 vol.). Enea Hodoș a mai publicat aici volumele: „Poezii populare din Banat” (1892), „Cîntece cătănești” și „Schîțe umoristice” (1897)²⁴.

La rîndul său librăria diecezană a adus o contribuție substanțială la procesul de culturalizare a maselor și la afirmarea limbii române,

²¹ N. Cornean, *Monografia eparhiei Caransebeșului*, Caransebeș, 1940, p. 60.

²² Prot. Ion B. Mureșianu, *Ion Popovici Bănățeanu și „Societatea de lectură” a elevilor de la Institutele teologice și Liceul pedagogic din Caransebeș*, (1889—1892), în „Mitropolia Banatului”, nr. 1—3, 1980, pp. 146—152.

²³ Petru Oaldea, *Lupta pentru limbă românească în Banat*, Timișoara, 1983, p. 283.

²⁴ Constantin Brătescu, *Savantul Nicolae Teclu, medicul Constantin Popasu și tipografia diecezană din Caransebeș*, în „Mitropolia Banatului”, nr. 10—11, 1979, p. 737.

mijlocind contactul caransebeșenilor cu cartea tipărită în celelalte provincii românești. Spre exemplu în 1887 această librărie pune la îndemina iubitorilor de carte o foarte valoroasă recoltă literară românească: Eminescu (poezii), Alecsandri (poezii și proză), Alexandrescu (meditații, elegii, satire, fabule etc.) Bolintineanu (poezii), Maiorescu (critica literară) Macedonski (poezii), Slavici (nuvele din popor), Delavrancea (Trubadurul), C. Mille (Dinu Milian), etc. În anii următori oferta de poezie, de proză și de teatru a sporit²⁵.

Tot din inițiativa episcopului Popasu, în 5/17 ianuarie 1886, a apărut primul număr din „Foaia Diecezană”, organ bisericesc, școlar, economic și literar al eparhiei Caransebeșului, săptăminal care a apărut fără întrerupere pînă în anul 1950. Apariția acestei foi a însemnat, atunci, un act de cultură românească și bisericească²⁶, în paginile căreia teologi cu renume, pedagogi și scriitori iluștri au publicat lucrări teologice, articole privitoare la istoria, limba și literatura română, dări de seamă despre ședințele Academiei Române, știri culturale de peste munți. Printre numeroșii colaboratori au figurat Ștefan Velovan, Patriciu Dragalina, Ilie Minea, doctorul Constantin Popasu, medicul și prietenul Luceafărului românesc, Enea Hodoș, Vasile Goldiș, scriitorul Ioan Paul, folcloristul George Cătană și mulți alții. Tipografia diecezană ca și „Foaia Diecezană” aveau să aducă un suflu nou în Banat, contribuind atît la menținerea trează a conștiinței de neam și la unirea acestei provincii românești cu patria mamă, cît și la păstrarea și afirmarea culturii pe aceste meleaguri.

Peste numai doi ani de la apariția „Foi Diecezane”, episcopul Popasu a inițiat o nouă publicație eparhială, „Calendarul Românului”, care a avut o apariție neîntreruptă peste șase decenii (1888—1949). De redactarea acestui „calendar pentru națiunea română” s-a îngrijit, aproape patru decenii, dr. Traian Badescu (1858—1933), viitorul episcop Iosif (1920—1933). Au colaborat preoți, învățători, scriitori țărani, dar și mulți cărturari de seamă, istorici, teologi, sociologi, medici, juriști etc.²⁷ Pe lingă date calendaristice și astronomice, date statistice privind organizarea vieții bisericești din eparhie, calendarul cuprindea îndrumări de viață creștină, sfaturi gospodărești, istorie, literatură, lupta pentru dezrobire socială și unitate națională.

Între marile inițiative ale episcopului Popasu se înscriu, și nu în ultimul rînd, organizarea, în 1866, a conferințelor învățătoreshti și crearea, în 1869, a „Reuniunii învățătorilor români de școale capitale și elementare populare din dieceza dreptmăritoare răsăriteană a Caransebe-

²⁵ „Foaia Diecezană”, II (1887), 20 dec./1 ian. p. 8; *Ibidem*, XXII (1907), nr. 1 (31 dec.) p. 8.

²⁶ Prot. dr. Marcu Bănescu, George Cătană — colaborator la primele publicații eparhiale, în „Mitropolia Banatului”, nr. 3, 1988, p. 88.

²⁷ B. Marcu, Redactorul primului calendar eparhial din Banat, episcopul dr. Iosif Traian Badescu (1858—1933), în „Îndrumătorul bisericesc”, Timișoara, 1983, p. 90.

sului", denumită din 1880 „Reuniunea învățătorilor români de la școalele confesionale greco-ortodoxe din dieceza Caransebeșului“.

După moartea episcopului Ioan Popasu, la cîrma eparhiei Caransebeșului a fost ales arhimandritul Nicolae Popea, cunoscut datorită studiilor sale de istorie bisericească: „Vechea Mitropolie ortodoxă română a Transilvaniei“ (Sibiu, 1870), „Arhiepiscopul și Mitropolitul Andrei Șaguna“ (Sibiu, 1879), „Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei Șaguna sau luptele naționale politice ale românilor, 1846—1873“ (Sibiu, 1889), pentru care a fost ales membru activ al Academiei Române, în 1899. Episcopul Popea a continuat munca înaintașului său îngrijindu-se de Institutul teologic-pedagogic, de starea materială a eparhiei și de trimiterea unor tineri la studii de specializare în teologie, pe care i-a numit apoi profesori la școlile confesionale.²⁵ În circulara sa inaugurală din anul 1889 el scria: „Vă recomand iubitorilor școala și învățămîntul, ca cel mai sigur mijloc spre cultură românească căci trebuie să știm că ceea ce e lumina soarelui pe firmament care împrășteie întunecimea nopții, aceea e lumina minții în capul omului“.²⁷ Prin testament, a lăsat eparhiei întreaga agoniseală a vieții (300 000 de coroane) pentru ajutorarea tinerilor dornici de învățătură, iar spre sfîrșitul vieții s-a opus acțiunii de deznaționalizare întreprinsă de autoritățile austro-ungare, refuzînd să-i concedieze pe unii profesori (Petru Barbu, Iosif Bălan), cunoscuți pentru sentimentele lor românești.

În timpul păstoririi episcopilor Nicolae Popea și Miron Cristea, între slujitorii Bisericii care au ostenit pe tărîm cultural se remarcă în mod deosebit preotul profesor dr. Petru Barbu, preotul dr. Ioan Sirbu, protopopul Andrei Ghidiu, profesorul Dimitrie Cioloca și profesorul dr. Vasile Loichiță.

Petru Barbu (1864—1941), doctor în Teologie la Cernăuți, cu studii de specializare în domeniul pedagogiei la Viena, Graz și Berlin, a fost redactor al „Foi Diecezane“ timp de 16 ani, profesor și director la Institutul teologic-pedagogic, apoi primul rector al Academiei teologice (din 1927). A adus la Caransebeș „un duh nou și o viață nouă“.³⁰ Prin conferințele catehetice ținute în centrele protopopiatelor cu învățătorii și preoții din eparhie, prin articolele sale științifice, cu care presăra coloanele ziarelor și revistelor „Foaia Diecezană“, „Drapelul“ (Lugoj, la care a fost membru fondator), „Tribuna“ (Sibiu), „Gazeta Transilvaniei“ (Brașov), „Dreptatea“ și „Banatul Românesc“ (Timișoara), „Românul“ (Arad), „Lumina“ (Caransebeș), „Progresul“ (Oravița) și, în special, prin seria întreagă de manuale didactice de religie, pentru curs primar, secundar și pentru elevii Institutului teologic și pedagogic, profesorul P.

²⁵ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, 1981, p. 206.

²⁷ Nicolae Cornean, *Episcopul Nicolae Popea luptător pentru limbă și cultură românească*, în „Mitropolia Banatului“, nr. 7—8, 1983, p. 497.

³⁰ Dr. Gheorghe Cotoșman, *Profesorul dr. Petru Barbu*, în „Anuarul Academiei teologice ortodoxe române din Caransebeș“, 1940—1941, p. XIV.

Barbu a stimulat scrisul și cultura românească bănățeană. El s-a ocupat deopotrivă și de folclor. Deosebit de valoroasă este colecția sa intitulată „Cîntece și balade lugojene“ (rămasă în manuscris). A publicat „Porecle lugojenești“, Cluj, 1927. Subintitulată „Folklor“, broșura aceasta este prima tipăritură folcloristică în genul ei. După o introducere și o expunere de motive, autorul definește porecla, apoi face o clasificare, valabilă și astăzi, aranjîndu-le în versuri spre a fi memorate mai ușor.

Preotul dr. Ioan Sirbu (1865—1922), originar din Rudăria lui Traian Doda și Eftimie Murgu, cu studii de istorie și filosofie la Universitățile din Jena și Viena, „a fost un intelectual care și-a închinat toată viața poporului“. Prin cele două opere de înalt nivel științific: „Politica externă a lui Matei Basarab“, cu care și-a luat doctoratul la Viena, în 1899, pentru care Academia Română i-a acordat premiul „Năsturel“ (în valoare de 12 000 lei) și „Istoria lui Mihai Viteazul“, vol. I, București, 1904, vol. 2, partea I, București, 1907³¹ (ultima parte nu a mai apărut, deși era redactată aproape în totalitate), se situează printre cei mai de seamă istorici români.

Protopopul Andrei Ghidiu (1849—1937), născut în comuna Deda, județul Mureș, a studiat teologia și filosofia la Universitățile din Viena și Lipsa. În anul 1880 a fost numit profesor la Institutul teologic din Caransebeș, în 1883 devenea protopop al Oraviței, iar în noiembrie 1888 protopop al Caransebeșului, funcție pe care a deținut-o pînă la moarte. Dotat cu calități alese, cu o bogată cultură teologică și laică, orator distinct și păstor sufletesc model, și-a cîștigat de la început dragostea și respectul tuturor. A fost președintele „Astrei“ (despărțămîntul Caransebeș), a condus „Societatea de lectură Ioan Popasu“ (1922—1923) și a fost membru activ în toate societățile culturale din oraș. Pentru atitudinea sa românească a suferit maltratări și închisori. În noiembrie 1918 a prezidat „Adunarea populară“ din Caransebeș care a hotărît înființarea Consiliului Național local, afiliat Consiliului Național Român. Participînd la adunarea de la Alba Iulia, a fost ales membru în Marele Sfat Național și în primul parlament al României întregite. A colaborat la toate publicațiile eparhiale și la gazetele vremii. A publicat documente „Din vremurile trecute — Acte privitoare la alumneul din Virșeș“ („Foia Diecezană“, nr. 24/1902) și a rămas în conștiința posterității mai ales prin tipărirea remarcabilei „Monografii a orașului Caransebeș“, în 1909, în colaborare cu profesorul Iosif Bălan³².

Preotul profesor dr. Dimitrie Cioloca (1874—1963) s-a născut în comuna Șipet, județul Timiș. Studiile superioare le-a făcut la Cernăuți unde și-a luat doctoratul în 1905. La 1 septembrie 1908 a fost numit profesor la Institutul teologic-pedagogic din Caransebeș. Pe lângă lucrările teologice s-a arătat preocupat și de probleme culturale. Încă din

³¹ Dr. Aurel Cosma, *Protopopul dr. Ioan Sirbu*, în „Mitropolia Banatului“, nr. 10—12, 1972, p. 631.

³² „Anuarul Academiei teologice, din Caransebeș“, 1919—1939, pp. 265—267.

anii studenției a scris poezie, a cules folclor și a colaborat la ziarul „Drapelul” din Lugoj. A publicat „Povești din Banat” (după manuscrisul lăsat de Iosif Iuliu Olariu); apoi „Simeon Mangiuca” în calendarul „Glasul Bocovinei” (1925); „Cîntece de războiu vitejești”, I, Caransebeș, 1916; „Dor și jale”, Caransebeș, 1917. De asemenea, a colecționat vechi cărți bisericești, manuscrise și obiecte de artă, icoane religioase și documente vechi, aflate azi în posesia Academiei Române.

Un alt slujitor al Bisericii care a făcut „apostolat creștinesc și românesc”, care a slujit cu multă dăruire la altarul culturii a fost profesorul dr. Vasile Loichiță (1881—1958). Născut în localitatea Jebel, județul Timiș, Vasile Loichiță a urmat studii de teologie și filosofie la Cernăuți și Budapesta. În anul școlar 1907—1908 a fost numit profesor la Institutul teologic-pedagogic din Caransebeș unde a predat, pe rînd, aproape toate disciplinele. A condus și „Școala de aplicatie” de pe lîngă Institutul pedagogic, iar la Liceul de stat și la Gimnaziul din Caransebeș, în perioada primului război mondial, a predat limba română. Concomitent cu activitatea didactică, V. Loichiță a desfășurat o bogată activitate culturală colaborînd la revista „Candela” din Cernăuți și la „Foaia Diecezană”, al cărei redactor a fost timp de doi ani, la „Viața Românească”, „Semănătorul”, „Junimea Literară”, „Fîntina Darurilor” și „Revista Teologică”. În timpul războiului a redactat, împreună cu alți profesori, revista „Făclia” de la Caransebeș. La „Foaia Diecezană” avea o rubrică săptămînală intitulată „Cronica literară și culturală”, în care publica note critice, prezentări bibliografice și biografice din literatura și știința românească, ținînd cititorii bănățeni la curent cu publicațiile din „țară”. Animat de lupta pentru menținerea trează a conștiinței naționale, a activat și în cadrul societăților culturale din oraș. A susținut numeroase conferințe la „Reuniunea română de lectură”, înființată în 1863, precum și la „Societatea de lectură Ioan Popasu” a tinerilor de la Institutul teologic și pedagogic, înființată în 1887, abordînd subiecte din istoria și literatura română.³³ La Caransebeș a tipărit următoarele lucrări: „Patriarhul Ciril Lucaris — confesiunea pseudolucariană și urmările ei” (1912), „Alexandru Vlahuță” (1920) și „Ceva despre mișcarea noastră literară mai nouă în Banat” (1912).

În anul 1924, profesorul V. Loichiță a ocupat, prin concurs, catedra de Dogmatică la Facultatea de Teologie din Cernăuți, unde și-a împărțit timpul între catedră, cercetări științifice și activitatea social-culturală. A scris numeroase și importante lucrări teologice, a suplinat catedre vacante, a fost de mai multe ori decan, membru în senatul universitar, membru în adunările eparhiale și Congresul Național Bisericesc, membru în diferite societăți culturale. Deși a avut un program foarte încărcat, a găsit răgazul necesar și pentru a scrie versuri și proză, pentru a traduce și pentru a aduna folclor. Colecția sa de folclor „Poezii populare

³³ Prot. dr. Marcu Bănescu, *Profesorul de teologie, dr. Vasile Loichiță (1881—1958)*, în „Mitropolia Banatului”, nr. 1—3, 1979, pp. 104—105.

bănățene", culese de prin satele Jebelului și Caransebeșului, a rămas în manuscris.

După moartea episcopului Nicolea Popea (26 iulie/8 august 1908), eparhia Caransebeșului a trecut prin mari frământări pînă la alegerea și confirmarea episcopului Miron Cristea.

Licențiat în Teologie la „Seminarul Andreian“ din Sibiu, doctor în filosofie și filologie modernă la Budapesta, autorul primei teze de doctorat consacrată lui Mihai Eminescu, Miron Cristea a păstorit la Caransebeș zece ani (1910—1920), în împrejurările grele din preajma și din timpul primului război mondial. În ciuda opreliștilor s-a preocupat de dezvoltarea culturii naționale în Banat. A trimis la București o echipă în frunte cu profesorul Traian Lalescu, spre a colecta cărți românești de la particulari, pentru școlile din Banat. Cu ajutorul ministrului Culturii Naționale dr. C. Angelescu, s-au format peste tot comitete colectoare, punîndu-li-se la dispoziție și Casa școalelor. Miron Cristea îi prezentase lui Traian Lalescu situația destul de gravă a învățămîntului românesc, dar și faptul că a înființat „Asociația culturală din Banat“, distribuind peste tot, prin sate mai ales, cărți de istorie și de geografie și înființînd biblioteci pe la școlile medii³⁴.

Animat de aceleași preocupări culturale, episcopul Miron Cristea a participat și la ședința festivă a „Societății pentru adunarea unui fond de teatru român“, ce s-a ținut la Blaj în 1911. Cu această ocazie a ținut o conferință în care arăta: „Între așezămintele de cultură ale unui popor, Teatrul Național trebuie să ocupe un loc de frunte, căci poate să devină o școală din cele mai însemnate ale poporului, care ne reamintește și prezintă faptele glorioase ale strămoșilor... El trebuie să mai cultive muzica, cîntările și dansurile cele originale ale poporului, care sînt comori din cele mai de preț ale românului“.

La 1 ianuarie 1912, episcopul Miron Cristea a adresat o circulară către preoții și învățătorii din cadrul eparhiei sale în care, după ce a arătat rolul important al Bisericii în „lățirea unei culturi temeinice“, în păturile cele mai largi ale poporului, a dispus: „Preoții și învățătorii să popularizeze în comunele noastre ideea „bibliotecii populare a „Asociațiunii“..., să înființeze cursuri pentru analfabeți, în care să învețe a citi și scrie pe cei mari, cari n-au avut norocul a umbla în tinerețele lor la școală..., căci vai va fi și de poporul nostru dacă fiii săi nu se vor sili a ști citi și scrie... Gradul de cultură al unui popor se calculează după numărul celor ce știu citi și scrie... Preoții, învățătorii și inteligența mireană din localitățile cele mai importante ale eparhiei să se grupeze la muncă sub stindardul „Asociațiunii“... Preoții să țină în această privință consfătuiri cu ceilalți fruntași cărțurari și să înceapă cuvenita mișcare culturală“.

³⁴ Mitropolit dr. Antonie Plămădeală, *Pagini dintr-o arhivă inedită*, București, 1984, p. XXXVIII.

Într-o cuvîntare ținută în Caransebeș la 16 septembrie 1912, episcopul a ales din Scriptură textele cele mai elocvente pentru a-și convinge ascultătorii, elevii români din școlile străine, că trebuie „să devină oameni învățați, oameni de carte“, ca să poată „ocupa poziții alese în societate“. Episcopul apăra portul popular și limba, încheind cu următoarele cuvinte: „Vorbiți, scrieți, cîntați, jucați, simțiți, purtați-vă românește, pentru Dumnezeu!“³⁵

Prin alegerea episcopului Elie Miron Cristea ca mitropolit primat al României (31 decembrie 1919), episcopia Caransebeșului și-a dobîndit, din 21 martie 1920, ca păstor pe arhimandritul Iosif Traian Badescu. Născut la 15 mai 1858 în localitatea Șopotul Vechi (Caraș-Severin), tînărul Traian a studiat la Caransebeș, Lugoj și Seghedin, a urmat cursurile Facultății de filosofie și drept la Budapesta, apoi a fost trimis de episcopul Ioan Popasu la Facultatea de Teologie din Cernăuți și la Viena. Ca episcop eparhial s-a remarcat prin realizări gospodărești și culturale. A îngrijit aproape patru decenii de apariția „Calendarul Românului“ într-o etapă istorică plină de zbucium, cînd limba română era aspru prigonită, a reorganizat „Foaia Diecezană“ și a înzestrat tipografia diecezană cu aparatură modernă. În anul 1921 a înființat muzeul eparhial. În 1927 Institutul teologic a fost înălțat la rangul de Academie teologică, cu patru ani de studii, iar în anul 1931 a înființat Școala de cîntăreți bisericești³⁶.

Numeroase alte personalități teologice de pioasă memorie și-au valorificat talanții și pe tărîm cultural ca spre exemplu arhiepiscopul Filaret Musta și protopopul dr. Gheorghe Cotoșman, activitate confirmată cu mult sîrg pînă în contemporaneitatea noastră de alți reputați ierarhi și dascăli de Teologie.

Din cele prezentate mai sus se desprinde ușor constatarea că slujitorii Bisericii Ortodoxe Române din părțile Caransebeșului — ierarhi, profesori de teologie, clerici de mir și din cinul monastic — s-au aflat statornic în cursul zbuciumatei noastre istorii, în primele rînduri ale luptei pentru afirmarea culturii românești, contribuind prin strădaniile și scrisul lor la îmbogățirea patrimoniului nostru cultural-național.

³⁵ Dr. Elie Miron Cristea, *Pastorale și cuvîntări ale unui episcop român în țară sub stăpînire străină*, București, 1923, cf. dr. Antonie Plămădeală, o.c. *Adenda*, pp. 385—387 și 395—398.

³⁶ M. B. Băbiu, *Episcopul dr. Iosif Traian Badescu (1858—1933)*, în „Mitropolia Banatului“, nr. 5—6, 1983, pp. 351—352.

„SPERANȚA“, PRIMA REVISTĂ ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ

de : prot. dr. GHEORGHE LIȚIU

La 1/13 februarie 1869 a apărut prima revistă românească în Arad, intitulată sugestiv „Speranța“ — organ al Societății de lectură a teologilor români din acest oraș. Apariția unui organ de publicitate românească în Arad reprezenta nu numai o veche dorință a intelectualilor din aceste părți de țară, ci și încununarea cu succes a unui șir întreg de încercări nereușite, mai vechi, în acest domeniu. Nu putem vorbi despre „Speranța“ fără a pomeni, măcar în treacăt, despre aceste încercări.

1. *Încercări mai vechi de publicistică românească în Arad*

Începuturile ziaristicii în Ardeal, chiar și la naționalitățile conlocuitoare, nu sînt mai vechi de sfîrșitul veacului al XVIII-lea. Lui Alexandru Gavra, dascăl al Preparandiei arădene, îi revine meritul de a fi lansat, pentru prima oară aici, ideea unui organ de literatură și educație ce ar fi urmat să se numească *Ateneul românesc*. Patru ani a așteptat zadarnic aprobarea scoaterii acestei publicații. Viena de atunci nu avea urechi pentru astfel de cereri menite să înalțe cultura poporului român.

După revoluția din 1848—49 dăm de o altă încercare, tot nereușită. Inițiativa a pornit de la mitropolitul Andrei Șaguna și ea a avut loc în toamna anului 1849 cînd numeroase delegații ale românilor transilvăneni stăruiau la Viena pentru rezolvarea cererilor românești. Într-o scrisoare din 26 noiembrie 1849 Șaguna scrie episcopului Gherasim Rațiu al Aradului : „Deși sînt trist și mîhnit în adîncul inimii mele văzînd cum cauza noastră națională... nu se ia în considerare... încă n-am deznădăjduit și prin cugetare și judecata mea ziua și în miezul nopții, am devenit la o părere și convingere despre înaintarea binelui național de obște“. Această părere era în legătură cu scoaterea unei gazete naționale românești la Arad sau Timișoara. Despre felul cum să fie întocmită gazeta, Șaguna era de părere ca ea „să fie abătută cu totul de pe cîmpul polemic, să opereze mai mult pe cîmpul istoric și literar, să nu fie prea scumpă și să nu paralizeze în nici un chip pe „Bucovina“ sau pe „Gazeta de Transilvania“; să aibă lîngă sine o foaie care să se ocupe de lucrurile economice“. Urmează o lungă corespondență între Andrei Șaguna, Gherasim Rațiu și Andrei Mocioni, pe urma căreia chestiunea plănuitei gazete se dezbate și într-o ședință consistorială (cf. Gh. Lițiu, *Românii arădeni în frămîntările anilor 1849—50*, Arad, 1947, pp. 37—38).

Nici această idee a lui Șaguna nu a putut fi realizată datorită măsurilor de oprire a naționalităților din imperiul habsburgic după înăbușirea revoluției. Ea va fi reluată în condițiile create în deceniul următor când monarhia, slăbită pe urma războaielor de la Magenta și Solferino, caută să-și apropie naționalitățile prin măsuri mai liberale. În acești ani ia ființă *Societatea de lectură a teologilor români din Arad* (1867—68) în cadrul căreia tinerimea română din Arad desfășoară o activitate culturală-națională remarcabilă. În acest mediu sănătos a apărut, în 1869, revista *Speranța*, rod al entuziasmului și al dorinței de propășire a poporului de care era animat tineretul arădean din acele vremuri.

2. Redactori, colaboratori și sprijinitori ai revistei „Speranța”

Primul număr al revistei apare în ziua de 1/13 februarie 1868 avînd pe frontispiciu însemnarea : „Foaie literară-bisericească, organul societății de lectură a teologilor români din Arad” ; „apare de două ori pe lună... sub redacția colegială a teologilor Constantin Gurban, Ioan Besan, Justinian Cernețiu și George Morariu”. Revista utilizează alfabetul latin și ortografia moderat etimologistă, fapt care va pricinui mai târziu multe „dezbateri limbistice”. Cu nr. 18/1869, Constantin Gurban, terminîndu-și studiile, grija redacției o duc consoții pînă la sfîrșitul anului. Apar în total, în cursul anului 1869, 22 numere, din 1/13 februarie pînă în 15/27 decembrie, cu 192 pagini. Ultimul număr publică și numele „prenumeranților” (abonaților) revistei, abia 106 abonați cu 4 florini, în total 424 florini. Din această cauză revista anunță sistarea „pentru neajunsuri materiale”. Se vede că focul entuziasmului tinerilor arădeni nu a putut aprinde decît în mică măsură publicul românesc, pe atunci încă nepregătît pentru a susține o gazetă proprie.

În 1870 n-a mai apărut nici un număr din *Speranța*. Continuă să apară în 1871. Primele trei numere le girează Gherasim Șerb, iar începînd cu numărul 4 redactarea trece asupra distinsului teolog Mihai Sturza, fost paroh în Șepreuș, tatăl cunoscutului medic și profesor de medicină Marius Sturza. Pe lîngă tinerii studenți colaborează persoane din afara Institutului, intelectuali distinși ca : Mihai Beșan, notar public în Lugoj, preotul Ioan Damșa cu frumoase studii și cercetări istorice ; scriitorul Ioan Slavici, pe atunci și el începător în publicistică, catehetul Ioan Rusu, viitorii episcopi Ioan-Iosif Goldiș, Ilarion Pușcariu, Miron Romanul etc. Ultimul redactor al revistei a fost clericul Vincențiu Mangra, cel care în monahism a primit numele de Vasile, om de mare prestigiu dar care își va sfîrși zilele atît de trist.

Cu anul 1872 revsita intră în al treilea an de apariție. Încă în numărul 23/1871 (penultimul din acel an), redactorul Vincențiu Mangra, în articolul de fond, pune întrebarea : „Ce-a fost și ce este *Speranța* ?”. Arată că revista a pornit din convingerea constantă că „tinerimea e temelia pe care are a sta edificiul cel tare al viitorului acelei națiuni”. *Speranța* a fost „barcela ideilor tinerimii din acel institut... Este chiar rușine — se

spune mai departe — că Românii... 11 milioane, nu posedă mai mult decât două organe bisericești de publicitate, unul în București — „Biserica Română” și altul în Arad, „Speranța”. El anunță că de la anul nou va apare un „nou organ oficios” care va lua locul „Speranței”. Lucrurile însă nu s-au petrecut așa, căci au mai apărut și în anul 1872 o serie de 16 numere, ultimul fiind cel din 20 iulie 1872, în care redacția vestește cititorilor că abonații vor fi desdăunați primind noua revistă oficioasă a eparhiei Aradului intitulată *Lumina*. Aceasta și apare pe data de 1/13 august 1872 sub redacția asesorului referent școlar Gheorghe Popa. „Micii toboșari ai culturii românești” — cum îi numește Roman Ciorogariu — se resemnează dar nu încetează a colabora la revistele ce au urmat.

Speranța se stinge, nu însă fără glorie. Ea a creat o tradiție a scrisului românesc militant care nu va mai putea fi stinsă. Încununarea activității scurte dar rodnice a acestei prime reviste românești de la Arad au făcut-o, încă pe atunci, mari și alese personalități ale vieții publice românești. Au sprijinit-o material asesorul consistorial *Georgiu Dogariu* — un adevărat mecenat al culturii românești în Arad, preotul militar *Dimitrie Bozgan* și alții. O laudă și o recomandă călduros părintele ziaristicii transilvane *George Barițiu*, care deplînge lipsa de sprijin public pentru această operă tinerească de la Arad, din partea clerului. Profesorul *Dimitrie Onciul* de la București face de asemenea aprecieri frumoase la adresa *Speranței*. „Activitatea acestei reviste — scrie el — n-a rămas fără rezultate. O întreagă generație de preoți au fost crescuți în alte idei și o îmbunătățire reală a urmat în viața sufletească a acestei tagme... în urma acestei reviste”.

Mitropolitul Andrei Șaguna se înscrie printre cei care au ajutat, încurajat și îndrumat revista tinerilor arădeni. Pe lângă recomandarea călduroasă a revistei clerului său, Șaguna trimite redactorilor o scrisoare de aprecieri frumoase însoțită de un mic, însă simbolic dar, din cărțile sale tipărite la Sibiu.

Aceste omagii aduse tinerei reviste arădene de către cele mai de seamă personalități ale vieții publice românești au darul de a face ca revista să cîștige încrederea conducerii diecezane care, la început se temea „de un spirit și curent prea liberal și independent în sinul tinerimii și de o influență distructivă a acestui spirit în afacerile publice bisericești”. Episcopul Aradului Procopie Ivacicovici urmează pilda mitropolitului Șaguna recomandînd revista care — spune el — „suplinește o lacună mare în jurnalistica noastră și nizuințele redacțiunii... au secerat în decursul timpului aprecierea bărbaților de litere și deplina noastră plăcere” (circulara nr. 327 Pres./14 dec. 1871).

Speranța îndeplinea rolul îndoit de revistă literară-bisericească și de organ oficial al eparhiei publicînd diverse comunicări oficiale. Acest rol din urmă a făcut ca în locul unei reviste editate de tinerii studenți, autoritatea eparhială să hotărască scoaterea unei reviste noi ca organ propriu oficial. Astfel, în locul *Speranței* a urmat *Lumina*, tot pentru cîțiva ani abia, iar din 1877 *Biserica și Școala* care a avut o viață destul de lungă, pînă în zilele noastre.

3. Preocupări și idei promovate de revista „Speranța”. Însemnătatea ei

Ceea ce e de remarcat la această revistă care se prezintă ca „organ al societății de lectură a teologilor români din Arad”, este conținutul bogat și variat, câmpul larg de informație și maturitatea cu care sînt dezbătute cele mai variate probleme ale societății românești din vremea aceea. Astfel, pe lângă problemele strict teologice — destul de puține de altfel, sînt tratate chestiuni de pedagogie și politică școlară, probleme ale relațiilor culturale dintre românii de pretutindeni. Aflăm în ea schițe literare, studii și articole din domeniul mișcării de idei la „frații din țara liberă”. Se dă o mare atenție studiilor istorice, cum este studiul remarcabil despre viața mitropolitului Sava Brancovici, biografia mitropolitului Maxim al Ungro-Vlahiei după istoricul sîrb Raici. De o deosebită importanță sînt studiile de filologie care intervin între susținătorii curentului etimologist și cel fonetist în scrierea limbii române. Sînt inserate dezbateri aprinse în jurul organizației constituționale a Bisericii noastre cu avantajele și lipsurile inerente începutului.

Pentru ideea unității noastre naționale prin promovarea culturii la toți românii, vom exemplifica cu articolul semnat de Constantin Gurban (viitorul protopop al Butenilor, om de o aleasă cultură), intitulat *Cheia înaintării* (nr. 2/1871, p. 10) din care spicuim: „Frații de peste Carpați ne întind o dulce mîngăiere cînd îi vedem pe calea învățămîntului atît de repede înaintînd”. Ei au înființat înainte de aceasta cu cinci ani „o societate pentru învățătura poporului român, împărțită în mai multe secțiuni județene dirijate însă prin secțiunea centrală din București. Ea are de scop a promova prin toate mijloacele putincioase învățătura între români”. Autorul nu-și ascunde deloc bucuria sinceră față de progresele fraților săi de peste munți, în care el vede nădejdea de mai bine a întregului popor român. Aceasta nu împiedică pe un alt colaborator al revistei să critice cu asprime unele stări de lucruri slabe în „țara liberă”, îndeosebi starea bisericii din România. Un articol cu acest titlu, nesemnat — probabil redactorul Vincențiu Mangra, în apărarea preotului Grigorie Musceleanu de la biserica Radu Vodă, destituit de guvern „pentru că luptă și apără cu bărbăție cauzele și interesele clerului și ale Bisericii”.

Din mulțimea colaborărilor la *Speranța* se remarcă articolele în serie ale lui Ioan Slavici, *Despre creșterea junelor române*, (nr. 7—16/1871) în care cel ce avea să zugrăvească chipul preotului român în *Popa Tanda* și să ne dea pe *Mara*, militează pentru scoaterea tinerelor române de sub influența nefastă a pensioanelor și institutelor străine care, adeseori, îndepărtează aceste tinere de firea, năzuințele și interesele superioare ale neamului românesc. El cere înființarea unor instituții proprii ale neamului și Bisericii noastre care să se ocupe de educația acestor tinere vîrstare în conformitate cu firea, datinile și interesele neamului nostru.

Însemnătatea acestei prime reviste literare-bisericești la românii din Banat și Crișana nu stă atît în cuprinsul său, deși acesta, precum am văzut, este remarcabil, variat și bogat, cît mai ales în mișcarea literară

pe care a determinat-o, în „școala” pe care a creat-o deșteptînd talente și puteri de muncă literară nebănuite pînă atunci la poporul român. Aproape toți condeierii revistelor și ziarelor românești, laice și bisericești, de la Arad au ucenicit la *Speranța*, fapt deosebit de important. „Din această școală — scrie Teodor Botiș — crescuseră o generație de preoți cu un mod de gîndire mai avansat și independent care-i făcuseră ostași neclintîți în luptele noastre pentru cultură și existență națională”. „Bisericii”, scria Onisifor Ghibu, spre a putea răspunde înaltei sale misiuni în vremea aceea, îi trebuia un cler cu educație mai înaltă ca pînă aci, cu un simț al datoriei mai dezvoltat. *Speranța* încearcă să sădească acest simț încă în tinereii teologi de prin seminarii, între care izbutește să provoace o emulație frumoasă... Ea avea convingerea că preoțimea noastră nu e permisă să fie inferioară în cultură celorlalți factori din viața noastră și de aceea accentua necesitatea de a o înzestra cu tot felul de cunoștințe speciale și generale” (O. Ghibu, *Ziaristica bisericească la români, studiu istoric*, Sibiu, 1910). Această înzestrare cu cunoștințe profesionale temeinice și de cultură generală a preoțimii române din părțile de vest ale țării a început să o facă *Speranța* și a lăsat-o ca sarcină urmașilor sale.

Nu putem încheia mai bine aceste considerații asupra importanței revistei *Speranța* în mișcarea culturală românească din veacul trecut decît împrumutînd cuvintele lui Roman Ciorogariu, el însuși unul dintre făclierii revistelor de la Arad: „Vor rămîne veșnic o pagină frumoasă în istoria institutului nostru teologic acești doi ani și jumătate de activitate literară a tinerimii clericale. Fără titluri academice, cea mai mare parte crescuți în institute străine, băieții aceștia sînt creația institutului nostru, lumină din lumina lui Dimitrie Țichindeal și Patrichie Popescu. Cuvine-se lor hirotonire în istoria literaturii noastre bisericești” (R. Ciorogariu, *Speranța* etc., Cluj, 1934, p. 8).

CREDINȚA PE CARE O MĂRTURISIM (III)

de : Arhiepiscop Pavali, fost primat al Bisericii Ortodoxe Finlandeze
(Continuare din „Altarul Banatului” nr. 1—3/1991)

II EUHARISTIA

Euharistia — Jertfă de mulțumire

În capitolul precedent, am citat cuvintele Apostolului Petru referitoare la natura sacrificială a Liturghiei : „Și voi înșivă... zidiți-vă drept casă duhovnicească, preoție sfântă, ca să aduceți jertfe duhovnicești bineplăcute lui Dumnezeu, prin Iisus Hristos”.

Aceasta se realizează în partea cea mai centrală a Liturghiei credincioșilor, Euharistia propriu-zisă. Acolo, în Anafora sau rugăciunea sfintei jertfe, prin cuvintele rostite de preot, Adunarea, exercitând o preoție spirituală, face o ofrandă nesingeroasă și spirituală, aducând mulțumire lui Dumnezeu pentru tot ce a făcut pentru omenire. Prima noastră recunoștință merge spre faptul că El „ne-a adus din neființă la ființă”. Continuăm aducându-i mulțumire „și căzînd noi, iarăși ne-ai ridicat... și ne-ai dăruit împărăția Ta ce va să fie”. Acțiunea de mulțumire se adresează Sfintei Treimi „pentru toate pe care le știm și pe care nu le știm ; pentru cele arătate și nearătate ce s-au făcut nouă” ; pentru cele ce Dumnezeu a făcut pentru noi. Cu osebire, mulțumim pentru „Liturghia aceasta pe care ai binevoit a o primi din mîinile noastre, deși stau înaintea Ta mii de arhangheli..., cîntare de biruință cîntînd, strigînd, glas înălțînd și grăînd : „Sfint ! Sfint ! Sfint ! “...

Întreaga Adunare se împreună cu rugăciunea cîntînd : „Sfint ! Sfint ! Sfint ! Domnul Savaot. Plin este cerul și pămîntul de slava Ta ! Osana întru cei din înălțime. Binecuvîntat este Cel ce vine întru numele Domnului. Osana, Celui dintru înălțime ! “

Astfel, unindu-se cîntării corurilor cerești, Adunarea recunoaște sfîntenția și slava lui Dumnezeu care „atît de mult a iubit lumea, încît pe Fiul Său L-a dat, pentru ca tot ce crede într-Însul să nu piară, ci să aibă viață veșnică. Căci El, în noaptea în care a fost vîndut și mai vîrtos Însuși S-a dat pentru viața lumii, luînd plînea... mulțumînd și binecuvîntînd, sfîințînd și frîgînd, a dat sfîinților Săi Ucenici și Apostoli zicînd : „Luați,

mîncați. Acesta este Trupul Meu, care se frînge pentru voi spre iertarea păcatelor“.

Și asemenea, după cină, luînd paharul și zicînd : „Beți dintru acesta toți ! Acesta este Sîngele Meu, al legii celei noi, care pentru voi și pentru mulți se varsă, spre iertarea păcatelor“. Și aducîndu-ne aminte de această poruncă mîntuitoare și de toate cele ce s-au făcut pentru noi : de cruce, de groapă, de Învierea cea de a treia zi, de suirea la ceruri, de șederea cea de-a dreapta Tatălui, și de a doua și slăvita iarăși venire, preotul ridică Sfintele Daruri — pîinea și vinul din potir — care au fost puse pe Sfîntul Altar și zice : „Ale Tale dintru ale Tale, Ție Ți-aducem de toate și pentru toate“. Astfel, oferind acest cult rațional și nesîngeros, Adunarea roagă pe Dumnezeu : „Trimite Duhul Tău cel Sfînt peste noi și peste aceste Daruri, ce sînt puse înaintea“, și „fă Pîinea aceasta, cîstit Trupul Hristosului Tău“ și din ceea ce este în Potir „cîstit Sîngele Hristosului Tău“. În același timp, celebrantul binecuvîntează Pîinea și Potirul, pe fiecare în parte și apoi împreună. După aceea, clerul și Adunarea cîntă cu un singur glas : „Amin, Amin, Amin“.

Astfel Poporul lui Dumnezeu, prezentînd sau oferind pîinea și vinul, alese din hrană care întretine viața pămîntească, primește o cină cerească, Sfîntul Trup și Sînge al lui Hristos pentru întretinerea vieții sale spirituale. Biserica Ortodoxă nu încearcă să explice schimbarea nevăzută dar reală a pîinii și vinului în Trupul și Sîngele lui Hristos, căci aceasta este un mister și trebuie să fie primit prin credință.

Sfîntul Ambrozie, episcopul Milanului care a trăit în secolul IV, prescria o rugăciune care urma să fie citită de cei care se pregăteau să celebreze Sfînta Liturghie. Extrasele următoare din această rugăciune arată concepția pe care o avea Biserica Primară despre Sfînta Euharistie și legăturile sale cu sacrificiul Răscumpărării : „Cu adevărat Mare Preot al nostru, Iisus Hristos ! Pentru noi păcătoșii, Tu Te oferi pe Altarul Crucii Tale, ca jertfă curată și fără pată. Tu ne-ai dat Trupul Tău spre mîncare și Sîngele Tău spre băutură și Tu ai așezat puterea Sfîntului Duh, zicînd : „Ori de cîte ori veți face aceasta, să o faceți în amintirea Mea“.

„Te rog la aceasta prin prețul ridicat al mîntuirii noastre, prea scump Sîngele Tău ; Te rog la aceasta prin minunata și nespusa Ta iubire cu care astfel ne-ai iubit, pe noi păcătoșii, încît Tu ne-ai curățit de păcat prin propriul Tău Sînge, învață-mă, pe mine slujitorul Tău nevrednic... prin puterea Duhului Tău, să săvîrșesc această mare Taină cu respect și cucernicie, cu pietate și frică ce sînt potrivite valorii sale...“

„Ca Duhul Tău Sfînt să vină asupra inimii mele, și, prin cuvîntul tăcut, să mă facă să cunosc adevărul întreg al acestei Mari Taine așa de adînci și acoperită de un văl divin...“

„Pe lingă aceasta, implor bunătatea Ta, Doamne, pentru ca plinătatea dumnezeirii Tale să vină peste această pîine ; ca forma nevăzută și slava de neconceput a Sfîntului Duh, o Doamne, să coboare cum a făcut în trecut peste jertfa Părinților noștri ; ca El să facă aceste daruri pe care Ți le oferim Trupul Tău și Sîngele Tău și să mă călăuzească, pe mine slujitorul

Tău nevrednic, în săvîrșirea acestei mari Taine . . .“

Unitate și unicitate în Hristos

„Faceți aceasta întru pomenirea Mea“ (I Cor. 11, 24—25). După ce acest îndemn a fost urmat în felul descris în capitolul precedent și Sfintele Daruri au fost sfințite, se cere „pentru ca ele să fie celor ce se vor împărtăși spre trezirea sufletului, spre iertarea păcatelor, spre împărtășirea cu Sfîntul Tău Duh, spre plinirea Împărăției Cerurilor, spre îndrăznirea cea către Tine și nu spre judecată sau spre osîndă“.

Primii despre care se face amintire sînt oamenii drepecți din Vechiul Testament care au adormit întru credința unei mîntuiri viitoare, apoi despre „Apostoli, propovăduitori, evangheliști, mucenici, mărturisitori, pustnici și pentru tot sufletul cel drept, care s-a săvîrșit întru credință, — și mai ales dintre toți, pe Prea Sfînta Născătoare de Dumnezeu (Théotokos) și pururea Fecioară Maria, apoi pe Ioan Botezătorul, Apostoli și sfîntul din ziua în cinstea căruia se săvîrșește Liturghia. Apoi săvîrșitorul face pomenirea membrilor Bisericii locale care au adormit întru nădejdea învierii și a vieții celei de veci.

După aceea vine pomenirea celor vii, a lumii întregi și a celor care exercită o autoritate, numind pe Episcopul Bisericii locale, pe cei ce sînt în călătorie, pe bolnavi și pe cei ce suferă, pe cei închiși, pe cei care aduc darurile și pe cei ce-și aduc aminte de săraci. În aceste rugăciuni se poate simți cum Taina Răscumpărării unește Biserica triumfătoare din cer și Biserica luptătoare încă în această lume.

Săvîrșitorul încheie anafora printr-o exclamare (ecfonis) cerînd puterea de a lăuda Sfînta Treime „cu o gură și cu o inimă“, și binecuvîntează poporul zicînd : „Și să fie milele marelui Dumnezeu și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos cu voi cu toți“.

Cele sfinte sfinților

După rugăciunile euharistice de mulțumire și de comemorare, începem să ne pregătim să primim Sfînta Împărtășanie. Au loc o serie de rugăciuni numite Ecteniile cererilor în care noi ne rugăm pentru tot ceea ce este important pentru sufletele noastre. Apoi se cîntă „Rugăciunea Domnească“, precedată de rugăciunea : „Învrednicește-ne să ne împărtășim cu cuget curat, cu cereștile și înfricoșătoarele Tale Taine ale acestei sfinte și duhovnicești mese, spre lăsarea păcatelor, spre iertarea greșalelor, spre împărtășirea cu Sfîntul Duh, spre moștenirea Împărăției Cerurilor, spre îndrăznirea cea către Tine, iar nu spre judecată, sau spre osîndă“.

Cînd noi ne-am rugat astfel pentru a putea lua parte la Taina Răscumpărării cu o conștiință curată și după ce ne-am apropiat cu credință în Dumnezeuul Cerului ca Tată al nostru, prin Rugăciunea Domnească, noi cerem plecînd capul ca „Tu, Stăpîne, să ne dai cele puse înaintea noastră tuturor . . . după trebuința deosebită a fiecăruia . . . cu

harul și cu îndurările și cu iubirea de oameni a unuia născut Fiului Tău". Pentru ca rugăciunea niciunui să nu slăbească în timp ce așteaptă să ia parte la Sfintele Daruri, săvârșitorul rostește cuvintele: "Sfintele Sfinților!" În acest timp ridică Pîinea, Agnețul, pentru ca poporul să-l vadă, și ei răspund: "Unul Sfînt, unul Domn, Iisus Hristos, întru slava lui Dumnezeu Tatăl. Amin". După această exclamare, care are ca obiect să facă simțită credinciosului propria sa dependență prin raport cu Hristos, care singur este Sfînt, preotul frînge pîinea zicînd: "Se sfarmă și se împarte Mielul lui Dumnezeu, Cel ce se sfarmă și nu se desparte, Cel ce se mănîncă pururea și nici odată nu se sfîrșește, ci pe cei ce se împărtășesc îi sfințește".

Toate aceste rugăciuni sînt o pregătire pentru primirea Sfintei Cuminecături. În practică, există în acest punct al Liturghiei un fel de încetinire, o pauză în desfășurarea care pe de altă parte este întreruptă. Pentru ce aceasta? Ușile altarului și perdeaua sînt închise și Adunarea nu poate vedea clerul în altar. Corul cîntă o cîntare pentru "a umple" intervalul înainte ca Ușile Împărăției să fie deschise din nou. În cel mai rău caz, acesta devine momentul în care să se dea un concert, o manifestare la adresa artistică a corului, care distrage complet gîndurile ascultătorului de la starea de "sfîntă nerăbdare" care a fost atinsă în Liturghie.

Se poate ușor elimina această lipsă lăsînd deschise ușile Altarului. Pentru că acum uzajul vrea ca ușile Altarului să rămîină deschise pe tot parcursul Liturghiei, nu există o rațiune pentru ca clerul să se separe el însuși de restul poporului lui Dumnezeu în spatele ușilor închise în acest moment. Vederea profundei devoțiuni cu care clerul se pregătește să primească Sfînta Cuminecătură va ajuta poporul în biserică să se pregătească pentru același sfînt moment. În timp ce clerul se împărtășește cu Sfînta Cuminecătură, corul poate să cînte Psalmul 34, dar încet și așa de liniștit ca să nu tulbure reculegerea celor care primesc Cuminecarea în sanctuar. Și dacă Psalmul s-a terminat înainte ca clerul să fie gata să continue Liturghia, cîntărețul poate să citească unele din rugăciunile de pregătire pentru Cuminecare, dar aci un timp de tăcere este potrivit în egală măsură.

Cu credință și cu dragoste, apropie-te

După ce clerul s-a împărtășit cu sfînta Cuminecătură, credincioșii sînt invitați la Cina Domnului: "Cu frică de Dumnezeu, cu credință și cu dragoste să vă apropiați!"

Credincioșii se apropie și cu glas scăzut spun această rugăciune în același timp cu slujitorul, Episcop sau Preot:

"Cred, Doamne, și mărturisesc, că Tu ești cu adevărat Hristos, Fiul lui Dumnezeu celui viu, Care ai venit să mînuiești pe cei păcătoși, dintre care cel dintîi sînt eu. Încă cred, că acesta este însuși prea curat Trupul Tău și acesta este însuși scump Sîngele Tău. Deci mă rog Ție: Miluiește-mă și-mi iartă mie greșelile mele cele de voie și cele fără de voie, cele cu

cuvîntul sau cu lucrul, cele întru știință și întru neștiință. Și mă învrednicește, fără de osîndă, să mă împărtășesc cu Prea Curatele Tale Taine, spre iertarea păcatelor și spre viața de veci“.

„Cinei Tale celei de Taină, Fiul lui Dumnezeu, astăzi, pârtaș mă primește, că nu voi spune vrăjmașilor Tăi, Taina Ta, nici sărutare îți voi da ca Iuda, ci ca tîlharul, mărturisindu-mă strig Ție: „Pomenește-mă, Doamne, întru împărăția Ta“.

„Nu spre judecată sau spre osîndă să-mi fie mie împărtășirea Sfințelor Tale Taine, Doamne, ci spre tămăduirea sufletului și a trupului“.

Apoi, toți se închină cu toată umilința, zicînd înăuntrul lor: „Iată vin la nemuritorul Împărat și Dumnezeu meu“. Înainte de a lua Sfînta Cuminecătură, fiecare spune numele său de botez preotului și preotul zice (pentru fiecare): „Se împărtășește robul (roaba) lui Dumnezeu (numele) cu cinstitul Trup și Singe al Domnului și Dumnezeului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, spre iertarea păcatelor și spre viața de veci“.

După ce a primit Cuminecătura, fiecare sărută potirul ca reprezentînd coasta împunsă a Mîntuitorului din care a curs singe și apă (Ioan 19, 34). Apoi ei iau vin mestecat cu apă și o bucată de pîine sfințită (anafură), care a fost așezată pe o măsută alături. Acest lucru, totuși, nu este posibil dacă numărul credincioșilor de împărtășit este foarte mare.

Nu ingenuțim în ziua în care primim Cuminecătura, deoarece cuvintele Domnului au devenit adevărate: „Cel ce mîncă Trupul Meu și bea Singele Meu rămîne în Mine și Eu în el“ (Ioan 6, 56).

Cînd toată lumea s-a împărtășit, preotul binecuvîntează poporul spunînd: „Mîntuiește, Doamne, poporul Tău și binecuvîntează moștenirea Ta“, și ca un ecou al Mîntuirii, pe care poporul lui Dumnezeu prezent a experimentat-o, el răspunde prin cîntarea: „Am văzut Lumina cea adevărată! Am primit Duhul cel ceresc! Am aflat credința cea adevărată, nedespărțitei Treimi închinîndu-ne, că aceasta ne-a mîntuit pe noi!“

Cînd Sfintele Daruri sînt retrase de pe Altar, ele sînt arătate poporului care aude cuvintele preotului: „Binecuvîntat este Dumnezeu nostru, totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor“. Cu aceste cuvinte, începe ultima parte a Liturghiei, acțiunea de mulțumire pentru această participare la Tainele lui Dumnezeu. Continuînd rugăciunile de mulțumire ale preotului, adunarea cîntă: „Să se umple gurile noastre de lauda Ta, Doamne, ca să lăudăm slava Ta, că ne-ai învrednicit pe noi să ne împărtășim cu sfințele, dumnezeieștile, nemuritoarele, prea curatele și de viață făcătoarele Tale Taine“.

Și acest imn se termină cu rugăciunea: „Întărește-ne pe noi, întru sfințenia Ta, toată ziua să ne învățăm dreptatea Ta. Aliluia! Aliluia! Aliluia!“ Ectenia de mulțumire care urmează acestui imn sfîrșește cu o expresie asemănătoare de laudă: „Că Tu ești sfințirea noastră și Ție slavă înălțăm: Tatălui și Fiului și Sfîntului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor“.

După aceea, în picioare în mijlocul Adunării, preotul citește rugăciunea care rezumă, așa zicînd, temele tuturor rugăciunilor Liturghiei: „Cel ce binecuvîntezi pe cei ce Te binecuvîntează, Doamne, și sfințești pe

cei ce nădăjduiesc întru Tine, mîntuiește poporul Tău și binecuvîntează moștenirea Ta...“

Liturghia se termină cu binecuvîntarea Domnului și eliberarea credincioșilor, în care sînt menționate numele sfinților legați de Biserica noastră și ale celor a căror pomenire se face în această zi. Credincioșii înaintează pentru a venera Crucea ținută în mînă de preot, binecuvîntînd acest simbol al Mîntuirii noastre.

Și astfel, credincioșii, după ce au participat la sfînta Euharistie, duc cu sine și în toată viața lor sentimentul sfințeniei, repetînd în spirit rugăciunea: „Întărește-ne pe noi întru sfințenia Ta, toată ziua să ne învățăm dreptatea Ta. Aliluia!“

Astfel viața progresează din Euharistie în Euharistie, pînă la „măsura vîrstei deplinătății lui Hristos“ (Efeseni 4, 13 ; I Corinteni 13, 12).

„O, Paștile cele mari și preasfințite, Hristoase ; O, Înțelepciunea lui Dumnezeu și Puterea ! Dă-ne nouă să ne împărțăm cu Tine, mai cu adevărat, în ziua cea neînserată a Împărăției Tale“.

Pînă ce va veni

„După cum această plîne frîntă era împărțită pe munți și fiind adunată a ajuns una, tot așa să se adune Biserica Ta de la marginile lumii în Împărăția Ta“ (Didahia 9, 4). Această parabolă magnifică a unității care se realizează în Cina acțiunii de mulțumire, sau Euharistie, este folosită într-o sursă literară din primul secol, care se numește „Învățătura celor doisprezece Apostoli“. Euharistia unește „pe fiecare drept în spirit, ajuns perfect în credință“, la membrii Bisericii luptătoare care are parte la sfințenia lui Hristos și care în Liturghie sînt chemați sfinți.

„Că o plîne, un trup sîntem cei mulți ; căci toți ne împărțăm dintr-o plîne“ (I Corinteni 10, 17). Expresia din Noul Testament, a fi „în Hristos“ are același sens ca și cuvintele Apostolului despre plînea unică și trupul unic : unitatea credinței este realizată în Hristos prin Sfînta Euharistie (Romani 12, 5 ; Corinteni 5, 17 ; Galateni 3, 28).

Așa este și în viața Adunării. Mai puternic este sensul Euharistiei, unitatea spirituală înlăuntrul Adunării, mai mari sînt unanimitatea, pacea și iubirea. Exact în felul în care toate membrele unui trup sînt egale, astfel nu există aici nici bogați, nici săraci, nici ridicați în demnitate, nici umiliți, nici savanți, nici ignoranți, nici funcționari, nici muncitori, nici preoți nici laici înaintea Potirului Domnului. Toți sînt răscumparați cu același scump sînge și sînt în același Hristos (Galateni 3, 29).

Euharistia, inima vieții Bisericii, are și o semnificație eshatologică, se prelungește pînă la A doua venire a lui Hristos. „Căci de cîte ori veți mîncă această plîne și veți bea acest pahar, moartea domnului vestiți pînă cînd va veni“ (I Corinteni 11, 26). Euharistia va fi săvîrșită pînă la A doua venire a lui Hristos, însă aceasta poate să se înțeleagă și în alt sens. În

Euharistie, iubirea de Dumnezeu este întâlnită prin iubirea față de om. Dar la sfârșitul veacurilor, când „iubirea multora se va răci“ (Matei 24, 12), Euharistia nu va mai fi săvârșită și timpul pentru A doua venire a lui Hristos va fi sosit.

Liturghia celor mai înainte sfințite

Viața creștinului continuă din Euharistie în Euharistie. Participarea la sacramentul Mîntuirii, în ziua Domnului, este punctul culminant. Atunci, ziua este cu adevărat sfîntă : noi îl întîlnim pe Domnul Învîiat.

Însă Duminica este urmată de alte zile ale săptămîinii. Istoria Bisericii Primare ne relatează că creștinii resimțeau o așa nerăbdare să participe la Masa Domnului încît ei nu așteptau totdeauna următoarea zi a Domnului. După epoca Martirilor, cînd Biserica a început să se bucure de timpuri mai pașnice, obiceiul de a săvîrși Liturghia și în alte zile ale săptămîinii, în special sîmbăta, la sărbătoarea martirilor și la alte sărbători, a fost introdus în multe locuri. Istoria Monicăi arată că Euharistia era săvîrșită în fiecare zi.

În timpul Postului Mare, creștinii voiau să se întărească prin Sfînta Cuminecătură cît mai des posibil. Totuși, în zilele săptămîinii, în Postul Mare cu excepția sîmbetei, nu se făcea săvîrșirea Euharistiei, pentru că Liturghia este pururea o slujbă festivă, nefiind potrivită zilelor de post. Astfel, devine obișnuit să se împartă în zilele săptămîinii, darurile Euharistice care au fost consacrate la Liturghia precedentei zile a Domnului. Această împărțire, cel mai adesea, avea loc în cursul unei slujbe numită „Liturghia celor mai înainte sfințite“, care se săvîrșea miercurile și vinerile. Liturghia darurilor mai înainte sfințite este atribuită papei Sfîntul Grigorie cel Mare, al Bisericii din Roma, „Dialogul“; Liturgia obișnuită a Bisericii Ortodoxe este asociată cu numele sfîntului Vasile cel Mare și a sfîntului Ioan Hrisostomul.

O trăsătură particulară a Liturghiei darurilor mai înainte sfințite este că se săvîrșește seara în legătură cu vecernia. Primii creștini care se pregăteau să primească împărțășania la Liturghia darurilor mai înainte sfințite, posteau toată ziua de dimineața pînă seara. Astăzi, postul complet este prescris să înceapă de la amiază, în așa fel, încît după 12 ore, nu trebuie să mîncăm și să bem nimic pînă după Liturghia serii.

Liturghiile serii în timpul Postului Mare sînt importante pentru membrii Bisericii locale care lucrează în timpul zilei pentru că pot să participe și ei la ea. În acest fel cel mai mare număr posibil de persoane pot să ia parte la aceste slujbe de pocăință și de speranță a Postului Mare și pot să primească împărțășania. Aceste Liturghii de seară reinnoiesc obiceiul primilor creștini să primească împărțășania seara, obicei care este indicat prin expresia „Cina Domnului“. (Va urma).

Traducere de diacon prof. TEODOR V. DAMȘA

**FERICITUL IERONIM: COMENTAR LA EVANGHELIA
DUPĂ MATEI (continuare)**

*Mărturia lui Iisus despre Ioan. Cetățile nepocăite. Chemare
către cei împovărați*

Auzind Ioan în închisoare¹ despre faptele lui Hristos, a trimis pe doi dintre ucenici să întrebe: „Tu ești cel ce are să vină² sau să așteptăm pe altul?” (Matei 11, 2—3).

Nu din ignoranță punea Ioan această întrebare, căci altora, care nu-l cunoșteau, confirmându-le, le-a zis: „Iată Mielul lui Dumnezeu, iată Cel care ridică păcatele lumii” (Ioan, 1, 29; Matei 3, 17). El a auzit glasul părintelui care l-a întrebat în vuiet de tunet: „Acesta este fiul meu cel iubit întru carele am binevoit” (Luca 3, 22). Chiar Mîntuitorul însuși a întrebat: „Unde a fost așezat Lazăr”, pentru a întări în credință cel puțin în felul acesta pe aceia care trebuiau să arate locul mormintului, ca să vadă pe mort ridicîndu-se, asemenea și Ioan, care trebuia dat morții de Irod, trimite pe ucenicii săi la Hristos pentru ca și în felul acesta să vadă semnele și minunile sale și crezînd în El se lămurească cu privire la chestiunea pusă de Învățătorul.

Considerînd relația dintre ucenicii lui Ioan cu Domnul punct de apropiere în nedumerirea care-i menaja, iată ce s-a ivit în problema care a fost raportată de evangheliști: „Apoi s-au apropiat de El ucenicii lui Ioan zicînd: „Pentru ce noi și fariseii postim iar ucenicii Tăi nu postesc?” (Matei 9, 14) și iarăși: „Învățătorule! Acela căruia i-ai dat mărturie la Iordan, iată că ucenicii lui botează și numărul spre a merge la dînsul” (Ioan 3, 26) precum s-a zis: „Noi descreștem, căci numărul e mic, spre el aleargă lumea. Ești Tu acela ce trebuia să vină sau să așteptăm pe altul?” El nu zice: „Ești tu, cel care ai venit”, ci „ești tu care trebuia să vină”. Iată înțelesul: Fă-mă să înțeleg, pentru că trebuie să cobor în iad, eu trebuie să vestesc și morții, eu care te-am vestit pe pămînt, iar dacă e nedemn de Fiul lui Dumnezeu de a cunoaște moartea, atunci rînduie tu să fie trimis un altul pentru această chemare sfîntă.

¹ Ioan a fost închis de Irod Antipa în fortăreața Macherus.

² „Cel care are să vină” este nume ce se dă lui Mesia Cel așteptat”, (Facerea 42, 10; Psalmul 39, 8; Iez. 21, 17).

4.5. Și Iisus răspunzînd le-a zis : „Mergeți și spuneți lui Ioan cele ce auziți și vedeți ; orbii își capătă vederea și șchiopii umblă, leproșii se curățesc și surzii aud, morții înviază și săracilor li se binevestește.“

Ioan a lăsat pe ucenicii săi să întrebe : „Tu ești cel ce are să vină sau să așteptăm pe altul ?“ Hristos arată semnele. El nu răspunde la întrebările puse, spre sminteala celor trimiși : „Duceți-vă, zise El, și spuneți lui Ioan semnele pe care le vedeți : orbii care văd, șchiopii care umblă și așa mai departe și ceea ce nu e mai puțin e că cei săraci sînt evanghelizați“, cei săraci cu duhul, sau cel puțin săracii lipsiți de bunuri materiale, cu toate că predicarea nu distinge între mari și mici, bogați și săraci. Dovadă despre dreptatea Învățătorului și despre adevărul învățăturii Sale pentru orice om care poate fi mîntuit are aceeași prețuire în ochii săi, ceea ce și spune apoi :

6. „Fericit este acela care nu se va sminti întru Mine“ ; atinge pe vestitori, cum o vedește cele ce urmează :

7.8. După plecarea acestora, Iisus a început să vorbească mulțimilor despre Ioan : „Ce ați ieșit să vedeți în pustie ? Au trestie clătînată de vînt ? Dar de ce ați ieșit ? Să vedeți un om îmbrăcat în haine moi ? Iată cei ce poartă haine moi sînt în casele regilor“.

Fraza precedentă a vizat pe Ioan, interpretarea obișnuită a acestor vorbe : „Fericit este acela pentru care Eu n-am fost pricină de sminteală“ (Matei 11, 6), prin care El aduce un profund elogiu lui Ioan. Dar mulțimea care-l înconjură ignora sensul profund al chestiunii, considerînd că Ioan se îndoia de Iisus, de acel Iisus pe care îl arătase cu degetul. Dar și pentru a se înțelege că Ioan a pus problema nu pentru sine ci pentru atenția discipolilor săi, el zice : „De ce ați ieșit în pustie ?“ Pentru a vedea un om asemenea trestiiilor clătinate de vînt, un duh lejer, deosebit de cel care a fost vestit ? Pentru ce este îndreptat împotriva sa imboldul invidiei și că predica sa nu urmărește decît o mărire deșartă pentru a trage foloase ? De ce ar rîvni bani ? Pentru a avea hrană din belșug ? El se hrănea doar cu lăcuste (Matei 3, 4) și mierea sălbatică. Iar veșmintele lui erau din păr de cămilă (Matei 3, 4). O astfel de hrană și o astfel de îmbrăcăminte și adăpost o temniță este lăcașul vestitorului adevărului, nu al unui lingușitor care rîvnește cîștig, care caută avuții, care înoată în lux și este înveșmîntat în haine moi, care nu sălășluiește în case împărătești, cel ce duce o viață sobră și rostește o predică austeră, evită curțile regilor și fuge de palatele pompoase.

9. „Atunci de ce ați ieșit ? Să vedeți un prooroc ? Da, zic vouă, și mai mult decît un prooroc“.

Dacă Ioan e mult mai mare decît ceilalți profeți, e pentru că el a vestit pe Iisus că va veni, el l-a arătat cu degetul, că a venit, în termeni următori : „Iată Îngerul lui Dumnezeu, iată Cel ce va ridica păcatele lumii“ (Ioan 1, 29). Și pentru că, pe lângă darul profetic, se adaugă, la Ioan Botezătorul, privilegiul de a fi botezat pe însuși Domnul său, care pentru acest temei îi atribuie un prisos de vrednicii, sprijinîndu-se pe

mărturia lui Maleahi (3, 1) care-l vestește pe inger. Dacă aici este numit inger, nu trebuie să împărtășim convingerea că are natura, ci pentru că rolul său este așa de însemnat, ceea ce voiește să zică un mesager, pentru că el este acela despre care s-a scris : „Iată eu trimit pe ingerul Meu“, pentru că el este acela care trebuia să vestească venirea lui Hristos.

11. „Adevărat zic vouă : nu s-a ridicat între cei născuți din femei unul mai mare decât Ioan Botezătorul“. „Între cei născuți din femei“, zice el, el este plasat, deci, deasupra oamenilor care sînt născuți din femei și din împreunarea lor cu omul, dar nu mai presus decât cel născut din Fecioara și din Duhul Sfînt. Și pentru că atunci cînd zice : „Între cei născuți din femei, nu s-a ridicat unul mai mare decât Ioan Botezătorul“, el n-a pus pe Ioan mai presus de ceilalți profeți și patriarhi și a tuturor oamenilor, el l-a plasat la același nivel înalt. Ceilalți nu sînt mai mari decât el, nu e necesar să fie mai mare decât ei. El e pe o treaptă de egalitate cu ceilalți sfinți.

Cîtă vreme cel mai mic din împărăția cerurilor este mai mare. „Mai mare“ se referă la Domnul : mult mai tînăr prin vîrstă, dar mult mai mare prin demnitate. Noi ceilalți, înțelegem simplu de tot că tot cel ce este lingă Dumnezeu, e mai mare decât cel ce se află încă în luptă. Una este de a cîștiga cununa victoriei, și alta de a se afla în luptă încă.

Unii vor să înțeleagă că cel de pe urmă inger, slujind lui Dumnezeu în ceruri, prețuiește mai mult decât orice om, fie chiar primul, dar care va rămîne pe pămînt.

12. „Din zilele lui Ioan Botezătorul pînă acum împărăția cerurilor se ia prin stăruință“.

Dacă, precum am spus mai înainte, Ioan a fost întiul care a predicat pocăința popoarelor grăind : „Faceți roade vrednice de pocăință, Împărăția lui Dumnezeu se apropie“, rezultă că din ziua aceasta „Împărăția lui Dumnezeu se ia prin stăruință și stăruitorii o răpesc“. Prin urmare, o mare stăruință de a căuta noi, fapăturile pămîntului, lăcașul cerurilor și de a dobîndi, prin virtuțile noastre, ceea ce n-am obținut din natură.

13. „Căci proorocii și Legea au proorocit pînă la Ioan“. Nu doar că Ioan ar exclude profeții. Noi citim, doar în Faptele Apostolilor (11, 28 și 21, 9) că Agav ca și cele patru fecioare, fete ale lui Filip, au proorocit, însă Legea și profeții, pe care noi le citim, au totdeauna pe Domnul ca obiect al profețiilor lor. Deci, cînd se spune : „Toți proorocii și Legea au proorocit pînă la Ioan“, e vremea lui Hristos care este indicată. Ca și el, așa și ceilalți, au zis că va veni ; Ioan l-a prezentat ca deja venit.

14.15. „Și dacă voiți să înțelegeți, el este Ilie cel ce va să vină. Cine are urechi de auzit să audă“ (Matei 11, 14—15). Că aceste cuvinte „Dacă voiți să înțelegeți, el este Ilie“, conțin o taină și trebuie interpretată prin ceea ce indică cuvintele următoare ale Domnului : „Cine are urechi de auzit să audă“. Dacă înțelesul era limpede și gîndirea evidentă, de ce este necesar a ne pregăti pentru a înțelege ? Deci Ioan e numit Ilie, nu în înțelesul unor filosofi „smintiți“, sau a unor eretici, care fac apel la

matempsihoză ci pentru că, după un alt text din Evanghelie, el este sosit cu puterea lui Ilie și a dobândit chiar har și chiar plenitudinea Duhului Sfânt. De altcundă austeritatea vieții și rigoarea principiilor sînt aceleași la Ilie și la Ioan (Luca 1, 1). Unul a trăit în pustie, celălalt în pustie, unul a purtat o cingătoare de piele, altul o centură de același fel. Unul pentru că a reproșat impietatea lui Ahav și a Izabelei (III Regi 19, 3) a fost nevoit să fugă, altul pentru că a denunțat căsătoria ilicită a lui Irod (Matei 13, 3—11) cu Irodiada, este decapitat.

După unii, Ioan e numit Ilie pentru că, întocmai ca Ilie, după Ma-leahi (4, 5) trebuie să premeargă a doua venire a Mîntuitorului și a-l vesti ca judecător, așa a făcut Ioan pentru întia venire. Amîndoi sînt doi mesageri, fie al celui dintîi, fie al celui de al doilea eveniment, al Mîntuitorului.

16—19. „Dar cu cine vom asemăna neamul acesta? Este asemenea copiilor care șed în piețe și strigă către alți copii zicînd: V-am cîntat de jale și nu v-ați tînguit“. Căci a venit Ioan, nici mîncînd, nici bînd, și spun: are demon. A venit Fiul Omului, mîncînd și bînd și spun: „Iată om mîncăcios și băutor de vin, prieten al vameșilor și al păcătoșilor. Dar înțelepciunea s-a dovedit dreaptă prin faptele ei“.

Copiii, stînd în piața publică, strigă zicînd ortacilor lor: „Noi am cîntat din fluier pentru voi și voi n-ați jucat, noi v-am cîntat de jale și pe voi nu v-a durut capul.“ Comparația vizează această generație, căci Scriptura zice: „Dar cu cine voi asemăna neamul acesta?“ Ea seamănă cu copiii plasați în locul public. Nu ne este îngăduit a înțelege după gustul nostru, dar pentru tot ceea ce se zice despre copii, trebuie să fie referit la asemănarea cu generația aceasta. Copiii plasați în piața publică sînt aceia despre care vorbește Isaia (8, 18): „Dar iată-mă pe mine și copiii pe care mi-a dat mie Domnul“. Asemenea și în alt loc: „Din gura copiilor și de la cei care sînt la piept... voi ați făcut să iese lauda“. Acei copii sînt plasați în piața publică, în agoră — termenul grecesc este mult mai expresiv, agoră indică un tîrg bine organizat. Poporul necredincios nu voia să asculte, el n-a conștientizat a-i zice, ei au strigat din puterea pieptului: „Noi am cîntat pentru voi și voi n-ați jucat“. Prin cîntările noastre noi v-am chemat să săvîrșiți fapte bune, a juca în ritmul fluierului, întocmai cum a făcut David (II Regi 6, 14) în fața cortului Domnului și voi n-ați voit. Noi ne-am tînguit și noi v-am chemat la pocăință și nici aceasta n-ați voit a săvîrși, nesocotind cele două chemări ale noastre, care v-ar fi îndrumat, una spre virtute, alta spre pocăință, după păcat. Nu este surprinzător că ați disprețuit cele două căi ale mîntuirii, voi care ați nesocotit postul și săturarea. Dacă vă place postul pentru ce Ioan v-a dispăcut (Luca 7, 33—34)? Și dacă săturarea, de ce v-a dispăcut Fiul Omului? Voi ați tratat pe unul ca pe un demon, iar pe altul ca pe un mincinos și bețiv.

Asemenea pentru că voi ați lepădat aceste două reguli de viață. Înțelepciunea, adică intenția și învățătura lui Dumnezeu... Cît despre mine, care sînt puterea și înțelepciunea lui Dumnezeu (I Corinteni 1,

24) conduita mea a fost justificată de către Apostoli, fiii mei, cărora Părintele meu l-a descoperit ceea ce el le-a ascuns înțelepților, acelor care se consideră înzestrați (Romani 12, 16). În unele Evanghelii se citește : „Înțelepciunea a fost adevărată prin faptele lor“. Prin urmare Înțelepciunea caută temeiuri nu în vorbe ci în fapte (Luca 7, 35).

20. Atunci a început Iisus să mustre cetățile în care se făcuseră cele mai multe minuni ale Sale, căci nu s-au pocăit.

Mustările adresate cetăților Horazin, Betsaida și Capernaum (Luca 7, 35) se explică prin începutul pasajului : ceea ce le-a reproșat e de a nu fi făcut act de pocăință după atâtea minuni și semne.

21.22. „Vai ție Horazine³ vai ție, Betsaida⁴ că dacă în Tir și în Sidon⁵ s-ar fi făcut minunile ce s-au făcut în voi, de mult, în sac și în cenușă s-ar fi îmbrăcat. Dar zic vouă : Tirului și Sidonului le va fi mai ușor în ziua judecării decât vouă“.

Domnul se plinge de Horazin și Betsaida, orașe ale Galileii, pentru că ele nu s-au pocăit după minunile și faptele mai presus de fire. El preferă Tir și Sidon, cetăți dedate idolatriei și viciilor. El le preferă pentru că Tir și Sidon n-au nesocotit decât legea naturală, cită vreme aceea, după ce au nesocotit legea naturală și legea scrisă, au nesocotit asemenea și minunile săvârșite în ele. Noi cercetăm unde este scris că Domnul a făcut minuni la Horazin și la Betsaida (Matei 9, 35). Noi am citit, mai înainte : „Și ei au străbătut toate cetățile, toate așezările, tămăduind toate bolile“. Deci trebuie de judecat că între cetățile și așezările unde Domnul a săvârșit semne e și Horazin și Betsaida.

23. „Și tu, Capernaume, te-ai înălțat pînă la cer ? Pînă la iad te vei coborî“.

Într-un alt text (Matei 9, 35) noi aflăm : „Și tu, Capernaume, care ai fost înălțat pînă la cer, te vei coborî pînă la iad“⁶.

Două interpretări : tu vei coborî pînă la iad pentru că ai rezistat cu atîta îngîmfare predicării mele, sau : te-ai ridicat pînă la cer prin sălășluirea mea în mijlocul tău, semnele mele și minunile mele te-au ridicat pe tine care ai avut acest privilegiu, tu vei fi afectat de mai mari suplicii pentru că n-ai voit a le da crezare. „Căci de ar fi făcut în Sodoma minunile ce s-au făcut în tine, ar fi rămas pînă astăzi“. Un cititor rîvnitor ar putea pune astfel această chestiune : dar, Sodoma și Gomora ar fi făcut act de pocăință în urma predicării Domnului și la vederea semnelor miraculoase, ele nu sînt responsabile de necredința lor ; vinovatul, pentru că a păstrat tăcere, este acela care n-a voit să predice unor oameni care s-ar fi pocăit. Răspunsul este ușor, evident : noi ignorăm hotărîrile lui Dumnezeu, noi nu cunoaștem planul tainic a fie-

³ Horazin e o localitate în Galileea.

⁴ Betsaida înseamnă „casa pescarului“.

⁵ Tir și Sidon sînt localități în Fenicia.

⁶ Luca 10, 15 Capernaum (satul lui Naum) e localitatea vizitată des de Mîntuitorul.

cărei dispoziții. Domnul a hotărît să nu iese din limitele Iudeii pentru a nu ocaziona fariseilor și preoților un pretext legitim de persecutare. De unde și prescriptele sale către Apostolii Lui, (Matei 10, 5), înainte de patimi: „Nu umblați pe calea care duce la neamuri și nu intrați în cetățile samaritenilor!”

Deci, Horazin și Betsaida sînt condamnate pentru că ele n-au voit să creadă în Domnul prezent, acolo, personal. Tir și Sidon sînt justificate pentru că au crezut Apostolilor. În care epocă? N-o căutați, cită vreme tu le vezi și crezi că poți fi mînit.

În Capernaum — nume ce vrea să spună un oraș foarte frumos — e condamnat necredulul Ierusalim, către care este zis de Iezechiel: Sodomă este mai justificată decît tine (Iezechiel 16, 52).

25. În vremea aceea răspunzînd, Iisus a zis: „Te slăvesc pe Tine, Părinte, Domnul cerului și al pămîntului”.

Mărturisirea nu înseamnă totdeauna pocăință, ci și faptă de mulțumire, precum citim, adesea în psalmi, care judecă pe aceia care acuză gresit pe Mîntuitorul de a nu fi cituși de puțin Fiul și făptura lui Dumnezeu: Hristos care numește Dumnezeu pe Părintele său, îl numește Domn al cerului și al pămîntului. Dacă el însuși e o creatură, dacă o făptură poate numi tată pe Creatorul său, aceasta a făcut-o din partea sa de a nu-l numi tot așa de bine și Domn și pe cel al cerului și al pămîntului și pe Părintele său și Părintele cerului și al pămîntului.

„Căci ai ascuns acestea de cei înțelepți și pricepuți și le-ai descoperit pruncilor”. El mulțumește, el tresaltă de bucuria Părintelui său, pentru că a descoperit Apostolilor tainele viitorului său, a ignorat pe cărturari și pe farisei, care se considerau înțelepți și care erau închiși în ochii lor prunii.

Înțelepciunea a fost justificată de copiii lor (Matei 11, 19).

26. „Da, Părinte, că așa a fost bunăvoința înaintea Ta”. El vorbește către Părintele său cu iubire pentru a desăvîrși binefacerile începute cu Apostolii săi.

27. „Toate mi-au fost date de către Tatăl Meu”. Că Tatăl dă, iar Fiul primește, cuprinde un sens mistic. „Și nimeni nu cunoaște pe Fiul, decît numai Tatăl, nici pe Tatăl nu-l cunoaște nimeni, decît numai Fiul și cel căruia va voi Fiul să-l descopere.”

Ar roși Eunomie⁷, cel care se laudă a cunoaște pe Tatăl și pe Fiul așa de bine, dar el nu cunoaște nici pe unul nici pe altul, totuși el afirma și se mîngîia cu nebunia sa, din cauza celor următoare, „și cel căruia va voi Fiul să-l descopere”.

E o mare deosebire a cunoaște ceea ce cunoști de la unul egal cu tine, sau de a cunoaște prin condescendența celui care ți le revelează.

28. „Veniți la mine toți cei osteniți și împovărați și Eu vă voi odihni pe voi”.

⁷ Eunomie a fost episcop arian care învăța că Fiul e deosebit de Tatăl.

Grea este povara păcatului ; profetul Zaharia (5, 7) mărturisește în acest fel : „Nedreptatea apasă ca un bulgăr de plumb“. Psalmistul de asemenea se plînge : „Fărădelegile mele au covîrșit capul meu“. În tot cazul, ele sînt acelea care au copleșit jugul atît de apăsător al Legii, încît invită la harul Evangheliei.

30. „Căci jugul meu este bun și povara mea este ușoară“.

Cum poate fi Evanghelia mult mai ușoară decît Legea (Exodul 20, 15 ; Matei 5, 23) ? Aceasta condamnă omuciderea, aceea mînia. Cum poate fi mai ușor harul Evangheliei ? Legea condamnă adulterul, Evanghelia concupiscenta.

Însă Apostolul⁶ ne învață clar : în Lege sînt precepte a căror aplicare este imposibilă. Legea (Leviticul 18, 5) poruncește lucruri : va trăi în ele cel care le va împlini. Evanghelia poruncește bunăvoirea. Evanghelia ne prescrie ceea ce stă în puterea noastră. De a nu ceda încălcării depinde de noi. Legea nu pedepsește intenția ci efectul ; dacă nu comiți adulter. Imaginați-vă că, în decursul unei persecuții, o fecioară a fost predată prostituției : după Evanghelie, pentru că ea n-a păcătuit voluntar, e considerată ca o fecioară. După Lege ea este lepădată ca necurată.

Traducere de : pr. prof. dr. NICOLAE NEAGA

⁶ Romani 7, 14.

PREOT NU POATE FI ORICINE

Sfinta Scriptură ne învață că preoția este un dar deosebit și ca urmare nu oricine poate să îndeplinească această slujbă ci numai cei ce sînt chemați, aleși și sfințiți în acest scop prin punerea mîinilor episcopului. Sf. Apostol Pavel chiar spune : „Nimeni nu-și ia singur cîntea aceasta (de preot), ci dacă este chemat de Dumnezeu după cum și Aaron“ (Evrei 5, 4). Că așa a fost și în Testamentul Vechi ne-o face cunoscut însuși Dumnezeu cînd îi poruncește Proorocului Moise : „Să iei la tine pe Aaron, fratele tău, și pe fiii lui, ca dintre fiii lui Israel să-mi fie preoți Aaron și fiii lui Aaron, Nadab, Abiud, Elîazer și Itamar. Să faci lui Aaron, fratele tău, veșminte sfințite, spre cînte și podoabă. Să spui dar la toți cei iscusiți, pe care i-am umplut de duhul înțelepciunii și al priceperii, să facă lui Aaron veșminte pentru ziua sfințirii lui, cu care să-mi slujească“ (Ieșirea 28, 1—3). Dacă ar fi îndrăznit cineva să calce această poruncă, era pedepsit nu numai de oameni (Numerii 3, 10 ; Deuteronom 17, 12) ci și de Dumnezeu. Așa cînd Core, Datan și Abiram s-au răzvrătit împotriva lui Moise și Aaron, Dumnezeu i-a pedepsit și pămîntul i-a înghițit de vii (cf. Numerii 16—17). La fel, regele Ozia, cînd a ajuns puternic, s-a mîndrit în inima lui spre pierirea lui, și a săvîrșit o nelegiuire înaintea Domnului Dumnezeuului său, căci a intrat în templul Domnului ca să tîmțieze pe jertfelnicul tîmlierii. Dar după ce a intrat și Azarie preotul, împreună cu optzeci de preoți ai Domnului, oameni aleși, și s-au împotrivit regelui Ozia și i-au zis : „Nu ți-e dat ție, Ozia, să tîmțiezi înaintea Domnului, ci preoților, fiilor lui Aaron, care sînt sfințiți să tîmțieze. Ieși din casa sfîntă, că ai făcut o fărădelege și nu-ți va fi deloc spre cînte acest lucru înaintea Domnului Dumnezeu. Ozia însă s-a supărat pe ei și cum ținea în mîna lui cădelnița, ca să tîmțieze, deodată s-a ivit lepra pe fruntea lui, în fața preoților, în casa Domnului, dinaintea altarului tîmlierii“ (II Paralipomena 26, 16—20).

Că și în Testamentul Nou este la fel, ne-o arată Mîntuitorul cînd își alege din mulțimea celor ce-L ascultau doisprezece bărbați pe care i-a numit apostoli pentru a se continua opera de mîntuire a oamenilor, după ce El va mai fi cu trupul în lume. Cu aceștia a făcut apoi pregătire trei ani și jumătate, predîndu-le învățăturile Evangheliei (Matei 13, 11), luminîndu-le astfel mîntea (Luca 24, 45) pentru a cunoaște și înțelege

tainele împărăției lui Dumnezeu. Și tot pe ei, după mărita Sa înviere din morți, i-a investit cu puterea duhovnicească, care implică în sine taina preoției; căci intrînd la ei prin ușile încuiate, a suflat asupra lor și le-a zis: „Luați Duh Sfînt, cărora le veți ierta păcatele, le vor fi iertate și cărora le veți ținea, vor fi ținute“ (Ioan 20, 22—23). Apoi, cu puține zile înainte de înălțarea la cer, i-a trimis la propovăduire zicîndu-le: „Mergeți în toată lumea și propovăduiți Evanghelia la toată făptura“ (Marcu 16, 15); iar prin cuvintele: „Iată Eu cu voi sînt în toate zilele, pînă la sfîrșitul veacului“ (Matei 28, 20), ne încredințează îndeajuns că Sfîntul Duh s-a comunicat nu numai Apostolilor, ci și urmașilor lor, pînă la sfîrșitul veacurilor.

Întemeiați pe acest adevăr, Apostolii au sfințit diaconi prin punerea mîinilor, simbolul împărtășirii Sfîntului Duh (Faptele Apostolilor 6, 6); iar Sf. Apostol Pavel și Barnaba, încă din prima lor călătorie misionară, au sfințit preoți la diferite biserici (Faptele Apostolilor 14, 23), apoi pe Tit îl așează episcop în Creta (Tit 1, 5) și pe Timotei în Efes (I Timotei 5, 22), dîndu-le împuternicirea de a hirotoni și rîndui și ei preoți pe la biserici și de a fi mai mari peste ei. Să fim așa dar siguri, că ceea ce au făcut Sf. Apostoli Pavel și Barnaba, au făcut și ceilalți Apostoli.

De aceea, în Biserica Ortodoxă, ca una ce este „stilp și temelie adevărului“ (I Timotei 3, 15), numai cei chemați, aleși și hirotoniți (sfințiți), pot să fie preoți. Dar, mai înainte de hirotonie (sfințire), candidații la preoție trebuie să străbată drumul uceniciei, așa cum l-au străbătut și Sfîntii Apostoli, adică să urmeze mai întîi școlile teologice în scopul învățării și cunoașterii tainelor împărăției lui Dumnezeu și numai după aceea sînt hirotoniți (sfințiți) de către episcop.

Din cartea Testamentului Vechi, numită „Levitic“, mai învățăm că, după ce Aaron a fost ales și sfințit, a avut îndatorirea de a aduce jertfe, de a face rugăciuni pentru popor, de a face cunoscute poporului poruncile lui Dumnezeu, de a-i citi legea și de a-l binecuvînta.

Tot așa și în Testamentul Nou, preoții au obligația de a se ruga pentru credincioși (Efeseni 1, 16—17), de a-i întări în credință (Faptele Apostolilor 14, 22), de a-i mîngîia în necazuri (I Corinteni 14, 3), să slujească Sfintele Taine (I Corinteni 4, 1), să-i învețe pe credincioși cu blîndețe (II Timotei 2, 25) și cu asprime, cînd este cazul (I Timotei 5, 20), de a priveghea cu timp și fără timp în scopul mîntuirii credincioșilor (I Corinteni 9, 22), să păzească predaniile, respectiv Sfînta Tradiție (I Timotei 6, 20), să conducă Biserica (Ioan 21, 15—19) și să slujească Domnului (Romani 15, 16). Pe cei ce-și însușesc cu de la ei putere aceste drepturi și îndatoriri, Mîntuitorul îi numește „prooroci mincinoși“ (Matei 24, 10—11), „lupi răpitori“ (Matei 7, 15), „furi și tilhari“ (Ioan 10, 8—10), iar Apostolii îi socotesc „lupi răi“ (Faptele Apostolilor 20, 22), „amăgitori“ (II Ioan 1, 7), „învățători mincinoși“ (II Petru 2, 1—2) etc.

Din cele arătate reiese clar că preot nu poate fi oricine numai dacă este chemat după cum și Aaron (Evrei 5, 4).

Cunoscînd aceste adevăruri, datoria noastră de creștini este de a-i cinsti pe preoți, după îndemnul Sf. Apostol Pavel care zice: „Ascultați pe conducătorii voștri și vă supuneți lor, fiindcă ei priveghează pentru sufletele voastre, avînd să dea de ele seamă și să facă aceasta cu bucurie și nu suspinînd, lucru care n-ar fi spre folosul vostru“ (Evrei 13, 17). „Căci buzele preotului vor păzi știința și din gura lui se va cere învățătura, căci el este solul (ingerul) Domnului Savaot“ (Maleahi 2, 7).

Preot IONEL OPREA

CĂDIREA (FELURILE EI, CÎND ȘI CUM SE FACE)

Tămfierea este, în cultul ortodox, o parte constitutivă a rînduielilor serviciilor religioase și se face după rînduiele și în momente bine determinate de tipic și de tradiție. Ea este o expresie a omagiului de adorație ce se aduce lui Dumnezeu, ca autor și stăpîn al creației. Acest sens se află confirmat în însăși formula prin care preotul binecuvîntează tămîia pusă pe cărbuni: „Tămîie-ți aducem Ție Hristoase Dumnezeuul nostru, întru miros de bună mireasmă duhovnicească, pe care primindu-o în jertfelnicul Tău cel mai presus de ceruri...“ (Efeseni 5, 2).

Cădirea bisericii și a credincioșilor constituie, pe de-o parte, cinstirea locașului lui Dumnezeu, care este sfințit, iar pe de altă parte, „pe cei ce stau înainte îi sfințește“, deoarece tămîia a fost binecuvîntată, mirosul ei fiind simbolul darului Sfîntului Duh ce se revarsă peste credincioși.

Cădirea este de două feluri: mare și mică. Ea se face de preot sau de diacon. Acesta din urmă cînd ia cădelnița, cere binecuvîntarea preotului prin cuvintele: „Binecuvîntează părinte...“, iar preotul, binecuvîntînd în semnul crucii, rostește rugăciunea tămîierii.

Cădirea se începe din fața sfintei mese, apoi se tămîiază în toate cele patru laturi ale sfintei mese, de cîte trei ori fiecare latură, proscomidierul, scaunul cel de sus și tot altarul, ocolindu-se pe după sfînta masă spre miazăzi, revine în fața sfintei mese și ieșind pe ușa de miazănoapte (la sfînta Liturghie iese prin ușile împărătești înainte de sfînta Evanghelie în timpul citirii apostolului și înainte de ieșirea cu sfintele daruri, adică în timpul cîntării heruvimice), cădește spre ușile împărătești dacă sînt închise, apoi spre icoana Mîntuitorului, a Maicii Domnului, icoana dinspre miazăzi unde de obicei este icoana hramului, apoi icoana dinspre miazănoapte, apoi se întoarce spre dreapta, cădește icoana (tronul) Născătoare, apoi întorcîndu-se spre miazăzi, cădește tronul arhieresc, strana dreaptă, apoi întorcîndu-se, cădește strana stîngă, credincioșii din partea dreaptă, cei din partea stîngă și apoi cei din mijlocul bisericii.

Pînă aici este cădirea mică. Cînd este vorba de cădirea mare, aceasta se face în felul următor: începutul este întocmai ca la cădirea mică pînă

cînd ajunge să cădească credincioșii din partea dreaptă. Ajungînd aici, preotul merge în naos și pronaos cădînd credincioșii din partea dreaptă apoi se întoarce și cădește pe cei din partea stîngă, după care, revenînd pe solee, cădește icoana Mintuitorului, a Maicii Domnului, tronul Născătoarei, tronul arhieresc și intră în altar pe ușa din miazăzi (la Liturghie intră pe ușile împărătești) cădînd în fața sfînta masă, proscomidierul și se încheie cu scaunul cel de sus. (Cînd cădirea este făcută de diacon, acesta termină cădirea tîmîind pe preot. La bisericile la care există racle cu moaște ale Sfinților, preotul sau diaconul le va cădi, la momentul potrivit, depinzînd de locul unde sînt așezate).

Cădirea mică înseamnă numai cădirea în altar și naos, fără ca preotul să mai meargă pe solee în interiorul bisericii.

În afară de cădirea mare și mică mai sînt și cădiri speciale care se fac la taine sau ierurgii, numai în naos și pronaos ca de pildă cădirea de la litie, Cununie, Maslu, aghiasmă, înmormîntare) sau altele care se limitează numai la altar (axion, etc.). Cădirea se face la următoarele servicii religioase :

1) La ceasuri, pavecernița mică și la miezonoptică. La ceasuri se face tîmlierea numai cînd se citește sfînta Evanghelie și anume la ceasul I și IX, întreaga biserică (cădirea mare), iar la ceasurile III și VI cădirea mică (icoanele, stranele și analoghionul de pe solee). În Săptămîna Patimilor în zilele de luni, marți și miercuri la ceasurile III și IX se face cădirea mare, iar la ceasul VI se face cădirea mică.

2) La pavecernița cea mare nu se tîmliază decît atunci cînd se unește cu litia în ajunul unor praznice (Crăciun, Bobotează și Buna Vestire).

3) La vecernia zilelor de rînd (fără vohod) se face o singură cădire mare la „Să se îndrepteze...“.

4) La vecernia sărbătorilor (cu vohod), fără litie și priveghiere se face cădirea mare la : „Să se îndrepteze“ și apoi se face cădirea mică la vohod.

5) La slujba litiei (fără priveghiere) preotul cădește prima dată la ieșirea în pronaos, dacă se face prima parte a litiei acolo, sau în naos (cum se obișnuiește la bisericile parohiale) în timp ce se cîntă stihirile sau mărirea de la litie. După aceea cădește a doua oară în timpul cîntării troparelor (de trei ori) cu întreita înconjurare a mesei cu artoase.

6) La vecernia din Vinerea Patimilor se face cădire mare la „Să se îndrepteze“ și apoi în timpul troparelor „Iosif cel cu bun chip“ se cădește epitaful în cele patru laturi ale mesei pe care este pus.

7) La vecernia încadrată în priveghiere după rînduiala mănăstirească se face în plus cădire mare în toată biserica, înainte de binecuvîntare, după rînduiala arătată la slujba priveghierii.

8) La utrenie se face cădire mare : a) în timpul psalmilor 19 și 20 ; b) în timpul cînd se cîntă „Binecuvîntările“ (troparele Învierii), iar la sărbători și praznice în timpul polieleului (la această cădire preotul iese și intră pe ușile laterale) ; c) la „Pre Născătoarea de Dumnezeu...“ ; d) la doxologia mare, la sărbătorile sfîntei cruci, cînd se scoate sfînta

cruce și se așează în mijlocul bisericii și se cădește de jur împrejur ; e) în Postul Mare atunci cînd se cîntă condacul „Apărătoarei Doamnă“ (săptămîna V, „Slujba Acatistului“), cădire mare ; f) la binecuvîntarea stîlpărilor după psalmul 50 se cădește în chipul crucii, adică în cele patru laturi ale mesei pe care se găsesc stîlpările ; g) la sfîrșitul fiecărei stări a prohodului din Sîmbăta Mare. După fiecare stare se face cădire în jurul epitafului. La binecuvîntări, cădire mare, la citirea Apostolului se face cădire mică ; h) la utrenia sfintei Învieri din noaptea sfintelor Paști se cădește înainte de Evanghelie și la „Mărire Sfintei“, cădînd cruciș analogul pe care se găsește sfînta cruce, sfînta Evanghelia și icoana Învierii în timp ce se rostesc stihurile Paștelor. Cînd se începe canonul : „Ziua Învierii“ se face cădire mare. După fiecare început al cîntărilor canonului 3, 4, 5, 6, 7, 8, și 9 se face cădire. În ziua a treia se face cădire numai după cîntarea 3, 6 și 8.

La sfînta Liturghie

a) La proscomidie se tămîiază steluța și acoperămîntele, atingîndu-se de cădelniță, apoi se tămîiază darurile, în jurul sfintei mese, scaunul cel de sus, icoanele și persoanele din altar, încheind înaintea sfintei mese.

b) La citirea Apostolului și în timpul cîntării heruvimice se face cădire mică. La ieșirea cu darurile, paraclisierul merge înainte cu cădelnița, iar după intrare și punerea darurilor pe sfînta masă, preotul cădește zicînd : „Fă bine Doamne . . .“

c) Se tămîiază la „Mai ales . . .“ înaintea sfintei mese, iar dacă este diacon acesta tămîiază altarul.

d) După ce preotul rostește : „Mîntuiește Doamne“ tămîiază înaintea sfintei mese rostind în taină „Înălță-Te peste ceruri“ închipuind norul de la înălțarea Domnului.

e) După depunerea sfintelor la proscomidier, le cădește din nou.

f) În Săptămîna Luminată se cădește în jurul sfintei mese în timp ce se rostesc stihurile.

Cădirea la Sfintele Taine

1. La Sfînta Taină a Botezului se tămîiază în jurul cristelniței, după ce preotul dă binecuvîntarea și apoi în timp ce se cîntă „Ciți în Hristos v-ați botezat“.

2. La Cununie, la începutul logodnei la psalmul 127, la Apostol și la înconjurarea mesei cînd se cîntă „Isaia dănuiește“, „Sfinților Mucenici . . .“ și „Mărire Ție“.

3. La Maslu la început cînd se cădește masa și toată biserica (dacă se săvîrșește în biserică), sau casa și pe toți ai casei cînd se săvîrșește la casa bolnavului și apoi la fiecare Apostol.

Ierurgii

1. Aghiasma mică, se cădește la început și la Apostol.
2. Înzmormintări : la început ; la Apostol și la fiecare ectenie.
3. Parastas : la binecuvîntare și ectenie.
4. Litia mică pentru morți : seara după sfîrșitul vecerniei și dimineața după sfîrșitul utreniei, preotul dînd binecuvîntarea cădește icoanele din tindă și poporul în timp ce se cîntă troparele pe glas 4 și cînd se rostește ectenia.
5. Sfînțirea crucii la mormînt : se cădește la început cînd se dă binecuvîntarea.
6. Se mai cădește : cînd a căzut ceva spurcat în fîntînă, la chemarea Duhului Sfînt, la deschiderea anului școlar, la slujba Te-Deumului se cădește la început și la Apostol.

Prot. GHEORGHE NEDA

AȘEZAREA EVANGHELIEI PE TETRAPOD

Evanghelia stă în permanență pe sfînta masă a altarului „înfățișînd pe dătătorul legii celei noi, Hristos“ (prof. Vasile Mitrofanovici, *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, Cernăuți, 1929, p. 222), ea avînd un rol bine precizat în tipicul și ritualul sfîntelor slujbe. Tipicul bisericesc face mențiune limpede cînd și cum se scoate Evanghelia din altar și cît anume Evanghelia rămîne în afara altarului, în biserică. „După citire (a Evangheliei) preotul însuși, ori diaconul sau cîntărețul cîntă (citește) : Învierea lui Hristos văzînd..., iar preotul cu capul acoperit și ținînd sfînta Evangheliie la piept iese prin ușile împărătești... vine la analogul pus din vreme în mijlocul naosului și așează sfînta Evangheliie pe el“ pentru sărutare. „În timp ce se cîntă ultimele stihuri ale doxologiei și Sfînte Dumnezeule... preotul iese prin ușile împărătești și vine în fața analogului pe care se află așezată sfînta Evangheliie, se închină și o sărută... apoi o ia și merge spre altar... intră în sfîntul altar prin ușile împărătești și așează sfînta Evangheliie la locul ei“ (*Tipic bisericesc*, 1976, pp. 48 și 51).

În părțile noastre însă, nu se mai scoate analogul, ci Evanghelia e pusă pe tetrapod unde se află de obicei și icoana hramului sau a praznicului. În unele biserici nici nu se mai împlinește ritualul scoaterii și aducerii Evangheliei — ceea ce nu e corect — prin faptul că o Evangheliie (bisericiile au acum mai multe Evanghelii) se află permanent pe tetrapod. Din cele constatate personal, în multe biserici, așezarea Evangheliei pe tetrapod diferă, fie că Evanghelia e de-a dreapta și icoana de-a stînga, fie

că, în cele mai multe cazuri, icoana e de-a dreapta și Evanghelia de-a stînga.

Nu că aceasta ar fi o problemă esențială de ritual, doar că așezarea Evangheliei pe tetrapod, ca și orice act bisericesc, trebuie să ilustreze o stare și o semnificație teologică bine motivată.

Deși în ritualul scoaterii sfintei Evanghelii nu găsim locul precizat pe tetrapod în raport cu sfînta cruce sau icoană, aflăm totuși temei pentru așezarea corectă din alte locuri. În rînduiala scoaterii sfintei cruci se precizează: „După șărutare — a crucii — preotul vine înaintea analogului, cădește crucea, face trei închinăciuni, o ridică la frunte și o duce pe *iconostas* (tetrapod), unde o așează în dreapta, lîngă icoană“ (*Tipic bisericesc*, p. 155), deci locul icoanei este pe partea stîngă a tetrapodului, atunci cînd lîngă icoană e așezată sfînta cruce, cu atît mai mult, locul rămîne neschimbat atunci cînd se așează Evanghelia.

La sărutarea frățească — a păcii — din noaptea Învierii (unde se face) se precizează: „Cel mai mare dintre slujitori ia sfînta Evanghelie... și ieșind prin ușile împărătești vin la tetrapod... se sărută mai întîi icoana Învierii de pe tetrapod, apoi sfînta Evanghelie de la protos care se află lîngă tetrapod, în partea dinspre miazănoapte... (*Tipic bisericesc*, p. 183). S-ar deduce dar, că Evanghelia ar fi de partea stîngă a tetrapodului. În *Liturgica* citată (Mitrofanovici p. 706) ritualul acestei sărutări se face nu lîngă tetrapod — unde în mod practic din pricina numărului mare de credincioși din noaptea Învierii, nu se prea poate face — ci în fața altarului, spunînd despre sărutare: „Adică sărută mai întîi Evanghelia, icoana Învierii și sfînta cruce“ și, cum sărutarea se face de la dreapta spre stînga, Evanghelia e cea dintîi, apoi icoana și crucea. Și într-un caz și în altul nu e vorba de așezarea Evangheliei pe tetrapod, ci de ritualul sărutării, Evanghelia nefiind pe tetrapod ci în mîinile preotului.

Evanghelia, așa cum e bine știut, e cuvîntul lui Dumnezeu către oameni și simbolizează Cuvîntul întrupat, pe însuși Mîntuitorul Hristos. Așadar locul ei nu poate fi altul decît cel dintîi, așa cum este pe sfînta masă și, același loc, cînd e în mijlocul credincioșilor. Avînd semnificația și rostul ei, Evanghelia nu poate avea alt loc, alături de cruce și icoană — pe tetrapod — decît pe partea dreaptă a bisericii ce e stăpînită de icoana împărătească a Mîntuitorului Hristos.

Prot. IOAN OLARIU

MANUSCRISE ȘI DIECI HUNEDORENI

Monumentele noastre vechi, de limbă și cultură bisericească, sunt un prețios tezaur și, în aceeași vreme, tot atâtea izvoare pentru cunoașterea trecutului românesc, mai cu seamă în direcția culturală.

Ele n-au fost încă, nici colecționate în mod sistematic și cu stăruință, și mai puțin au fost studiate amănunțit și cu temei, din toate punctele de vedere, afirmație pe care o susținem mai cu seamă în privința manuscriselor de felul arătat din Ardeal. Cum, mai ales, istoria acestor părți a putut fi cercetată și scrisă pînă acum, numai într-o măsură redusă, vine de la sine concluzia că, pe lângă utilizarea succesivă a arhivelor ce ne stau la dispoziție, e de un interes național — cultural suprem, să se dea amintitelor manuscrise vechi, aceeași atenție : de a fi colecționate și salvate, examinate și utilizate în scopul lămuririi trecutului românesc. Da, pînă le mai avem și nu dispar de tot în fel și chip¹.

Cu privire la manuscrise și vechi cărți bisericești din Bihor, cercetările mai însemnate au început acum vreo jumătate de veac. Pirga mai de seamă în această privință a fost înfățișată lumii noastre cărturărești în 1890, în ziarul „Tribuna“ de la Sibiu și la 1892 în revista „Familia“ din Oradea, iar la 1896 în București, ca broșură, sub titlul : *Cercetări literare — istorice : I. Psaltirea diaconului Coresi tipărită la 1570 în Brașov ; II. Rolul diecilor din Moldova în cultura românilor din Transilvania în secolul al XVII-lea*, de Vasile Mangra, profesor seminarial în Arad. Iar de atunci încoace s-au găsit și alții, cari să aducă oarecari contribuții de acest fel, cu privire la trecutul cultural al Bihorului.

Ca fiu de preot bihorean și familiarizat de tînr cu „strana“ bisericească, avusesem prilejul curînd după apariția amintitelor cercetări literare-istorice, să umblu cu autorul lor pe la cîteva biserici din părțile Beiușului și să-mi însușesc gîndul de a mă interesa de asemenea cercetări pe la biserici și de a încerca, după puterile mele tinerești de atunci — eram

¹ Vezi N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, București, 1940, p. 31.

candidat la preoție pe acea vreme — să adun informații și să le utilizez în studii de acest fel. În chipul acesta, intrînd și numai ocazional prin bisericile de oriunde, am făcut încă de pe atunci însemnări felurite.

În direcția aceasta încă de la 1919 aveam un însemnat material, pe care l-am publicat, în parte numai, sub titlul de *Dieci și manuscrise vechi din Bihor* în ziarul „Tribuna” de la Oradea, nr. 46, 48 și 50, iar doi ani următori (1920 și 1921) continuam în revista „Cele trei Crișuri”, tot de acolo, o serie de informații, sub titlul *Vechi urme de cultură românească în Bihor*.

La 1919, deodată cu publicarea despre dieci și manuscrisele bihorene, făcusem și un apel către prieteni personali și ai studiilor ce intenționeam să-mi trimită informații și manuscrise. În parte, apelului i s-a dat urmare.

Încă de la început trebuie să relevăm o împrejurare de ordin general. Monumentele noastre culturale vechi, toate au un caracter bisericesc — religios; ele au fost examinate numai de mireni, întrucît, din fatalitate, prea la distanță de ele stăteau tocmai cercetătorii „teologi” care, dacă nu erau indicați să stea exclusiv ei pe primul plan al cercetărilor de acest fel aveau, totuși, obligații morale și academice să le cerceteze și dinșii. Nu facem nici un fel de reproș, ci numai o constatare. Într-adevăr, Facultățile de Teologie românești au stat pînă acum prea la distanță de examinarea acestor probleme, care nu privesc numai lumea laică, a erudiților noștri istorici și filologi români, ci și însăși Biserica noastră și chiar Teologia acestei Biserici.

Ținem să mai relevăm o împrejurare: în vreme ce „teologii” noștri au neglijat aceste studii, acum a început ca literatura bisericească să fie „disgrațiată” și în învățămîntul secundar și bagatelizată cu o „senină miopie”². Nu vrem să exagerăm de fel; totuși socotim că a sosit ceasul îndatoririlor de a reabilita această literatură³, dorind s-o vedem treută și prin filtrul studiilor reprezentanților științei teologice și bisericești.

Problema aceasta am semnalat-o tangențial și altă dată, într-un studiu de ocazie⁴. Atunci apelam la profesorii și studențimea de la Facultățile noastre de Teologie: să îmbrățișeze pentru viitor și cercetările de genul arătat, pentru ca din sinteza studiilor istorice și filologice de pînă aici și a studiilor de examinare teologică, ce se așteaptă, să rezulte o nouă și mai deplină cunoaștere a adevărului istoric cu privire la trecutul nostru. În nota acestui gînd, de o mai largă și mai adîncă vedere

² Cf. ziarul „Curentul”, din 14 iunie 1940, articolul *Literatura bisericească în disgrație* de V. Păcală, fost insp. gen. al învățămîntului secundar.

³ Înregistrăm aici, cu satisfacție, o apreciere competentă, de cuprinsul următor: „A tăia latura religioasă din istoria literaturii românești înseamnă a renunța la cunoașterea trăsăturii celei mai caracteristice din cultura noastră veche și la una din fețele ei de glorie” N. Cartoian, o. c. p. 128.

⁴ *Rînduiala Sfintei Mărturisiri la români: însemnări rituale*, Cernăuți, 1933, p. 5—6.

Am plăcerea de a semnala aci un studiu de înaltă valoare, așa cum îl doream scris și publicat de profesorul de la Facultatea de Teologie din Cernăuți. *Milan P. Șesan: Originea și timpul primelor traduceri românești ale Sf. Scripturi*, Cernăuți, 1939.

în trecut, am adunat și înmănunchiat însemnări și gânduri ale celui ce a ostenit în acest sens. Poate alții vor putea fi mai norocoși în truda lor cărturărească. Nădejdea aceasta, de a le fi înlesnit, într-o măsură oarecare măcar, orientările, sau cel puțin de a fi dat sugestii, ne servește de asemenea spre bucurie.

O sugestie ținem să dăm, din acest prilej: seria critică a primelor cărți bisericești, ieșite din cele mai vechi teasuri românești și a unor vechi manuscrise, au început-o învățații noștri mireni și Academia Română. Le suntem plini de recunoștință. Dar acum, așa credem, ar urma la rând, ca *Biserica Ortodoxă Română*, care și-a avut în trecut marile sale merite de conservare religioasă și culturală în linia tradiției naționale, să găsească pe lucrătorii de condei și mijloacele necesare pentru studiarea critică și publicarea manuscriselor cu caracter liturgic și bisericesc. Printr-o asemenea osteneală și jertfă, am reuși să reliefăm rostul cultural al acestui așezământ național, am completa și corecta multe din studiile de până aci în această materie, am spori cunoștința culturală a Bisericii noastre, pe lângă aceea că, prin asemenea cercetări trecute dincolo de barierele înguste de până aci, ale istoriei și filologiei românești, s-ar examina adică și tezaurul de cuprins liturgic și istoric-bisericesc cu privire la trecutul nostru bisericesc și religios.

Lucrarea de acest fel nu poate fi lăsată numai inițiativei particulare. Ea ar trebui trecută — dacă n-ar fi trecută într-adevăr — în programa de activitate a *Facultăților noastre de Teologie*, sub directă ocrotire morală și materială a autorității bisericești⁵. Prin asemenea lucrări ar spori și s-ar dezvolta știința teologică bisericească a românilor, s-ar completa marile lacune ale istoriei noastre politice și culturale și ar spori și prestigiul cărturăresc, așa de frumos în trecut, al Bisericii românești.

Și acum să dăm câteva lămuriri cu privire la felul cum concepem o astfel de lucrare.

Dintru început ne gândisem numai la expunerea despre manuscrisele și diicii bihoreni. Pe parcurs însă, ne-am sporit informația cu privire la mediul istoric — cultural în care doream să încadrăm pe acei dieci și opera lor; și, în cele din urmă, ne-am zis: acest material informativ, totuși va fi mai bine să fie prelucrat și pus la dispoziția istoriografiei românești, decât să se piardă. Astfel, de la opera copiștilor, am trecut la partea în care am încercat să redăm icoana, în prim loc, a Bisericii bihorene, și să o încadrăm în marea unitate istorică românească, cu opera ei de rezistență morală și de cultură românească.

⁵ Problema a fost pusă de mai înainte vreme, dar numai din punct de vedere liturgic și ritual, la dorința autorității bisericești, prin studiul Părintelui prof. univ. de la București, pr. Petre Vintilescu, *Contribuții la revizuirea Liturghierului român*, București, 1931.

Aceste cercetări, așa credem, vor înlesni și altora să întrezărească, întocmai ca noi, icoana limpede a unei *vechi Biserici românești* care, și fără prea multe „dovezi“, după firea criticismului istoric, exagerat, de astăzi, a existat neîntrerupt, a lucrat cu armele sale mai mult duhovnicești, pentru a se fi perpetuat pe sine și pentru a ne fi rămas în vreme de persecuții milenare, unic reazim moral și factor îndrumător în viața românească de totdeauna și de pretutindenea. Căci într-adevăr, Biserica aceasta — al cărei chip luminos și lucrare minunată și salvatoare încercăm s-o evidențiem prin unele amănunte din manuscrisele bihorene ce am studiat — nu este o „oarecare“, sau ca oricare instituție sau așezământ omenesc: Ea e un așezământ dumnezeiesc pe pământ și lucrează după planurile și voința lui Dumnezeu; iar afirmarea ei în lume trebuie examinată și după alte criterii decât cele ale „criticismului“ modern, ce poate fi aplicat în studiile politice și laice. Urmind acestei concepții și în mână cu învățămintele Istoriei bisericești universale, precum și referindu-ne la rostul străvechilor Biserici particulare sau naționale, am ajuns la convingerea că și Biserica românească de demult, încă, a îndeplinit rostul duhovnicesc și funcțiunea culturală — națională, ca oricare dintre Bisericile vechi, particulare, existente și în Occident în primul mileniu creștin — până nu le-a înghițit sistemul centralist al Papismului — și care au rămas și până azi, particularitatea specifică a Orientului creștin, cu Bisericile sale naționale (a căror idee începe de o vreme, să pătrundă și în cugetarea celor ce aparțin Bisericii centraliste apusene). Noi credem că, prin expunerile noastre în materie, dacă nu vom fi reușit tocmai să luminăm deplin problema, vom fi ajuns cel puțin la rezultatul de a fi dat de gândit mai de aproape, și altora, în această direcție.

Ajunși la conștiința și convingerea arătate mai sus, am dat de împotrivire, prin anticipație chiar, din partea acelor care, rosturile „culturale“ ale Bisericii românești de totdeauna le privesc numai în funcțiune de viața ei harică și rituală, și nu și ca un factor generator de cultură națională, care e cazul tuturor Bisericilor particulare din toată vremea. Împotrivirea la care ne referim își are expresiunea sa în „ipotezele“ — deci numai ipoteze și nu adevăruri definitiv clădite pe dovezi istorice peremptorii — că Biserica românească veche nu a avut și capacitatea unei afirmări culturale în spirit național, și toată cultura noastră, cel puțin momentele culturale cele mai vechi pe care le avem astăzi, ar proveni din contactul cu străinii și ca urmare a influenței externe, eterodoxe în primul loc: bogomilică, husită, protestantă și catolică.

În chipul acesta, de la cercetări „literare“ am ajuns la „istorie“ bisericească și culturală — națională, urmind pe firul expunerilor și un fel de *apologie* culturală, necesară și ea, a Bisericii istorice românești, scop pe care nu-l avusesem dintru început, dar care se aliniază, rectilin și organic, alături de rezultatul cercetărilor cu caracter literar și cultural.

Ținând seama de importanța culturală mare a manuscriselor bihorene, ceea ce se evidențiază mai bine acum după studiul de față, am întocmit acest volum ca început al unei serii de alte publicații asupra manuscriselor bihorene. Ele, într-adevăr, ar merita să fie studiate și înfățișate

succesiv, sub titlul general, ce am fixat de „Manuscrise bihorene“. Într-un asemenea caz, volumul prezent va dispensa pe unii ori alții, autori, de a face unele repetiții cu caracter general. Noi înșine, dacă vom avea norocul, vom fi bucuroși să continuăm, în seria aceasta, care însemnează în mod firesc, un drum larg deschis pentru oricare alții, care s-ar strădui în această direcție.

O mărturisim sincer, că în acest gând ne-a întărit și împrejurarea următoare : discutînd în chestiunea unor asemenea studii, cu P. Sf. Sa Părintele *Episcop dr. Nicolae Popoviciu* de la Oradea — Beiuș, am avut parte de o mare încurajare morală, punîndu-ne în vedere toată străduința și mijloacele necesare pentru publicarea acestei lucrări, numai să fie odată încheiată. Mulțumim și aci, ca autor, dar și în numele cauzei culturale — românești, Prea Sfinției Sale Părintelui *Episcop* pentru încurajarea din partea Sa la scris.

După lămuririle de mai sus, rămîne în grija cititorului binevoitor să aprecieze munca desfășurată de autor, care nu e nici tînăr și nici prea sănătos, din care cauză a trebuit ca, pentru a-și încheia lucrarea, să se refugieze, de abia cu puține cărți și niște însemnări, și o mare parte a lucrării sale să o termine pe pat. Dar, în sfîrșit, mulțumită lui Dumnezeu, care mi-a dat gîndul de a lucra și ajutorul Său, lucrarea e încheiată și se va da menirii sale, de a grăi despre glorii apuse, suferinți îndelungate și despre nădejtile de viitor ale patriei mele mai înguste, Țara Bihării⁶.

[Prot. dr. GHEORGHE CIUHANDU]

VECHI TRADIȚII SPIRITUALE LUGOJENE

Studiile de specialitate mai noi au evidențiat, cum era și firesc, originalitatea culturii geto-dacilor, influențele alogene, ca și locul civilizației românești în concertul valorilor universale. Dacă relativ la istoria politică, socială, economică a strămoșilor informațiile narative antice sînt destul de darnice, fiind completate de datele arheologice, în schimb știrile privind viața religioasă, muzica și poezia populară străveche sînt — din păcate — lacunare, uneori confuze. În plus, practici primordiale încetează a mai fi expresia evocatoare a unor viziuni mitopoetice, acumulînd pe parcurs semnificații noi, păstrînd totuși o anumită doză arhaică. De aceea s-a impus investigarea zestrei folclorice referitoare la ceremonialurile sincretice, întrucît multe elemente mitice sînt viabile în folclor. Acest lucru îl urmărim în lucrarea de față. Precizăm de la bun început, că nu con-

⁶ Precum se poate constata, textul publicat aici reprezintă introducerea la o lucrare cu același titlu care, din păcate, a rămas nepublicată.

siderăm concluziile noastre de neschimbat, ci doar o invitare la un studiu mai aprofundat al tradițiilor spirituale lugojene.

În primul rînd ne reține atenția descoperirea arheologică de la Susani (datorită d-lui Ion Stratan) și anume un sanctuar tracic (dac), mai multe vase precum și grîu carbonizat, grîu ofrandă după toate probabilitățile, fapt ce ne prilejuiește o analogie cu unele datini lugojene care, deși în fond creștine, ele mai poartă unele caracteristici păgîne.

Astfel, la moarte sau la pomenirea de 6 săptămîni, de 1 an, se fierbe colivă. În primele seri după înmormîntare se servea copiilor grîu fiert în lapte. Cînd se „slobozia izvorul“ pe apă curgătoare se puneau 44 boabe de grîu în cutia lansată pe apă. Mirii, cînd se întorceau de la cununie, erau stropiți cu boabe de grîu, simbol al belșugului și bunăstării. După împărțășanie copiii primeau grîu fiert de la păușile cu concii. La rugă, pe masa prinosului se afla și grîu fiert (colivă). Se mai făcea și mursă de grîu în săptămîna Paștelui, la Sf. Toader, la 40 Sfinți ș. a.

În acest sanctuar pe lingă grîul, azi carbonizat, s-au găsit ulcele din lut ars, ulcele cu o singură toartă pe margine și de o capacitate redusă. Ele erau grupate și legate în număr impar pînă la 7 sau 9 bucăți. Nu se știe ce rol aveau și cu ce erau umplute.

Pînă în ziua de azi se vînd pe piața Lugojului, în preajma Paștelui, olcuțe din pămînt ars, smălțuite, cu conținut limitat, și cu o singură toartă într-o parte. Femeile le cumpără în număr fără pereche pînă la 13 și dau pomană în ele în Joia Mare, poame fierte (mere, pere, prune).

Pe de altă parte reprezentările de pe vasele pictate de la Grădiștea Muncelului, de pe vasul cu ornamente din așezarea Tei—București, pavajul de piatră în forma discului solar cu raze de la Dealul Grădiștei, carul solar (miniatură) din fier și bronz de la Piatra Roșie, cercetările făcute asupra ceramicii de la Jupînești (Banat) pe care soarele este reprezentat pe vase în cerc plin sau două cercuri concentrice cu raze, duc la concluzia existenței unui cult urano-solar predominant în zona dunăreană în acea epocă. Dar cultul soarelui a fost o tradiție veche și puternică și în bazinul mediteranean. Egiptenii se închinau lui „Ra“ — soarelui. Cercetătorii menționează palatul din Cnosos — Creta, fostă reședință regală și în același timp locaș de cult, în care nu s-au găsit nici altare, nici temple. *Marea putere divină era soarele. Ceremonia religioasă avea loc sub cerul liber.*

La Lugoj, s-au conservat, ușor adaptate, trăsături sau urme „solare“, îndeosebi la pomenirea morților. Atunci „se cară izvorul“ și Neni Leni-ța cu practică îndelungată, ia cana împodobită cu ștergare sau pînză albă și buchete de flori la toartă, plină cu apă neîncepută, *iese afară din casă* chiar dacă soarele pătrunde pînă pe masa unde se afla cana, se îndreaptă spre răsărit, saltă cana cu amîndouă mîinile și zice repetînd de trei ori :

„Soare, soare, să-mi fii adevărate
 Dau izvorul pe lumea aceasta cui îl bea,
 Și pe lumea cealaltă lu' Vetuța“,

sau : „Soare, soare, sfântul soare
 Tu să-mi fii adevăritoare
 Eu trimit izvor de apă curgătoare
 În lumea asta cui îl bea
 În lumea cealaltă lui Vasile“.

Chiar colindele lugojene ne îndreaptă gândul spre cultul soarelui, transmis de vechii asirieni egiptenilor, apoi romanilor și de aceștia creștinismului ; iată, de pildă, colinda „Umblă maica după fiul“ cu refrenul :

„Raza soarelui
 Sora soarelui
 Dalba soarelui“

Un alt exemplu îl oferă o veche cântare bisericească : „Nașterea Ta Hristoase, Dumnezeu nostru, răsărit-a lumii, lumina cunoștinței, că întru dînsa cei ce slujeau stelelor, de la stea s-au învățat să Te cunoască pe Tine, Răsăritul cei de sus“. Iisus Hristos este privit ca soarele dreptății ! Și în alte împrejurări cultul soarelui se manifestă variat :

a) exprimă dragostea mamei pentru copil :

„Soarele meu !“

sau :

„Țuțe-l mami, că ești frumos ca soarele !“

b) soarele servește ca mărturie pentru afirmarea unui adevăr :

„Să mă bată soarele dacă-ți mint“.

c) chiar și o înjurătură :

„Soarele și toți dumnezeii tăi“. (adresată cailor).

Nici un astru ceresc nu a îmbogățit vocabularul limbii române cu expresii ca soarele.

Mai mult decît grîul, tradiția apei pare să aibă rădăcini mai adînci și extindere mai mare. Apa n-a lăsat urme, săpăturile nu pot dovedi nimic. Doar inscripțiile de pe piramidele Egiptului au arătat un mare adevăr științific : *oceanul primordial a conținut tot ce are astăzi viața*.

În consecință credința în apă e dovedită și de mormîntul unei fetețe din Egipt în care s-a găsit un vas frumos din alabastru cu apă din Nil.

Și daco-geții socoteau apa sfîntă. Înainte de a pleca la război, ei beau apă din Dunăre, jurînd să lupte pînă la înfrîngerea dușmanului.

La Lugoj cultul apei a fost foarte apreciat. Trecînd peste botez, care se face cu apă, ritualul înmormîntării poartă cu sine o serie de manifestări legate de apă. Cu prilejul procesiunii funebre Neni Lencuța toarnă apă sub carul mortuar în timpul opririi acestuia la răscruce de drum. La întoarcere de la cîmîtir toți invitații la ospățul funebru se spală pe mîini și apoi intră în casă. La fel procedează și cei ce participă numai la înmormîntare.

Nouă zile se tămăduiește mormîntul în zori și se stropește cu apă neîn-
cepută spunînd :

„Cum se veselește iarba de roua dimineții așa să se răcorească sufletul
lui Ion cu apa ce i-o dau“.

Apoi la 40 de zile se „sloboade izvorul“ de obicei pe apă curgătoare.
Într-o cutie sau o coajă de dovleac bine copt, apoi fierț și tăiat în formă
de farfurie, se pun 9 bănuți, trei luminări sau una în formă de cruce,
petale de flori, frunze verzi (foi de foiumfui), 44 boabe de grîu pentru
vâmi, un corn sau colăcel rupt în patru. În timp ce cutia cu luminările
aprinse pleacă pe apă, se ia cu o cană din rîu și se toarnă tot cîte puțin
în apa rîului de 44 ori pentru cele 44 vâmi, se spune iar : „Soare, soare...
dau apa aceasta la toate păsările cerului, pentru toate joavinele pămîntului,
pentru șerpi și balauri, pentru broaște și șopîrle, pentru tilhari și tilhărițe
pentru nașul și nașa, pentru moșul și baba, și pentru George...“.

În Joia Mare, pe la ora trei-patru, așteptînd răsăritul la malul Timi-
șului în amonte, se sloboade izvor pentru toți cei ce au murit fără
luminare — ostași pe cîmpul de luptă, accidentați, condamnați la moarte,
pentru copiii plecați din lume fără de nume (nebotezați).

Apoi se ia de la o fîntînă — de obicei arteziană — apă neîn-
cepută în cana împodobită cu flori, luminare și ștergar și se duce la casele care o
primesc, nouă zile în șir. Apa se bea sau se folosește la gătit dar nu se
aruncă.

Și în ajunul Bobotezei enoriașii așteaptă sfințirea casei cu apă pe
masă, o luminare aprinsă și cîteodată și cu bucatele gătite de post. Iar a
doua zi se ia apa sfințită de la biserică, apoi după slujba religioasă, în
mare procesiune, se sfințește apa Timișului.

Credința în apă și grîu era atît de mare încît o practicau lugojenele
și cu alte ocazii. După ce făcea tîrgul cu ciubărarii moți (cîte boabe de
grîu, porumb încăpeau în ciubăr, spene, cart, trochiță, cu atîtea se plătea
vasul), Ecaterina Mitariu le oferea moților „plecați prin țară cu doniți
și ciubară“ pîine de casă și o cană nouă, din lut ars și nesmălțuită, cu
apă proaspătă. Nonagenara Sofia Bogdan oferea bucuros paharul cu apă
rece săltîndu-l cu vîrful degetelor ca lumina să joace în ea spunînd :
„Nu-ți pare rău să nu vezi cît e de frumoasă apa“ ? „Cine-mi dă ultimul
pahar cu apă, aceuia să fie tot ce rămîne de la mine“, se aude deseori.

Cîteva argumente luate tot din tradițiile locale cu rădăcini adînci
în trecutul îndepărtat, întăresc cele spuse mai sus : legătura strînsă
între viața spirituală a poporului nostru cu aceea a popoarelor din veci-
nătatea bazinului mediteranean.

Într-un fragment de frescă găsit în palatul din Cnosos-insula Creta,
se văd tinere mergînd, cîte una în șir la un ospăț funebru fiecare cu
lingura în mînă, pe care o țin în sus ca o piesă de vîdită importanță.

De imaginea aceasta se apropie cinișoarele noastre lugojenești.
Îndată după înmormîntare, copiii cartierului vin cu lingura în mînă, la
briu sau la cheutoare, la casa respectivă unde se așterne pe jos, în casă
sau în grădinița cu flori, în fața intrării, un țol (procoviță) peste care se

pune o pînă albă (față de masă). Copiii se așează pe jos, în cerc cu picioarele îndoite sub ei (turcește) și se servește trei seri consecutiv, câte o farfurie de grîu fiert cu lapte sau mămăligă cu lapte, altă seară orez sau grîu sau tăiței cu lapte.

Înainte de a minca, ei scandează : „Dumnezeu să primească și să se odihnească sufletul răposatului, să-i fie țărîna ușoară, lui baci George, pe obraz“ ! Datina aceasta îl face de neuitat pe „Franzi Pomană“ din gura Buchinilor, care, copil fiind, purta mereu lingura la briu să-i fie la îndemînă cum se va ivi ocazia.

A treia zi, copiii pleacă cu lumînări aprinse în mină și se risipesc pe la casele lor.

Cine a văzut cum se desfășura tradiționala „rugă“ la Lugoj, pînă prin 1918—1925, rămînea profund impresionat.

În ziua de 15 august — hramul bisericii mari, după slujba religioasă se aduce prinos de recunoștință pentru recolta îmbelșugată a anului, prin colaci de 5 kg făină fiecare, colivă, vin, struguri, piersici și alta nimic. Totul se petrece în curtea bisericii, în fața intrării, în plină bătaie a soarelui, deși latura umbroasă a clădirii i-ar fi putut scuti pe enoriași de arșița între orele 12,30—13,30. Contribuția bisericii era binecuvîntarea, scurta pomenire a morților și libațiunea.

Preoții au tăiat prinosul, l-au stropit cu vin și apoi păurițele (nevestele agricultorilor) în ținută de mare paradă au tăiat colacii în părți mici și i-au distribuit asistenței.

La asemenea ocazii participau și lugojenii înstrăinați de oraș ca : Traian Grozăvescu cu soția, o vieneză, Aca de Barbu cu soțul, Nichi Birăescu, Tiberiu Brediceanu și mai ales Caius Brediceanu cu soția, o sibiancă tare atașată tradițiilor lugojenești. Mai veneau de peste hotare St. Paulian, D. Chiriac. Cu toții se împărtășeau din colacul prinos (ofrandă). Ceremonia era înfrumusețată de răspunsurile date de corul condus de Ion Vidu.

Oare a pus cineva întrebarea de ce are loc acest ceremonial sub cerul liber și nu în biserică atît de largă ? !

Toate parastasele se fac în biserică dacă nu la cimitir, deși cantitatea de colaci depășește uneori prinosul.

Manifestarea continuă după masă la ora 4 în „Grădina Concordia“ (în curtea Liceului 2) prin dans și cîntec. Jucau și mici și mari de la 3 la 80 ani : Lugojana, Ardeleana, De doi, Peste picior ș.a. pînă după miezul nopții. Se dansa așezat și bătut lin, cu brațele pe umărul partenerului și acesta cu mîinile pe talia partenerii și în ansamblu era un clocot molcom, secundat de orchestră.

Marele istoric român Nicolae Iorga vizitînd Lugojul n-a rezistat tentației și, cuprins de iureșul dansului, a intrat în horă cu toată patima. Îi săltau aripile redingotei ca la rîndunică în zbor. Esența acestei manifestări e totuși adînc înfiptă în trecut.

O altă observație o constituie și paralelismul dintre sarcofagul de la Callatis și orice sicriu de la Lugoj pînă în trecutul apropiat.

Femeia de la Callatis a fost înmormintată după datini locale, respectând tradiții mai vechi de la care cei rămași să îndeplinească ritualul nu s-au abătut de loc. Evenimentul s-a consumat acum cca 1800 ani. De atunci și pînă în zilele noastre nu s-a schimbat nimic din datinile străvechi.

La Lugoj, pînă la mijlocul sec. XX și poate pînă în zilele noastre, mortul e asortat cu aceleași obiecte ca și femeia de la Callatis, doar calitatea lor variază. Ea e așezată pe așternut de mătase naturală cu pernă sub cap. Are o diademă din lemn învelit cu o foiță de aur. La noi se pune pe capul tinerilor cunună de mirt, o dantelă sau cocardă pentru vîrsta mijlocie, iar bătrinelor basma. Bărbații au pălăria alături.

Femeia are 3 perechi de încălțăminte nouă, sandale din saten negru cu talpă de plută. La Lugoj, magazinele aveau încălțăminte specială cu talpă flexibilă, foarte subțire, cu șireturi și fără toc.

În sicriu, noi punem articole de toaletă, pieptene, o oglindă, batistă, cărți de joc, copiilor păpușa iubită, paharul cu care obișnuia să bea apă, 9 bani, bijuterii (verigheta, cercei).

În sarcofagul de la Callatis s-au găsit o oglindă din metal inoxidabil, sticle cu prafuri și alifii pentru toaletă, bani, pieptene, un fus mic cu lîna roșie toarsă, pantofi de rezervă, colier de aur, pietre semiprețioase, cercei, smirnă și tămîie, care la noi a trecut în cădelnița preotului, un opaiț, care la noi a fost înlocuit cu lumînarea, buchete mici de flori pe marginea sicriului și un vas din sticlă cu așchii mărunte. Sicriul fiind tăiat — scurtat, scîndura s-a pus alături de așchiile strînse cu grijă și așezate în vasul de sticlă. La noi nu se ia nimic din sicriu, cum este așa sau fișa de pînă cu care se legau picioarele sau maxilarele pînă cînd corpul își capătă rigiditatea. Fiecare firisor rămîne în sicriu.

Un exemplu din domeniul literaturii populare — basmul clasic *Făt-Frumos și Ileana Cosînzeana* — se pare a fi o transparentă prelucrare autohtonă a legendei lui Paris și a frumoasei Elena.

O paralelă pe marginea acestor creații ale literaturii populare ne va edifica — măcar parțial, despre cele spuse mai sus.

În primul rînd titlul poartă numele ambelor personaje principale și întîi pe cel masculin apoi pe cel feminin : *Făt-Frumos și Ileana Cosînzeana* ; Paris și frumoasa Elena.

Despre eroul basmului românesc se spune că e frumos, despre Paris spune legenda că era cel mai frumos între frați, că zeița Afrodita l-a făcut mai frumos decît era printr-un meșteșug numai de ea știut, ca să-i placă Elenei.

Elena era de o frumusețe fără seamăn. Nici o muritoare nu se putea întrece cu ea. Era vestită în toată Grecia. O pizmuiau pînă și zeițele... și așa mai departe, numai superlative exprimate în propoziții la adresa frumuseții sale fizice.

Deci, Elena e întruchiparea pe pămînt a idealului de frumusețe, precum la români Ileana Cosînzeana.

Sînziana derivă de la numele Sfîntului Ioan a cărui dată a nașterii a fixat-o Biserica în jurul solstițiului de vară. O sărbătoare care coincide

cu vechi datini păstrate pînă în zilele noastre — Drăgaica — veche sărbătoare agricolă cînd se coceau grînele, se alegea cea mai frumoasă și viguroasă fată căreia îi dădeau numele „Drăgaica“ și cu care mergeau fetele din sat în lanul de grîu, o împodobeau cu o cunună de spice și fișii de pînză colorate ca să o facă mai frumoasă. I s-au dat toate cheile șurelor și astfel împodobită, cu minile întinse, în pas de dans, intra în sat în fruntea suratelor și deschidea șurele. Această sărbătoare coincide cu ziua Sf. Ioan și se practică datina în continuare, în epoca creștină, sub numele de Sînzienă, nume de la care derivă femininul Sînziana care este și simbol de frumusețe, căci atît Drăgaica cît și Sf. Ioan erau și tineri și frumoși și atributul acesta se suprapune numelui propriu feminin căruia, în basm, i se pune și prefixul „co“ (Cosînziana) care are proprietatea de a întări conținutul cuvîntului.

Ileana Cosînziana mai era și frumoasă „coz“.

Deci numele Ileana Cosînziana este o sinteză de însușiri fizice, este frumusețe feminină apoteozată.

Despre Elena, spune legenda „că era cu un păr nespus de minunat“.

Basmul românesc spune: „Ileana Cosînziana are o coadă de păr frumos care... strălucește ca aurul“... „în cosiță floarea-i cîntă, nouă împărați ascultă“.

În ceea ce privește conținutul, ambele povestiri se referă la un cuplu, pe care îl unește un puternic sentiment de dragoste. Personajul feminin din ambele povestiri este static. În schimb personajul masculin dă o luptă aprigă să-și cucerească iubita. Făt-Frumos e pus la grele încercări. El luptă cînd cu zmeii, cînd cu balaurul cu șapte capete. Săvîrșește acte de vitejie, de înaltă bărbăție. La fel, Paris, pentru frumoasa Elena, dezlănțuie războiul Troiei de lungă durată și chinuitor de purtat.

Cu atît mai mult se întăresc cele spuse cu cît basmul popular nordic, filonul germanic nu are nimic comun cu legenda mediteraneană. În primul rînd titlul numește doar personajul feminin prin atribute „Albă ca zăpada“, „Cenușăreasa“, „Frumoasa din pădurea adormită“ ș.a.. Personajul masculin e anonim, nu are nici un rol. El trece în umbră, apare doar în finalul povestirii fără să desfășoare vreo faptă mărească ca să-și cucerească iubita. Eroina în schimb e foarte dinamică. E gospodină bună, harnică, e pricepută la toate, resemnată, înconjurată de dușmani care sînt semenii ei, dar pe care îi învinge singură prin răbdare, modestie, perseverență.

Acest ultim exemplu, deși n-are nimic comun cu Lugojul, e tangent cu Banatul prin basmul popular cules de George Cătană: „Rozina, doamna florilor, în cosiță ruja-i cîntă“.

În fine, să vorbim despre jertfa umană, credință cu adînci rădăcini în istorie. Cum se știe, geto-dacii s-au considerat nemuritori. Ei credeau că prin moarte se duc la Zamolxe. Tot la cinci ani trimiteau cîte un sol, tras la sorți dintre cei mai destoinici fii, cu misiunea de a-i comunica zeului nevoile poporului. Procedul era să fie aruncat de viu în trei sulțe

îndreptate cu vârful în sus. Dacă murea imediat, însemna că solia era primită de marele zeu. Dacă nu, se alegea un alt tânăr cu însușiri alese în vederea sacrificării. Deoarece jertfirea oamenilor a fost interzisă de Biserica creștină (sec. III), tradiția a continuat sub altă formă. La construcția marilor clădiri, temple, altare, monumente, etc. în antichitate, se pune la temelie acestor clădiri jertfa unei vieți omenești, dar nu se mai alegeau cei mai valoroși fii ci copii lipsiți de apărare ca orfanii, vagabonzii, sclavii. (De catargul unei galere în prima cursă se lega un sclav care murea acolo încet, chinuit și de arșița soarelui. Apoi era aruncat în mare). Practica aceasta se aplica mai ales la clădirile mari din jurul bazinului mediteranean de răsărit.

La Lugoj cu ocazia unor săpături (1926) pentru canalizare în strada Făgetului (astăzi V. Vlad Delamarina) între clopotnița bisericii Sf. Nicolae (sec. XIV) și poșta veche s-au descoperit, sub un strat gros de pământ, două puturi cu diametrul de cca. 5 metri la distanță de 4,50 metri unul de altul, din cărămizi de calitate inferioară dar identică și cu cele din Țara Românească și de la Suceava, presupuse gropi pentru condamnații la moarte. Tot aici s-au găsit ziduri groase de diferite mărimi și forme cu cărămizi cu cruci pe ele, cu cărămizi ce amintesc de cultul lui Mitras sau cărămizi ce amintesc vechiul format roman, cărămizi ce se găsesc și în piața de lângă biserica mare. Multe ziduri se întind pe sub casele din jur.

Se presupune existența unei mănăstiri-cetate, rămasă în afara cetății orașului, mănăstire mai veche decât Lugojul și înainte de venirea turcilor pe aici. În incinta acestei așezări se înălța bisericuța Sf. Nicolae în stil greco-bizantin. După primele săpături a intervenit Comisia Monumentelor Istorice care l-a încredințat pe Ion Vidu, învățător și compozitor, să continue săpăturile pe linia zidurilor. La această dată, 1926, clopotnița bisericuței de astăzi era încă în picioare, nava bisericii însă, cu regret, demolată în epoca lui C. Brediceanu. Pereții acestei biserici conțineau straturi suprapuse de zugrăveală cu tematică biblică atât de valoroasă încât cei ce au hotărât demolarea „s-au prins cu mâinile de cap” văzînd ce au făcut.

Cînd Ion Vidu a ajuns cu săpăturile pînă sub fostul altar în dreptul iconostasului, sub icoana Maicii Domnului, a dat de scheletul unui copil în vîrstă de cca. 12—15 ani, șezînd cu picioarele îndoite (turcește) cu brațele împreunate, capul era prins în mortar alb și perfect conservat. S-a presupus că ar fi fost o fetiță, de aceea a fost pusă sub icoana Maicii Domnului. Cele aflate aici ne duc cu gîndul la Mănăstirea Argeș.

La Lugoj, pînă la începutul sec. XX, s-a pus jertfă la temelie caselor particulare cîte un pui de găină viu. Astăzi nu se mai pune decât capul unei găini, în colțul opus intestinelor iar în colțurile laterale cîte o labă după ce s-a stropit cu sînge temelie casei. Apoi pasărea se gătește, tocăniță cu găluște, vin, salată, etc. și se ospătează cu ea exclusiv zidarii. Cînd se ridică acoperișul, se stropesc grinzile cu sîngele unui cocoș, care, la rîndu-i, se gătește la fel, oferindu-se un prînz dulgherilor.

În sfârșit putem conchide că strămoșii noștri au avut o cultură originală în sensul unei sinteze creatoare, au întreținut relații variate cu popoarele vecine, ajungând la un nivel de civilizație apreciabil pentru acea epocă. Se constată, totodată, în actuala tradiție populară, unele elemente vechi, adoptate desigur.

Prof. OLIMPIA CIOBANU JURCA

NICOLAE TITULESCU, CETĂȚEAN DE ONOARE AL TIMIȘOAREI ȘI LUGOJULUI *

Putini știu sau își aduc aminte că municipiul Timișoara și anterior Lugojul au fost singurele orașe din România care l-au proclamat cetățean de onoare pe Nicolae Titulescu, fostul ministru de externe al țării noastre, diplomat cu renume mondial. Era în primăvara anului 1936, când prestigiosul diplomat a fost vehement atacat în presa de atunci de la noi, iar opinia publică manifesta ostil împotriva sa.

Fiind un vechi și devotat prieten al lui Titulescu, bucurându-mă de toată simpatia și încrederea sa, am fost invitat de el la Cap Martin, în Franța, pe Coasta de Azur, unde își petrecea câteva zile de muncă liniștită pentru a pregăti problemele ce urmau să fie susținute la viitoarea conferință a Ligii Națiunilor din Geneva, la care eram desemnat și eu să particip în delegația României. Nicolae Titulescu și-a mărturisit îngrijorarea sa din motivul dramaticului desnodământ al politicii române, deviate de la linia tradițională de orientare pe care el o statornicise și consolidase cu nețărmurită iubire de patrie și popor. Își dădea seama cum se abătea drumul vieții internaționale de la linia păcii și securității colective și îmi spunea că antrenarea României într-un vârtej de incertitudini va duce la compromisuri și jocuri periculoase din care va avea de suferit lumea întreagă. Pe Titulescu îl neliniștea mai ales soarta și viitorul țării noastre, precum și semnele prevestitoare ale prăbușirii unui sistem de garanții zidit de el pentru asigurarea și respectarea drepturilor românești. Este impresionant să constatăm acum, după mai multe decenii de la moartea sa, — el a decedat la 17 martie 1941, ca autoexilat, în stațiunea balneară franceză Cannes de pe Coasta de Azur, unde sicriul său se află și acum depus în biserica ortodoxă rusească din această localitate (s-a născut în Craiova la 4 martie 1882), — și să vedem cum a putut atunci să prevadă, cu mintea sa ageră, lucidă și de o logică sigură, tot dezastrul care se pregătea pe atunci sub privirile indolente ale Ligii Națiunilor, neputincioasă și nesocotită.

În conversațiile mele de la Cap Martin mi-am dat seama că Nicolae Titulescu a deslușit avantajele sistemelor de securitate bilaterală între

* Material predat redacției de autor înaintea decesului.

state învecinate, care, pe bază de respectare a independenței și a suveranității naționale, s-ar lega între ele prin acorduri de asistență mutuală. Am văzut apoi cum creștea simpatia și încrederea poporului nostru față de politica externă a lui Nicolae Titulescu. A devenit și mai popular, mai ales în Banat. M-am făcut ecoul opiniei publice când începusem în-suflețita acțiune de a-l proclama cetățean de onoare. Inițiasem demersurile politice, administrative și juridice pentru îndeplinirea formelor legale de a i se conferi acest titlu. Lugojul îl proclamase deja, în mod solemn, ca cetățean de onoare al acestui oraș, la 4 iulie 1934. Trebuia să urmeze Timișoara.

În zilele petrecute cu Nicolae Titulescu la Cap Martin i-am comunicat și am discutat cu el dorința bănățenilor de a-i conferi diploma de cetățean de onoare al provinciei noastre, deci după Lugoj să fie proclamat și de către municipiul Timișoara în această calitate onorifică de concitadin. I-am explicat că această mărturie publică era privită de noi ca un suport al politicii sale externe și ca o ripostă dată celor ce îl combăteau și îl criticau. Titulescu și-a manifestat cu emoție vădita bucurie aflând că bănățenii îi înțeleg politica sa de a consolida pacea. El mi-a răspuns că întotdeauna vedea în Timișoara și în orașele Transilvaniei, în special în Banat, imaginea acelei trăiri de armonioasă prietenie și de colaborare productivă între români și naționalitățile conlocuitoare pe care intenționa să o atingă omenirea pe plan mondial, adică o cooperare și înțelegere generală într-un spirit de pace și de respect reciproc între toate popoarele lumii.

La finele lunii aprilie 1936 m-am înapoiat la Timișoara. De comun acord și în colaborare cu prefectul județului, dr. Dimitrie Niștor, și cu primarul municipiului Timișoara, cu profesorul Augustin Coman, am pregătit ședința festivă din simbăta de 16 mai 1936, în care a fost proclamat Nicolae Titulescu cetățean de onoare al Timișorii. Numărul festiv al Monitorului Oficial publicat de primăria municipiului Timișoara cu data de 16 mai 1936 (anul III, nr. 16) cuprinde toate actele, documentele și discursurile rostite la adunarea solemnă ținută în ziua aceea în sala de consiliu din Piața Libertății, cu participarea tuturor oficialităților și a reprezentanților vieții publice, culturale și economice ai orașului, precum și ai populației. În urma dezbaterilor publice, primăria a dat decizia nr. 19345 din 16 mai 1936 prin care Nicolae Titulescu a fost proclamat cu însuflețită unanimitate ca cetățean de onoare al Timișoarei. Diploma de cetățean de onoare a fost pictată de maestrul Alexandru Popp, directorul de pe vremea aceea a Academiei de arte frumoase din Timișoara, care a fost predată ulterior lui Nicolae Titulescu de o delegație a orașului în frunte cu primarul. La Timișoara, ca și la Lugoj, amintirea lui Nicolae Titulescu a fost eternizată prin denumirea unor străzi.

Pe fostul nostru ministru de externe l-a mișcat adânc această dovadă de simpatie exprimată de întreaga populație, fără deosebire de naționalitate. Când i s-a comunicat oficial această veste de proclamare ca cetățean de onoare al Timișoarei, Nicolae Titulescu a răspuns telegrafic primăriei, de la Paris, unde se afla în momentul acela : „Primesc aici vestea

Dv. că am fost proclamat cetățean de onoare al municipiului Timișoara și mă umple de mândrie și de recunoștință. Sînt mîndru să știu că bănățenii mă socotesc suflet din sufletul lor. Sînt recunoscător pentru noul îmbold la muncă în serviciul țării pe care gestul Dv. îl constituie pentru mine. Vă exprim mulțumirile mele cele mai călduroase și asigurarea că voi face totul ce depinde de mine pentru a fi la înălțimea mării cinste ce-mi faceți. Urez municipiului Timișoara și întregului Banat prosperitate prin muncă și pace. Titulescu“.

La comunicarea mea telegrafică, Nicolae Titulescu mi-a răspuns: „Noua dovadă a sentimentelor Dv. de prietenie, cu prilejul proclamării mele ca cetățean de onoare al municipiului Timișoara, mă umple de bucurie. Vă mulțumesc din toată inima. Urez să avem cît mai lung prilejul de a lucra împreună pentru binele Banatului și al țării. Cu afectuoase sentimente. Titulescu.“

Prin actul de la Timișoara, politica lui Titulescu a primit confirmarea și recunoștința opiniei publice. Toată presa a înregistrat acest eveniment, iar guvernul i-a dat ministrului nostru de externe o nouă plenipotență. Eram totmai la Montreux cu prietenul Vespasian V. Pella, — unde aveau atunci loc conferința strîmtorilor (Bosforul și Dardanelele).

La finele lunii august eram din nou la Cap Martin. Discutam totmai problemele pe care urma să le ridice delegația română la Geneva. Nimeni din noi nu bănuia atunci că la 29 august 1936 Nicolae Titulescu va fi scos din funcția de ministru de externe printr-o artificială remaniere de guvern. La adunarea generală a Ligii Națiunilor de la Geneva, în septembrie, nu ne-am mai dus nici noi, în frunte cu Titulescu. Titulescu regreta că nu plecase cînd își dăduse anterior demisia. L-a supărat forma lipsită de eleganță prin care a fost concediat fără să știe în prealabil de uneltirea urzită împotriva sa. Îmi repeta mereu: „Voi m-ați proclamat cetățean de onoare al Timișoarei, iar alții m-au dat afară ca pe o slugă“.

În septembrie 1936 a urmat apoi îmbolnăvirea sa misterioasă. Abia în luna decembrie și la începutul anului următor, după ce se vînderase în parte, am putut petrece cu el la „Suvretta-Haus“ în Saint Moritz (Elveția) o perioadă de convalescență binefăcătoare, în clima tonică de altitudine. Eram cu soția mea, ca și în călătoriile anterioare. S-a bucurat de vizita noastră, recăpătîndu-și vioiciunea și remarcabilul potențial de vitalitate, grație bunei îngrijiri medicale primite în sanatoriile elvețiene. Titulescu a fost salvat. În lumina soarelui tîmăduitor al Berninei ne-a povestit cu fermecătoreala sa vervă tot calvarul prin care a trecut. Am devenit cu el și familia sa prieteni buni și apropiați. În anii următori am mai făcut călătorii în străinătate, în special la Cap Martin, la Paris și la Saint Moritz, ca să petrecem cu Titulescu și cu familia sa agreabile zile de aduceri aminte, mai ales în anii săi de autoexilat, cînd simțea nevoia și bucuria de a fi anturat de prieteni sinceri din patria sa. Astfel am ajuns să-mi dobîndesc bogate și neuitate amintiri despre marele nostru diplomat, pe care îl văzusem pînă în anii premergători izbucnirii celui de al doilea război mondial.

Dr. AUREL COSMA jr.

DOUA DECENII DE EXISTENȚĂ A VICARIATULUI ORTODOX ROMÂN DIN IUGOSLAVIA

Anul acesta se împlinesc două decenii de la înființarea Vicariatului ortodox român din Banatul iugoslav, eveniment de seamă în istoria Bisericii noastre.

Adunarea clarului ortodox român din Banatul iugoslav, întrunit în ședința ținută la Virșeț în 28 ianuarie 1971, a aprobat statutul de reorganizare care, după aprobarea lui din partea Sfintului Sinod, a intrat îndată în vigoare și astfel a luat ființă noua organizație bisericească: *Vicariatul ortodox român din Banatul iugoslav*. Conform acestui statut, „parohiile ortodoxe române din Banatul iugoslav se organizează sub forma unui Vicariat ortodox român cu sediul la Virșeț, în frunte cu un vicar, păstrînd legătura spirituală și canonică cu Biserica Mămă, adică Patriarhia Română” (art. 1). Statutul este formulat după modelul statutului de organizare al Bisericii Ortodoxe Române.

Primul vicar al Vicariatului nou înființat a fost vrednicul de pomenire preot Aurel Uroș care a activat în această funcție timp de 10 ani, pînă în primăvara anului 1981. Din acest an funcția de vicar o îndeplinește autorul rîndurilor de față.

Aruncînd o privire retrospectivă asupra celor douăzeci de ani de existență ai Vicariatului, putem afirma că în această perioadă au fost făcuți pași vădiți pentru asigurarea bunului mers al treburilor bisericești pe meleagurile noastre bănățene. Înființîndu-se Vicariatul, parohiilor noastre românești au dobîndit o reală coeziune și peste tot s-a început activitatea conform îndrumărilor primite de la Centrul vicarial din Virșeț.

Vicariatul îi are sub oblăduirea sa pe toți românii ortodocși din cele 39 de parohii și filii așezate pe teritoriul Banatului dintre frontiera iugoslavo-română și Dunăre, grupate în trei protopopiate: Virșeț, Panciova și Toracul Mic. Parohiile, credincioșii și preoții au început a se cunoaște mai bine întreolaltă. Schimbările de vizite între corurile bisericești, fanfare și membrii Oastei Domnului, serviciile divine oficiate de mai mulți preoți în sobor, contribuie la apropierea creștinilor din diverse localități și la menținerea legăturilor frățești și a unității în jurul Bisericii strămoșești.

De unde, mai înainte, preoții din partea de sud nu se vedeau cu cei din nord decît la mari intervale de timp, în cadrul Vicariatului ei se

întilnesc de mai multe ori pe an la întrunirile preotești, se cunosc mai bine, își comunică reciproc experiența pastorală, își fac cunoscute problemele ce le întâmpină și caută în comun să găsească modalitățile de rezolvare a acestora.

Preoții nu mai sînt lăsați la discreția unora sau altora în privința stabilirii salariilor lor. Unii membri ai comitetelor parohiale, obișnuiți fiind a fixa ei salariul, încercau și după înființarea Vicariatului a se „tocmi” cu preotul în privința remunerației acestuia, dar fixîndu-se salariile pentru toți preoții de către Vicariat, se stopează aceste tendințe și se termină cu asemenea practici înjositoare pentru preot.

Cu înființarea Vicariatului, parohiile noastre au pornit evident pe un drum nou avînd un organ superior care să susțină și să încurajeze aspirațiile lor de mai bine. Activitatea pastorală se intensifică prin vestirea cuvîntului dumnezeiesc, insistîndu-se prin Vicariat asupra îndatoririi preoților de a predica neapărat la slujbele dumnezeiești. Aproape în toate parohiile noastre, astăzi se predică cu regularitate. Se organizează festivități religioase cu prezența mai multor preoți și reprezentanți din conducerea Vicariatului, iar în ultimii 10 ani și vizite arhieresti în parohiile noastre efectuate de ierarhi din România.

Din partea Vicariatului s-au dat instrucțiuni pentru catehizarea adulților, fie în cadrul slujbelor divine din biserică, fie în cadrul Oastei Domnului. S-au făcut și primii pași de catehizare a copiilor. Cu copiii se organizează programe religioase în mai multe parohii, constînd din cîntări, recitări de poezii și scenete religioase, precum și ore de religie comune, toate acestea în scopul apropierii copiilor, tinerilor și adulților de Dumnezeu.

Se intensifică și activitatea gospodărească, fiind înregistrate lucrări de seamă în toate parohiile noastre: reparații la biserici, la casele parohiale, zidiri de case parohiale noi, pictări de biserici etc.

Partea financiară a parohiilor noastre se îmbunătățește vădit, aflîndu-se sub controlul conducerii vicariale. În toate parohiile au fost introduse formulare tip pentru a se prezenta Vicariatului în fiecare an situația materială. Înainte de înființarea Vicariatului puține comune bisericesti dispuneau de bani în numerar. Nu era un control contabil mai sever căci nu exista un organ care să exercite influență asupra tuturor parohiilor. Acum însă, la insistența conducerii vicariale, banii Bisericii nu se mai păstrează la epitropie sau în casa de bani, ceea ce dădea mereu de bănuț, ci se păstrează în depuneri la bancă sau la poștă și treburile merg mult mai bine. Toate parohiile încheie anul financiar cu solduri pozitive, chiar vrednice de invidiat. Aceasta și în perioadele de inflație, cînd o mare parte a întreprinderilor din țara noastră înregistrează minusuri financiare și, nemaifiind finanțate de guvern sau nemaiprimind de la bănci, au ajuns la lichidare, se desființează. Parohiile noastre însă reușesc a gestiona cu solduri pozitive. Pe drept cuvînt se spune că astăzi, cînd cea mai mare parte din angajații întreprinderilor sociale și pensionarii primesc salariile, respectiv pensiile, cu întîrziere de mai multe luni, unii chiar — pînă și cadrele didactice — recurgînd la grevă pentru obținerea venitului perso-

nal, preoții și angajații bisericești primesc la timp remunerația reglementară, ceea ce constituie o apreciere bine meritată.

În Biserica noastră activează „Oastea Domnului“, corul, fanfara, fiecare aducându-și aportul la reînnoirea duhovnicească a credincioșilor, la întărirea credinței și pătrunderea în popor a cîntărilor religioase. La păstrarea datinilor noastre sfinte moștenite din străbuni. Datorită bunilor noștri credincioși, în special în parohiile în care activează „Oastea Domnului“, misionarismul laic se extinde pe o rază tot mai largă în mijlocul poporului nostru dreptcredincios.

Cît privește latura editorială, Vicariatul tipărește în fiecare an „Calendarul bisericesc“, în ultimii 10 ani cu denumirea de „Anuar bisericesc“, în 6.000 de exemplare, publicație în care, pe lîngă partea calendaristică, se redă șematismul tuturor parohiilor românești și istoricul cîte unei parohii din cuprinsul Vicariatului, iar „Partea duhovnicească“ conține lecturi despre adevărurile de credință.

Din anul 1978 în cadrul Vicariatului apare buletinul „Semănătorul“ în 2.500 exemplare, ducînd în casele credincioșilor, din două în două luni, sămînța creștină și știri din parohiile noastre.

Pentru trebuințele duhovnicești ale creștinilor, în anul 1984 a apărut la Virșeț, tot în editura Vicariatului, o Carte de rugăciuni în 10 000 exemplare. Așa cum se menționează în precuvîntarea cărții, „ea bate la ușa fraților noștri care nutresc aceleași simțăminte sfinte ale credinței strămoșești. la ușa casei și a sufletului fiecărui creștin“, fiind „un adevărat izvor de mîngîieri și de întărire duhovnicească pentru credincioși“.

Bineînțeles că în cei 20 de ani de activitate au fost întîmpinate și greutăți, dar „ce e val ca valul trece“.

Parohiile noastre conștiente de însemnătatea organului superior bisericesc în care ne prezentăm uniți toți creștinii Bisericii noastre din Banatul iugoslav, îl susțin materialicește, vîrșînd în fiecare an în fondul Vicariatului cîte o contribuție bănească, în ultimii ani 1 % din venitul anului precedent (exceptînd excedentul), din care se acoperă cheltuielile vicariale. E o contribuție modestă, în comparație cu contribuțiile fraților noștri sirbi la fondurile organelor lor superioare bisericești sau cu cele ale altor confesiuni, dar ne străduim să facem față necesităților vicariale tot cu cheltuieli modeste, pentru a nu îngreuna parohiile.

În anul 1984 în Vicariatul nostru a fost înființat „Fondul Solidarității“, parohiile vîrșînd în acest fond cîte 1 % din venitul anului precedent. Din acesta se acordă ajutoare sub formă de împrumut parohiilor și preoților din cadrul Vicariatului care au nevoie de ajutor, manifestîndu-se și în acest mod solidaritatea creștinească între frații care-L slăvesc pe Tatăl ceresc în limba „dulce și frumoasă“ a vechilor Cazanii.

Am prezentat doar cîteva aspecte din activitatea desfășurată în cei 20 de ani de existență a Vicariatului din Virșeț, rugînd pe bunul Dumnezeu să reverse darurile Sale cele bogate asupra noastră, pentru a ne putea îndeplini nobila misiune de a vesti și trăi adevărul sfînt al Evangheliei lui Hristos în lumea contemporană.

Prot. vicar MOISE IANES

UNELE ASPECTE DEMOGRAFICE ALE NAȚIONALITĂȚII ROMÂNE DIN BANATUL SÎRBESC *

Pe teritoriul sud-estic al Banatului trăiește un mare număr de români. Datele statistice ale ultimului recensămint din 1981 stabilesc populația de origine etnică română la 38.830 persoane. Comparativ cu situația din anul 1900, numărul românilor este în continuă scădere. Acestei probleme i s-a acordat o atenție deosebită.

Cea mai mare parte a românilor trăiesc la sate și doar un număr restrâns s-a încadrat în mediul urban, cu precădere în orașele Virșet, Biserica Albă, Zrenianin, Pancevo, Novi Sad, Belgrad.

Rîndurile de față analizează situația demografică a 50 de sate, populate cu români, iar clasificarea s-a făcut în funcție de ponderea românilor în numărul total al locuitorilor satului respectiv. Astfel în prima grupă s-au evidențiat satele în care românii reprezintă mai puțin de 50 % din populația satului, iar în cea de-a doua grupă sînt satele cu populație românească majoritară.

Analiza demografică cuprinde perioada 1900 și 1981. Cea mai mare parte a comunelor sînt declarate ca nedezvoltate din punct de vedere economic (Alibunar, Biserica Albă, Plandiște, Jitiște). Este de la sine înțeles că starea de nedezvoltare economică a avut o influență hotărîtoare asupra tendințelor negative ale mișcării demografice.

Un fenomen specific comunelor și tuturor așezărilor fără perspectivă de progres material este migrația economică. Acest fenomen este în mod deosebit manifestat la populația românească, deși se întîlnește frecvent și la celelalte populații. Oamenii de pe aceste meleaguri au împărtășit dintotdeauna aceeași soartă, fie ea bună ori rea. Problemele economice îi afectează pe toți, indiferent cărui grup etnic aparțin.

Consecința unei asemenea stări de fapt este scăderea populației. În perioada cuprinsă între anii 1900 și 1981 populația celor 50 de așezări rurale s-a redus cu 8,5 %, respectiv de la 143.001 de persoane în 1900 la 135.202 de persoane în 1981.

În aceeași perioadă de timp însă, populația românească s-a redus cu 44 %, deci cu o intensitate de 5 ori mai mare decît cea înregistrată de rata medie de scădere a populației totale a celor 50 de sate. Exprimat în cifre absolute, numărul românilor s-a redus de la 69.615 în 1900 la 38.830 în 1991.

Ritmul de scădere a populației este mai moderat în satele locuite în majoritate de români (minus 43 %) decît în satele în care ponderea românilor este sub 50 % din numărul total al locuitorilor. În unele sate ca Deliblata, Omolița, Dobrița, rata scăderii depășește 60 %.

* Articol reprodus din „Cuvîntul românesc” — supliment al ziarului „Libertatea” care apare la Panciova, an I, nr. 1 din 20 iunie 1991, p. 3.

Concomitent cu scăderea populației românești crește numărul locuitorilor ce aparțin altor grupuri etnice, în medie cu 31 procente.

Această mișcare demografică a dus la modificarea structurii populației. În 1900 din numărul total al locuitorilor care populau cele 50 de sate, 49 % erau de origine etnică română. După 8 decenii ponderea lor în numărul total al locuitorilor reprezintă abia 29 %. Un fenomen invers s-a produs la celelalte grupuri etnice : de la 51 % în 1900 numărul lor reprezenta la recensământul din 1981 71 % din totalul populației. Prin urmare, dacă la începutul secolului XX românii constituiau jumătate din populația a 50 de sate din regiunea sud-estică a Banatului, după trecerea a 80 de ani numărul lor se reduce la mai puțin de o treime, mai exact la 29 %.

Cauzele care au dus la reducerea numărului locuitorilor de origine etnică română în Banat sînt generale — epidemii, două războaie mondiale, calamități și specifice ca de exemplu natalitatea redusă. Acest fenomen al natalității reduse, foarte des întîlnite la populația de origine etnică română, este relativ destul de frecvent manifestat și la celelalte grupuri etnice. Dar pentru că la data actuală nu dispunem de informațiile necesare unei explicații fundamentate științific, nu putem răspunde la întrebarea de ce este natalitatea redusă la populația de origine etnică română.

Migrația populației în străinătate, din motive economice, este o altă cauză specifică care a dus la reducerea numărului de români în aceste sate. Ea s-a intensificat în ultimele două decenii. Ei au plecat ca să-și asigure mijloacele de existență. Cei care și-au creat o bază materială satisfăcătoare în țara care i-a primit, amîină întoarcerea acasă din motive diferite. Un motiv destul de puternic îl constituie refuzul copiilor de a părăsi noul mediu în care au crescut și la care s-au adaptat, pentru a se întoarce într-un mediu adesea străin lor.

Pentru emigranții stabiliți pe alte continente întoarcerea acasă este practic irealizabilă. Fiind departe de țară ei și-au pierdut contactul cu lumea din care au plecat, iar copii lor, în cea mai mare parte, nu au văzut niciodată locurile în care li s-au născut părinții. Deci și emigranții români vor împărtăși soarta emigranților sîrbi, croați, sloveni, macedoneni ș.a. plecați în lume după o bucată de pîine.

Migrarea de la sat la oraș, în special a tinerilor, este un alt factor de influență ce a dus la scăderea populației rurale, atît a celei de origine etnică română, cît și de alte naționalități.

Recensământul din 1981 a înregistrat un număr de 5.000 de români ce locuiesc în 4 centre urbane în jurul cărora gravitează cele 50 de așezări rurale, analizate în paginile de față.

Procesul asimilării este manifestat și la populația românească și este cu atît mai activ cu cît ponderea românilor în numărul total de locuitori ai satului este mai mică. Ca fenomen demografic nou apare noțiunea de „iugoslav“ ca apartenență etnică. De regulă îl întîlnim în căsătoriile mixte.

Este de la sine înțeles că, acolo unde condițiile economice sînt nefavorabile, numărul locuitorilor se micșorează. Suprafețele mici de teren arabil ce revin unei familii și lipsa de obiective economice care să asigure venituri suplimentare creează dificultăți de ordin financiar, pe care oamenii încearcă să le atenueze fie printr-o natalitate redusă, fie prin strămutare.

TODOR MILOVAN

CREDINȚA STRĂVECHE ÎN NEMURIREA SUFLETULUI

Într-un august superb, găsisem răgazul câtorva zile pentru odihna de care simțeam nevoie, pe țărmul mării. Îl întâlnisem întâmplător pe prietenul meu, profesorul, însoțit în acea după amiază de un altul, mai tânăr.

Nu eram singur. Marea era neliniștită, dar nu și furtunoasă. Soarele suspenda incandescent turnînd reflexe purpurii de o grandoare magnifică. În depărtare, nemărginirea mării plutea stăpînă ca Duhul Sfînt în ziua-ntîia a facerii lumii. O boare de vînt abia de se simțea adiînd într-o mireasmă dulce, blindă, aromată. Totul era — sau poate ni se părea numai nouă — de o măreție unică, neîntîlnită, încît aproape că uitasem de noi. Totul părea o icoană de o dumnezeiască frumusețe, înfiorîndu-ne parcă cu vraja ei. Ne simțeam așa de mici și de copleșiți, încît nimeni nu rostise nici un cuvînt: tăceam și priveam. Marea se așternea infinită la picioarele noastre. Nemărginirea ei ne emoționa și ne tulbura cu o ciudată melancolie. La un moment dat unul din noi rupse tăcerea și cu o ușoară tristețe în glas exclamă :

— Păcat că omul trebuie să moară, lăsînd în urma lui atîtea splendori ! Priviți : ați văzut ceva mai frumos ?

Așa era. Totul în jurul nostru era nespus de frumos.

— De ce murim ? Și ce devenim după moarte ?, suspină el, dar nimeni nu găsi un răspuns, cît de cît. Iar marea continua să geamă înăbușit la picioarele noastre, tăcută și absentă de ceea ce se petrecea pe țărmul ei. Dar întrebarea pe care cel mai tânăr dintre noi o pusese, așa de nepotrivit, continua să stăruie în mințile noastre încît ne trezirăm angrenați într-o problemă pe care omul și-a pus-o pretutindeni și întotdeauna.

— De ce murim ? Și ce devenim după moarte ?

Ineluctabila umbră a morții se întinde nevăzută peste existența noastră și uneori ea imprimă un gust amar și o ușoară tristețe în suflet. Prezența ei a generat multă artă și multă poezie — poate chiar prea multă — închinată neîiinței și cimitirelor. E drept, au exploatat-o mulți, dar de căutat, omul nu s-a grăbit s-o caute. Filosoffii s-au oprit și ei în fața morții, și-au spus cuvîntul despre ea, dar ea s-a dovedit a fi mai tare decît părerile lor. Tristul Leopardi i-a închinat poeme sublime, dar cînd ciuma s-a abătut și peste frumosul său Neapole, poetul a fugit la Roma. Montaigne — așa de serios în meditațiile lui despre moarte — de teama

aceleiași năpaste a părăsit frumoasa casă din Bordeaux și s-a ascuns într-o odăiță din Paris... Doctorul Axel Munthe s-a luptat cu ea cu o stăruitoare încăpăținare, dar cel care a învins n-a fost el, ci tot ea... Blaise Pascal spunea că a vorbi despre ea nu este nici un pericol, iar Anatole France zicea cu ușor umor: „Cînd sînt eu, nu e ea; cînd e ea, nu mai sînt eu...”. Schopenhauer avea oroare de moarte, chiar și atunci cînd îi auzea pe alții vorbind despre ea.

Cel care într-o clipă de tristețe — și care era și cel mai tînăr dintre noi — își rostise gîndul care ni se părușe așa de nepotrivit, reluă cu glas domol:

— Vedeți, ne este viața plină de îndoieli și neajunsuri, de renunțări și neîmpliniri, de mizerie și suferință. Dar luați seama, sărac sau bogat, tînăr sau bătrîn strigăm neconținut: nu vrem să murim, nu vrem să murim. Ne agățăm cu disperare de viață și cînd socotim că moartea se apropie, dorim să mai rămînem, fie că e vorba de un an sau măcar de o zi. Da, acesta este cel mai dureros și cel mai neputincios strigăt al omului: nu vrem să murim!

Firește, nu era o noutate ceea ce spusese el. Nou era că tocmai el — cel mai tînăr și mai robust dintre noi și firesc cel mai exuberant — vorbise despre moarte. I-am răspuns în felul cum Pascal vorbea despre moarte:

— Tinere, află că moartea e singura certitudine a noastră. Ne putem îndoi de orice în această viață, numai de existența ei nu. Viața se risipește în moarte, iar moartea ne cuprinde pe toți fără a avea și dorința de a o cunoaște. Într-un fel, ea este o negație și, cum știi, negațiile n-au nimic frumos în ele. De aceea moartea n-are nimic estetic în ea și nu poate fi nici admirată și nici contemplată, pentru că negațiile sînt lipsite de sentimentul contemplației. Omul a putut ridica statui și admira frumosul, arta, virtutea, dar nu răul, păcatul sau urîtenia. E stupid să spui despre un om mort că este un om frumos.

— Cert, răspunse profesorul, nimeni nu ar avea pricini să admire un mort, așa cum ai admira un peisaj oarecare.

— Teologic, am continuat eu, moartea este o pedeapsă universal-umană pe care Dumnezeu a orînduit-o pentru păcatul neascultării pe care primul om l-a săvîrșit atunci cînd răul era la picioarele lui. Dar moartea aceasta — tot teologic vorbind — este legată de o nouă viață, într-un alt plan de existență, într-o altă lume.

— Știu; cunosc și eu această învățătură a Bisericii creștine. Într-adevăr, neascultare lui Adam a însemnat desfigurarea și pierderea paradisului, dezarmonia între cer și pămînt, nașterea durerii, apariția răului în lume și ivirea morții.

— Întocmai; trecerea dintr-o lume într-alta se face trecînd pragul morții, sufletul neprăbușindu-se odată cu trupul, ci întorcîndu-se la Divinitatea care l-a creat. Nimic mai firesc decît a considera moartea ca o plată a păcatului pe care l-a săvîrșit Adam, ea fiind numai o distrugere în planul văzut al cosmosului. Deci, omul încă de la naștere este un fiu al morții, moarte pe care el o acceptă cu anticipație.

— Cu alte cuvinte, luă seama prietenul meu, moartea apare ca o judecată a eternității asupra timpului.

— Exact : o judecată ... aspră, dar necesară și dreaptă. Din fericire, Biserica nu-l lasă pe om să orbecăiască în întuneric și neștiință, pentru că Dumnezeu i-a dezvăluit multe dintre aceste taine.

— Vorbește-ne măcar de o parte dintre ele, cerură ceilalți doi împreună.

— Dacă, pe de o parte, moartea este plata păcatului, pe de altă parte, fără ea nu se poate trece în celălalt plan de existență, în acea viață de după moarte. Dacă se poate vorbi de o disperare, de un tragic al morții, este pentru că omul se află în neputința de a cuprinde lumea materială și a rămâne în ea. Și omul o acceptă, chiar dacă nu vrea, ea rămânând singura cale de trecere din timp în eternitate. Viața pe care o trăim este numai o clipă din marea eternitate de dincolo de mormint, așa cum spune și o cântare bisericească : „Ce este viața noastră ... floare și fum și rouă de dimineată“.

Negarea vieții apare deci ca o eliberare de destinul legat de formele prezenței umane în sinul acestei lumi, o trecere într-o lume în care nu este nici durere, nici întristare și nici suspin ... o întoarcere la alba înfițare în sinul Divinității, în Împărăția cea fără de sfârșit a cerului.

— Iată ceva, observă cel mai tânăr, greu de experimentat, ca să ne încredințăm că așa stau lucrurile după moarte. Cum știți, comunicarea dintre cei morți și cei vii nu este cu puțință. Sper că vă este cunoscut cazul filosofului William James și al prietenului său, doctorul Pilkington, care erau încredințați că în clipa în care unul din ei va trece în necunoscut, să-i trimită celuilalt un mesaj asupra a ceea ce va înfili și va vedea pe lumea cealaltă.

— Interesant ... Și ?

— Doctorul se îmbolnăvi și curînd și-a dat sfârșitul, dar nu mai înainte de a fi avut la îndemină un carnet și un creion, gata să scrie făgăduitul mesaj. Bineînțeles, foaia a rămas albă.

— Dați-mi voie, le-am cerut eu, să vă citesc un fragment din cuvîntarea pe care Flammarion a rostit-o la moartea prietenului său, profesorul Marpon. Sigur, multe adevăruri și multe vorbe frumoase se vor fi spus în asemenea împrejurări, dar ceea ce s-a spus atunci rămîne mai presus de orice : „... Dacă acest mormînt este ultimul scop al existenței și ultima rațiune a tot ce există, atunci creațiunea este fără sens, iar universul înfiit cu toate planetele lui, cu toate viețuitoarele și cu toate nădejdlile lor, este mai puțin conform scopului decît cea mai neînsemnată acțiune a ciinelui sau a furnicii. Acțiunile acestor vietăți tot ar avea un scop, pe cînd universul — în totalitatea lui — nu ar avea nici unul“. Ce ziceți : se înșela Flammarion ?

— Nu credem.

— Sigur că nu ; lumea nu se sfîrșește odată cu apariția morții, iar mormîntul nu este ultimul act sau ultimul scop al existenței noastre efemere. Omul moare în trup, dar continuă a trăi în suflet. Moartea atinge numai lutul, nu și sufletul care nu este din pămînt, ci din suflarea lui

Dumnezeu. Iar Dumnezeu fiind nemuritor, nemuritor este și sufletul omului. De altfel Iisus Hristos însuși spune: „Nu vă temeți de cei ce ucid trupul, iar sufletul nu pot să-l ucidă; temeți-vă mai curînd de acela care poate și sufletul și trupul să le piardă în gheena“ (Matei 10, 28). Iar marele Pavel, sub inspirație dumnezeiască scrie: „Căci știm că, dacă acest cort, locuința noastră pămîntească, se va strica, avem zidire de la Dumnezeu, casă nefăcută de mînă, veșnică, în ceruri. Căci de aceea și suspinăm în acest timp, dorind să ne îmbrăcăm cu locuința noastră din cer. Dacă totuși vom fi găsiți îmbrăcați, iar nu goi, că noi, cei ce sîntem în cortul acesta, suspinăm îngreuiati, devreme ce dorim nu să scoatem haina noastră, ci să ne îmbrăcăm cu cealaltă pe deasupra, ca ceea ce este muritor să fie înghițit de viață. Iar Cel ce ne-a făcut spre aceasta este Dumnezeu, Care ne-a dat nouă arvuna Duhului“ (II Corinteni 5, 1—5).

Literatura bisericească vorbește despre nemurirea sufletului cu o pasiune demnă de o asemenea cauză. Credința despre această nemurire apare în dependență de voința lui Dumnezeu. E drept, și omul este muritor, asemenea celorlalte animale, dar el are „ceva“ deosebit și în naștere și în existență și în destinație.

Sf. Iustin Martirul în cunoscutul său „Dialog cu iudeul Trifon“, vorbind despre nemurirea sufletului scrie: „... Dacă sufletul trăiește, apoi trăiește nu pentru că el însuși e viață, ci pentru că este părtaș la viață. Și părtaș la viață este pentru că Dumnezeu dorește să trăiască. Dacă Dumnezeu ar voi ca sufletul să nu trăiască ar putea să-l facă să nu mai trăiască, pentru că sufletului nu-i este propriu a trăi așa cum trăiește Dumnezeu-Atotputernicul“.

La rîndul său Atenagora scrie: „... Dumnezeu nu ne-a creat pe noi oamenii ca pe animale, nu ca să pierim sau să trăim pentru scurtă vreme. O astfel de viață scurtă Dumnezeu a dat-o numai animalelor, zburătoarelor și înotătoarelor — cu un cuvînt necuvîntătoarelor — pe cînd celor ce poartă în sine chipul Creatorului, care sînt inzestrați cu minte și cugetare rațională. Dumnezeu le-a dat viață veșnică, să rămînă în veci cu ceea ce au trecut în viața precedentă, pe cînd se găseau în trupuri pămîntești supuse putreziciunii“.

Iar Sf. Atanasie cel Mare spune: „... Omul, creat din nimic, după natura sa este muritor, dar îl poate reține de la moarte și-l face părtaș nemuririi numai asemănarea sa cu Dumnezeu“.

Așadar, sufletul fiind nematerial, este firesc și logic că el nu se poate supune acelorași legi cărora se supune materia și, ca atare, nu cunoaște nici descompunerea și nici moartea: una este natura și viața trupului, alta natura și viața sufletului.

— Vezi tu, zîse cel mai tînăr care părea a fi și cel mai cu luare aminte a auzi niște lucruri despre care nu știa prea mult, pentru mine această lume a sufletului este o lume necunoscută, o lume pe care nu o văd și nu o înțeleg.

— Într-adevăr, am reluat eu, e vorba de o lume nevăzută, dar asta nu înseamnă că ea nu există. Istoria culturii omenești, antropologia, paleontologia nu cunosc un sentiment mai universal, o credință mai răspîn-

dită la toate popoarele lumii și în toate timpurile decît această nemurire a sufletului. Nimic nu i-a legat mai mult pe oameni decît această nemurire a sufletului și credința într-o viață viitoare. Fie că e vorba de religii mono-teiste sau politeiste, naturaliste sau spiritualiste, toate au avut această credință.

Tătarii se temeau de morți, dar mai ales de sufletele morților, crezînd că le-ar face vreun rău. De aceea îi îngropau pe cei morți cu multă cinste și ceremonial. La moartea unui bărbat obișnuiau să îngroape, de vie, și pe una dintre soții, precum și pe unul dintre caii săi, pielea fiindu-i spînzurată de craca unui pom, în apropierea mormintului.

— De ce asta ? întrebă tînărul.

— Dacă sufletul mortului ar fi avut nevoie de ceva, calul i-ar fi adus numaidecît. Dar să continuăm. Negrii din Africa credeau în spirite bune și spirite rele. Cele bune se reincarnau în sinul aceleiași familii, din care cauză înmormîntarea se făcea în apropiere de colibă, spre a înlesni acest proces. Mai credeau că se putea ca sufletul mortului să treacă uneori prin trupul vreunui animal.

— Cum știau ei că s-ar fi întîmplat așa ceva ?

— După comportamentul animalului. Dacă era mai blind, mai apropiat de stăpîni, atunci animalul devenea „totem“, adică zeul casei și nu mai putea fi sacrificat ; murea de bătrînețe. Cînd murea șeful tribului, i se dădea o adevărată curte regală : odată cu el se îngropau 100 de soldați, 50 de sclavi și opt femei dintre cele ale sale. Dacă socoteau că mortul a devenit un spirit rău, îl dezgropau și-l ardeau, în felul acesta fiind convinși că au distrus puterea duhului rău.

— Obiceiuri și obiceiuri, luă seama tînărul.

— Da . . . Să ne aducem aminte și de eschimoși. Aceștia credeau că sufletul după moarte se ocupă cu vînătoarea și că, din cînd în cînd, îi vizitează pe cei rămași în viață și petrece cu ei. Sufletul — după moarte — are nevoie de arme, hrană, îmbrăcăminte, întocmai ca atunci cînd era printre cei vii. Mortul, îmbrăcat în piei de ren, era așezat într-o cutie de lemn și dus într-o peșteră, avînd grijă să nu-l îngroape prea adînc, în credința că o greutate prea mare îi făcea rău. Dacă murea un copil, alături de el îngropau și capul unui cîine, socotind că acesta găsea mai ușor locul unde sălășluiau sufletele morților. Iar dacă murea mama unui copil mic, atunci odată cu ea era îngropat și copilul, pentru ca ea să-și poată alăpta mai departe odrasla.

— O adevărată ignoranță și barbarie, luă seama profesorul.

— Așa este, dar nu amănuntele au importanță, ci credința pe care o aveau despre starea de după moarte a omului. Ceva asemănător întîlnim și la australienii primitivi. Sufletul, după despărțirea de trup, trăiește mai departe și el are aceleași organe ca trupul și deci și aceleași trebuințe : o mutilare a trupului înseamnă și o mutilare a sufletului. De aceea, era firesc ca australianul, la moartea celui ce i-a fost vrăjmaș în viață, să-i taie mîna dreaptă : tăindu-i mîna, sufletul vrăjmașului nu-i mai putea face nici un rău. În credința lor, cîtva timp după moarte, sufletele stăteau în virful arborilor și puteau intra în cei care trec pe acolo. Locuința lor

definitivă este deosebită : sub pământ, în nori sau în stele, locul cel mai de seamă pentru sufletele alese, deosebite. Sufletele morților — credea australianul — au fața albă... Iată pricina pentru care atunci când au apărut europenii, i-a considerat pe aceștia a fi sufletul vreunuia dintre morții lor și de aceea mulți n-au sfârșit bine.

— Ce noroc pe noi că n-am trăit atunci, glumi cel mai tânăr.

Am continuat : cu religia din „țara crizantemelor și a florilor de cires“, Japonia, se intră în mit și legendă, fantezia celor din „țara soarelui-răsare“ fiind deosebit de bogată. Cadavrele celor morți se păstrau vreme de opt zile în colibe de molid — capela mortuară de azi din cimitirele noastre. În vremea asta, cei ai casei continuau să aducă mâncare și băutură, iar afară ardea un foc continuu. În timp ce un grup de bocitoare executau dansuri speciale însoțite de muzică și gemete. Înormintarea, de obicei, se făcea noaptea și cadavrul se așeza în mormint cu capul spre miazănoapte. Alături de mort se îngropau unelte casnice și alimente, dar și cițiva cai și servitori vii. Cu vremea, s-a renunțat la a mai îngropa omul de viu, înlocuindu-l pe el, dar și calul, cu modele din argilă în mărime naturală.

— Iată ceea ce nu mi-ar fi fost pe voie, interveni cineva.

— Ce anume ?

— Să fac parte din suita unui șef de trib.

Am continuat pe același ton : să ne oprim puțin în țara jurămintelor, Egiptul. Îndelungatele cercetări asupra mormintelor ce s-au găsit în Valea Regilor au ajuns la interesante concluzii : de la nemurirea sufletului la mumie și de la mumie la arta statuii-portret.

— Era de așteptat asta, luă seama unul din ei, căci doar e bine cunoscută prezența egiptenilor în cultură.

— Încă de acum cinci mii de ani, egiptenii își îngropau morții înfășurați în pânzeturi îmbibate în niște uleiuri și esență, în gropi nu prea adânci. Nisipul cald și deloc umed oprea descompunerea și ajuta la uscarea corpului. Cum ei credeau în existența unei vieți de după moarte, au ajuns la ideea de conservare a trupului omenesc, folosind rășina, sarea și soda care au darul de a opri descompunerea și a păstra forma vie și identitatea personală a individului, condiție necesară pentru ca sufletul să-și găsească mai ușor trupul. Pentru a păstra această identitate a celui mort, cei ce făceau îmbălsămarea căutau să păstreze capul neschimbat sau recurgeau la anumite inscripții pentru identificarea mortului cu Osiris. Prin mumi-ficare se urmărea și facerea unui portret, capul înfășurându-se în mai multe rînduri de pînză, dar respectîndu-se chipul celui mort. Și, pentru ca sufletul să-și găsească și mai ușor trupul, s-a recurs la portret : din nămolul Nilului s-a plăsmuit capul celui mort și l-au așezat în camera mortuară. Mumiile primeau ofranda destinată morților, gura rămînînd deschisă ca sufletul să se poată întoarce în trup și să primească libațiu-nile. Iată un adevărat ritual de adorație a celui mort : statuia reprezintă continuarea existenței și nemurirea sufletului, iar libațiu-nile înseamnă împlinirea unor necesități de care mortul avea nevoie ca și cum ar fi fost în viață. Pînă la înviere, mortul trăiește — ca imagine spirituală — în jurul mumiei sale — sau în formă de pasăre zburătoare, zburînd în aer și

coborînd în clipa cînd cei ai casei împlineau ritualul libațiunilor. ritualul ofrandelor.

— Mă întreb, interveni unul din noi, cum se face că omenirea a pierdut secretul mumiiilor... iar cît privește piramidele, mai bine de o sută de explicații s-au dat, dar nici una nu ne mulțumește, nici una nu spune totul.

— Numai astea? Dar despre harta geografică impresionant de exactă a amiralului Piri Reis, contemporanul lui Cristofor Columb, ce se știe? Dar despre cultura mayașilor și a incașilor s-a spus tot? Dar despre statuile uriașe din insula Paștelui — începute, dar neterminate — ce se poate spune? Ce rost vor fi avut aerodromurile de pe povîrnișurile Anzilor peruvieni, de lîngă orașul Nazca?... Să ne împăcăm deci cu gîndul că omenirea nu a pierdut numai secretul mumiiilor și al piramidelor și să nădăjduim că omul modern va descoperi și enigma atîtor lucruri încă nedezlegate astăzi.

Prietenul nostru avea dreptate: în lume mai sînt taine pe care omul încă nu le-a descifrat. Și taină aș numi eu și originea vieții pe pămînt: acum cincizeci de ani știința vorbea și susținea că viața a apărut pe pămînt acum două milioane de ani; astăzi vorbește de cinci... eternități, adică de cinci miliarde de ani. Miine... de cîte super-eternități ar putea fi vorba?

Mitologia greacă cu antropomorficul ei politeism are aspecte deosebit de spectaculoase. Pentru greci nu era o pedeapsă mai mare decît a aceluia ce părăsind această viață nu i se fac toate onorurile cerute de cultul morților. Cum regele Troiei, vrînd să se răzbune pe Polinice, amenință cu moartea pe cel care va îndrăzni să îngroape pe acela care se ridicase cu război împotriva statului teban. Antigona — sora lui Polinice și nepoata lui Creon — trece peste amenințarea lui, deși știa bine că nesocotirea poruncii regelui însemna moartea. Nelăsîndu-și fratele pradă corbilor și neputîndu-l lipsi de ceremonialul cuvenit morților, Antigona apără un cult sfînt în datina Eladei, cu prețul vieții. Iar viteazul Ahile, după ce îl răpune pe Hector, îi dă trupul mort bătrînului său tată, Priam, spre a împlini aceeași datină legată de cultul morților. Mai tîrziu, Racine și Schiller vor relua tema în piesele lor de teatru „Andromaca” și „Plecarea lui Hector”.

— Dar strămoșii noștri, romanii? întrebă cu firească curiozitate profesorul.

— Romanii aveau un ceremonial extrem de bogat legat de cultul morților, ca unii care credeau în nemurirea sufletului și într-o viață viitoare. Murind omul, trupul său devenea necurat și de necurătenie era vorba și în casa sa și de aici o seamă de practici de curățire și expiere, aducînd jertfe de cereale zeiței Ceres ca să-l primească pe mort în marele sîn al pămîntului. La poarta casei se punea un semn deosebit ca să se știe că acolo e un mort, iar pe mormînt se jertfea un berbec, se vărsa vin și se puneau flori. După nouă zile se făcea prima pomenire a mortului, „sacrificium novandiale”, la un an o altă pomenire, iar în februarie avea loc sărbătoarea de pomenire a tuturor morților, „Parentalia”, care ținea

șapte zile, vreme în care nu avea loc nici o petrecere, căci se supărau duhurile morților.

De obicei, acest cult era lăsat pe seama femeilor, flacăra din atrium — veșnic aprinsă — fiind o continuă legătură între cei vii și cei morți, ea avînd darul de a ocroti pe cei rămași în viață. Cu alte cuvinte, mormîntul era locul de întîlnire între unii și alții. Și de aceea el se găsea în imediata apropiere a casei de locuit, de preferință pe ogorul de muncă. Aici cei vii aduc prinzul funebru pentru morți, varsă lapte și vin, depun prăjituri și fructe sau ard o bucată de carne. În schimbul acestor ofrande le cer protecție, îi numesc pe cei morți zeii lor — Lares și Manes — și le cer să facă ogorul fertil și să aducă virtute în suflete și prosperitate în case.

— Se pare că unele ritualuri de-ale romanilor, luă cineva seama, au rămas și în datinile noastre.

— Cu unele schimbări cu caracter creștin. Dar asta este o altă chestiune. De altfel e cunoscută asemănarea aceasta și e firesc să fie așa avînd în vedere originea noastră latină și fondul nostru etnic geto-dacic. E vremea, deci, să ne gîndim și la ei, în sfîrșit. Că vor fi fost monoteiști sau politeiști, să lăsăm asta pe seama altora. Ceea ce era esențial în religia lor era credința despre nemurirea sufletului și despre existența unei vieți viitoare. Această nemurire era un fel de îndumnezeire, o participare la esența și la viața fericită a lui Zamolxis. Odată desprins de trup, sufletul își capătă deplina libertate și, zeificat, ia parte chiar la conducerea lumii. Moartea în război era un lucru plăcut lui Zamolxis, dar nu practicau sinuciderea pentru a ajunge la el și nici nu se bucurau la moartea cuiva, cum s-a spus uneori, precum nu se întristau la nașterea unui copil. Arheologii au descoperit numeroase morminte în care s-au găsit diferite obiecte de uz casnic și resturi de mîncare și chiar o gaură prin care credeau că intră și iese sufletul spre a afla ce se întîmplă cu cei rămași în viață.

Vuietul valurilor se înălța stăpîn peste liniștea aceea pe care n-o tulbura nici ușoara adiere a vîntului. Natura însăși părea că privește extaziată acest decor magnific căruia un nor uriaș de culoare roșie-albăstruie îi adăugase ceva nou. Soarele înainta grăbit spre el făcînd ca norul să capete contururi de foc de parcă voia să-l incendieze. În partea de jos, soarele — sfîrșit în mii de sulite — părea că intrase într-un joc de-a v-ați ascunselea, făcînd ca totul să capete o înfățișare nespus de frumoasă pe care, cu respirația tăiată, o contemplam. Aveam în fața noastră cel mai mare spectacol pe care nu știu dacă l-am mai întîlnit de atunci. Era o splendoare unică în care icoana dumnezeieștii creații ne înfiora sufletele și parcă în noi și dincolo de noi vibra melodia eternității lumii în numele căreia ne bucuram de vraja amurgului de vară, făcîndu-ne să ne simțim așa de mici. Am sfîrșit discuția noastră și, cu un glas ce parcă nu mai era al meu, am rostit, înfrînt:

— Doamne, frumoasă e lumea pe care ai făcut-o! Într-adevăr, Doamne, toate cu înțelepciune le-ai făcut!...

Preot EMANUEL COPĂCEANU

AM FOST ȘI EU ÎN TEMNIȚELE COMUNISTE (II)

Tot ceea ce mi se întâmpla era premieră absolută, cum ar fi zis colegul meu de facultate, altul, unul silitor cu nasul încovoiat strîmb : Rex Racoviceanu. Trăisem atîtea de cîteva ore abia încît îmi veneau în mînte numai exemple cu existențialiști de frunte și întâmplările pe care-și sprijineau teoria. N-aș putea să spun că-mi vijia capul și consumam clipea dinaintea unei mari bătălii sau mă apăram în rezistență urmărit de gestapoviști ! Nu. Nici nu mai îmi era frică, mă gîndeam doar cum să-l păcălesc pe omul din fața mea să-i duc Monicăi garoafa. Aveam o garoafă albă în geamantan peste costumul bleumarin închis, aproape negru, cămașă albă și papion plus o pereche de pantofi negri cu lîră pe care dădusem în anul de nenorocire 1959, 380 de lei ; auziți : 380 de lei și tata îmi trimitea în total 400 pe lună, am zis, din care plăteam căminul și cartela. Fusesem și blatist notoric la un pas de-a mă apuca de poker. Nu. Lua colile de hîrtie de care nu mai văzusem în viața mea ; originale, liniate, cu text de tipar în stînga sus, completate la fix și începui să buhicesc.

Tinărul pistolar țintise foarte bine. Reușea să arate, cit se poate de clar în fraze scurte și precise, că eu fac parte dintr-o organizație constituită în chip de cenaclu literar, altul decît cel oficial, al Facultății, care-și propusese desființarea Regiunii Autonome Maghiare deoarece era stat în stat, membrii ei să ceară a fi repartizați, la absolvire, în Transilvania pentru a preda Limba română și să-i convingă și pe alții, că am asistat la lectura piesei „Horia“ de Marius D. (fragmente) în această „organizație“ și-am aplaudat-o deși avea un caracter vădit psiholo gist și . . . naționalist, că am recitat, la 24 ianuarie 1959, pe scena de la Drept „Hora Unirii“ cu foc și patimă stîrnind entuziasmul spectatorilor, ceea ce era adevărat, că am cîntat în grup un cîntec absolut interzis : „Deșteaptă-te române“ și că am strigat de pe muntele Ciucas, urcat pe un observator de lemn, privind spre Brașov : „Mă, Ardealule, ești al nostru !“ chiar în vara aceasta cînd fusesem într-o tabără studențească trimis de „Teatrul“ de la Casa Studenților drept răsplată pentru activitatea din cursul anului universitar 1958—1959. Mai erau și alte amănunte cu caracter anecdotic sau de seminar la literatura română pe care le strecurase cu abilitate pentru a lărgi sfera învinuirilor

ca de pildă : că în tabăra studențească de la Vălenii de Munte mă exprimam față de colegii maghiari de la Cluj că Universitatea lor se cheamă Boioi în loc de Bolyai și-ar trebui dizolvată și asimilată, integrată celei românești pentru că aici sîntem, totuși, în România, lucru întărit în declarație cu o propoziție dintr-o scrisoare de dragoste adresată Monicăi, fapt care mă tulbură neplăcut și mă puse pe gînduri. Nu semnai. Cum era să semnez așa ceva ? ! De carte nu pomenise nimic !

— N-am spus eu chestiile astea !

— Da, cine, eu ?

— Zău, domnule anchetator, e stupid, e revoltător.

— Cred și eu, dar sînt faptele și-ale colegilor și prietenilor tăi. N-ai mai venit tu o dată la Cluj special să-l vezi pe Nicolae N. de la fără frecvență care face armata la Florești ?

— Ba da !

— Păi vezi.

— N-are nici o legătură.

— Nuuu ! Hai semnează deocamdată că mă așteaptă nevasta cu masa de revelion.

— Nu pot să semnez așa ceva. Singura organizație din care fac parte ...

— Taci, nu fi timpit, Marius v-a pus la cale, voi doar mocnești. Știi că e închis și condamnat pentru o organizație a lui frati-său : așa am aflat că a înființat și el ceva. Hai să te ajut puțin că-mi ești simpatic. Partidul nostru a rezolvat problema națională ?

— Da !

— Atunci voi de ce cîrtești și fulgerați împotriva Regiunii Autonome Maghiare ? Ce înseamnă asta ? Că ai fost și sînteți împotriva politicii partidului ! E bine ?

— Bine, dacă o luați așa mă puteți face oricînd anticomunist sau orice doriți dumneavoastră.

— Păi n-o luăm, așa este. În fața evidenței toate argumentele cad. Cu argumente poți să convingi un judecător sau un anchetator. Noi nu te-am încarcerat de florile mărului sau ca să ne jucăm de-a hoții și vardiștii ! Avem documente, nu glumă, despre tine și despre ceilalți neastîmpărați contrarevoluționari și naționaliști antimaghiari.

— Poftim ?

— Poftește de semnează că te ia mama dracului de labagiu. Crezi că o să-mi petrec Anul Nou cu tine, mă, neisprăvitule ! Nu-ți miroseau bine muncitorii de pe vremea cînd erai responsabilul comitetului de redacție al stației de radioficare-Balș, știm noi, o făceai așa numai de ochii lumii, nici nu le puneai melodii preferate. Tot nu ți-a intrat în cap cine conduce țara asta ? Îți spun eu, să mă ții minte : cît oi fi și-oî mai trăi, clasa muncitoare și noi, fiii ei, îi apărăm cuceririle revoluționare. Sau nici asta nu ții minte c-a fost, Re-vo-lu-ție ! și mai este.

— Revoluția continuă.

— Păi, vezi, nu ești chiar atât de prost pe cât te faci. Cine a spus-o primul ?

— Hitler !

— Ești sigur ?

— Așa mi-a spus, indirect, Petre Pandrea (Petre Marcu-Balș).

— Cine mai e și ăsta ?

— Un client de-al dumneavoastră, cumnatul comunistului român Lucrețiu Pătrășcanu.

— Zău, mă, nu ți-am spus io că mi-ești simpatic ? ! Praf îl fac pe tovarășul maior cu destăinuirile astea ! Fumezi ?

— Nu !

— Meritai o țigară.

Ce coardă-i atinsesem ? Hm ! Nu se va-ntoarce împotriva mea ?

— Dacă vrei să faci ceva pentru mine, am o garoafă albă-n geamantan : o luați dumneavoastră și i-o dați Monicăi în noaptea asta la revelionul de la Drept.

— Nu e rea ideea, dar de ce neapărat garoafa aceea ; albă zici ?

— Albă ...

— Și nu alta, pot cumpăra sau procura eu alta ...

— Scade simbolul, se schimbă, se diminuează afecțiunea, dăruirea, sentimentele ...

— Zău ? !

N-am răspuns. Pesemne că miroseam eu acum a sentimente, a dragoste ; poate că și el, de ce nu ? !

— Bine ! Gata. Semnează declarația și eu îmi iau angajamentul să-i înmînez fetei garoafa ; eu, altul, important este să-i parvină și să știe că-i de la tine. Auzeam că te pregăteai să joci în „Tăunul“ la Casa Studenților „Grigore Preoteasa“.

— Nu numai eu.

— Poftim ! Îmi întinse hîrțile, un toc și-o călimară cu cerneală și-și apăsă un arătător pe locul unde trebuia să iscălesc. Zise : sau nu știi carte, mă mulțumesc și cu o amprentă, apropo, ți-au luat amprente ?

— Nu !

— O să ți le ia, n-au avut timp, i-ai luat ca din oală acum de Anul Nou ! Știi carte sau nu ?

— Eu, da, bunica Paraschiva nu știa, da' tot iscălea, învățase doar atât sau, mă rog, punea degetul mare, parcă ... N-avea cum să facă greșeli de ortografie iar în rostire n-am auzit-o niciodată scăpînd vreun dezacord sau cacofonie.

— Ce mai aștepti ? !

— Nu semnez ! N-am spus și n-am făcut așa ceva. Ce vedeți rău în faptul c-am recitat „Hora Unirii“ de 24 ianuarie sau că la un seminar de literatură română i-am luat apărarea lui Titu Maiorescu afirmînd că e mai bun, chiar mai mare decît C. Dobrogeanu-Gherea ; chestiuni de istorie, literatură, de critică și interpretare ...

— Tocmai : tonul face muzica. Nu vă învăța pe voi Marius să fiți subtili și amabili ca să reușiți să strecurați *ideea națională* în sufletele oamenilor ... Hai trage o semnătură ca pe buletin, am văzut-o, cu I, și pe ta' tot Ion îl chema, nu ? și gata !

— Da, inițiala e I ; din cauza ei am ajuns la Vălenii de Munte ; avusesem bilet la mare și a semnat unul de la Drept din București înaintea mea ; avea colegi-prieteni la Asociație. la repartizări ... Pe tatăl lui îl chema Ilie ... și-l chema la fel ca pe mine ! Deci : Diaconu I. Ioan.

— I-auzi, ai dracului ... La mare nu mai puteai să strigi : „Mă, Ardealule, ești al nostru !” sau, cine știe, te înălțai pe valuri și ciripeai : „Mă, Cadrilaterule, ...” nu ești tu ăla cu *România Mare* sau nimic ! Exaltatule ! O să muriți toți pînă la 33 de ani, să scape lumea de voi, să nu mai fie război !

M-am uitat la el adînc. Cine-or fi înșii aceștia : amestec de cultură și de idei gata făcute și mitocănie cu vulgaritate și duritate pînă la tortură ? Cine ? N-aveam să aflu niciodată și, la urma-urmei, nici nu mă interesa.

Lovituri puternice, izbituri și icnituri care veneau dinspre coridor sau așa le receptam eu, culmea, fără să mi se facă inima cît un purice, curmară tăcerea ce se așternuse între noi.

— N-aș vrea să fii în pielea lui, a ăluia, și făcu un semn din cap cu față cu tot spre ușă. deși ești foarte aproape ... Lasă-l pe Marius să-și poarte crucea pîn' la capăt, tu trebuie să redevii de-al nostru ! Sînt autorizat să-ți întind o mînă, n-o refuza că te arzi ...

— De ce n-am scris eu declarația ... ! ?

— Așa se obișnuiește, asta-i procedura, pură formalitate. O mai putem drege pe ici, pe colo dacă vrei ! Citește și ... în conformitate cu ... iscălești. Poftim !

Ne tocmeam. Periculos. După cum vorbea, mă trimitea cu gîndul nu chiar în Oltenia, ci de partea astălaltă a Oltului, înspre Argeș. Oricum, e român sadea și ăsta e necazul nostru în România ...

— Domnule anchetator, nu semnez !

— Eram convinși. Am impresia că nici n-ai înțeles ce ți-am propus, ce ți-am oferit ; ești pui cu caș la gură și-mi vine să te las așa. O să te descurci cu tovarășul maior. Tergiversezi. Treaba ta. Însă mai visezi că ești nevinovat și-ți închipui pe deasupra că se va găsi cineva să-ți dea drumu' azi, mine ... Oricum nu te vād rezistînd prea mult. E o vîrtelniță la noi aici de toate națiile și capabilă de orice : alterează viața, schimbă destinele, îi nenoroceste pe oameni și chiar îi ferecește. Are dimensiuni cosmice. O să te convingi singur. Și-acum, adio ! A fost o întîmplare că te-ai întîlnit cu mine.

Nu se folosi de butoanele acelea magice ! Ieși în ușă și adăstă calm și răbdător. Îmi trecu prin minte că nu trebuia să refuz țigara oferită și mă pomenii zicînd :

— Dați ordin să-mi pună cel puțin un scaun în „dormitor” altfel îmi intră os prin os pînă mîine dimineată și de-aci-ncolo trebuie să mă

dau peste cap să mă fac broască sau lin-felin ca să rezist, cum spuneți dumneavoastră, împrejurărilor istorice!

— Ai văzut? Dacă-i dai nas lui Ivan se suie pe divan. S-ar putea să-ți pună scaun și fără ordin dacă mai au nevoie de tine mine, la noapte...

Se retrase și făcu loc unui plăvan de subofițer care mă „umflă” pe loc și mă duse pe același drum, mai mult pe sus decât pe jos, în celula de unde se auzeau atât de bine, deslușit, pașii de pe stradă. Era și-un scaun cu spătar. M-am bucurat ca de-un cadou de Anul Nou și l-am încălecat repede spre delectarea, bănuiam, a paznicului.

Începui să visez, în stilul meu, imediat. Cum este cu putință? Uite că este. Și-ncă, Doamne, cum! Pe de altă parte, tot mai trăgeam nădejde, în naivitatea mea nesecată, că a doua zi, prima din noul an, o să mă plimb cu Monica pe străzile și bulevardele Clujului ca atunci când am venit eu întâia oară cu un aparat de fotografiat, împrumutat de la Fery, de mi s-a spus: „Băiatul cu aparat de fotografiat” și chiar am făcut poze în Grădina Botanică împreună cu Tiță Mateescu, un oltean de-al meu din Robănești, mai mare ca mine și mai încrezut, student la Istorie și-am intrat la Vita Dolci și-am băut cafele și coniac alături de protipendada orașului sau ce mai rămăsese din ea și-am recitat din Eminescu, din Blaga, vai nu era voie, și din Esenin în traducerea lui George Lesnea și eu am compus parafrază sau mimînd așa, en manière de... „Te salut oraș istoric / Plin de vrajă strămoșească / Catedrale în stil gotic / Și de viață studențească,” de mi-a zis Tiță: — „Ioane, ai putea să te lași o vreme de sportul ăsta, să te apuci de proză!” A ris Monica cu mare poftă ca atunci când i-am spus cum traduc ungerii titlul filmului „Dincolo de brazi” prin: „De partea cealaltă a brazilor”. Ce vremuri, domnule, ce vremuri și ce ne mai potriveam... Venise și ea pe la București, trăisem în cîteva luni cît alții în ani de zile... Ba se și speriasă, pe Lipscani, de manechinele „gintele și mireasa”! Așa mi se părea, și acum doar că mă durea gîtul îngrozitor, cum atîrna capul pe deasupra spătarului și-a trebuit să îmi schimb poziția și cu-vîntul din acel catren: strămoșească cu românească fără a putea evita cacofonia! Cum am foșnit, cum am mișcat am și auzit din ochiul magic, după cîte se vede, veșnic treaz, zis, în termeni comuni, vizetă:

— Ce faci, mă, acolo? Ce, nu-ți găsești locul?

N-am răspuns, am mormăit ceva, nu mai știu ce anume. Cred că era miezul nopții, pașii se răriseră de tot. Așteptam împușcături. Oare mai era voie una ca asta? Ce e voie și ce e nevoie? Cine este liber și cine nu este? De ce țin cu tot dinadinsul să mă fericească pe mine și nu numai pe mine cu de-a sila? Întrebări de-astea cutremurătoare îmi tot pun pîn' la ziuă și nu-i permis unui mucos de românaș de la țară să gîndească în locul oamenilor politici universali în cazul cînd aș fi încercat să formulez și răspunsuri. Asta-mi mai trebuia! Dar ce puteam să fac în singurătatea asta patetică, ametit de somn, chinuit între vis, dorință, naivitate și realitate. Groaznică realitate pe care, încă, nici n-o

băgam în seamă. Tinerețea mă ajuta foarte mult să depășesc mirarea asta primitivă.

A tras cineva, dar nu cu pușca, nu cu pistolul, nici cu tunul ci cu ceva prefabricat, cu carbid sau cu vreo pișcoace de casă. Am auzit zeci de pași răpăind prin temniță. Impacientare... Am adormit buștean. M-au trezit niște pași mărunți și înțepați: El se certa cu Ea în fața de sus a carcerei care urma să-mi pecetluiască cei mai frumoși ani ai vieții. Și mai eram și român pe deasupra! De undeva, ca dintr-un tunel în stîncă, pătrundea, pînă la mine, un geamăt surd de om bătrîn și suferînd, acoperit, din cînd în cînd, de vocea unui karaliu care-l amenința să tacă, să înceteze. Clipele îmi demontau oasele și nici o poziție nu-mi mai convenea. Uitaseam și de foame. Cît să fi fost ceasul? Drugurile de fier țîșniră, ușa se crăpă scîrțîind pe diferite tonuri și mă izbi peste urechi aceeași comandă pe care aveam s-o suport de zeci, de sute, poate de mii de ori: „Fața la perete!” Un ins mă legă la ochi și altul mă „umflă” de braț și dă-i bătaie, „moale mișcarea”, zicea omul, sau ce era, din stînga mea în sus pe „treptele adevărului”.

Un birou somptuos cu covor moale, pufos, pe jos, un birou lung, încăperea scaldată de lumină à giorno cu masă de consiliu pe dreapta cum am intrat, scaune înalte de-o parte și de alta a mesei și în fund, la biroul propriu-zis, de stejar pesemne, un ofițer superior de securitate, bărbierit și îmbrăcat, de parcă ar fi vrut să prezinte uniforma la parada modei. N-am crezut, ci am avut senzația tactilă că am călcat direct într-o scenă de film! Karaliul care mă „umflase” pînă aici tot timpul mă dădăcise — cicălise, spre binele meu, pe drum: „Să zici, mă, și tu să trăiți! cînd intri acolo, face impresie”. Apoi șoptit, ultima dată: „că ești român de-al meu” și mă strînse discret de braț ceea ce mă făcu să tresar din străfunduri, așa că mă pomenii de cum mi-au rămas ochii fără „aparat”, trîntind un voios: să trăiți; plutonierul zisese și el și se retrăsese cu „permițeti?!” de subordonat.

— Ia uite-l și pe ucenicul surd la suferințele învățătorului. Sau poate că ești chiar tu Iisus Hristos, că prea făceai gălăgie și se făcea gălăgie în jurul tău în ultima vreme. A, nu, tu ești ori Tăunul din Teatrul Studențesc, ori Ioan Botezătorul din Vechiul și Noul Testament. Cu aceste cuvinte și altele pe care nu le-am mai auzit se ridică ofițerul de securitate de la masa lui de lucru și veni spre mine cu pași firești:

— N-am înțeles, vă rog frumos, eu sînt...

— Da, știu: Diaconu I. Ioan din Balș-Romanați, fiul lui Ioan și Maria, nu-mi dai și mie voie să fac o glumă mai sofisticată, acum, de Anul Nou? Am auzit că te-au reținut din drum, se zice, și arestat, ieri, fără acte, fără mandat, băieții ăștia ai mei într-un exces de zel, să vezi ce le fac, uite am emis chiar eu mandatul; puteau să te lase pînă azi, te mai distrai și tu un pic și nu mai era nimic împotriva prevederilor codului de procedură penală. Mîine, poimîine, mai știi, ne poți da în judecată și pe bună dreptate. Nu? Ia loc.

Pe lângă faptul că încă nu mă obișnuisem destul cu verbul : *a auzi* , aici așa era : am auzit, s-a auzit, ce se mai aude ; tot ce se vorbește. Acum mă durea faptul că scena de film se destrăma. Coboram într-un real jupuit de orice farmec. Unde să iau loc în „sala“ asta de conferință ? Mă observă.

— Poți să stai și pe jos, e măturat.

Așa făcui și în clipa următoare am primit prima cizmă în trup din viața mea de ucenic sau învățător, că de profesor nu mai putea fi vorba. La următoarea m-am ferit, rostogolindu-mă pe covorul cel pufos ca un titirez care și-a terminat rotirile, învîrtețurile sub impulsul energic al degetelor umane care l-au răsucit sau ca fluturele care „joacă“ dîndireaua după ce un ștregar de băiat sau o ghiavoliță de fată i-au tăiat aripile și l-au pus pe pămînt neted. A scos pistolul și a tras. Am simțit un imbold cald în partea stîngă, printre coaste și am continuat să mă rostogolesc mai sprinten pînă m-am dat cu capul de biroul de stejar. Doi sau trei karauli, nu-i vedeam bine, au intrat în încăpere nechemăți, poate era și-un ofițer deoarece am zărit iar cizme de jos în sus :

— S-a întîmplat ceva, tovarășe maior ? au rostit aproape la unison, toți.

— Nu, nimic, mă joc cu șmecheria asta de oltean ajunsă la București auzi, pe băncile Universității. În alt regim ai fi ajuns, mă ? Lăsați-ne...

— Da, să trăiți !

Mă ridică de guler spectaculos și mă înghesui pe un scaun de-acela înalt pe care, Dumnezeu știe cum, îl trăsese lângă birou iar el își reluă locul unde era cînd sosisem pe tărîmul lui.

— Sînt maiorul Gruia — șeful anchetelor !

— Mi-am dat seama. Știu !

— Zău ?

— Zău !

— Să se facă așa ?

N-am mers mai departe. Gestul ăsta desenat în aer deloc delicat : degetul arătător de la dreapta sau de la stînga făcut cocîrlă, cîrlig de carne și împins spre ochi aveam să-l mai văd și la alți anchetatori de aici și de la București. Îl repetau la școală ? N-aș putea să spun că nu era eficace sau că era, deruta... Avea, în simplitatea lui vulgară, un efect psihologic surprinzător mai ales pentru cel interogat. Rămînea tuț pentru cîteva secunde reale !

— Deci e clar : nu știi cine sînt.

— Nu.

— Ai mizat așa pe mine dintr-un foc. Îmi placi. Ți-e sete ?

— Nu.

— Nu ți-oi fi lăsat vreo amintire mică, de plumb, prin timp ?

— Nu m-am controlat.

— Ești o bestie.

— Da !

— Ești Goliat !

— În carne și oase !

— Știi cum l-a biruit David pînă al urmă ? !

— Cum să nu : prin trădare !

— Și tu ai fost trădat și Marius, toți ați fost trădați și Monica te-a trădat. Am să vă înving pe fiecare în parte și pe toți la un loc, indiferent cîți sînteți, adică ce : am să vă înving, am să vă *strivesc*, eventual din fașă, acum deja ne dați de lucru prea mult, mai săvîrșim și vreo prostie într-o clipă de minie... Uite am dres eu declarația cum ai zis tu și-ți dau stiloul tău s-o semnezi. Ți-am trecut în revistă inventarul... meserie, de...

— Poftiți.

Mi-a înmînat hîrtille asemănătoare cu cele de-aseară, dar mai veline, pe care le-am luat, am căutat locul, fără să citesc un cuvînt, și am iscălit cu stiloul cu care îmi luam notițe la facultate. Le-a strîns hulpav și grăbit, făcînd ordine pe birou. Avea un nas asemănător cu al actorului american H. Fonda, actor de film, mai ales. Adică în ce l-am văzut eu.

— N-am izbutit să-i dăm garoafa Monicăi, n-am găsit-o și pace. da' o găsim noi, nici o grijă. Apoi către doi haidamaci în pîslari care răsăriseră ca din covor... Să nu-l mai puneți în inele ! Mîine să-l duceți neaparat la infirmerie să-i facă un control general, să-l examineze cu de-amănuntul...

— Mîine ?

— Mîine, mîine ! Poimîine !

— Da, da !

Numai că nu pentru toți se contramandase ordinul cu inelele și cînd s-a făcut schimbul la ora 7 sau la 8 au venit doi maltratori speciali pentru mine în ziua de Anul Nou (și ăstora le-am stricat ziua), și după cîte aveam să simt pe pielea și pe tălpile mele, nu se întîlniseră de fel cu cei care m-au „umflat” de la malor în zori fără să apuc să-mi iau la revedere !

Cît am stat pe scaunul meu cel scump și drag din cămăruța-mi separată mi-am pipăit, între vis și realitate, coastele. Erau acolo. Că-mașa mea cea neagră de la drum, chiar neagră, din poplîn negru, se lipise acolo într-un punct, nu cu pap sau cu scuipat, ci cu sînge care, sînge, se coagulase frumușel și eu m-am gîndit în marea asta de gîndire în care mă lăfăiam că e bine s-o las așa, să n-o deranjez pîn' ce ajung la infirmerie. Așa ar fi fost să fie dacă era numai după mine, dar ei și-au făcut treaba pînă la capăt ca niște vajnici bolșevici, copii sau imitații sinistre, bineînțeles după vestite modele roșii, și-au ignorat micuța mea rană sîngerîndă... N-aș putea spune că n-am avut noroc : glonțul se oprise la suprafață, nu atinsese coasta, nu ciuruisese nici un organ, se cuibărise sub piele, ușor înclinat spre piept. Îl am și azi tot acolo, nici nu se mai cunoaște pe unde a intrat și în jurul lui s-a for-

mat un înveliș ca de zgîrci. E amintirea mea — document — pentru că ei sînt în stare să-ți demonstreze că nu s-au petrecut faptele așa sau chiar că tu ai vrut să-i împuști pe ei și nu din joacă! O dată se reped iar la tine și te strigă fascist sau dușman al poporului, legionar și iar ai sfeclit-o ca atunci. Și astfel te fac de ocară, te pot da afară din servicii și, de ce nu, te poți întoarce iar la zdup. Au mai pățit-o și alții și tot în vremuri de pace.

Nu m-au dezlegat la ochi decît după ce mă bălăngăneam în „inele”. Eram ca la proba de atletism cu deosebirea esențială, că nu cu mă țineam de inele, ci ele îmi cuprinseseră încheieturile minilor și pendulam suspendat în van! Nici azi n-am descoperit, cotrobăind prin amintiri, refăcînd scena ca aici, de „n” ori, în celulă, cînd mi-au scos legătura de la ochi așa cum n-am să știu niciodată momentul cînd am leșinat. Impactul cu necunoscutul. Îi simt încă pe cei doi „maseuri” care mi-au scos pantofii mei cei noi, cu liră și m-au încălțat în niște bocanci zdraveni, cu talpă dreaptă ca un plat de sanie. Am auzit în arest, mult mai tîrziu, că era o talpă specială de lemn. Mă aflu într-o sală ca de gimnastică, oarbă, însă, și fără ecou. Ce ferestre aveam noi în sala de gimnastică de la Liceul „Frații Buzești” din Craiova și ce gălăgie făceam. Aici totul era pe mutește. Încercăi să disting, de la înălțimea mea, cîteva figuri, ah, of, umane, dar n-am zărit mare lucru, mare ființă! Nu erau mulți, da’ erau de soi... Și parcă ezitau să se apuce de treabă. De data asta chiar mi s-a făcut frică. M-am gîndit că au venit mahmuri și oțărîți de la revelion și-o să mă snopească pînă la nesimțire, o să mă sfarme de ciudă că le-am dat de lucru în ziua de Sf. Vasile cel Mare și Tăierea Împrejur. Providența îmi aranjase un destin mult mai simplu. Tot zvîrcolindu-mă în inele și invocînd ordinul maiorului Gruia, mi-am pierdut cunoștința. Tot nu s-au lăsat de... tot deși am dedus, ulterior, că a apărut cineva care le-a confirmat ceea ce le spuneam eu și cu greu i-a oprit să-și facă sinistra meserie de care s-apucaseră cu sirg. Vai de tălpile mele și de capul meu pe care l-am simțit nins cu zăpadă autentică într-o celulă lunguiată, în care zăceam pe-un prici orientat spre o firidă scobită-n beton, cu sîrmă împletită fagure de miere și geamul rombic spart într-un unghi. Pe-acolo intrau năstrușnicii fulgi de zăpadă suflați de vînt. Împinși. Hm! Era ceva nou! Văzîndu-mă că mișc, paznicul ocrotitor deschise ușa și fără să-mi îndruga ordinul acela: „fața la perete!”, îmi împinse un castron cu ceva, o fiertură probabil și-o felie de pîine neagră deasă. — „Ia și mănîncă, nu mai face pe nebunu’ ca aseară”!? De unde știa el, ce-am făcut aseară?! Cu siguranță mă aflu în casa în care se știe totul, absolut totul și sînt foarte bine protejat, apărat și ferit de furia poporului cum le făcea mare plăcere să-și aducă aminte acestor criminali autorizați, mai mult sau mai puțin stilați, dar deopotrivă de parșivi.

Mă chinui aproape să-mi aduc aminte ce s-a-ntîmplat. Cleiul de la coaste nu mă lăsa, tălpile picioarelor parcă-mi fierbeau, dădeau în clocot. Ei, da, i-am azvîrlit castronul cu arpacaș karaliului în față.

Mare ispravă! Puteam s-o pățesc. I-am zis că nu măninc lături și nici spălături de vase Să i-o dea lu' măsă. Insultă. „Ba, ai s-o măninci de nu rămîne! Chiar o să mai ceri și n-o să ți se dea, da' tu ai mai vrea!”, mi-a răspuns el blind și calm ca nimeni altul. Cînd am povestit întîmplarea în temniță, nimeni nu m-a crezut. M-au considerat lăudăros; pentru o înfruntare ca asta se putea muri lesne, fără urmă, sau luai 25 de ani la proces, ca popa. Care popă? Cel care a vorbit de Stalin în biserică și l-a făcut anticrist și că de unde știe el cite orătănii are romănașul în ogradă, cite oi, cite vaci... și pe toate le dijmuește; n-am luptat și noi alături de ei împotriva fiarei fasciste? Ce mai predică! Și i-au dat 25 de ani de închisoare corecțională după mărturiile dreptcredincioșilor, speriați de securitate, nu de moarte, în virtutea lor, întemeiați pe ele și cu acordul organizației de partid sătești care a prelucrat cazul la ora de ateism frătesc sau antifrătesc, asta nu se înțelegea prea bine din povestirea unuia din martori care ajunsese și el, între timp, deținut și avea darul narațiunii cu anecdote, bancuri și nu rareori mai scăpa cite-o vorbuliță despre... vorba aceea!

M-am apropiat ca un ciine plouat de castronul fermecat și de bucata de pîine — muiată, ba, uite că aveam și lingură. „Ioane, dacă nu vrei să pieri, bagă-n tine ce ți se dă!” și-mi veniră în minte toate istorisirile tatei de pe front cînd unul a băut urina calului din urma de copită a unei vaci, iar altul le-a preparat o piscă, nici măcar ciine, ca pe un miel de Paști și șoareci și șobolani, Doamne, cite orori culinare și eu fac mofturi în fața acestei fierturi pe cînte care, pe deasupra, mi se și cuvine și-mi este adusă la nas. Am intrat la porție. În ziua de 31 decembrie 1959 nu eram încă în porție. Omul acela îmi făcuse rost și eu m-am purtat ca un prost! Dar despre aseară era vorba?

După ce-am mîncat, ingerul păzitor m-a întrebant dacă n-am vreo necesitate deoarece el a încercat să mă scoată la program și n-a izbutit să mă trezească. În adevăr, n-aveam? Trecusem cu bine examenul cu inecele și leșinul. Mă număram printre aleșii-curați! Majoritatea încercaților își dădeau de lucru lor pentru că nimeni nu-i spăla. Ei singuri erau duși la dușuri și se descurcau; cu uscatul era mai greu și cu șezutul în pielea goală. Am văzut un om foarte pudic, om învățat, care se jena de-ți era mai mare mila. Cine mai avea milă!? Majoritatea, în ăst secol, se molipsiseră de la Kafka sau de la Hitler: monstruoasă coincidență: ambii gîndeau că mila abate atenția de la sens! Nu, pardon, Kafka zicea: senzualitatea...

— Hai, puile, ești gata, că trebuie să mergem pe sus... Eu mă frămîntam tot cu întrebarea că de ce nu, nu ne mai este, nu ni se mai face milă. Adică mila nu mai biruiește judecata ca în Noul Testament, într-o epistolă de Apostol.

Nu-mi venea să-mi cred urechilor. În această vîgăună, o vorbă bună făcea cît un paradis sau un pumn de aur într-un vagon de minereu. rază de lumină.

— O să mai stau aici?

— Nu știu. De ce?

— E fereastra, sau ce e, cea de sus, spartă și ninge pe crăpătură, prin spărtură; m-am trezit cu zăpadă pe frunte.

— Nu mai spune. Schimbă direcția priciului.

Și ne-apucărăm amândoi să-l urnim. Era fix; ca bătut în cuie sau zidit în ciment. „Hai mai repede, zicea paznicul de temniță, că dacă mă prinde cineva de-al nostru că-ți dau o mână de ajutor pînă diseară sînt și io lingă tine“. Cu toate eforturile și toate-ncercările n-am reușit. Singura mea salvare era paltonul. Îmi lăsaseră paltonul, de fapt apăruse paltonul, după proba de la inele și eram tare fericit. Îl trag pe cap și gata. Da, nu e voie. Regulamentul arestului îți cere cu strictețe să dormi cu fața descoperită și îndreptată spre interiorul celei: Doamne cite mai aveam să-ndur din cauza asta în timpul somnului, ani de nopți!

— Cere-i anchetatorului să-ți dea altă „garsonieră“! Altfel o încurci electric, mai faci și vreo meningită de-aia sau te-mbolnăvești de plămîni. M-aș mira. La noi oamenii se fac bine. Cunosce zeci de cazuri de ulcerati care-au plecat vindecați de-aici. De, mese regulate și sigure, nici nu prea se schimbă felurile, e că o cură...

— De arpacaș!

Se auziră niște pași ca de cizme. Țișni ca din puscă la ușă și se răsti la mine și mă amenință că mă bagă la neagra. Chestia asta cu neagra, din care aveam să gust abia la București, se rostea adesea ca un leit-motiv la fiecă nerespectare a regulamentului de ordine interioară, a regulilor arestului. Pînă la ora asta eu nu-l citisem... Ți-l dădea anchetatorul să-l memorezi sau, se zice, că era afisat în camere cu mai mulți deținuți. Era ca o listă de bucate de la cantină lipită pe-un cartonas. Multe nu mai știe omul pe lumea asta plină de amaruri și de chin. Uneori, încarceratii din regimuri succesive își citeau propriul regulament. Pierdusem total noțiunea timpului după ceas, după zile. Ce mai conta? Știam încă luna și anul; încet, încet aveau să dispară și acestea. Îmi vijlia capul ca după o cruntă beție, cămașa se dezlipise și-un firicel de sînge se prelingea spre locul pe unde ar fi fost să fie cureaua pe care mi-o luaseră. Dar pîrliașul ăsta de sînge era un fel de floare la ureche pe lingă ceea ce se-nfiripa a durere inedită în tălpile picioarelor. O fi ea, durerea, sora noastră în morala creștină, dar aceasta era sigur o soră vitregă care mă amenința cu aversiune declarată că, în curînd, n-am să mai pot călca decît cu un efort supraomnesc sau în duna, cîs și tîrîș-grăpiș. Nu-mi era încă limpede ce anume mi se întîmplase. Filmul de vis apocaliptic cu inelele nu-l puteam reconstitui, era făcut ferfeniță. Un singur om închis, care-o pățise și el și nu leșinase, m-a ajutat să-l refac din ciosvirte de peliculă reală, dar asta s-a petrecut în iunie, înainte de plecarea la București, după întoarcerea de la Timișoara. Nici acum nu era prea tîrziu, procesul nu avusese loc.

— Ce faci, mă, calci ca pe ace?!

— Puțin spus, parcă mi-au dat foc la tălpi!

— Se cunoaște? Se cunoaște?

Bună idee! Avea dreptate omul care mă păzea de furia poporului. În doi timpi și trei mișcări, ca la ora de gimnastică de la școala elementară, mi-am scos pantoful și ciorapul și mi-am admirat narcisian talpa unuia din picioare. Era intactă!

— Nu, nu se cunoaște.

— Păi vezi, te lauzi ca proasta-n bilci, crezi c-o să te creadă pe tine, cineva? Mai bine-ai suferi în taină! Vorba românului: cine tace, bine face!

Un val de roșeață cred că mi-a acoperit fața și-o lumină dumnezeiască mi-a irigat creierul. Așa deci, vrăjmașul lucrează chinezește: nu lasă urmă. Dar nu-mi erau vrăjmași! Erau asasini cu soldă și maltratori-executori. Ce puteau ști cei de afară, omul de pe stradă, de felul cum se înfăptuiește încă „revoluția” în beciurile Securității statului?

Același scenariu-ceremonial: „aparatul” pe ochi și condus, pas cu pas, la anchetă. O altă cameră, mai strîmtă, masa-birou a anchetatorului imediat pe dreapta cum intrai și spre fereastră și calorifer, măsuta cu pricina — goală, dezolantă și soioasă, mi se păru lucru obișnuit! Scaun bun, cu spătar, normal...

— Ia loc! Mă invită un bărbat-bărbătel la 30—35 de ani, cu mustăcioară și-un rinjet cît se poate de ciinesc. Avea să mi se întipărească pe creier zimbetul acesta în felurite ipostaze, situații, provocări.

Am luat loc și mi-am pus minile pe masă ca la școală pe bancă. Hm! Erau acolo un toc și-o călimară.

— Acuma, zice, m-am despărțit de Monica C. Ne-a spus tot: începînd cu activitatea dumatăle din tabără, cînd v-ați cunoscut și pînă-n prezent. Mi-a lăsat și vreo două fotografii. Arătați bine, pereche potrivită, poate vă căsătoreați, ce dracu v-o fi apucat? De fapt nu tu ești capul răutăților, dar nici cu tine nu mi-e frică. Ce mai faci? Te-am adăpostit bine, nu-i așa? De protecție, ce să mai vorbim, văd că nici nu mai mergi neînsoțit pe drum, ca marii demnitari... Se opri fără să rînjească.

I-am relatat cum locuiesc și s-a mirat strîmbînd din buze și mușcîndu-și, așa, în silă și-n lehamite, mustața pe la colțuri. Nu-mi dădeam seama dacă mințise în legătură cu Monica sau mai bine zis: cît mințea! Mă prinsese bine în orice caz cu sentimentul ăsta.

— Nu pot să-mi iau nici un angajament deocamdată. Nu știu ce-i pe acolo pe jos. O să vedem. Te-am chemat să dezvoltăm cele declarate de dumneata pînă acum. Am în față un student în anul IV la Filologie cu putere de analiză și sinteză. Nu? Și eu sînt student la Drept, la fără frecvență bineînțeles, sper să nu ne facem de ris. Eu sînt anchetatorul tău de-acum încolo. Hai s-o luăm metodic, ce zici?

N-am zis nimic.

— Cînd te-a recrutat Marius?

— Recrutat?

— De cînd ai acceptat, poftim, dacă termenul ți se pare prea dur, juridic, de cînd ai fost de acord să lupți pentru desființarea Regiunii Autonome Maghiare?

- A! Asta-i altceva. De cînd mă simt pe lume!
- Da, nu făceai parte dintr-o organizație ca a voastră...
- N-am făcut și nu fac parte din nici o organizație în afară de organizația de pionieri din 1949 și...
- Încetează! Să nu-mi începi iar cu Utemeul că știm noi cum și de ce ai intrat: Deșteptul Popii, nu? Cînd ați început voi să discutați mai în amănunt ce-aveați de făcut că ideea plutea sau era-n voi ca stejarul în ghindă? Nu te-ascunde după deget că reiese clar, cel puțin din scrisorile pe care i le-ai adresat Monicăi C.
- Vă rog frumos, s-o lăsați pe Monica-n pace.
- S-o lăsăm, de ce? Știi că eu pot să-ntorc imediat foaia. Auzi?
- Știi în ce zi sîntem astăzi?
- Nu!
- Ești cam dezorientat.
- Tot ce se poate, m-am trezit mai tîrziu.
- E, mai bine mai tîrziu decît niciodată. Rînji satisfăcut ca și cînd ar fi reprodus cine știe ce dicton rar, nemaiauzit pînă atunci. N-am zis nimic, a vorbit tot el:
- Ești deștept, mă?
- Io știu? Dumneavoastră ce credeți?
- Păi, ia uite ce scrie presa studentască din București. Și-mi vîri sub nas o gazetă tipărită, „Viața Studentască” dacă îmi aduc bine aminte, cu un articolăș cît un necrolog, intitulat: „Deșteptul cu D mare!” semnat Ion Bucheru în care era vorba despre mine. Parcă auzisem ceva în facultate dar nu-i dădusem nici o importanță și nici n-avusesem curiozitatea să citesc. Mă năpusteam sau ne năpusteam pe revistă dacă vreun coleg publica versuri sau proză, în rest era treaba activiștilor. L-am citit cu nesaț. Nu era cine știe ce insultă, mă cam lua peste picior și-atît tot, atrăgînd atenția asupra mea că prea făceam pe știe toate și-n fond eram cam superficial, deci nu fiți ca el, mai aveți timp să vă instruiți temeinic. Altceva mă muncea acum: dacă nu cumva existase o campanie bine organizată care a pregătit această arestare. Nu eram prea departe de adevăr.
- Știm tot, mă, absolut tot, dar vrem să aflăm de la tine, din gura păcătosului... altfel zece ani n-o să mai vezi lumina soarelui.
- Zece ani? în cîteva zile vă invit la o bere pe bulevard.
- Poate la vara verilor, de sfinții așteaptă!
- Peste zece ani??
- Ei, da, așa accept. O luase de bună, intenționat. Nici nu ne dădeam seama ce vorbim. Cu sau fără ironii, înțepături sau ce stea vi-zează cînd se făcea că plouă la cîte o replică. S-a-ntîmplat exact peste zece ani, da' nu l-am invitat, l-am găsit într-o berărie-restaurant „Dunărea” în București, la o masă; m-am așezat și-am comandat o bere și pentru el, era vară ce-i drept, deci zece ani și vreo șase luni dar era perfect de fapt, pentru că eu mă despărțisem de el în iunie 1900: se-mplînise un destin năstrușnic, practic de necrezut. Nu-mi înaginasem,

nu visasem să se împlinească, nu-mi dorisem așa ceva. Atunci fusese o replică a mea inspirată după cite s-a adevărit. Inspirată de Dumnezeu! Har și adevăr!

— De ce-ai comandat și pentru mine, aveam!

— Pentru că așa v-am promis acum zece ani.

— Mie?

— Da. Nu sînteți dumneavoastră Murărețu Constantin, anchetator penal de la Securitate?

Nu clipea, nu se schimbase la față. Ceva însă-i fremătă între buze și mustață... ca atunci.

— Nu mai lucrez în domeniu, sînt tot la... se abțin chiar să pronunțe numele ministerului, se foi, chemă chelnerul; mîncase și-o ciorbă de burtă...

— Lăsați, plătesc eu, sînteți invitatul meu; nu v-amintiți de mine?

— Nu. Am avut multe cazuri. Înțelegeți?

— Oho! Foarte bine. Era de Anul Nou! Și zău, merită să sărbătorim evenimentul, nu vă face plăcere? Securitatea tot Securitate este și de stat, ne ocrotește, ne protejează, ne apără... Eu sînt ziarist, redactor la Radio-București România. E! Ceva, ceva s-a mișcat, poate chiar s-a schimbat, mai ales din aprilie 1968, a fost reabilitat și Lucrețiu Pătrășcanu... Adică ce tot îndrug eu, dumneavoastră veți fi acum doctor în Drept.

Se uită la mine lung cu niște ochi negri-lucioși pe care-i cunoșteam foarte bine și parcă-l auzii!

— Și pe-asta o știi!?

— E, ce să-i faci, aflăm și noi de la voi! Dar nu scoase nici unul dintre noi o vorbă.

S-a ridicat ca smerit și uluit peste măsură. Am avut cel puțin o fărîmă de lumină, din aceea care încălzește sufletele și nu rănește ochii, senzația că cel puțin acest prigonitor de studenți, unul dintr-o suită sau o mie, cîți or fi fost, pe țară, a simțit împlinirea horoscopică s-ar zice sau pur și simplu o coincidență să-i spunem cosmică, după natura spi-rituală a omului. A plecat în cea mai banală ieșire din scenă; ciine cu coada între picioare! Lăsase lingă halba cu bere, a lui, pe care n-o băuse pînă la fund, o bancnotă de 25 de lei. Era de-ajuns. Nu m-am atins de ei. Ospătarul impacientat, cu ochii-n patru, după ce a făcut fentă s-o ia la fugă spre ușă întru urmărire s-a lămurit, la gesturile mele, si-a luat bancnota tot nemulțumit, la noi nu se prea obișnuiește așa ceva; s-a învîrtit, s-a sucit și mi-a cerut plata deoarece se schimbă. Nu mai avea nici un fel de importanță. I-am plătit etalîndu-mi magnetofonul portabil, ceea ce a produs o oarecare impresie și-am mai stat... pe gînduri ca în urmă cu zece ani cînd aveam timp berechet pentru așa ceva! L-am mai zărit o singură dată pe Murărescu Constantin în București, în fața cinematografului „Patria”, ședea de vorbă cît se poate de aprins și interesat, se vedea de la o poștă, cu un bărbat tot cam de vîrsta lui, dacă nu mai tînăr și, presupun, tot securist. Doar făcuseră și

faceau, sigur, parte din aceeași organizație de stat. Pe cine terorizau? Nu contează! Toate statele procedează la fel! Oare? Incepuse să transpire și la noi că serviciile secrete din lume se deosebesc de cele din răsărit de tip stalinist, gulag și arhipelag și insulă și peninsulă și singurătate cu multă, foarte, chiar prea multă suferință fizică și sufletească în numele unui ideal sau, mă rog, a unei ideologii de pe-atunci condamnată eșecului.

— Și unde zici că vroiai să fii repartizat ca profesor la absolvirea facultății?

— Eu? La Tirgu Mureș sau, mă rog, în regiune...

— Zău?! Într-un sat uitat de lume, te plafoneai, te-nsurai cu o unguroaică nurlie și cu fundu-n opturi și copiii voștri... maghiari. Rise, arătându-și niște dințișori ca de damă, cu o poftă pe care nu i-o bănuiam. Cît te știi eu pe tine rău de muscă, domnule Clopotanschi, așa sfirșeai. Trist dar adevărat pentru ideea națională și echilibrul dintre rase...

— „Națiunea este un echilibru de rasă.” N-ai spus tu asta? E (pentru asta din urmă), vesel și de viitor, răspunsul tău.

— De unde știți că mi s-a spus Clopotanschi?

— De la colegele dumitale. La toate le trăgeai „clopotele” că doar-doar, da' pe Monica o iubeai și... după cîte s-a dovedit și ea pe tine.

Mi-am mai refăcut forțele și era cîte pe-aci să mă umflu-n pene cînd a adăugat:

— Da, da, din iubire a declarat tot și a semnat. Vroia să te scape cît mai repede sau să te afunde pe viață. Și asta depindea tot de noi!

— Mi-ar place să reluăm discuția cu asimilările și echilibrul dintre rase și etnii care, după unii autori, ar reprezenta chiar națiunea, armonia, fără etnii și deci fără conflicte etnice, dar acum am o rugămintă: vreau pe afară! Și-am ridicat două degete-n sus, ca la școală! Nu l-a amuzat. Mi-a trîntit aproape dar, supărat:

— Așteaptă!

ION I. DIACONU

DIALOG ORTODOX-ROMANO-CATOLIC

Între 10—16 iunie s-a întrunit la Ariccia — Roma Comitetul de coordonare al Comisiei internaționale mixte de dialog ortodox-romano-catolic. Delegația ortodoxă condusă de arhiepiscopul Stilianos al Australiei a inclus pe mitropolitul Georges Khodr al Muntelui Liban, mitropolitul Antonie al Ardealului, episcopul Spiridon de Apameea, prof. Constantin Patelos — Atena, etc. Delegația romano-catolică a avut în frunte pe cardinul Edward Cassidy, președintele Consiliului pontifical pentru unitatea creștinilor, episcopul Pierre Duprey, secretar al aceluiași Consiliu, arhiepiscopul Mariano Magrassi — Bari, Emmanuel Lanne de la revista „Irénikon”, prof. Vittorio Peri de la Biblioteca Vaticanului, prof. J. M. Tillard — Ottawa, prof. Ernst Suttner — Viena, prof. Wacław Hriniewicz — Lublin, etc.

Comitetul s-a ocupat cu problema greco-catolică și măsura în care uniaticismul constituie o piedică în ducerea la bun sfârșit a dialogului dintre Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică. Rezultatul discuțiilor purtate a fost concretizat într-un document care respinge ideea că uniaticismul ar putea fi considerat ca metodă și model de unitate între cele două Biserici și cere totodată renunțarea la orice fel de prozelitism.

Presa noastră s-a făcut ecoul lucrărilor Comitetului de coordonare și a rezumat concluziile la care s-a ajuns în următoarele puncte:

1. Biserica Ortodoxă și Biserica Romano-Catolică au în comun de la Mântuitorul Hristos tot ce le trebuie pentru mântuire. De aceea ele sînt Biserici surori. Se citează chiar un text papal care spune că unitatea dintre cele două Biserici, Ortodoxă și Romano-Catolică „nu se va face nici prin absorbție, nici chiar prin fuziune, ci prin întîlnire cu adevărat în dragoste”.

2. Unitatea nu se va face prin convertirea de la o Biserică la alta. Să se lase libertate de conștiință fiecăruia, să rămîină în Biserica în care vrea.

3. Orice diferend local să se rezolve numai prin dialog local.

4. Diferențele teologice între cele două Biserici vor fi rezolvate prin dialog și se va restabili deplina comuniune între ele. „Astfel dificultățile pe care Biserica Orientală Catolică le face Bisericilor Ortodoxe vor fi definitiv eliminate. Unele dificultăți pot fi eliminate chiar de acum”.

5. În relațiile ortodocși-catolici orientali (uniți) să prevaleze dragostea și iertarea. Să dispară ura, disprețul, discordia. Biserica Romano-Catolică să-i facă pe cel din comunitățile catolice orientale să contribuie la instaurarea unui climat de Biserică-surori între ele și Biserica Ortodoxă, îndeosebi în Europa centrală și orientală.

6. Biserica Ortodoxă să ia în considerare declarația Bisericii Romano-Catolice că „nu urmărește nici un fel de expansiune în detrimentul Orientului ortodox”.

7. Biserica Catolică rupe efectiv cu orice prozelitism și nu-i consideră pe ortodocși ca obiect de misiune. Ocupându-se numai de credincioșii ei, ea își îndeplinește doar propria misiune pastorală, față de cei pe care îi are în grijă.

8. Bisericile care au suferit persecuții, să-și refuze orice tendință de triumfalism și să nu-și folosească suferințele ca mijloace de propagandă.

9. Credincioșii să fie lăsați să-și exprime liber apartenențele, să fie consultați și în această privință să se organizeze mijloace de consultare. Dacă vor să fie ortodocși, să fie lăsați să fie, și tot așa, dacă vor să fie catolici. Să nu se exercite asupra conștiinței lor nici un fel de presiune.

10. Dacă li se vor oferi unora mijloace financiare spre a trece de la Ortodoxie la cealaltă confesiune și invers, acestea vor fi considerate presiuni și „violare a libertății religioase”. Dacă li se vor oferi unora promisiuni de educație (primire în școli, burse) și mijloace materiale care le lipsesc în Biserica lor, și acestea vor fi considerate o violare a libertății religioase. Ajutoarele sociale și filantropice să fie organizate și distribuite în comun, spre a se evita suspiciunile.

11. Să se organizeze consultări între conducătorii Bisericilor. Să se creeze comisii paritare de dialog sau să se reactualizeze cele existente, pentru ca împreună să soluționeze, în dragoste și dreptate, situațiile de tensiune și conflict.

12. Ambele Biserici să condamne violența împotriva celeilalte Biserici surori. Într-o scrisoare din 31 mai 1991 însuși S. S. Papa Ioan Paul II îndeamnă evitarea absolută a violenței și a oricărui fel de presiuni asupra conștiințelor și, bineînțeles, și a violențelor fizice și verbale.

13. „Ocuparea prin violență a lăcașurilor de cult este împotriva eticii evanghelice. În anumite împrejurări să se slujească în aceeași biserică, alternativ, la timpuri diferite”.

14. Etica evanghelică cere ca Bisericile Catolică Orientală (unită) și Ortodoxă să se abțină de la declarații și manifestări susceptibile de a perpetua stări conflictuale și a dăuna dialogului.

15. Educația viitorilor preoți să se facă în duh pozitiv față de cealaltă Biserică. Istoria să se prezinte onest și global, nu trunchiat, și să se tindă spre o istoriografie comună. Aceasta ar duce la dispariția polemicilor și a rănilor ce și le provoacă unii altora.

16. „Să se evite intervenția la autoritățile civile pentru rezolvarea problemelor ce se pun între Bisericile și comunitățile locale. Aceasta mai ales cu privire la posesiunea sau restituirea bunurilor bisericești. Restituirea nu trebuie să se bazeze numai pe situații din trecut sau să se sprijine numai pe principii juridice generale, ci trebuie să țină cont de complexitatea realităților pastorale prezente și de împrejurările locale”.

17. Să se manifeste recunoștință și respect față de toți cei care au suferit, ortodocși, catolici orientali și catolici latini, față de toți cei care au fost persecutați. Suferințele să-i unească pe toți în dragoste.

Punctele acum menționate după ziarul România liberă, (nr. 431 din 29—30 iunie 1991, p. 5) vor fi supuse Comisiei internaționale mixte de dialog ortodox-romano-catolic care se va întruni în viitorul apropiat.

RELATII INTRE BISERICILE ORTODOXE SI LUTERANE

De mai multă vreme între Bisericile Ortodoxe și Bisericile luterane s-a început un dialog fructuos atât la nivel internațional cât și bilateral. Pe această linie sînt de reținut două acțiuni pe care dorim să le menționăm.

Cea dintîi este a VI-a întrunire ținută la Moscova între 31 mai și 7 iunie a Comisiei internaționale de dialog ortodox-luteran. Ședințele desfășurate la mănăstirea Sf. Danilo au fost prezidate alternativ de I. P. S. Mitropolit Emilian al Silivriei — Patriarhia Constantinopolului din partea ortodocșilor și de Rev. William H. Lazaret, episcop luteran în New-York, din partea luteranilor.

Bisericile Ortodoxe reprezentate la dialog au fost următoarele: Patriarhia Constantinopolului, Patriarhia Alexandriei, Patriarhia Antiohiei, Patriarhia Moscovei, Patriarhia Română, Patriarhia Bulgară, Patriarhia Georgiei, Biserica Ciprului, Biserica Greciei, Biserica Poloniei, Biserica Cehoslovaciei și Biserica Finlandei. Delegația Bisericii Ortodoxe Române a fost alcătuită din I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului și P. C. Părinți Viorel Ioniță și Ioan Caraza, profesor și respectiv asistent la Institutul teologic din București. Bisericile luterane au fost reprezentate prin delegați ai Federației Luterane Mondiale.

În deschiderea întrunirii I. P. S. Mitropolit Kiril al Smolenskului și Kaliningradului, conducătorul Serviciului de relații externe al Patriarhiei Moscovei, a salutat pe participanți și a citit mesajul Sanctității Sale Patriarhului Alexie al II-lea al Moscovei și întregii Rusii.

Tema supusă dezbaterii a fost „Autoritatea în Biserică și autoritatea Bisericii”. Dezbaterile au avut la bază documentul încheiat de subcomisia întrunită la Paris în 26—30 iunie 1990. De asemenea au prezentat referate: mitropolitul Emilian — „Autoritatea sinoadelor ecumenice”, prof. Ioan S. Romanidas — „Sinoadele Bisericii”, prof. Georg Kretschmar — „Conciliu și conciliaritate în tradiția luterană” și prof. Thomas Paul — „Ce autoritate reprezintă sinodul ecumenic pentru luterani?”

Discuțiile la care și-au adus contribuția toți cei prezenți au demonstrat dorința delegaților luterani de a se apropia de punctul de vedere ortodox cu privire la sinoadele ecumenice și la autoritatea pe care o reprezintă ele pentru întreaga Biserică. La sfîrșit s-a adoptat un comunicat din care rezultă că tema în esența ei va trebui reluată și astfel următoarea întrunire de dialog ortodox-luteran în 1993 se va ocupa de „Presupozițiile soteriologice ale sinoadelor locale și ale celor șapte sinoades ecumenice în viața Bisericii”. Din grupul restrîns care a pregătit proiectul de comunicat a făcut parte P. C. Părinte prof. Viorel Ioniță.

A doua acțiune care ne privește într-un mod mai special este a VI-a întrunire de dialog bilateral între Biserica Ortodoxă Română și Biserica Evanghelică din Germania care s-a ținut la Curtea de Argeș între 11—20 iunie.

Pe lângă delegațiile celor două Biserici au participat ca observatori Rev. prof. Hermann Pitters, decanul Institutului teologic luteran din Sibiu și Rev. prof. Galfy Zoltan de la Institutul teologic reformat din Cluj

Ședințele întrunirii de dialog au fost prezidate alternativ de I. P. S. Mitropolit Nicolae al Banatului și de Rev. Episcop Heinz Joachim Held și ele s-au concentrat asupra temei „Botezul ca încorporare în Noul Legământ și vocație la lupta duhovnicească în urmarea lui Hristos (sinergia)”. Au fost prezentate și analizate în comun

următoarele referate: pr. prof. Dumitru Radu — „Botezul ca încorporare în Noul Legământ și problema sinergiei”; prof. Georg Kretschmar — „Sfântul Botez în experiența Bisericii din timpul Apostolilor”; diacon asistent Ioan Caraza — „Botezul în lumina Sfintei Scripturi după mărturiile Părinților Bisericii și în teologia Reformei”; prof. Peter Hauptmann — „Botezul după mărturia rânduieților bisericești luterane”; prof. Hermann Pitters — „Botezul în viața și spiritualitatea Bisericii Evanghelice C. A. din România”; pr. prof. Viorel Ioniță — „Botezul după mărturia slujbelor bisericești ortodoxe”; prof. Galfy Zoltan — „Botezul în viața și evlavia Bisericii Reformate din România”; episcop H. J. Held — „Botezul ca și chemare la urmarea lui Hristos și consecințele lui în viața Bisericii”; pr. prof. Ilie Moldovan — „Botezul ca și chemare la asemănarea cu Hristos și vocația creștină”.

Punctele de vedere exprimate de ambele părți au pus în lumină efortul comun de apropiere atât în ce privește modul teologic de a concepe Botezul cât și practicarea lui în viața Bisericii. Pentru a constata cum se oficiază Botezul ortodox, toți participanții la dialog au asistat duminică 16 iunie la sfânta Liturghie arhierescă oficiată în catedrala episcopală din Curtea de Argeș urmată de botezarea unui nou născut.

Concretizarea acordului stabilit o formează textul comunicatului comun adoptat la încheierea lucrărilor întrunirii în care este menționată și tema stabilită pentru următoarea întrunire ce va avea loc în Germania: „Comuniunea sfinților”.

Dialogul ortodox-luteran desfășurat în țara noastră reprezintă un mare pas înainte în ce privește apropierea dintre Bisericile interesate. Ca o ilustrare a convergențelor identificate apare formularea dorinței ca ambele Biserici să-și recunoască reciproc Botezul.

Pe parcursul zilelor cât a durat întrunirea de dialog au fost vizitate obiective bisericești și mănăstiri din Episcopiile Curtea de Argeș și Râmnicu Vilcea, Institutelor teologice ortodox și evanghelic din Sibiu, mănăstirea Brâncoveanu - Simbăta, „Biserica neagră” — Brașov. Un moment semnificativ l-a constituit întâlnirea cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist și dejunul pe care l-a oferit în cinstea oaspeților.

CONSENS CU PRIVIRE LA SFÎNTA TREIME

Între 11—12 martie a. c. s-a întrunit la Centrul ortodox al Patriarhiei ecumenice de la Chambésy — Geneva Comitetul de lucru al Comisiei mixte de dialog teologic între Bisericile Ortodoxe și Alianța Reformată Mondială care a elaborat forma definitivă a textului comun cu privire la Sfânta Treime. Sedințele Comitetului au fost conduse de cei doi corespondenți ai Comisiei: I. P. S. Mitropolit Panteleimon al Tirolului și de Rev. dr. Lukas Vischer. Comitetul a stabilit de asemenea programul și data viitoarei întruniri a Comisiei. Aceasta își va desfășura lucrările între 9—15 martie 1992 la Kappel am Albis, lângă Zürich (Elveția) și se va ocupa cu „Întruparea” avînd trei subîmpărțiri:

- a. relația dintre Sfânta Treime și Întrupare;
- b. Întrupare și mîntuire;
- c. Întrupare și creație.

Cit privește documentul comitetului de lucru asupra Sfintei Treimi, el precizează chiar de la început: „Mandatul Comisiei mixte de dialog a fost acela de a explora învătătura cu privire la Sfinta Treime așa cum a fost definită de Biserici în crezul niceo-constantinopolitan. Acest crez a izvorât din cultul Bisericii și din doctrina Sfinților Părinți călăuziți de Sfântul Duh în înțelegerea pe care au dat-o Bibliei. Noi sintem siguri că mărturisirea de credință (crezul) îmbeie un teren comun pentru dialog prin aceea că este fidelă Sfintei Scripturi și este acceptată ca normativă de ambele tradiții (ortodoxă și reformată). De asemenea sintem convinși că același crez oferă un temel sigur pentru a trăi credința și că are ceva de spus epocii noastre”.

În continuare documentul arată că s-a ajuns la un consens deplin în ce privește Sfinta Treime, ceea ce va contribui la mai profunzia ei impropriere și la reînnoirea învățăturii trinitare în situația noastră prezentă.

BISERICA ORTODOXĂ SÎRBĂ DOBÎNDEȘTE UN NOU IERARH

Semnalăm intrarea în ierarhia superioară a Bisericii Ortodoxe Sîrbe a Prea Sfințitului Episcop dr. Atanasie Jeftici devenit înfiștător al Eparhiei Vișeului. Hirotonia și instalarea au avut loc duminică 7 iulie în prezența Sanctității Sale Patriarhului Pavle al Belgradului, a membrilor Sfintului Sinod sîrb, a reprezentanților autorităților iugoslave, a delegaților altor Biserici, a unor diplomați, precum și a numeroși preoți și credincioși. A fost de față P. C. Părinte Moise Ianeș, conducătorul Vicariatului ortodox român din Iugoslavia.

Adresîndu-se noului ierarh, Sanctitatea Sa Patriarhul Pavle și-a exprimat convingerea că numeroasele sale calități morale și intelectuale îl vor ajuta să contribuie la prosperarea Bisericii și la binele țării. Răspunzînd, Prea Sfințitul Episcop Atanasie a făgăduit să fie totdeauna servitorul Evangheliei dar în același timp al credincioșilor care i-au fost dați în grijă tratîndu-i cu dragoste și îndelungă răbdare.

Episcopul Atanasie Jeftici urmează Prea Sfințitului dr. Amfilohie Radovici devenit mitropolit al Muntenegrului și Litoralului. S-a născut în 1938 dintr-o familie de țărani din satul Brđarci de lingă Valjevo. A urmat Facultatea de Teologie la Belgrad iar doctoratul l-a dat în anul 1967 la Facultatea de Teologie din Atena. A funcționat o vreme ca profesor la Institutul teologic „Sf. Serghie” din Paris pînă în 1972 cînd a devenit profesor la Teologia belgradeană. Este un participant activ la viața bisericească, culturală și națională din Iugoslavia, membru al multor foruri bisericești sîrbe și internaționale, autor a numeroase studii teologice.

La încheierea ceremoniei de hirotonie și instalare noului ierarh i s-a cîntat „mnogajaleta”. Participanții oficiali au fost apoi invitați la o masă festivă.

În calitate de ierarh al eparhiei vecine cu Mitropolia Banatului și purtînd el însuși titlul de „episcop al Banatului”, ne alăturăm ortodocșilor sîrbi urîndu-i arhi-păstorire îndelungată și rodnică.

DECLARAȚIE SEMNIFICATIVĂ

Sanctitatea Sa Papa Ioan Paul al II-lea a vizitat Polonia, țara sa natală, între 1 și 9 iunie. Unul din popasuri a fost efectuat la Bialistok unde pentru prima dată a intrat în catedrala ortodoxă aparținînd eparhiei condusă de P. S. Episcop Sava.

A fost oficiat un scurt serviciu religios în cadrul căruia Papa s-a adresat numeroasei asistențe formată din ierarhi, preoți și credincioși ortodocși. Vom cita câteva fragmente din această cuvîntare (după versiunea franceză a publicației „Osservatore romano”, nr. 27 (2168) din 9 iulie 1991, p. 14) :

„...Sînt bucuros că întîlnirea noastră are loc în acest oraș unde de secole se întîlnesc cele două tradiții creștine — a Răsăritului și a Apusului — și că se desfășoară în catedrala închinată Sfîntului Nicolae care era episcop în Biserica încă nedespărțită și care este cîstit atît în Răsărit cit și în Apus...”

„Dialogul teologic care se desfășoară de mult timp între Biserica Romano-Catolică și Bisericile Ortodoxe demonstrează rădăcinile adînci ale frățietății noastre... Astăzi vedem mai clar și înțelegem mai bine că Bisericile noastre sînt Biserici surori. Expresia „Biserici surori” nu este de circumstanță, ci o categorie ecumenică fundamentală a ecleziologiei. Pe aceasta trebuie să se întemeieze relațiile reciproce între toate Bisericile și de asemenea între Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă din Polonia...”

„Nu putem să nu admitem cu umilință că duhul frățietății evanghelice n-a stăpînit totdeauna în trecut relațiile dintre Bisericile noastre. Experiențele dureroase continuă să fie vii în amintirea noastră...”

„Doresc în acest loc să-mi exprim astăzi profundul regret pentru dureroasele încercări suportate de Biserica Ortodoxă în Polonia. Mă gîndesc îndurerat la incendiul criminal care a distrus venerabila biserică a „Schimbării la față” de pe Muntele Grabarka ca și la devastarea mănăstirii „Sfîntul Onufrie” din Jahlecna. Aceste sacraleții mă îndurerează profund atît pe mine personal cit și pe frații mei romano-catolici. Orice tulbură trăirea frățască între creștinii de diferite tradiții vine de la cel rău”.

„Fie ca din rugăciunea noastră comună de astăzi să nască din nou în noi dorința lui Iisus ca „toți să fim una”.

UN ROMÂN CARDINAL AL BISERICII ROMANO-CATOLICE

Cu prilejul întrunirii Consistoriului la 28 iunie, Sanctitatea Sa Papa Ioan Paul al II-lea a înălțat la rangul de cardinal 22 personalități eclesiastice printre care înalt Prea Sfințitul dr. Alexandru Todea, arhiepiscop greco-catolic de Făgăraș și Alba Iulia. Pe lângă festivitatea care a avut loc la Roma, inaugurarea oficială a cardinalatului înaltului prelat s-a făcut în cadrul unei ceremonii desfășurate la București, miercuri 24 iulie, în catedrala romano-catolică „Sf. Iosif”.

Au participat reprezentanți ai Vaticanului în frunte cu cardinalul Poggi și nuntial apostolic în România, Mgr. John Bukovschî, alți episcopi din străinătate, toți ierarhii romano-catolici și greco-catolici din țara noastră, preoți și credincioși.

Au mai fost prezenți dl. prim-ministru Petre Roman, dl. prof. univ. dr. Gheorghe Vlăduțescu, secretar de stat pentru culte, membri ai Parlamentului, diplomați, lideri ai unor formațiuni politice, personalități culturale și științifice.

Noului cardinal i-au transmis bune urări din partea Vaticanului Monseniorii Poggi și Bukovschî. Răspunzînd, Eminența Sa Alexandru Todea a mulțumit asistenței și a împărtășit celor prezenți trei gînduri pentru viitor. În primul rînd s-a referit la

Biserica Română Unită și la contribuția pe care a adus-o de-a lungul vremii la năzuințele de mai bine ale poporului nostru, fără a trece cu vederea și calvarul îndurat în perioada dictaturii comuniste. Al doilea gând a fost închinat papei Ioan Paul al II-lea căruia i-a exprimat întreaga recunoștință pentru atribuirea calității de cardinal. La al treilea rând s-a referit la misiunea sa de viitor făgăduind să promoveze spiritul de unitate în mijlocul creștinilor români, de respect față de convingerile interioare ale fiecăruia. În final, citind o parabolă antică prelucrată de Bernard Shaw, vorbitorul a făcut apel la eliberarea lumii de frica de sclavie și de îngrădirile de orice fel ale ființei umane, cerind tuturor să militeze pentru crearea unei lumi a libertății și iubirii.

DOCUMENT CU ADÎNCI SEMNIFICAȚII

La rubrica de informații bisericești am amintit despre ultima întrunire a Comitetului de coordonare al Comisiei internaționale mixte de dialog ortodox-romano-catolic (Ariccia — Roma, 10—16 iunie a. c.). Primind textul documentului adoptat prin intermediul Serviciului de relații externe bisericești al Patriarhiei Române, găsim potrivit să-l redăm în întregime, el urmînd să stea la baza viitoarelor relații dintre Bisericile noastre. Iată acest text în întregime :

Unitismul, metodă din trecut și o căutare actuală a comuniunii depline

Începînd să discutăm la Viena și Freising problema unitismului, am aprofundat această problemă și în documentul prezent.

1. Separația dintre Biserica Orientală și cea Occidentală nu numai că nu a sufocat dorința de unitate voită de Hristos, dar de multe ori această situație opusă naturii Bisericii a fost pentru mulți o ocazie de a lua cunoștință mai acută de necesitatea realizării acestei unități pentru a fi fideli poruncii Mîntuitorului.

2. De-a lungul secolelor s-au făcut diverse încercări în vederea restabilirii unității. Ele au căutat să atingă acest scop pe căi variate, uneori prin sinoade, conform situațiilor politice, istorice, teologice și spirituale din fiecare epocă. Din nefericire, nici unul din aceste eforturi nu a reușit să restabilească deplina comuniune între Biserica Occidentală și cea Orientală, iar uneori ele au făcut cămașă mai dură opoziția dintre ele.

3. În ultimele patru secole, în unele regiuni din Orient, inițiative luate din interior sau din afară, în vederea restabilirii comuniunii dintre Biserica Orientală și cea Occidentală, au dus la uniri parțiale, dar și la ruperea comuniunii în Orient, și nu fără intervenția unor interese extra-bisericești. Astfel au apărut Bisericile orientale catolice. În felul acesta însă s-a creat o situație care a devenit de conflict și de suferințe, mai întîi pentru ortodocși, dar și pentru catolici.

4. Orice s-ar spune de intenția și de autenticitatea voinței de a fi fideli poruncii lui Hristos „ca toți să fie una” exprimate în aceste *uniri*, trebuie să constatăm că restabilirea unității dintre Biserica Orientală și cea Occidentală nu a fost atinsă și că împărțirea continuă să existe, înrăutățită chiar prin tentativele de „unire” prezentate mai sus.

5. O asemenea situație a dat naștere, într-adevăr, la tensiuni și opoziții. În mod progresiv, în deceniile care au urmat acestor „uniri”, acțiunea misionară a tins să înscrie printre prioritățile sale efortul de păstrare a celorlalți credincioși, în

mod individual sau în grup, pentru a-i face „să revină” la Biserica Romano-Catolică. Pentru a legitima această tendință, impregnată de prozelitism, s-a dezvoltat — mai întâi din partea catolicilor, apoi și din partea ortodocșilor — o viziune teologică după care, mai mult sau mai puțin explicit, fiecare din cele două Biserici se considera drept unica depozitară a mîntuirii. S-a ajuns a se estima convertirea celorlalți la propria Biserică ca o necesitate pentru mîntuire. Pentru a asigura mîntuirea „fraților separați”, s-a ajuns chiar să se uite exigențele libertății religioase a persoanelor și a actului de credință, perspectivă la care acea epocă era puțin sensibilă, după cum arată încercările făcute de unele autorități civile de a aduce pe catolicii orientali la Biserica strămoșilor lor. Pentru realizarea acestui scop nu s-a evitat utilizarea unor mijloace mai puțin evanghelice.

6. Această formă de „apostolat misionar” care a fost numită *unitism* nu mai poate fi acceptată ca metodă și ca model din cauza noului mod în care catolicii și ortodocșii se consideră de aici înainte în relația lor cu taina Bisericii.

7. Într-adevăr, mai ales după Conferințele pan-ortodoxe și cel de-al II-lea Conciliu Vatican, redescoperirea și repunerea în valoare — atât de catolicii cît și de ortodocși — a Bisericii drept comuniune, perspectivele s-au schimbat radical. Și de-o parte și de cealaltă se recunoaște că ceea ce Hristos a încredințat Bisericii Sale — mărturisirea credinței apostolice, participarea la aceleași Taine, mai ales la unicul sacerdotiu care celebrează jertfa unică a lui Hristos, succesiunea apostolică a preoților — nu poate fi considerată drept proprietatea exclusivă a uneia din cele două Biserici.

8. Tocmai în această perspectivă, Bisericile Ortodoxă și Catolică se recunosc una pe alta ca Biserici surori coresponsabile de menținerea Bisericii lui Dumnezeu, în fidelitate față de planul lui Dumnezeu, mai ales în ceea ce privește unitatea. Potrivit cuvintelor papei Ioan Paul al II-lea, efortul ecumenic al Bisericilor surori din Orient și din Occident fundamentat pe dialog și rugăciune, caută din nou o comuniune perfectă și totală care să nu fie o absorbire nici chiar fuziune, ci o întâlnire în adevăr și iubire (cf. *Slavorum Apostoli*, nr. 27).

9. Așadar, căutarea restabilirii unității nu se mai pune în termeni de convertire a unei Biserici la cealaltă pentru a asigura mîntuirea, rămînînd fermă libertatea inviolabilă a persoanelor și obligația de a urma exigențele conștiinței. Este vorba de realizarea împreună a planului lui Dumnezeu privind Biserica Sa, prin căutarea împreună de către Biserici a unui acord privind conținutul credinței și implicațiile lui. Acest efort este urmărit de dialogul teologic în curs. Trebuie însă să fie rezolvate probleme importante. Cînd acestea vor fi rezolvate, Bisericile Catolică și Ortodoxă vor fi restabilite în deplina comuniune și astfel, dificultățile create de Bisericile Orientale Catolice Bisericii Ortodoxe vor fi definitiv eliminate. Sugestiile care vor fi propuse indică calea de urmat în vederea soluționării lor chiar din zilele noastre, în împrejurările concrete actuale. Dialogul este într-adevăr singura cale de a se ajunge la acest scop. El nu se poate desfășura decît în cadrul dialogului iubirii care trebuie să se înfăptuiască atât la nivel local, cît și la nivel universal și să includă Bisericile care erau încă ilegale atunci cînd acest dialog a început. Pentru aceasta, este necesar să se restabilească o autentică iubire frățească și încredere reciprocă.

10. În această privință papa Ioan Paul al II-lea, impropriindu-și cuvintele papei Paul al VI-lea, spunea: „Șefilor de Biserici și ierarhiei acestora le incumbă să ducă

Bisericile pe calea care conduce la regăsirea deplinei comuniuni. Ei trebuie să facă acest lucru recunoscându-se și respectându-se unul pe altii, ca părtași ai părții turmei lui Hristos care le este încredințată, îngrijindu-se de coeziunea și de creșterea poporului lui Dumnezeu și evitând tot ceea ce ar putea să-l risipească sau să aducă confuzie în rândurile sale" (Ioan Paul II, *Scrisoare adresată episcopilor continentului european privind relațiile dintre catolici și ortodocși în noua situație a Europei Centrale și Orientale*, 31 mai 1991, nr. 5). În acest duh, Papa Ioan Paul al II-lea și patriarhul ecumenic Dimitrios I au precizat împreună că: „Noi respingem orice formă de prozelitism, orice atitudine care ar fi sau ar putea fi concepută ca o lipsă de respect" (7 decembrie 1987).

Sugestii

11. Respectul reciproc între Bisericile care se găsesc în situații dificile ar crește sensibil în măsura în care ele ar lua în considerație următoarele sugestii:

12. Considerațiile noastre nu vor rezolva problemele care ne preocupă dacă nu vor exista mai întâi în fiecare dintre părți o voință de iertare, bazată pe Evanghelle și, în cadrul unui efort constant de reînnoire, dorința vie de a regăsi deplina comuniune care a existat între Bisericile noastre timp de un mileniu. Tocmai aici trebuie să intervină, cu o intensitate și cu perseverență mereu reînnoită, dialogul iubirii care singur poate să depășească obstacolele aparent de nedepășit.

13. A pune capăt la tot ceea ce poate întreține discordia, disprețul și ura între Biserici este o condiție prealabilă. Biserica Romano-Catolică trebuie să facă tot ce-i stă în putere — și aceasta la cel mai înalt nivel — pentru a ajuta Bisericile Catolice Orientale și comunitățile lor să contribuie, și ele, la ceea ce cere deplina comuniune a celor două Biserici. Ea trebuie să gireze situația extrem de complexă care s-a creat în Europa Centrală și Orientală, în iubire și în dreptate deodată atât față de cei care o cer cât și față de Bisericile ortodoxe.

14. Pe de o parte, Biserica Ortodoxă trebuie să accepte asigurările Bisericii Catolice că, preocupându-se de comunitățile ei, ea nu are nici o intenție de expansiune în dauna Orientului ortodox. Trebuie să recunoaștem că, atunci când ea se rupe în mod efectiv de orice prozelitism și refuză să considere pe ortodocși drept obiect de misiune, Biserica Romano-Catolică, atunci când se preocupă de bunăstare spirituală a comunităților catolice orientale, nu face altceva decât să fie fidelă față de responsabilitatea ei pastorală față de cei care îi aparțin. În această perspectivă nu va mai exista loc pentru neîncredere și suspiciune.

15. Este important să se țină cont de originile Bisericii Orientale Catolice și de dezvoltarea lor istorică până în zilele noastre, marcată de persecuții și de suferințe reciproce, pentru a reprima orice triumfalism contrar atitudinii evanghelice și pentru a evita utilizarea eșecurilor, reale sau presupuse de cealaltă Biserică, pentru scopuri de propagandă.

16. Ar trebui, de asemenea — atât de-o parte cât și de cealaltă — ca preoții să țină cont cu scrupulozitate de libertatea religioasă a credincioșilor. Aceștia trebuie să-și poată exprima în mod liber opinia fiind consultați și organizându-se în acest scop. Libertatea religioasă cere, într-adevăr, ca în caz de conflict, credincioșii să-și

poată formula opinia și să decidă fără preslune din afară, dacă vor să fie în comuniune cu Biserica Ortodoxă sau cu Biserica Romano-Catolică. Libertatea religioasă ar fi violată atunci când sub aparenta ajutorului financiar, s-ar atrage credincioșii celeilalte Biserici, promițându-le educația și avantajele materiale care ar lipsi din Biserica lor. Ar trebui ca ajutorul social să fie organizat în comun acord, în așa fel încît orice activitate filantropică realizată să înlăture orice noi suspiciuni care ar putea să apară.

17. Cu toate acestea, respectul necesar pentru libertatea creștină — unul din darurile cele mai prețioase primite în Hristos — nu ar putea deveni o ocazie de a se acționa în mod arbitrar și unilateral. Nu numai că orice preslune — de orice fel ar fi ea — ar fi exclusă, dar respectul pentru conștiințe, mișcate în mod autentic din punct de vedere al credinței, este unul din principiile care conduc grija pastorală a reprezentanților celor două Biserici și trebuie să facă obiectul consultării lor.

18. Pentru acest motiv trebuie căutat și angajat un dialog deschis în primul rînd între conducătorii Bisericilor. Preoții fiecărei comunități vor crea comisii paritare sau vor face eficace pe cele care există, pentru a găsi soluții la problemele concrete și pentru a aplica soluțiile în iubire, dreptate și pace (cf. Galateni 5, 22).

19. Neîncrederea ar putea dispărea mai ușor dacă cele două părți ar condamna violența acolo unde comunitățile unei Biserici o exercită asupra comunității celeilalte Biserici surori. Așa cum cere Sanctitatea Sa Papa Ioan Paul al II-lea în scrisoarea sa din 31 mai 1991, trebuie evitată în mod categoric orice violență și orice fel de presiune ca să poată fi respectate libertatea de conștiință și dreptul fiecăruia de a adera la Biserica pe care și-o alege în mod liber (cf. n. 5).

Asupra acestui punct, preoții celor două Biserici sînt chemați să îndemne comunitățile lor nu numai să evite violența fizică sau verbală, dar și tot ceea ce poate duce la un dispreț al celorlalți creștini și la o „mărturie” care ar batjocori lucrarea mîntuirii care este, de fapt, reconcilierea în Hristos.

20. Etica evanghelică cere ca să se respecte liturgia celorlalte Biserici. Nu numai utilizarea violenței pentru a pune mîna pe un lăcaș de cult este opusă acestei etici, dar aceasta vrea ca în anumite cazuri să ne faciliteze colaborarea punînd la dispoziție propria biserică printr-o înțelegere prin care să se permită celebrarea alternativă la ore diferite în aceeași biserică. A împiedica o slujbă săvîrșită de o Biserică, înseamnă a pune sub semnul întrebării sensul profund al cultului său. Mai mult, această etică evanghelică cere ca să ne abținem de la declarații sau de la manifestări susceptibile să perpetueze o stare conflictuală și să adoptăm dialogul. Sf. Pavel nu ne îndeamnă oare: „Primiți-vă unii pe alții așa cum Hristos v-a primit pe voi, spre mărirea lui Dumnezeu?” (Romani 15, 7).

21. Cu toate acestea, preoții, în fața lui Dumnezeu, au datoria să respecte autoritatea pe care Sfîntul Duh a dat-o preoților celeilalte Biserici și să evite din acest motiv amestecul în viața duhovnicească a credincioșilor acestei Biserici. Cînd o colaborare devine necesară pentru binele acestora, se impune ca cele două Biserici să se pună de acord, să stabilească o bază clară pentru această într-ajutorare cunoscută de toți și să acționeze în consecință cu franchețe și claritate, respectînd disciplina sacramentală a celeilalte Biserici. La fel, ar fi necesar ca Bisericile noastre să se consulte, înainte să ia o inițiativă pastorală importantă în regiunile în care una din ele este înrădăcinată prin tradiție și să evite activități misionare paralele care ar risca să devină în mod rapid cunoscute.

22. Pentru a pregăti viitorul relațiilor celor două Biserici, depășind eclesiologia perimată a trecutului, se va da atenție deosebită față de modul în care vor fi formați viitorii preoți. educație care trebuie să fie pozitivă față de cealaltă Biserică. O cunoaștere onestă și globală a istoriei, care să tindă la o istoriografie comună, va ajuta să se depășească prejudecățile și va evita ca ea să fie utilizată în mod polemic, ea va face în așa fel, încât să se recunoască faptul că nedreptățile au fost împărțite, lăsând și de-o parte și de cealaltă răni adânci.

23. Trebuie amintit îndemnul Sf. Pavel făcut corintenilor (I Corinteni 6, 1—7) care recomandă creștinilor să rezolve între ei neînțelegerile printr-un dialog frătesc, evitând în felul acesta să încredințeze intervențiilor autorităților civile soluționarea practică a problemelor care se pun între Bisericile și comunitățile locale. Acest lucru valorează mai ales pentru posedarea sau restituirea bunurilor bisericesti. Ele nu trebuie să se bazeze pe situații trecute sau să se sprijine numai pe principii juridice generale. ci trebuie să țină cont de complexitatea relațiilor pastorale prezente și de împrejurările locale.

24. Este necesar ca Bisericile să se asocieze pentru a impune respect tuturor celor, cunoscuți sau necunoscuți, preoți sau credincioși, ortodocși, catolici orientali sau latini, care au suferit, au mărturisit credința lor și au mărturisit fidelitatea lor fără discriminare și care au suportat persecuții. Suferințele lor ne cheamă la unitate ne cheamă să dăm, la rîndul nostru, o mărturie comună pentru a răspunde rugăciunii lui Hristos „ca toți să fie una pentru ca lumea să creadă” (Ioan 17, 21).

25. Noi nădăjduim de la Domnul că aplicarea acestor sugestii va da un nou elan dialogului iubirii și va permite să continuăm dialogul nostru teologic în atmosfera senină care este necesară pentru înaintarea în vederea restabilirii deplinei comuniuni între Bisericile noastre”.

Principiile cuprinse în documentul alcătuit de Comitetul de coordonare urmează să fie supus Comisiei internaționale mixte de dialog ortodox-romano-catolic, care se va întruni nu peste mult timp. Ce va hotărî Comisia în plenul ei urmează să aflăm ulterior. Și pînă atunci n-avem motive să nu acceptăm ceea ce s-a stabilit la Ariccia Roma. Totul e ca ambele părți semnatare — Biserica Ortodoxă Română a fost prezentă prin delegatul ei — să respecte și să pună în practică principiile asupra cărora s-a căzut de acord.

Redacția

PSEUDOLITERATURĂ APOCALIPTICĂ

Războiul din Golf, pe care un viitorolog ca Alvin Toffler îl pune sub zodia celui de „al treilea val” (ultimul tip de război), a tulburat adînc spiritul omenirii. Unii găsesc în acest „eșantion de război” perfecțiunea „artei de a ucide”, „forța inteligenței”, concentrarea maximă a potențialului de tactică și tehnică militară, exploatarea superlativă a invenției și inventivității umane. Alții văd în el o „posibilă catastrofă”, chiar „sfîrșitul lumii”. Sintagme apocaliptice, medievale...

Chemati și nechemati au pătruns în misteriosul domeniu al futurologiei îmbogățind literatura sau pseudoliteratura cu publicații interesante — unele — și fastidioase — altele. Cele din ultima categorie necesită o mai mare insistență și recurență,

evidențiind straniețatea și nocivitatea lor pentru lumea și așa sensibilizată și înspăimântată de spectrul lui Moloh.

Așadar prezicătorii ne înspăimintă cu un iminent „sfârșit de lume”. Este o butadă la sfârșit de veac și de mileniu? Un paradox în perspectiva mileniului trei?

Oricum, în curgerea vremii s-au mai proferat astfel de soroace. Fenomenul este obișnuit. Ceea ce ulmește oarecum este reparația unui nume fatidic: „Nostradamus”. Colocvii abordând tematica „astrologiei” îi evocă numele. Cărți fastidioase li sînt consacrate...

Într-o zi de iarnă, cu soare primăvărat, cetățeni de vîrste diferite făceau rînd la ziare într-o piață. Alături de ziare, un tînar, avînd în față, așezate pe asfalt cîteva broșuri, striga: „Nostradamus! Cumpărați...! A prezis viitorul... Un nou război... Sfîrșitul lumii...!” și alte îngăimeli pe care nu le mai rețin. Spectatorii nu se imbulzesc să-i cumpere „marfa”. Vînzătorul, cu alură de profet, îi apostrofează cu glas scăzut: „Oamenii de azi nu înțeleg arta prezicerii”. Apoi, din nou, cu glas ridicat, sibilic: „Nostradamus! A prezis sfîrșitul lumii!”

Avea în față, întinse pe un ziar: „Nostradamus și sfîrșitul lumii” de Nicolae Stoie. Apoi „Cher Club Horoscop”, „Rasputin”, „Scurt tratat de chiromanie”, „Socul viitorului” (de Alvin Toffler) și, ciudat, alături de aceste cărți și broșuri, o carte cu sigil de anticariat: „Iisus” de Eduard Schuré, trad. de P. Moșoiu (în colecția „Mari inițiați”). Deci o colecție bogată de... specialitate.

Așa dar Nostradamus... Dorința omului de a-și cunoaște viitorul a apărut, probabil, deodată cu conștiința de sine. Constituit ca subiect în mediul ambiant, el s-a întrebat încotro merge, ce taine îl înconjoară... Sigur că întrebările au apărut succesiv, modulate după gradul de dezvoltare culturală. De la ieșirea din negura primitivității pînă în zorii conștientizării sale, omul a căutat să-și amelioreze condiții de viață.

Penru a pătrunde tainele viitorului omul a recurs și la mijloace magice. Fenomenele naturale, care-l înspăimîntau, le atribuia unor sau unei forțe din afara lui, care puteau fi îmblinzite prin practici șamanice. Etnografii prezintă aceste practici într-o gamă foarte variată și pitorească pentru omul civilizat din zilele noastre — costumatie, dans, glosolalie, agitație, vrăjitorii... Se invocă spiritul sau spiritele care apar în anumite condiții pentru a vindeca, îndruma, prevesti... O întreagă literatură ne prezintă aceste bizare forme de manifestare. În zorii istoriei umane mijloacele de a scruta viitorul și a îmblinzi forțele dușmănoase devin mai „rafinale”. Apare astrologia. Apar templele închinale soarelui, zeul care hotăra destinul insului și al colectivității. Grecii, în această perioadă istorică, adora zeli strămoșilor. Alături de Zeus și alte zeități, Asclepios, tămăduitorul, s-a bucurat de mare cinste la Atena, Pergam, ș.a. Cu toate acestea unele din credințele popoarelor străine, orientale, au pătruns și în patria filosofilor. Sumerienii, babilonienii, transmit europenilor de atunci cunoștințele astrologice, pe care Aristotel, ca și Cicero la romani, le combat cu argumente metafizice și empirice. Determinismul astral este acceptat înții de filosofil stoici. Apar oracolele. De o faimă deosebită s-a bucurat oracolul de la Delfi, unde enigmatica Pythia primea, în stare de extaz, informații supranaturale, pe care corifeii săi le tălmăceau tot atît de enigmatic. În epoca elenistică sînt în floare „asociațiile religioase”. Misterele Eleusine și sanctuarele filiale se întind pînă la Marea Neagră. Misterele practicate de sectele pitagoreice, ca și asociațiile pentru cinstirea lui Dionisios, sînt cele mai populare.

Magia pătrunde și se răspîndește, slăbind asociațiile favorabile zeităților tradiționale. De fapt reacția de apărare a religiei vechilor greci n-a fost prea înversunată față de infiltrațiile orientale. Mai puternică a fost reacția la pătrunderea creștinismului. Cu religiile orientale chiar s-au amestecat. Serapis s-a identificat cu Asclepios. Isis s-a identificat cu Afrodita etc. Sub influența babiloneană Hațad (din Siria) este venerat în Atena ca Zeus-Adados etc.

Dar cea mai mare influență asupra trăirilor religioase ale elinilor a exercitat-o Babilonul, patria științelor astronomice. În Testamentul Vechi Babilonul este menționat îndată după potop, ca „împărăție” a viteazului Nimrod, fiul lui Cuș (Facerea 10, 10). Lumea subterană a grecilor — infernul — este transformată de eshatologia babiloneană în „paradis astral”.

Chiar dacă Babilonul a moștenit unele elemente de la „orașele-state” din Mesopotamia (Sumer, Akkad, Ur, Mari, Ešnuna etc.) în mileniul III î. d. Hr., astrologia a luat amploare în acest centru al lumii antice, pe malurile Eufratului. În unele tradiții „magii de la răsărit”, care au fost călăuziți de o stea la nașterea Domnului (Matei 2, 1) sînt numiți și „crai” din Babilon sau Vavilon.

Astrologia, considerată ca o știință sau ca o artă a „citirii” astrilor, nu se confundă cu astronomia, studiul existenței și mișcării corpurilor cerești cu ramurile: astrofizica, astrofotografia, astrofotometria, astrografia, cosmobiologia, astrobotanica etc.

Astrologia, în sensul curent, a însemnat descifrarea destinului uman (individ sau popor) prin „citirea” (poziția) corpurilor cerești. Poate fi astrologia o știință? Sigur, azi nu mai poate fi considerată decît ca o pseudoștiință sau, cum o califică cineva, „o soră vitregă a astronomiei”.

În vechea Mesopotamie, în valea irigată și roditoare a celor două râuri, s-au născut numeroase state, cu hotare nestatornice, care s-au prăbușit în urma luptelor dintre ele. Multe din aceste organizații statale au ajuns în relații de prietenie, dar mai ales de dușmănie, cu „poporul ales”, păzit cu severitate de conducătorii lui — patriarhi, judecători, profeți — pentru a nu-și pierde puritatea credinței monoteiste. Astfel religia mozaică s-a arătat refractară magiei antice, ca și tuturor infiltrațiilor religioase, venite din Egipt, Babilon, Persia...

Dacă deosebirile religioase n-au iscat războaie, problemele privind spațiul vital și, firește, cele economice, au provocat frecvente războaie de exterminare.

Perioadele de revărsare a celor două râuri binefăcătoare, Tigrul și Eufratul, au impus observarea cerului și atente calcule matematice pentru perfecționarea sistemelor de irigație. Acestea au pus bazele astronomiei în Babilon.

Acceptînd o bună parte de teritoriu între cele două râuri și lărgindu-și mereu hotarele prin norocoase războaie, regele Hammurapi ridică Babilonul la cea mai mare putere, dominînd regiunile sirlene, hittite, sumeriene, feniciene ale Palestinei (antice) și ale Egiptului, sincretizînd credințele lor religioase și imprimîndu-le cultura babiloneană. Lui Hammurapi i se atribuie un cod de legi care a influențat dezvoltarea ulterioară a legislațiilor în această parte a lumii antice. El se referă și la practicile vrăjitoarești, pe care le combate, dar admite „citirea în stele”.

După moartea lui Hammurapi și domnia fiului său Samailuna, numeroase triburi nomade sau seminomade, formînd asociații, au slăbit puterea Babilonului. Își înscriu numele în istoria antică triburi ca: hitiții, kassiiți, elamiți ș. a. Dar Babilonul se va mai ridica dominînd organizațiile statale din regiune, mai ales sub regele

Nabucodonosor I, învins și el de Tiglatpilassar din Siria, nume care ne sînt cunoscute din Testamentul Vechi.

Moștenind culturi mai vechi, Babilonul a influențat sensibil cultura din Europa și Asia.

În sincretismul de zei și zeițe, în patria filosofilor și a retorilor, în lumea templelor și a frumoaselor statui, a pătruns, în haină exterioară de o contrastantă modestie, creștinismul transformînd totul într-o altă strălucire spirituală.

Din Roma astrologia a fost alungată, dar reapare sub scutul neoplatonismului izbîndu-se de opoziția creștinismului. Sfinții Părinți găsesc în practicile păgîne de acest fel o negare a Providenței divine. Fericitul Augustin, de pildă, anterior convertirii la creștinism, împărtășise astrologia, pentru a o combate cu înversurare după convertire. În lungul ev-mediu creștinii au luptat cu astrologia arabilor și cabala iudeilor, care conferiseră astrologiei statut de știință și de artă. Reacția însă nu întîrzie. Ideile cabaliștilor sînt aspru combătute de Biserică, de filosofie și de știință, prin personalității ca: marele predicator Savonarola (1452—1498) din partea Bisericii, Pico della Mirandola (1463—1494) reprezentînd filosofia, Leonardo da Vinci (1452—1519) reprezentînd știința, pentru a aminti doar trei italieni contemporani, de valoare universală. Dar tocmai atunci, sau imediat după ei, apare la curtea regală franceză faimosul Nostradamus.

Pe numele lui real: Michel Notre-Dame (1503—1566), Nostradamus, medic, poet și astrolog, este acceptat și privilegiat la curtea regelui francez Carol IX. Profețiile sale sînt traduse în versuri din profețiile Vechiului Testament, apărute la Lyon sub titlul „Centuries” (1558). Peste cîțiva ani, fiul său, cu același nume, publică un „Tratat de astrologie”, cunoscut și multiplicat în Europa. După unele „tămăduiri miraculoase”, astrologul Nostradamus devine celebru. (A prezis, spun adepții săi, cele două războaie mondiale din secolul nostru).

Dacă Nostradamus ar fi rămas fidel lui Hipocrat ar fi fost, poate, un medic bun, dar nu s-ar fi bucurat de faima pe care, paradoxal, i-a conferit-o practica mistică, înscriindu-l în pseudoștiința medicală. Nostradamus prelucră profețiile din Vechiul Testament, alături de alte profeții decupate din „De arte cabalistica” sau „De occulta philosophia” etc. Pescuitorii în ape tulburi au găsit prilej de a răspîndi aberațiile medievale în bulversarea societății contemporane. Galimatiasul cabalistic a pătruns în medicină și în chimie. „Influxurile siderale” ale lui Paracelsus încearcă să explice epidemiile de ciumă. Medicul Cardano încearcă să explice prin „calcul matematice” marile evenimente din viața omenirii, implicînd în aceasta nașterea lui Iisus Hristos și apariția creștinismului.

Nici științele mai noi, nici descoperirile care au urmat, n-au scos din „credințele populare” reminiscențele astrologiei antice și variatele metode maloneste de a descoperi viitorul, de a descifra destinul omului și al omenirii.

S-a scris mult despre metodele și scopurile „profeților moderni”. Chiar dacă fac uz de idei religioase, filosofice sau parafilosofice, științifice sau pseudoștiințifice, „mantica” lor este evidentă. Mai ciudate, pentru civilizația veacului nostru, sînt unele practici retardatate, ca: prezicerile în cafea, în cărți, în palmă, în simbolismul numerelor, în inspirații mistice etc., etc., unele foarte vechi, altele „inventate” recent de impostori în dauna celor naivi. Se tipăresc cărți în tiraje foarte mari și repetate ediții, care „ajută” cititorii să-și cunoască structura intimă, aptitudinile și mai ales viitorul.

Dispăruseră de pe piață, de la târguri, acest soi de cărți, dar azi, din nou, auzim clamarea: „Nostradamus!”, „Profeții despre sfârșitul lumii!” și din când în când se lasă amăgit cîte un curios și cumpără broșura plină de ineptii. Dacă Pitagora avea o concepție filosofică despre „numere” care, pentru el, nu erau abstracții, ci substanța lucrurilor, difuzorii de azi nu au nici cele mai elementare cunoștințe despre concepțiile filosofului grec. Simbolismul numerelor, sursă autentică de inspirație și cunoștințe, a fost interpretat felurit și eronat chiar de apropiații filosofului, care considera universul ca un „tot unitar” („Cosmos”), alcătuit din părți așezate într-o ordine desăvîrșită, în virtutea căreia se menține și există. „Învățații” de azi amalgamează idei și sisteme, nume și numere, fenomene din antichitate și din actualitate, profeții din cărți apocrife și viziuni apocaliptice, fetișism și fachirism, mișcarea astrilor și sofistice horoscoape, pentru a impresiona lumea noastră și așa sensibilizată de condițiile sfârșitului de veac.

În cele afirmate nu vizăm credințele, tezaurul de tradiții populare, chiar dacă acestea au o tentă de superstiție, ci pe impostorii care folosesc credințele antice spre a înșela buna credință a contemporanilor. Nu negăm nici prevederea unor fenomene prin deducție logică, prin analiza antecedentelor și desfășurarea faptelor în relația cauză—efect, adică prin metode științifice...

Ne-am referit la „savanții” care pretind că pot cunoaște sau „ghici” destinul și viitorul omenirii. Ciudat că există „oameni de știință” (ocultă) care întocmesc horoscoape pentru... politicieni. Centrul astrologic din Leningrad „Urania”, de pildă, știe că două planete, Saturn și Jupiter, se vor afla în opoziție în ziua de... și astrologul P. Globa prevede rezultatul alegerilor din ziua de... Ne referim și la fachirii care fac „minuni”, se îngroapă în pămînt, se ridică apoi „din morți”, aduc știri din lumea „de dincolo”, informații etc. E greu să admitem că mai există azi oameni care să creadă că pot primi informații de la cei morți.

O preocupare veche a omului este tîlcuirea viselor. Pe lângă oracole, visele ofereau omului, situat la un nivel scăzut de cultură, un mijloc de cunoaștere a sortii, a vieții. În Testamentul Vechi sînt amintite visele lui Iosif, fiul lui Iacov și priceperea lui de a tîlmăci visele. Dintre acestea tîlcuirea visului faraonului are însemnate consecințe istorice, dar tîlcuirea pe care o face Iosif este un act de revelație (Facerea 41, 16). Viitorul nu poate fi anticipat decît în foarte mică măsură prin raționament, deci în stare de veghe. Visele sînt azi explicate — atît cît pot fi explicate — cu mijloace științifice. Există în lume „institute de cercetare” care se ocupă de analiza viselor. Cercetările mai noi au depășit în profunzime și amplitudine interpretările lui Freud. Cine dorește să cunoască și să înțeleagă cît de cît simbolismul și mecanismul viselor, găsește numeroase studii de psihologie, evitînd maculatura falselor științe.

Speculațiile astrologice, prin intermediul kabbalei, au pătruns în toată Europa, prinzînd în vraja lor și oameni de știință, ca medicul Paracelsus sau astronomul Kepler, întemeietorul astronomiei, despre care se spune că a alcătuit horoscopul generalului Wallenstein din războiul de treizeci de ani — dar acesta a întocmit horoscopul pentru a-și cîștiga existența.

Unele sechele medievale se mai găsesc și în zilele noastre. Începînd din anul 1990 bîntuie o advărată epidemie de horoscoape. Au dispărut papagalii care scoteau cu ciocul dintr-o cutie, „soarta omului”, tipărită pe bilețele de diferite culori. În schimb au apărut, în multe ziare și reviste, rubrici speciale redînd horoscoape cu indemnul: „Descifrați-vă destinul”, „Horoscoape... chinazești!”, „Căutați-vă viito-

rul!" etc. Unii prezicători își creează faimă prin „metode originale”, alții se prezintă ca urmași ai celebrului Nostradamus. Toți prevăd destinul omului în „poziția astrilor în momentul nașterii”. Umoristul Anton Pann, versificând mecanic și amestecând graiul popular cu cel cărturăresc, scria în „Săptămîna” lui C. Negruzzi „Prognostice băbești”, în prima jumătate a veacului trecut.

În perioada traducerilor din cărțile apocrife („medievalități întirziate”, cum le caracteriza G. Călinescu), începînd din a doua jumătate a veacului XVI, dar mai intens în secolele XVII și XVIII, au circulat pe teritoriul țării noastre, „textele ocultistice”, fie magice (conjurații, descîntece, amulete), fie divinatorii (horoscoape, zodiiace etc.) traduse din slavonă sau din greacă. „Formulele de exorcizare, de ghicire a viitorului, au fost răspîndite pretutindeni, mai ales rojdanicele (horoscoape de naivitate, însă fixe și luînd ca bază luna). Zodiacele (cu horoscoape de actualitate), gromovnicele (tratate de interpretări ale tunetelor, adică ceraunoscopie), trepetnicele (interpretări palmosomatice prin clătirea mușchilor) și alte asemenea copilării” (G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, ediția a II-a de Al. Piru, Editura Minerva, București, 1985, pp. 43—44).

Sub semnul celor 12 zodii (Capricornul, Vărsătorul, Peștele, Berbecul, Taurul, Gemenii, Racul, Leul, Fecioara, Balanța, Scorpionul, Săgetătorul) se „prevestesc” și lucruri bune, optimiste, dar și unele terifiante, paralizante. Cîteva exemple din ziarele contemporane: „Evitați surmenajul”, „Aveți grijă de coloana vertebrală”, „Veți suferi o mare decepție”, „Există pericolul unei hemoragii cerebrale”, „Vă interesează colegul de serviciu”, „Veți primi o veste tristă”, „Veți reuși să faceți rost de 3 kg. carne...”

Cultivînd gluma sau satira, se scriu felurite horoscoape. Și cititorii, din distracție, sau dintr-o candoare infantilă, își caută în ele caracterul și viitorul.

Un test al destinului unui bolnav, de pildă, îl poate face medicul, care l-a cunoscut boala și evoluția ei. Un test pentru cunoașterea structurii fizice și psihice se poate efectua, cu mult efort, în institute specializate, dar nu-l pot întocmi „cititorii în stele” sau ghicitorii în cafea...

În sistemul de morală creștină omul nu este doar o entitate biologică sau bio-psihică, ci o ființă ontologică legată de Creatorul și Proniatorul său și, prin această legătură, este și o ființă axiologică. Din această relație decurge sentimentul de auto-respect, care oprește creștinul să apeleze la ghicitori de orice fel.

MANUALE ȘI METODE CATEHETICE

După aproape jumătate de secol, catehetica, metodică de predare a învățămîntului religios și a educației religioase, a dobîndit prioritate în preocupările literaturii noastre teologice. Știință cu vechi statut, catehetica a trecut prin multe „faze întunecate”.

Ne găsim acum în situația în care se aflau cateheții ortodocși români în veacul trecut, după ieșirea de sub jurisdicția ierarhiei străine. Preoții ardeleni și bănățeni nu aveau manuale de religie, după cum nu au nici acum la nivelul cerințelor din vremea noastră. Fiecare epocă impune anumite înnoiri, anumite exigențe în raport cu progresul cultural al credincioșilor. Apar sisteme pedagogice noi, „moderne”, corectînd, completînd sau înlocuind metodele și sistemele calificate ca tradiționale.

S-a afirmat, cu temei, că „școala e făcută pentru copii, nu copii pentru școală”. Aforismul e valabil pentru toate categoriile de copii, sănătoși și handicapați.

Dar azi nu este vorba numai de nivelul calitativ al manualelor ci, mai mult, de absența lor. După jumătatea secolului care a trecut precaritatea este explicată. Pentru complinirea lipsurilor se scriu și se tipăresc manuale noi, se retipăresc manuale vechi sau se traduc din alte limbi. Din asemenea necesități stringente s-au născut renumitele școli catehetice din veacurile II—IV, care au dat lucrări de valoare netrecătoare în universul creștin, cum sînt: „Pedagogul” Sfîntului Clement Alexandrinul, „Cateheza cea mare” a Sfîntului Grigorie al Nisei, „De catechisandis rudibus” a Fericitului Augustin și atîtea altele. Scriitorii din aceste veacuri au ridicat pedagogia creștină la nivelul școlilor filosofice păgîne și apoi întrecîndu-le.

Acest efort l-au făcut și pedagogii Bisericii noastre de la finele veacului al XIX-lea și trebuie să-l facă pedagogii din zilele noastre. Menționăm că Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului, nu mai puțin Episcopia Aradului, au publicat, în ultimul timp, prețioase catehisme și cărți de religie. În curs de elaborare sînt alte lucrări din acest domeniu. Desigur și restul eparhiilor și mai ales Sfînta Patriarhie tipăresc studii și manuale de religie, despre care am amintit și vom aminti cu prilejul apariției lor.

Catehizarea în școală nu va fi ușoară azi. Dificultățile nu le reprezintă numai factorii obiectivi. Mai grave sînt dificultățile de ordin subiectiv. Deși elevii sînt receptivi, ei trăiesc în familii în care cunoștințele religioase sînt reduse cantitativ și superficiale calitativ. Această situație este determinată de faptul că cei mai mulți părinți, care azi au copii de vîrstă școlară, n-au beneficiat de instrucție religioasă în școală și de educație religioasă în familie. Și în multe cazuri, nici bunicii nu au cunoștințe religioase suficiente și dacă le-au avut au ezitat să le împărtășească nepoților din motive prea bine cunoscute, asupra cărora nu insist de data aceasta. (Citez totuși un caz concret, la care am asistat. Un copilăș de 8 ani se întoarce de la școală și o întreabă pe bunica sa: „Bunică, tu știi să-ți faci cruce?” „Da”, răspunde oarecum stingherită, bunica. „Dar nu mi-ai arătat niciodată” replică nepotul, cu o nuanță de reproș).

Într-o jumătate de veac au evoluat oamenii, au evoluat și cunoștințele lor generale. Dinamizarea și multiplicarea sistemelor automate de investigație și întărire a memoriei, a inteligenței, de verificare a cunoștințelor etc., oferă și pedagogiei noi mijloace de cunoaștere a copilului. Nu se spune că azi copii sînt mai deștepti? Nu se constată o precocitate în cunoștințele lor? Mediul, strada, mass-media și alți factori colaborează la manifestarea precoce a copilului. Și totuși anumite principii pedagogice sînt de valoare perenă.

Azi, după admiterea învățămîntului religios în școală, se caută metodele cele mai potrivite și oameni care să le aplice. Și toate se fac în grabă, pentru că rapida derulare a evenimentelor ne-a cam surprins.

În părțile noastre am avut preoți care s-au ocupat și au publicat lucrări de catehetică. Citez cîteva nume mai puțin cunoscute în istoria disciplinei respective, ale căror încercări n-au văzut lumina tiparului sau au avut acest privilegiu fragmentar în publicațiile eparhiale, cu convingerea că nu-i pot cuprinde pe toți. Astfel: prot. dr. Ștefan Cloroianu din Comloș, pr. Vasile Paica din Feneș, pr. Ioan Nicorescu din Ciuta, pr. Sinesie Bistriian ș. a. Dar cel mai prestigios autor de manuale și metode este desigur profesorul dr. Petru Barbu.

„Foaia diecezană” din Caransebeș, anul LVI, nr. 10 din 7 martie 1911, anunța: „La încheierea folii ne vine întristătoarea știre a morții bunului român și mare dascăl dr. Petru Barbu...” Adevărurile mari se exprimă simplu, zicea cineva. „Bun român și mare dascăl” este o inspirată și convingătoare caracterizare a unui metodist cu vederi largi, cu tendințe de înnoire, înfruntând judecățile anchilozate, retrase în comodă și rău înțeleasă tradiție.

Manualul „Metoda religiunii” elaborat de Petru Barbu este unul din cele mai vechi manuale de predare a religiei în școlile primare. Puține astfel de manuale am avut noi, românii ortodocși, înainte de „Catehetica” lui Petru Barbu. Citez câteva din acestea — pe care le am la îndemână: „Instrucțiunea pentru învățători” de Andrei Șaguna, Sibiu 1862 (Mitropolitul Andrei Șaguna se adresa învățătorilor confesionali, care predau și religia); „Catehetica, adică metodica specială a studiului religiunii”, de Simeon Popescu, București, 1892; „Metodica religiunii și moralei”, de Ștefan Velovan, Focșani, 1902; „Catehetică” de J. Stefanelli, Cernăuți, 1904; „Metoda de predare a religiunii în școalele secundare”, de Vasile Pocitan, București, 1913; „O metodă normală pentru predarea învățămîntului religios în școalele primare” de Oreste Tarangul, Cernăuți, 1928. Din lucrările mai noi menționez: „Educația morală și religioasă în școala românească” de G. G. Antonescu, București, 1937. În predarea religiei autorul recomandă să fie respectate principiile general valabile în știința educației, adică educația religioasă în cadrul educației integrale; „Catehetica — Manual pentru institutele teologice ale Bisericii Ortodoxe Române” de pr. Dumitru Călugăr, București, 1976. Manualul este alcătuit în condiții vitrege sub regimul trecut, considerînd catehetul ca duhovnic al credincioșilor de toate vîrstele și cateheza un studiu de pedagogie religioasă și pastorație creștină. De fapt aceasta era inițial cuprinsul catehezei și finalitatea ei: „creșterea celor nevîrstnici spre o maturitate spirituală” (Th. Harnack), „pastorația catehumenilor”: (*Veniți la Mine*, de pr. Simeon Radu, Sibiu, 1983), etc.

Profesorul dr. Petru Barbu își întemeiază metoda pe studiile de specialitate ale teologilor apuseni, în special germani, care dominau pedagogia creștină. Seniorul și rectorul fostei Academii teologice din Caransebeș configura o romantică pledoarie pentru noblețea spiritului. L-am cunoscut la vîrsta care aluneca vertiginos spre apus, albit și potolit, cu aură de patriarh biblic. Se spune însă, și spusele sînt întărite de articolele și broșurile semnate de el, că în anii tineretii a avut un suflet ardent, o inteligență scăpărătoare, o putere dîrză de luptă pentru neamul său, pentru „breslașii” lugojeni din care se trăgea.

Fiul unui fruntaș în marea breaslă a meșterilor lugojeni, viitorul om de știință s-a născut în ziua de 7 mai 1864, în Lugoj. Școala primară (confesională) a terminat-o în orașul natal. În același oraș a terminat primele clase de liceu, la liceul maghiar. Clasele superioare de liceu le-a terminat la școlile românești din Beiuș, Blaj și Brașov. Urmînd Facultatea de Teologie din Cernăuți, obține titlul de doctor în anul 1891. Apreciîndu-l, episcopul academician Nicolae Popea îl trimite pentru specializare la universitățile din Apus — Graz și Berlin. Urmează preferențial cursuri pedagogice. În anul 1892 este numit profesor la Institutul teologic și pedagogic din Caransebeș. S-a stabilit, cum însuși spunea, în orașul vechilor școli la care au strălucit Ștefan Herce și Efrem Zăcan, nobili români Haliciu, tatăl și fiul, umaniștii George Buțul și Gavril Ivul...

În lingă activitatea didactică, tînărul profesor este prezent cu elan în toate societățile și manifestările culturale ale românilor din orașul cu vechi tradiții culturale, devenit centrul vieții „graniței bănățene”, desființată în 1872, dar supraviețuind cu o cvasiautonomie sub denominația „Comunitatea de Avere” a grănicerilor din fostul confiniu bănățean. Deprinderea de a lucra în aceste societăți o avea din familie.

Ca profesor a propus, după necesități, aproape toate disciplinele din programul de învățămînt: Istoria, Dogmatica, Morala, Apologetica, Psihologia, Pedagogia, Liturgica, Dreptul canonic, Administrația și Contabilitatea. Dar disciplina preferată a fost Catehetica. La Institutul pedagogic a propus Metodica religioasă, Istoria Bisericii și Istoria biblică.

Ca specialist a îndeplinit însărcinarea de „comisar” la conferințele preoților și învățătorilor. A fost membru al Congresului catehetic din Sibiu. În 1922 a rostit, în cadrul Congresului, conferința: „Un cuvînt la reformarea învățămîntului religios”. A participat activ și la Congresul profesorilor de religie din București (1924).

În cler a intrat în 1895 (hirotonit diacon în 19 februarie 1895 și presbiter în 12 noiembrie 1898. În 20 ianuarie 1930 a fost hirotesit protopresbiter).

I s-a încredințat și „Foaia diecezană” pe care a redactat-o timp de 16 ani (1892—1908).

A fost unul dintre fondatorii „Drapelului” din Lugoj și a colaborat aproape la toate foile și revistele românești din vremea sa: „Candela” din Cernăuți, „Foaia pedagogică” din Sibiu, „Biserica și Școala” din Arad, „Familia” din Oradea, „Revista literară” din același oraș, „Societatea de mîine” din Cluj, „Gazeta Transilvaniei” din Brașov, „Tribuna” din Sibiu, „Luminătorul” din Timișoara, „Lumina” din Caransebeș etc.

Acuzat că propagă idei naționaliste în școală, că scrie articole instigatoare, că are atitudini necorespunzătoare față de guvern, dr. Petru Barbu este urmărit pas cu pas. Cîteva evenimente „au umplut paharul”, și profesorul este aspru pedepsit prin îndepărtarea de la catedră. Atitudini de curaj bărbătesc, acte de generozitate, cald umanism și deontologie profesională, i-au fost apreciate ca „acte dușmănoase”. Cităm cîteva din presa vremii și mărturiile contemporanilor.

După ce a obținut premiul Academiei („marele premiu Năsturel” în 6 aprilie 1905), dr. Ion Sirbu se avîntă în volbură luptelor politice. Singur, fără experiență, se avîntă ca un vulturăș cu aripile încă moi și neîmplinite, în vîltoare. Candidează pe listele Partidului Național Român în cercul electoral Caransebeș — „cetatea lui Doda” împotriva candidatului guvernamental. Era sigur de reușită și dorea să ajungă în parlamentul ungar pentru că ipse dixit, „avea ceva de spus”. Dar Sirbu nu obține mandatul. În foaia „Poporului român” din Budapesta (nr. 79 din 6/19 iunie 1906), Sirbu publică un manifest (o scrisoare deschisă) îndemnînd alegătorii români să nu-și piardă încrederea că ei tot vor reuși. Așa procedase, la timpul său, și generalul Traian Doda. Printre apărătorii lui Sirbu, calomniat în presa oficială se înscrie și profesorul Petru Barbu. El scrie un pamflet corosiv, la adresa candidatului guvernului, care a circulat în „granița bănățeană” pînă după 1918. Persoana vizată (primar al orașului, președinte al Comunității de Avere, deputat etc.) nu l-a iertat și a lovit cînd i-a venit bine.

În ședința profesorală, în care s-a discutat, la cererea insistență a unui inspector școlar, situația studentului Ioan Popovici-Bănățeanul, dr. Petru Barbu i-a luat apărarea. El s-a prezentat personal la episcopul Popea informîndu-l că studentul respectiv

este acuzat pe nedrept. El este acuzat de atitudini politice și nu de „fapte imorale”, cum s-a insinuat. Intervenția nu a avut efect, dar îi onorează memoria.

Profesorul Petru Barbu a protestat și împotriva eliminării unor studenți pentru faptul că au cîntat într-un restaurant „Deșteaptă-te Române” și alte cîntări naționale.

Pentru astfel de atitudini, în mare parte consemnate în arhiva Mitropoliei Banatului, fond Caransebeș, s-a cerut, în 1908, episcopului Nicolae Popea (cu puțin înainte de moartea sa), prin contele Apponyi să „scoată din învățămînt” pe profesorii Petru Barbu și Iosif Bălan. Insuși mitropolitul Ardealului, sub aceleași presiuni, îi cere episcopului de la Caransebeș, „delăturarea elementelor naționaliste din corpul profesoral de la cele două institute diecezane”. Vizați în mod special erau Petru Barbu, Iosif Bălan, Enea Hodoș și Vasile Mindreanu. Ingrijorat, episcopul Popea îi cheamă la sine pe profesorul Barbu, acuzat de „atitudini turbulente”. Profesorul manifestă un optimism ostentativ. După răspunsul său se poate deduce că era posesorul unui sentiment vaticinar: „Nu Vă faceți griji, Prea Sfințite. Trece și asta. Pînă la soroc nu mai e mult”. Episcopul Popea a murit curînd. Contemporanii și colaboratorii săi afirmă că molestările din partea guvernărilor i-au grăbit moartea. Previțiunea profesorului Barbu a devenit fapt concret abia în 1918. Pînă la acest soroc profesorii Petru Barbu și Enea Hodoș au fost siliți să se pensioneze, iar Iosif Bălan și Vasile Mindreanu au trecut munții în țara liberă.

Astfel profesorul dr. Petru Barbu la vîrsta de 45 de ani își întrerupe activitatea didactică. Robustețea sa sufletească l-a ajutat să treacă peste zilele grele. Polemicile i-au antrenat forțele, pamfletele au avut efect analeptic asupra stării sale. Ocură de neam sănătos, suportă loviturile. Pierderea a simțit-o mai mult știința teologică. Să-și asigure existența sa și a familiei și-a îndreptat, timp de 9 ani, atenția spre probleme financiare, lucrînd la o bancă.

În 1918, odată cu împlinirea trăită în comunitatea românească, viața îi oferă și o satisfacție personală: reîntoarcerea la catedră. Revine, cu elanul dintii, la preocupările pedagogice. A fost numit directorul Institutului teologic din Caransebeș și oupa înălțarea acestuia la graul de Academie (1927), devine primul ei rector, pînă la pensionare (1937).

Dr. Petru Barbu a fost un pedagog cu o temeinică pregătire și o remarcabilă pasiune profesională. La vremea cînd și-a făcut studiile, capitala Bavariei — München — reprezenta unul din centrele învățămîntului religios în școlile primare, cu metode de predare răspîndite în Europa, concurînd metodele școlilor din Austria, care acordau prioritate învățămîntului religios în școlile secundare. Profesorul nostru, dr. Petru Barbu, s-a ocupat în mod special de predarea religiei în școlile primare, studiînd și practicînd însă principiile pedagogice, psihologice și logice ale ambelor școli cu renume.

Pedagogii creștini, în general, definesc învățămîntul religios ca fiind un proces de educație religioasă adică accentul nu se pune pe volumul cunoștințelor, ci pe calitatea lor, nu pe înregistrarea unui cîntar de cunoștințe teoretice, ci pe trăirea lor, sigur fără a separa teoria de practică, instrucția de moralitate. Nu se poate face educație fără cunoștințe religioase și nu se predau cunoștințe fără a se urmări educația religioasă. Unii filosofi, studiînd geneza progresului social, ajung la concluzia că acesta este rezultatul progresului moral și acesta, la rîndul său, este determinat de progresul intelectual. Deși concluzia a fost combătută, totuși ea conține mult adevăr. Este adevărat că nu toți oamenii înaltați intelectual sînt și aceiași

nivel pe plan moral, dar ar trebui să fie. Herbart recomanda „o unitate în cunoștințe, coordonându-le într-un sistem riguros”. A instrui (spiritual) înseamnă, pentru filosof, a construi.

„Omul care adâncește știința nu se îndepărtează, ci se apropie de divinitate” (G. G. Antonescu, *Educația morală și religioasă în școala românească*, București, 1937, p. 118). Noi căutăm să ne apropiem de divinitate prin gândire, prin sentiment și prin voință. Problemele fundamentale ale filosofiei sînt și problemele religiei. De aceea educația religioasă, în cadrul educației integrale, întregeste celelalte ramuri ale educației: intelectuale, estetice, morale... Filosoful Kant a afirmat, fără ezitare, posibilitatea pedagogică a moralei idealiste începînd de la o vîrstă foarte fragedă. Foerster confirmă concepția kantiană, aducînd în favoarea ei argumente din diverse experiențe.

Metoda herbartiană în desfășurarea procesului de învățămînt, cu toate criticile ce i s-au adus, a influențat în mare măsură pedagogia veacului. Metoda a fost adoptată de caransebeșenii Petru Barbu și Ștefan Velovan (fost și el profesor în Caransebeș). Fundamentul educației este „instrucția după metoda treptelor formale”, cu modificări și adaptări.

În procesul de formare a noțiunilor, pornind de la intuiție, Petru Barbu folosește istorioare din viața apropiată copilului, întîmplări reale sau imaginate. Din ele se extrag elementele pentru formarea imaginii senzoriale a lumii și, în același timp, pentru formarea principiilor morale. Procedura menține atenția trează, nu obosește și astfel fixează mai bine cunoștințele. Predarea rigidă a lecțiilor silește copiii să fie cu atenția încordată și aceasta le reduce capacitatea de înregistrare, le reduce claritatea percepțiilor. Predarea lecțiilor, în orice domeniu, cu rigiditate sau constrîngere poate produce stări aproape patologice — momente de „cădere”, de absență, stări depresive și obsesive, psihastenice și abulice. Istoriorele sînt folosite și de alți autori din zilele noastre (cf. Simeon Radu, *Veniți la Mine*, Sibiu, 1983).

Progresiv, cunoștințele copiilor, prin abstractizări și aperccepții, se amplifică și se clarifică pînă la categoriile de gândire logică. Rezultatul este supus proceselor aristotelice: analiza și sinteza, adică extragerea notelor generale din cele particulare și procesul invers, adică adunarea notelor particulare pentru a obține o noțiune generală. Procesul de la concret la abstract și de la abstract la concret.

Opera principală a profesorului dr. Petru Barbu, amintită la început, „Curs de Catehetică sau metodică religiunii” a fost publicată în trei ediții de tipar, între anii 1906 și 1933 și o ediție șapirografiată de studenții săi din anul III (1932/1933). Este un manual sumar, practic, foarte necesar pentru vremea lui și orientativ pentru vremea noastră. Îmbunătățit, îmbogățit, eventual ilustrat, manualul poate fi ridicat la nivelul metodelor pedagogice contemporane.

Dr. Petru Barbu s-a făcut cunoscut prin manualele de religie pentru învățămîntul primar și secundar, publicate în mai multe ediții. Remarcabil este manualul pentru clasa întâi, cuprinzînd istorioare, povestiri ușoare. De aceeași valoare sînt manualele pentru clasele mai mari: Istoriore bisericești, Istoriore biblice, Istoria Vechiului Testament, Istoria Noului Testament, Istoria bisericească, Istoria Bisericii creștine ortodoxe, Iisus Hristos cu cuvintele Sfintei Scripturi, Catehismul (de care am mai amintit) etc.

În 1937 profesorul Petru Barbu s-a pensionat. În 1941 s-a stins din viață în București.

Chipul său ne stăruie viu în memorie. Acuzat, calomniat, condamnat fără vină — și fără judecată — a primit osînda și injuriile ca și ovațiile, cu aceeași bărbăție și luciditate, înălțîndu-se neapărat și olimpiu prin patosul durerii nemărturisite, în lăsa neamului său.

A fost apreciat ca om și ca profesor — un model pentru urmași. Aici mai mult ca oricînd, în angrenajul altor experiențe și sisteme novatoare, se simte trebuința unor preocupări de pedagogie creștină, se simte nevoia unor „specialiști” cu o pregătire extinsă și intensă, fluidă și suplă, capabilă a se adapta la transformările profunde și rapide. Pînă atunci, adică pînă cînd vom beneficia de rezultatul muncii lor, înțila grijă a catehetului este să aștearnă peste sufletul copilului roua iubirii creștine.

Prot. dr. MARCU BĂNESCU

VIAȚA BISERICĂȘCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI

BISERICĂ NOUĂ ÎN LUGOJ

Lugoj, al doilea municipiu din județul Timiș, cu un număr mare de credincioși ortodocși, pînă de curînd avea o singură și veche biserică, monument istoric, purtînd hramul „Adormirea Maicii Domnului” cunoscută și sub denumirea „biserica cu două turnuri”. Deceniile precedente, cu ateismul oficializat, nu au permis zidirea unor noi biserici.

După Revoluția din decembrie '89, credincioșii ortodocși din zona de vest a orașului, dornici să-și construiască propriul lăcaș de închinare, împreună cu preotul Gheorghe Cristescu, au pornit acțiunea de zidire a unei biserici pentru satisfacerea nevoilor lor spirituale.

După întocmirea proiectului și a documentației de către arhitectul Viorel Marin și inginerul Ion Berariu, în luna august 1990 s-au început lucrările de construcție sub supravegherea inginerului Sergiu Verdeș. La ora actuală zidurile au ajuns la înălțimea de 7 m, atrăgînd atenția tuturor celor care străbat Calea Timișoarei cum se numește strada unde se află șantierul.

Rîvna deosebită a preotului, strădania și jertfelnicia credincioșilor ne fac să nădăjduim că nu peste multă vreme, în această nouă biserică cu hramul „Pogorîrea Sfîntului Duh” se vor putea oficia serviciile noastre religioase tradiționale.

INTRĂRI ÎN CLER

La sînta liturghie arhierescă din 31 martie, Duminica Florilor, I. P. S. Mitropolit Nicolae a hirotonit întru diacon iar în ziua a II-a de Paști, la Caransebeș, întru preot pe candidatul la preoție Cătălin Moț, numit preot paroh la parohia Moșnița Nouă din protopopiatul Timișoara.

O altă hirotonie a fost săvîrșită asupra absolventului de seminar teologic Ionel Popescu, în 3 iulie ca diacon și în 4 iulie ca preot. Noul cleric este numit la parohia vacantă Paniova din protopopiatul Lugoj.

Nou hirotoniți preoți au efectuat obișnuita practică liturgică la catedrala mitropolitană după care au fost instalați la parohiile lor.

POMENIREA EROILOR NEAMULUI

Ziua Eroilor a fost sărbătorită și în acest an la Înălțarea Domnului. În toată eparhia s-au oficiat slujbe de pomenire a eroilor și martirilor morți pentru unitatea, libertatea și demnitatea poporului român.

La Timișoara s-a mers în procesiune la monumentul eroilor din parcul central, la crucea din centrul orașului ridicată în memoria martirilor Revoluției din decembrie 1989, la cimitirul eroilor și la cimitirul numit „al săracilor”. Au slujit I. P. S. Mitropolit Nicolae care a și cuvântat în legătură cu semnificația comemorării, preoți și diaconi. Au fost de față reprezentanți ai autorităților civile, militare, ai Asociației 17 Decembrie, veterani, familii ale celor uciși în decembrie 1989, ostași, elevi, membri ai asociațiilor creștine, credincioși și credincioase.

Cu același prilej, în parohia Hitiaș din protopopiatul Lugoj a fost sfințită o cruce ridicată în memoria eroilor și martirilor neamului. La slujba de sfințire oficiată de preotul Valeriu Căprariu au participat un număr mare de credincioși precum și elevii și dascălii școlii generale din localitate care au prezentat un program închinat celor pomeniți.

La parohia Mehadia din protopopiatul Caransebeș apoi, în aceeași zi, în prezența multor credincioși, un sobor de preoți format din protopopul Ioan Nicola, preotul pensionar Trifon Adamescu și preotul paroh Constantin Grozăvescu a sfințit o cruce ridicată în memoria eroilor martiri din decembrie 1989 de către enoriașul Enache Cindreza. Elevii liceului „Traian Lalescu” din localitate, împreună cu cadrele didactice, au prezentat în continuare un program dedicat eroilor.

MONUMENT COMEMORATIV

La parohia Dalboșet, protopopiatul Oravița, a fost ridicat un monument în memoria ostașilor români căzuți în cel de-al doilea război mondial, împlinindu-se prin aceasta dorința credincioșilor de ani și ani de zile. Slujba de sfințire a fost oficiată la Ziua Eroilor de către protopopul Iota Berbentea din Oravița și preotul locului Gheorghe Bihoi. Au fost de față oaspeți veniți de la Reșița și un număr mare de enoriași. Cu acest prilej corul bisericesc, elevii de la școală și fanfara bisericii din Lăpusnicul Mare au prezentat un program închinat eroilor neamului.

ACTIVITĂȚI LAUDABILE

După ce în zilele premergătoare sărbătorii sfintei Învieri preoții Iosif Cioclodă, Iulian Cosma și Dumitru Moșoarcă de la catedrala mitropolitană au cercetat bolnavii din spitale, pe cei asistați la căminul de bătrâni și pe cei din penitenciar, care s-au mărturisit și împărtășit, în dimineața praznicului cei trei preoți au dus și împărțit pungi cu sfinte paști ca toți să se poată bucura de marele praznic al Învierii.

La sărbătorirea „Bunei Vestiri” apoi, 60 de copii de la Școala ajutoare din Timișoara-Fabric, au primit Sfânta Taină a Botezului în lăcașul de închinare al parohiei Timișoara II/3. Botezul a fost săvârșit de către preotul Simion Lugojan iar toți cei botezați au fost asistați de unul sau chiar doi nași dintre bunii credincioși ai

parohiei, oameni de suflet care se vor ocupa de creșterea lor duhovnicească. După ceremonialul religios, la cantina școlii, prin grija direcțiunii și sprijinul „nașilor”, a avut loc o agapă cu toți copiii. A doua zi preotul Viorel Covaci a mărturisit și împărtășit la școala respectivă pe cei botezați la care s-au adăugat alți peste 300 copii.

În sfârșit, cu prilejul „Bunei Vestiri” din 25 martie, după amiază, un grup de frați și surori din asociația „Oastea Domnului” au prezentat pentru muncitorii de la „Electrobanat”, la cantina întreprinderii, un program religios cuprinzând cântări și poezii religioase, precum și sceneta „Buna Vestire”.

HRAMUL SCHITULUI PIATRA SCRISĂ

Schitul „Piatra Scrisă” — Armeniș din protopopiatul Caransebeș și-a sărbătorit hramul, potrivit tradiției, în duminica I-a după Rusalii, a tuturor Sfinților. Încă de stăbătă după amiază au început să se adune credincioși veniți să participe la slujba de priveghiere iar duminică dimineața, după sfințirea apei și a maslului de obște, s-a oficiat sfânta liturghie de un sobor de preoți, predica fiind rostită de P. On. Părinte Vasile Sechereș, inspector bisericesc eparhial. Au participat câteva mii de credincioși veniți din toate colțurile Banatului. Prin grija monahului Nicodim Muraria și a protopopului Ioan Nicola din Caransebeș, nu mai puțin a unor preoți, monahi și monahii din eparhie, totul a decurs în bună rânduială.

PRAZNIC LA TOPLET

În duminica Floriilor, 31 martie a.c., la Toplet, jud. Caraș-Severin, a avut loc aniversarea celor 175 ani care s-au scurs de la înălțarea actualei biserici cu hramul „Sf. Arhidiacon Ștefan”. Întreaga obște a cunoscutei comune cărășene a asistat la celebrarea sfintei liturghii, în cadrul căreia preotul Iosif Hinda, parohul locului, a evocat momentul aniversat în contextul istoriei zonei subliniind vrednicia credincioșilor de atunci ca și a celor de acum. Prezent la sărbătorirea toplicenilor, P. On. Părinte Ioan Nicola, protopopul Caransebeșului, a adresat tuturor felicitări și i-a îndemnat să rămână statornici în credința străbună și în tradițiile noastre. Preoții Viorel Rincu, de la filia Birza și Alexandru Dorobanțu, fostul paroh, acum pensionar, și-au alăturat rugăciunile pentru cei adormiți în Domnul, „strămoși, moși, părinți, frați și surori, fiu și fiice”, ca și pentru credincioșii prezenți la acest înălțător moment.

MOMENT DUHOVNICESC

Catedrala mitropolitană din Timișoara, atât de dragă timișorenilor și nu numai lor, simbol al ortodoxiei bănățene, a fost duminică 17 martie gazda unor emoționante trăiri duhovnicești prilejuite de adunarea „Oastei Domnului”.

Încă din preziua adunării, au venit frați și surori de pretutindeni pentru a petrece în laude și cântări duhovnicești bucuria de a fi împreună în Hristos.

La un asemenea eveniment au răspuns cu prezența lor frați și surori din întreaga țară, din blinda Bucovină, din Suceava marelui Ștefan, de la Sibiu și Cluj, din

vechea cetate a Alba Iuliei, din Baia Mare, Bihor și Maramureș, din Arad, București, Galați, Brăila și de pe litoralul Mării Negre, din Bacău, Tîrgoviște și întreg Banatul, chiar și frații veniți din Olanda și Iugoslavia.

După „lumina lină” a vecerniei de sîmbătă, în sala Oastei Domnului din incinta catedralei pînă tîrziu au venit oaspeții care voiau să participe la acest eveniment. Au fost primiți cu bucurie în cîntări și cuvinte de bun venit, în timp ce tinerele și surorile pregăteau cele necesare pentru agapa de mîine zi. Peste noapte cei veniți din alte localități au fost găzduiți la frații și surorile din oraș.

Ziua de 17 martie a început cu utrenia și a continuat apoi cu liturgia arhierască oficiată de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului și Prea Sfințitul Serafim Făgărășanul, Episcop vicar al Arhiepiscopiei Sibiului, însoțit de un sobor de preoți și diaconi, printre care s-a numărat și preotul prof. dr. Vasile Mihoc de la Institutul teologic universitar din Sibiu. La momentul predicii în cuvinte de aleasă simțire duhovnicească Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae a tîlcuit pericopa evanghelică și semnificația duminicii Sfințitului Ioan Scărarul.

După rugăciunea amvonului I. P. S. Mitropolit Nicolae a rostit o rugăciune emoționantă, pentru românii din Basarabia și Bucovina, rugînd pe cel atotputernic să ajute pe frații noștri de peste Prut să-și împlinească crezul sînt al libertății și unității tuturor românilor.

După sînta liturghie, începînd cu orele 15, s-a desfășurat programul „Oastei” care a durat pînă seara tîrziu. La început Prea Sfințitul Serafim Făgărășanul îndreptînd de Sfințitul Sinod al Bisericii Ortodoxe cu purtarea de grijă a lucrării „Oastei Domnului” a dat arhierasca binecuvîntare adunării și a rostit rugăciunile începătoare, după care s-a adresat celor prezenți, care au umplut catedrala pînă la refuz, cu un cuvînt de învățătură în care a fost subliniat rostul și importanța lucrării „Oastei” în Biserică. Cu adîncă emoție un grup de tineri a interpretat scena „Buna Vestire” chemînd la dragostea și urmarea lui Hristos. S-au succedat cuvîntări duhovnicești, poezii și cîntări religioase. Celor de față le-au vorbit Moise Velescu, teologul Gheorghe Gogan, Constantin Iacobiță, preot prof. dr. Vasile Mihoc, Aurel Bocăneală și David Ilie. Tineri și vîrstnici și-au unit glasurile în cîntări de laudă lui Dumnezeu pentru această minunată zi.

Pătrunși de fiorul rugăciunilor și chemarea de a se alătura lucrării Oastei, aproape 300 de credincioși au depus legămîntul de intrare în lucrarea „Oastei Domnului”, rostit după textul intonat cu glas tare de către preotul Iulian Cosma de la catedrala din Timișoara.

În încheierea adunării, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului mulțumînd tuturor pentru participare a subliniat necesitatea trăirii unei vieți spirituale și morale autentice de către toți credincioșii, de împreună lucrarea necesară pentru trăirea vieții în Hristos, garanție a renașterii sufletului românesc de pretutîndeni, de oportunitatea organizării în viitor a unui congres pe întreaga țară.

A urmat serviciul vecerniei care a încheiat ziua întîlnirii dintre frații și surorile „Oastei Domnului” și a celorlalți credincioși și credincioase. Amintim, în fine, că la organizarea întregului program și-au adus contribuția frați și surori din Timișoara, în mod special frații Cornel Silaghi, Petru Tîrlai, Ioan Șuta și Ioan Nuțu.

INTEGRAREA TINERILOR ÎN VIAȚA BISERICII

Filiale din Timișoara a Ligii tineretului ortodox român organizează în fiecare sîmbătă după amiază programe catehetice pe care le îmbină și cu participarea la sfintele slujbe. Sîmbătă 20 aprilie tinerii din Ligă s-au adunat la vremea vecerniei la catedrala mitropolitană unde după ce au participat la slujbă, au prezentat un scurt concert coral. I. P. S. Nicolae, care a fost de față, a adresat tinerilor și credincioșilor prezenți un cuvînt duhovnicesc.

În același context menționăm că de acum obișnuitul curs de cultură și spiritualitate creștină, organizat de Asociația studenților creștini ortodocși, filiala Timișoara, s-a bucurat miercuri 15 mai de aportul P. C., Părinte prof. Constantin Galeriu de la Institutul teologic din București care a vorbit despre „Sensul creștin al existenței”, iar două săptămîni mai tîrziu, în 29 mai, de acela al P. Cuv. Arhimandrit Valeriu Anania care a prezentat tema „Creștinism și cultură”. Expunerile distinșilor oaspeți au fost urmărite de un numeros public care a umplut pînă la refuz aula mare a Facultății de Medicină.

SOCIETATEA FEMEILOR ORTODOXE

În ziua de 2 mai a. c. sub conducerea I. P. S. Mitropolit Nicolae la Centrul eparhial s-a ținut ședința de constituire a filialei locale a Societății naționale a femeilor ortodoxe din România. Au participat un număr mare de credincioase de la toate parohiile de pe raza municipiului Timișoara precum și preoții acestora.

În cuvîntul de deschidere I. P. S. Sa a subliniat rolul și importanța lucrării femeilor ortodoxe în cadrul Bisericii. Societatea își propune să militeze pentru întărirea credinței și moralei creștine ortodoxe, organizarea unor activități caritative, promovarea valorilor culturale ale spiritului creștin.

A fost ales consiliul de conducere al filialei societății și anume: prof. Doina Seracin — președintă, Elena Anton — vicepreședintă, dr. Felicia Opris — secretară, Olimpia Mărința, Teodora Drăgoi, Georgeta Ardelean, Rodica Radivoievici, și Valeria Brad — membre.

Acest eveniment vrea să consfințească începutul unei activități religioase cu largă implicații sociale și culturale, continuînd tradiția sfintei noastre Biserici — mult timp întreruptă — de a purta de grijă tuturor fiilor ei.

Legat de cele acum arătate amintim că în zilele de 20 și 21 aprilie (Duminica mironosițelor), la Institutul teologic universitar din București s-au desfășurat lucrările primei Conferințe pe țară a Societății naționale a femeilor ortodoxe din România. Din cadrul eparhiei noastre a participat la lucrări doamna prof. Doina Seracin din Timișoara. Se așteaptă crearea de filiale ale societății la cît mai multe parohii, cunoscută fiind contribuția pe care credincioasele și-o aduc la sprijinirea activității bisericești din parohii din punct de vedere practic.

IMPĂRȚIRE DE PRINOASE

Potrivit tradiției Bisericii în zilele de 14 și 15 aprilie s-a făcut în toate cîmîtările pomenirea celor decedați. Prinoasele oferite de credincioși au fost mai apoi distribuite celor aflați în institutele de asistență socială, cămine de bătrîni și școli aparținătoare. În municipiile Timișoara și Lugoj toate parohiile ortodoxe și-au îndreptat atenția și cu acest prilej spre cei aflați în aceste așezăminte. Evidențiem în mod aparte parohia Timișoara — Fratella și Lugoj 2 care au pregătit pungi cu daruri pe care le-au dus la căminele de bătrîni.

De asemenea arătăm că din inițiativa și prin strădania maicilor de la reședința metropolitană, sîmbătă 20 aprilie acestea au dus la căminul de bătrîni din Timișoara alimente pregătite de ele și oferite în dar celor de față.

PREMIERE

„Biserica bănățeană peste veacuri” este titlul unui documentar realizat de studioul de filme București în regia lui Paul Orza. Premiera acestui documentar a avut loc în Timișoara sîmbătă 18 mai la cinematograful Timiș, în prezența unui numeros public. Același documentar a fost prezentat în rîta credincioșilor din Lugoj, Caransebeș și Reșița. Peste tot au participat și reprezentanți ai celorlalte culte religioase. Filmul înfățișează trecutul și prezentul Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, biserici și mănăstiri, monumente istorice, valori de patrimoniu, construcții noi, aspecte din viața bisericească.

Mai amintim că un concert religios susținut de două formații corale de prestigiu a avut loc în după amiaza zilei de 21 mai, la sărbătoarea Sfinților Constantin și Elena, în catedrala mitropolitană. Este vorba de corul filarmonicii „Banatul” din Timișoara, dirijat de dl. Diodor Nicoară și corul „Ion Vidu” din Lugoj avînd ca dirijor pe dl. Remus Tașcău. Au fost interpretate imnuri religioase compuse sau armonizate de compozitori de seamă români și străini.

COLABORARE CULTURALĂ

În ziua de 17 mai a. c. la Muzeul Național din Belgrad (Iugoslavia) a avut loc vernisajul expoziției intitulată „Comori de artă ale sîrbilor din România”, alcătuită din icoane aflate în patrimoniul Muzeului Banatului, Mitropoliei Banatului, Vicariatului ortodox sîrb din Timișoara și Episcopiei Aradului. La deschiderea expoziției a participat Sanctitatea Sa Pavle, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Sîrbe și membrii Sfințului Sinod, academicianul Boško Petrovici, dr. Mirko Atanașcovi, consulul general al Iugoslaviei la Timișoara, dr. Constantin Gîrdea, consilierul Ambasadei române la Belgrad, oameni de artă și cultură etc. Din partea Mitropoliei Banatului au fost prezenți: preotul Petru Dorobanțu, consilier cultural, Vasile Pop, secretar eparhial (Arad), preotul Aurel Filîp custodele Colecției de artă veche bisericească din Timișoara și două monahii de la mănăstirea Arad-Gai.

TRECUȚI LA CELE VEȘNICE

Preotul Alexandru Ursache, fost preot la parohia Rusca Montană, a decedat la 19 martie. Deși în pensie și cu domiciliul în București, a dorit să fie înmormântat în parohia unde a slujit ca preot până în 1 februarie 1982. La ceremonia funeabră a ținut să participe și să cuvînteze parohul romano-catolic Iosif Bud.

Preotul Gheorghe Milovan care a funcționat până înainte de pensionare la parohia Pădureni, protopopiatul Deta, s-a stins din viață la 19 iunie. A fost înmormântat în cimitirul din Deta la 21 iunie, fiind condus pe ultimul său drum de membrii familiei, de un sobor de preoți și de numeroși credincioși pe care i-a păstoriț și care l-au apreciat.

Preotul Constantin Negrei a decedat la 7 iulie în orașul Caransebeș unde s-a retras după pensionare. A funcționat la parohia Sacoșul Mare din 1940 până în anul 1949 cînd a fost transferat la parohia Voiteni, protopopiatul Deta, pe care a slujit-o pînă la retragerea din activitate în anul 1978.

Toți preoții decedați au depus în parohiile unde au funcționat o lăudabilă activitate pastorală și gospodărească. Pierderea lor e regretată de toți cei care i-au cunoscut și apreciat. Dumnezeu să-i odihnească în pace.

EPISCOPIA ARADULUI, IENOPOLEI ȘI HĂLMAGIULUI

ITINERAR PASTORAL

Ca în fiecare an lunile începutului de vară cu duminicile și sărbătorile lor au constituit pentru ierarhii eparhiei un prilej potrivit pentru intensificarea activității misionare și pastorale concretizată în vizitații canonice și pastorale efectuate în parohiile din cele două județe ale eparhiei, hirotonii și hirotiesiri de preoți, sfințiri de biserici etc.

Astfel duminică 5 mai 1991 Prea-Sfințitul Episcop Timotei a asistat la sfânta liturghie în catedrala episcopală din Arad.

Vineri 11 mai a.c. din încredințarea Chiriarhului locului, Prea Sfințitul Emilian a întreprins o vizită canonică și pastorală parohiei Horia, protopopiatul Arad, urmată a doua zi de o altă efectuată în parohiile Cicir și Sîmbăteni, protopopiatul Arad și respectiv Lipova.

Duminică 12 mai Prea Sfințitul Episcop Timotei a slujit sfânta liturghie arhierască în parohia Susag, protopopiatul Ineu. La priceasnă Prea Sfinția Sa a rostit cuvîntul de învățătură al zilei vorbind celor prezenți despre: „Sensurile suferinței”. În după amiaza aceleiași zile Prea Sfinția Sa a vizitat locul ales de preot și de credincioși pentru noua biserică parohială rostind rugăciunea specială pentru binecuvîntarea acestuia.

În continuare Întîistătătorul eparhiei a slujit vecernia în parohiile Văleni, Stoinesti și filia Rogoz, protopopiatul Ineu, rostind la fiecare din ele un cuvînt de învățătură.

Joi 16 mai, în ziua praznicului Înălțării Domnului, Prea Sfințitul Episcop Timotei a asistat la sfânta liturghie în catedrala episcopală. Reactivînd o veche tradiție românească și creștinească conform căreia la praznicul Înălțării Domnului se serbează Ziua Eroilor, Prea Sfinția Sa, împreună cu Prea Sfințitul Emilian și un sobor de preoți și diaconi, a oficiat la troița din fața prefecturii județului Arad slujba parastasului pentru martirii și eroii neamului.

Tot în acest context, în după amiaza aceleiași zile, în cimitirul „Eternitatea”, la invitația familiei și în prezența autorităților locale, Prea Sfințitul Episcop Timotei a slujit parastasul în memoria eroului Cristian Lile căzut în Revoluția din decembrie 1989, rostind la sfîrșitul slujbei un cuvînt ocazional și de mîngiere pentru familia îndoliată.

Seara la vremea vecerniei Prea Sfinția Sa a oficiat slujba privegherii la mănăstirea Arad-Gai în cadrul căreia a avut loc tunderea în treapta de rasoforă a surorii Anuța Oacheș, angajată la centrul eparhial. Cu acest prilej Prea Sfinția Sa a rostit o meditație despre înălțarea duhovnicească a călugărului prin voturile monahale.

La biserica parohiei Arad-Centru praznicul Înălțării Domnului a fost marcat de slujirea sfintei liturghii de către Prea Sfințitul Emilian.

Vineri 17 mai Prea Sfințitul Episcop Timotei a descins în Valea Jiului unde, însoțit de P. C. Părinte dr. Dorel Pogan, protopopul locului, a oficiat slujba sfințirii

minei Aninoasa și a icoanei Sfintei Varvara protectoarea minerilor. Cu acest prilej protopopul a prezentat Ierarhului pe credincioșii din zonă iar Prea Sfinția Sa a rostit în încheiere un cuvânt ocazional privind binecuvântarea adusă de Dumnezeu muncii minerilor.

În continuare Chiriarhul a vizitat noua biserică aflată în curs de a fi pictată precum și noua casă parohială din parohia Cîmpul lui Neag, protopopiatul Petroșani.

Seara Prea Sfinția Sa a oficiat slujba de vecernie în parohia Lupeni I cînd P. C. prot. Dorel Pogan a rostit un ales cuvînt de învățătură. La sfîrșitul slujbei în cadrul căreia a avut loc și catehizația copiilor, Prea Sfințitul Episcop Timotei a adăugat frumuseții și solemnității momentului un cald cuvînt de zidire sufletească.

Sîmbătă 18 mai Întîistătătorul eparhiei a oficiat slujba sfințirii bisericii din filia Dilja Mare, aparținînd parohiei Aninoasa. A urmat apoi slujba sfintei liturghii în cadrul căreia Prea Sfinția Sa a hirotesit întru iconom pe preotul Simeon Stanc. În după amiaza aceleiași zile Prea Sfinția Sa a oficiat cununia unei tinere familii din Dilja Mare, roștind și un cuvînt ocazional.

Duminică 19 mai Prea Sfințitul Episcop Timotei a slujit sfînta liturghie arhierască în biserica din parohia Petros, protopopiatul Petroșani, în cadrul căreia a hirotesit întru iconom pe preotul paroh Virgil Bolea și întru sachelar pe preotul Gheorghe Bărbieru din parohia Bănița. La momentul potrivit Prea Sfinția Sa a rostit cuvîntul de învățătură al zilei.

În după amiaza aceleiași zile Chiriarhul locului a slujit vecernia în cele două biserici ale parohiei Livadia, protopopiatul Petroșani, roștind în fiecare din ele un cuvînt de învățătură.

Marti 21 mai, în ziua praznicului Sfinților Împărați Constantin și Elena, Prea Sfințitul Episcop Timotei a asistat la sfînta liturghie în catedrala episcopală.

Sîmbătă 25 mai, în ajunul praznicului Pogorîrii Sfîntului Duh, Întîistătătorul eparhiei a asistat la slujba vecerniei în parohia Vinga, protopopiatul Arad roștind la sfîrșitul slujbei un cuvînt de învățătură despre semnificația Pogorîrii Sfîntului Duh.

Duminică 26 mai, praznicul Rusalilor, Chiriarhul locului a slujit sfînta liturghie arhierască în catedrala episcopală urmată de vecernia Rusalilor. La momentul potrivit Prea Sfinția Sa a rostit în cuvinte alese predica praznicului.

Luni 27 mai, a doua zi de Rusalii, Prea Sfințitul Episcop Timotei a slujit sfînta liturghie în paraclisul reședinței episcopale care poartă hramul Sfînta Treime. La priceasnă Prea Sfinția Sa a rostit cuvîntul de învățătură al zilei.

La catedrala episcopală a doua zi a praznicului Pogorîrii Duhului Sfînt a fost marcată de prezența și slujirea sfintei liturghii de către Prea Sfințitul Emilian.

Duminică 9 iunie Prea Sfințitul Episcop Timotei a slujit sfînta liturghie în biserica parohială din Zădăreni roștind la momentul potrivit cuvîntul de învățătură al zilei, avînd ca temă: „Apostolii lui Hristos și chemarea noastră”.

Vineri 14 iunie Chiriarhul locului a participat la festivitatea de încheiere a anului școlar la liceul „Dimitrie Tichindeal”, roștind cu acest prilej un cuvînt ocazional adecvat momentului.

Duminică 16 iunie Întîistătătorul eparhiei a slujit sfînta liturghie în biserica parohiei Arad-Bujac. În prezență unui mare număr de credincioși și a unei delegații din Suedia venită cu ajutoare pentru România, Prea Sfinția Sa a rostit la priceasnă cuvîntul de învățătură al zilei dezvoltînd tema: „Providența în viața creștină”.

În aceeași duminică Prea Sfințitul Emilian a slujit sfânta liturghie arhierească la catedrala episcopală rostind și cuvîntul de învățătură al zilei.

Luni 24 iunie, în ziua praznicului Nașterii Sfîntului Ioan Botezătorul, Prea Sfințitul Episcop Timotei a slujit sfânta liturghie în catedrala episcopală cu prilejul hramului. La priceasnă Prea Sfinția Sa a rostit predica zilei. La sfîrșitul slujbei Prea Sfinția Sa s-a adresat din nou credincioșilor rostind un cuvînt festiv în care a scos în evidență locul și importanța unei catedrale în viața eparhiei. În după amiaza aceleiași zile Prea Sfinția Sa a slujit la catedrala episcopală acatistul Sfîntului Ioan Botezătorul precum și Sfînta Taină a Maslului pentru numărul mare de credincioși prezenți.

Vineri 28 iunie Prea Sfințitul Emilian a oficiat sfînta liturghie arhierească la mănăstirea Arad-Gai rostind pentru obștea maicilor un cuvînt de zidire sufletească.

Sîmbătă 29 iunie în ziua praznicului Sfinților Apostoli Petru și Pavel, Prea Sfințitul Episcop Timotei a asistat la sfînta liturghie în biserică cu acest hram din parohia Arad 6 Vinători. Prea Sfinția Sa a slujit apoi un parastas întru odihna și iertarea păcatelor ctitorilor sfîntului lăcaș înmormîntați în cimitirul „Pomenirea”.

Duminică 30 iunie Prea Sfințitul Episcop Timotei a oficiat slujba tîrnosirii bisericii cu hramul Sfinții Apostoli Petru și Pavel din parohia Sînpetru German, protopopiatul Arad. În continuare Prea Sfinția Sa a slujit sfînta liturghie arhierească în cadrul căreia a hirotesit întru iconom pe preotul paroh Petru Rovin. La priceasnă Prea Sfinția Sa a rostit predica zilei avînd ca temă: „Înșușirile Bisericii” în care a insistat asupra apostolicității.

CONFERINȚA PREOȚEASCA

Conform îndrumărilor Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, între 26—28 iunie la sediul celor 9 protopopiate ale eparhiei au avut loc lucrările conferinței preoțești intitulată: „Educația religioasă a tineretului”. Lucrările au fost conduse de Prea Sfințitul Episcop Timotei la protopopiatele Arad și Ineu, de Prea Sfințitul Emilian la protopopiatele Lipova și Sebiș, de P. C. Părinte Emil Roman — vicar administrativ, la protopopiatul Brad, de P. C. Părinte Traian Micoroi — consilier bisericesc, la protopopiatele Deva, Hațeg și Petroșani și de către P. C. Părinte Miron Ieican — inspector eparhial, la protopopiatul Orăștie.

Referatele principale au fost susținute de preoții: Iov Orădan (Arad), Ioan Rus (Lipova), Ioan Vesa (Sebiș), Aurel Bonchiș (Ineu), Ștefan Czetenii (Deva), Romulus Cîndea (Orăștie) și Ioan Mihăiescu (Hațeg).

Pe marginea referatelor au luat cuvîntul un mare număr de preoți participanți care au scos în evidență importanța și actualitatea temei, îndeosebi acum la împlinirea unui an de la reintroducerea învățămîntului religios în școlile de stat.

DECES

În dimineața zilei de 5 iunie s-a stins din viață unul din cei mai zeloși preoți ai eparhiei, protopopul Ștefan Lungu în vîrstă de 93 ani. S-a născut în 11 aprilie 1898 în localitatea Jidoava, jud. Caraș-Severin, ca al șaptelea fiu a lui Ioachim și

Stanca Lungu. Școala elementară a făcut-o în orașul Timișoara iar apoi liceul la Timișoara și la Brașov. După terminarea liceului s-a înscris la Academia teologică din Caransebeș după care a urmat cursurile Facultății de Teologie din Cluj.

În anul 1920 s-a căsătorit cu tânăra Lucreția Borza, fiica preotului Vasile Borza din Camna.

În anul 1921 a fost hirotonit preot pe seama parohiei Șilindia pe care a păstorit-o până la 15 februarie 1931 când, pentru merite deosebite a fost numit protopop la Buteni. Aici și-a desfășurat activitatea cu aceeași râvnă și dragoste față de Biserică și popor timp de șaptesprezece ani, după care a revenit în parohia Șilindia pe care a păstorit-o până în anul 1976 când, după o activitate de 55 ani depusă în ogorul Domnului, s-a retras la pensie.

Paralel cu funcția de protopop al Buteniului a mai îndeplinit diferite servicii la Centrul eparhial, fiind misionar, consilier bisericesc și deputat eparhial.

A colaborat la revistele „Biserica și școala” din Arad, „Biserica bănățeană” din Timișoara și „Mitropolia Banatului” prin predici și articole bisericești.

Ceea ce l-a caracterizat mai mult pe omul și preotul Ștefan Lungu a fost bună-tatea, dragostea și dorința de a ajuta semenii în orice împrejurare. Chipul său blând, sufletul lui nobil și dragostea față de aproapele vor rămâne amintiri de nestins în mintea celor ce l-au cunoscut.

Slujba prohodului s-a săvârșit în biserică din parohia Șilindia la data de 7 iunie de către un sobor de preoți în frunte cu Prea Sfințitul Episcop Timotei, de față fiind un mare număr de credincioși din Șilindia, Buteni și din satele învecinate.

Viața și activitatea defunctului au fost omagiate de către P. S. Episcop Timotei, preotul Moise Nica și preotul Marian Ciucur de la parohia Taut, toți relevând rodnică activitate pe plan bisericesc, social-patriotic și jertfelnicia celui adormit în Domnul. A asistat și preotul romano-catolic din parohia Șilindia care de asemenea a rostit un cuvânt omagial. Veșnică să-i fie amintirea.

Sfântul Vasile cel Mare, *Despre Sfântul Duh, corespondență, epistole*, traducere, introducere, note și indice de pr. prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. prof. dr. Teodor Bodogae, colecția Părinți și scriitori bisericești vol. 12, București, 1988, 640 pp.

Cu binecuvîntarea Prea Fericitului Patriarh Teoctist a apărut al 12-lea volum din colecția Părinți și scriitori bisericești. Începută în preajma lui 1988 abia de curînd a intrat în circulație volumul în care se tratează despre Sfântul Duh și se dă tîlmăcirea în grai românesc unui mînunchi de epistole ale ilustrului ierarh Vasile. Îngrijorat de primejdia rîspîndirii unor învățături greșite despre Duhul Sfînt, Sfântul Vasile a ridicat sabia cuvîntului alcătuiind vestitul tratat „Despre Sfântul Duh”. Împreună cu acesta sînt prezentate, în volumul de față și epistole de ale Sfîntului, care sînt ziditoare de suflet. Unele din epistole sînt imne închinătoare prieteniei, altele viețuirii în Hristos, altele conțin îndrumări și sfaturi celor aflați în suferință, multe au caracter didactic, dogmatic, liturgic, iar în altele se reflectează frămîntările și izbînzile din acel veac de aur, cum i se zice epocii Sfîntului Vasile.

În Introducere, traducătorii arată împrejurările în care a fost scris tratatul „Despre Duhul Sfînt” și învățătura Sfîntului Vasile despre Sfântul Duh, concludînd că Duhul Sfînt este cel ce veghează ordinea în univers. El este principiul ordinei morale și fără El este imposibil să cunoască cineva pe Dumnezeu. Credința în Tatăl și în Fiul nu folosește la nimic dacă lipsește credința în Duhul Sfînt. Cel care nu crede în Duhul Sfînt nu crede nici în Fiul, nici în Tatăl, „pentru că nimeni nu poate să spună că Iisus este Domnul, decît în Duhul Sfînt” (I Corinteni 12, 3). Cartea mai conține o Introducere în care se demonstrează că este necesar studiul celor mai puțin însemnate capitole ale teologiei. Urmează apoi un număr de 366 epistole.

Capitolul „Despre Sfântul Duh” cuprins între paginile 17—92 privește învățătura despre Sfântul Duh prin lumina Sfintei Scripturi, privind sensurile denumirilor Sfîntului Duh, dovedind că Duhul este nedespărțit de Tatăl și de Fiul, din orice punct de vedere, cum se păstrează credința într-un singur Dumnezeu, mărturisind trei ipostase. Sfântul Vasile se referă și la oamenii reprezentativi ai Bisericii și aduce și argumentele sale proprii pentru a combate pe apostazi.

Epistolele sînt adresate lui Eustațiu Filosoful, un filosof păgîn admirat de Sfântul Vasile, către Grigorie (de Nazianz) prietenul Sfîntului Vasile, către Candidian, guvernator al Capadochiei, către Olimpiu, un om înstărit și filantrop, către locuitorii din Cesareea, către Maxim Filosoful, către Olimpiu, un admirator al lui Vasile, către ereticul Eunomiu, către Origen, retor și prieten al lui Vasile, către sofistul Leontin, către Aburgios, strateg al Bizanțului, către Atanasie, episcop al Mediolanului, către rudenii, dregători, medici, asceți, pentru mîngiere unor văduve, către călugări, către colegi de școală, guvernatori, diferite biserici ș.a.

Scrisorile sînt pline de o eleganță de exprimare, de modele de claritate, de delicatețe, scrise cu un gen de cochetărie. În genere luate, ele sînt adevărate tratate de asceză, morală, istorie, dogmatică. Multe au caracter amical, de îmbărbătare, de mărturisire de credință. Nu e de mirare că contemporanii săi i-au adus laude ca acestea: „În toate scrierile sale Vasile este excelent, abil în mînuirea stilului curat, dar și just, cu un cuvînt, demn de tribuna și de catedra cea mai clasică. Atunci cînd e vorba de ordinea și de curăția gîndurilor el strălucește în primul rînd, nimeni nu-l întrece, vrea să convingă, e plăcut, scriitor, stilul e curgător, spontan. De aceea cine ar lua ca model predicile sau scrisorile lui, unul ca acela nu mai avea nevoie nici de Demostene, nici de Platon. Ceea

ce-i mai important decît totul, el nu scria ca să se afişeze, ci ca să zidească suflete".

Nu e de mirare că un bărbat ca Erasmus de Rotterdam îl considera cel mai mare cuvîntător al antichităţii creştine, iar Casiodor găsea în scrisul lui cea mai reuşită încercare de reînviere a stilului antic, pentru că şi-a pus toată puterea pentru Biserica lui Dumnezeu, în calitatea de mare îndrumător şi de mare dascăl.

Iată un fragment dintr-o epistolă către un preot vrednic prin viaţă şi activitatea sa, apropiat sufleteşte de Sfîntul Vasile: „Prietenia luminează are nevoie de ochi şi de înţilniri, pentru ca din ele să se înfiripeze începutul apropierii, însă cei care ştiu să iubească în duh n-au nevoie de trup drept sol al prieteniei, ci pîrtăşia la aceeaşi credinţă este cea care duce la unirea spirituală a două fiinţe. Să mulţumim lui Dumnezeu care ne-a mîngîiat inimile, arătîndu-ne că dragostea nu s-a răcit încă în toţi, ci că mai sînt încă oameni care se dovedesc adevăraţi ucenici ai lui Hristos. Stările de lucruri de la voi mi se par că se aseamănă cu stelele care luminează în întunericul nopţii şi a căror strălucire încîntă. Aşa sînteţi voi, luceferi ai Bisericii, puţini, e drept şi uşor de numărat, în aceste vremuri sumbre prin care trecem, parcă aţi lucra într-o noapte fără lună, dar care, pe lîngă farmecul înălţător al virtuţii voastre, mai aveţi şi darul de a fi foarte doriţi, dar mai ales rar de găsit".

Iată cum scrie, adresîndu-se unui soldat: „Am ajuns să cunosc un om care ne arată că şi în viaţa de soldat se poate dobîndi desăvîrşirea dragostei de Dumnezeu şi că semnul ei deosebit nu se vede în bogăţia hainei cu care eşti îmbrăcat, ci în starea sufletească a creştinului. Eram mînat de cea mai vie dorinţă cînd voiam să te înţilnesc, iar de fiecare dată cînd îmi aduc aminte (de tine) mă bucur în chip deosebit. Poartă-te, deci, bărbăteşte, fii tare şi sileşte-te mereu să nutreşti şi să-ţi dezvoltî dragostea faţă de Dumnezeu, pentru ca şi tu la rîndul tău să fii cel cărui tu dai daruri din ce în ce mai bogate. Să-ţi aduci aminte de mine. N-am nevoie de nici o altă dovadă ca să fiu sigur că nu mă uiţi, întrucît am mărturia faptelor..."

Săritor la necaz, după principiul să nu ştie stînga ce face dreapta, apare Sfîntul Vasile într-o epistolă către o văduvă care a fost nedreptăţită: „Tare m-am întristat

cînd am înţeles, din scrisoarea ta, că te impresoaă din nou aceleaşi necazuri. Ce să faci cu oameni de un caracter atît de nestatornic, care vorbesc odată într-un fel altădată într-altul şi care nu rămîn la angajamentele pe care şi le-au luat. I-am scris din nou (aceluia) certîndu-l şi i-am adus aminte de făgăduinţele făcute. I-am scris şi lui Heladios, prietenul prefectului, pentru ca prin el să afle situaţia prefectului însuşi. Nici n-am crezut să merg atît de departe cu un astfel de judecător... Dacă totuşi va fi vorba să primim vreun răspuns favorabil, să mulţumim lui Heladios, care e om bun şi cu sentimente prieteneşti faţă de mine, temător de Dumnezeu şi cu un curaj de neînchipuit faţă de prefect. Mare e Dumnezeu, El să facă să treci peste toată supărarea, desigur, cu condiţia să nădăjduim şi noi în El cu inima deschisă şi sinceră".

Personalitate a epocii sale şi cărturar de mare prestigiu, Sfîntul Vasile a lămurit multe probleme de căpătîi ale creştinilor, pentru a face lumină în puţinătatea lor teologică.

Din epistole se deduce convingerea că dreptatea ridică viaţa omului la starea de perfecţiune şi că această stare elimină răul. Un izvor de viaţă fericită oferă armonia sufletului prin Sfînta Taină a căsătoriei, sub forma monogamă, procură o viaţă liniştită, pentru că soţii aparţin unul altuia atît trupeşte cît şi sufleteşte. Dacă această situaţie durează, viaţa decurge armonios. Fericirea mamei, încîntată de copiii ei, fac din căsătorie o podoabă a vieţii. Pentru viaţă important este nu cîţi ani ai trăit, ci cum ai trăit, ce ai realizat în anii în care ai trăit. Dacă anii au fost plini sau goi, dacă munca omului a fost folositoare lui şi comunităţii creştine, din care face parte.

Cu alte cuvinte, prin voinţa sa, omul să fie îndemnat spre fapte mari, să dea ascultare poruncilor lui Dumnezeu şi să rămînă devotat marilor idealuri, ca să-i facă viaţa pe pămînt un paradis. Cel ce calcă în picioare poruncile sfînte, rupe contactul cu realităţile superioare. Viaţa este un lucru mare şi sfînt. Într-o vreme cînd putericiile zilei dispuneau de viaţa oamenilor, rămîne clasică atitudinea Sfîntului Vasile.

Scopul vieţii este bunăstarea materială şi desăvîrşirea spirituală. La încetarea suferinţelor şi la dreptate pentru toţi oamenii se poate ajunge prin introducerea

în viață a idealului creștin, prin curățirea omului de zgura păcatelor, prin dragostea față de oameni.

Sfântul Vasile reduce filosofia vieții la concepția creștină despre ea.

Traducătorii au consultat cele mai importante texte, studii, cărți și o bibliografie selectă pînă la zi. Ei au săvîrșit o lucrare de multe ori omagială: pentru elevii Seminarilor teologice, pentru studenții Institutelor, pentru credincioși în general și deopotrivă pentru preoți.

Pr. prof. dr. NICOLAE NEAGA

Pr. prof. Dumitru Stăniloae, *Le génie de l'Orthodoxie*, trad. Dan-Ilie Ciobotea, Desclée de Brouwer, Paris, 1985, 144 pp.

Apariția celor trei volume de „Teologie Dogmatică Ortodoxă” ale părintelui profesor Stăniloae, la editura Institutului Biblic al Patriarhiei Române, în anul 1978, cu binecuvîntarea răposatului patriarh Justin, a reprezentat un adevărat eveniment editorial în Biserica noastră, primit cu bucurie și deosebită satisfacție de lumea teologică, dar nu numai de ea.

Și iată, că acum avem bucuria să putem aduce la cunoștința cititorilor apariția în limba franceză a primei părți din primul volum al „Teologiei Dogmatice Ortodoxe”, care se ocupă cu Revelația dumnezeiască și cu modurile de transmitere și de păstrare a ei, în traducerea dr. Dan Ilie Ciobotea, fost profesor la Institutul ecumenic de la Bossey, discipol al părintelui Stăniloae, actualul mitropolit al Moldovei și Bucovinei.

Regretăm faptul că primul volum n-a putut apare în întregime, dar ne exprimăm speranța că publicarea traducerii franceze va continua.

Cartea se deschide cu un „Cuvînt înainte” semnat de mitropolitul Damasinos al Elveției, directorul Centrului Ortodox al Patriarhiei Constantinopolului de la Chambésy. Înalt Prea Sfinția Sa face o prezentare a Centrului de la Chambésy, a scopurilor și preocupărilor sale, după care continuă: „Părintele Stăniloae aparține unei mari Biserici, Biserica românească, căreia, datorită așezării sale la răscrucea dintre răsăritul și apusul Europei, dintre lumea bizantină și cea slavă, îi este asigurată vocația de universalitate... Părintele Stăniloae — continuă

I.P.S. Sa — este la ora actuală unul din cei mai mari teologi și duhovnici (în Ortodoxie cei doi termeni sînt inseparabili) ai lumii creștine. El a realizat o operă imensă, ale cărei coloane de susținere sînt monumentală „Filocalie românească” și „Dogmatica”. Caracterul deosebit al teologiei părintelui Stăniloae este acela de a fi transpus în contextul actual al duhului Părinților și de a fi arătat caracterul creator al Tradiției” (pp. 8—9).

Traducerea franceză a „Dogmaticii” are și o prefață sub semnătura lui Olivier Clément, profesor la Institutul teologic ortodox Sf. Serghie din Paris. În această prefață el încearcă să prezinte cîteva din dimensiunile existente în gîndirea și teologia părintelui Stăniloae. Voi aminti pe scurt cîteva din ele:

1. Echilibrul dintre contemplație și acțiune.

2. Dimensiunea cosmică a Creștinismului.

3. Umanitatea infinită a lui Hristos, premiză și sursă de putere, ce ajută umanității noastre spre înaintarea în viață și libertatea infinită dumnezeiască.

4. Rolul și importanța iubirii. A vorbi despre Dumnezeu înseamnă a vorbi despre iubire. „Și pentru a vorbi de iubire, el vorbește de asceză, ca detașare de patimi și de rugăciune, ca aprofundare în existență, devenind relație personală cu Dumnezeu. Experiența bunătății umane în prietenie, în slujire, ne poate face să presimțim tripersonalitatea lui Dumnezeu” (p. 14). Prin iubire omul poate face experiența lui Dumnezeu ca comuniune și izvor al puterii de comuniune.

5. Semnificația spirituală a lumii. Această dimensiune a teologiei părintelui Stăniloae este foarte actuală mai ales astăzi, cînd omul civilizației științifice descoperă responsabilitatea sa față de natură, cînd problema repartizării bunurilor se pune pe scară mondială, cînd atîția tineri n-au altă cale spre mister decît frumusețea cosmică. „Poate că în acest punct gîndirea părintelui Stăniloae este cea mai profetică. El a elaborat o admirabilă teologie a timpului și a spațiului, a lumii, ca dar al iubirii lui Dumnezeu, și a omului ca ființă rațională (logikós)” (p. 17).

Părintele Stăniloae, prin creația sa teologică, a deschis noi și largi orizonturi, a reliefat aspecte și dimensiuni noi, în cîmpul teologiei în genere și al celei orto-

doxe române în special, care pot fi luate drept puncte de plecare pentru dezvoltări teologice ulterioare. Gîndirea teologică românească de viitor nu va putea face abstracție de ele, fără a avea de suferit pierderi incommensurabile.

În cadrul acestei teologii, adevărurile de credință nu mai sînt încorsetate de metoda definițiilor abstracte, ci conceptele care exprimă aceste adevăruri sînt transparente pentru realitățile pe care le prezintă. De aceea, teologia aceasta este vie, dinamică, suplă și plină de nuanțe care oferă punți de legătură, pe de o parte, cu preocupările și aspirațiile omului de astăzi și ale științei în general, iar pe de altă parte, oferă noi posibilități de apropiere între Bisericele și confesiunile creștine. „Părintele Stăniloae cheamă Biserica la un dialog în profunzime cu gîndirea contemporană, cu oamenii de știință în special. Știința descoperă raționalitatea lumii. Dar, o raționalitate fără un subiect veșnic, infinit este inexplicabilă” (p. 20).

Traducerea „Teologiei Dogmatice Ortodoxe” într-una din limbile de circulație internațională, cred că va contribui la o înțelegere mai justă, mai profundă și mai autentică a Ortodoxiei și la o mai mare apropiere în credință a creștinilor.

Pr. dr. IOAN TULCAN

Pr. prof. dr. Isidor Todoran și pr. prof. dr. Ioan Zăgreanu, *Teologia dogmatică*, București, 1991, 404 pp.

Răspunzînd unei necesități instructive, s-a publicat, prin purtarea de grijă a Patriarhiei, manualul de Teologia Dogmatică, pentru uzul Seminarilor teologice. Autori sînt Isidor Todoran și Ioan Zăgreanu, foști profesori la Institutul teologic din Sibiu. Manualul prezintă, la un nivel ridicat, studiul dogmatic. El ține seama de ofensiva prozelitismului sectant, tratează problemele sub aspect interconfesional și expune materialul în așa fel încît să corespundă tuturor necesităților. Lucrarea a ieșit din experiența cîștigată de autori în decursul mai multor decenii de predare a studiului Dogmaticii. În afară de aceasta, au consultat toate manualele și tratatele de Dogmatică apărute în limba română, precum și traduceri românești din teologi ruși, greci.

Manualul împarte materialul în două: partea I, Dogmatica generală, partea

a doua, Dogmatica specială. În partea generală tratează, sistematic, problema religiei, despre Sfînta Scriptură și Tradiție, apoi, în partea specială, despre Dumnezeu unul în ființă, Dumnezeu creatorul, Dumnezeu pronietorul, Dumnezeu mîntuitorul, Dumnezeu sfințitorul și Dumnezeu judecătorul.

Dar important este modul cum se pătrunde în tainele problemelor. Să luăm, de exemplu, capitolul Sfînta Scriptură, care este „o colecție de cărți sfînte” scrise de proroci, apostoli și alți oameni aleși, sub înflurirea Duhului Sfînt. Ea cuprinde adevăruri de credință, norme de purtare, precum și unele relatări istorice, pe care Dumnezeu le-a descoperit pentru a fi scrise, păstrate și transmise credincioșilor, în scopul mîntuirii. Deoarece Sfînta Scriptură cuprinde adevăruri descoperite de Dumnezeu, i s-a spus și Cuvîntul lui Dumnezeu. Sfînta Scriptură constă din două părți: Vechiul Testament și Noul Testament. Vechiul Testament ne înfățișează istoria Revelației de la Adam pînă la Hristos. Valoarea Vechiului Testament a fost recunoscută de Hristos care s-a referit adesea la profețiile aceluia despre Sine. El a declarat în mod expres: „Să nu socotiți că am venit să stric legea și prorocii, n-am venit să stric, ci să îndeplinesc”, iar sfîntul Apostol Pavel spune: „Legea este sfîntă și porunca sfîntă și dreaptă și bună”. Iar altă dată zice: „Legea pedagog s-a făcut, pedagog spre Hristos”. Numind Vechiul Testament „umbra bunurilor viitoare”, Sfîntul Pavel arată valoarea Vechiului Testament în raport cu Noul Testament, pentru că Legea e numai umbră, nu însuși chipul lucrurilor. Sfîntii Părinți, de asemenea, arată clar care este deosebirea între cele două Testamente, arată, de asemenea, superioritatea Noului Testament față de Vechiul Testament. Raportul dintre ele îl arată Fericitul Augustin, prin următoarele cuvinte: „Novum Testamentum, in vetere iacet, Vetus Testamentum in novo patet”. „Noul Testament este ascuns în cel Vechi, Vechiul Testament se descoperă în cel Nou”.

Sfînta Scriptură este o operă inspirată de Duhul Sfînt. Deși în cărțile Vechiului Testament nu se afirmă nicăieri că ele sînt cărți inspirate, din numeroasele locuri rezultă că autorii acestora le-au scris după porunca lui Dumnezeu: „Fost-a cuvîntul Domnului către mine și a zis”, mărturișește profetul Ieremia, iar Isaia grăiește:

„Și a zis Domnul către mine : „Ia o carte mare și scrie deasupra ei cu slove ome-nești”.

Referindu-se adeseori la ele, Mintui-torul le acordă o prețuire deosebită : „Cercetați Scripturile, spune Mintui-torul, căci acestea sînt care mărturisesc despre Mine”. În Noul Testament avem numeroase dovezi cu privire la inspirația întregii Scripturi. Astfel Sfîntul Pavel scrie : „Toată Scriptura este insuflată de Dum-neu și de folos spre învățătură, spre mustrare, spre îndreptare, spre povățuire întru dreptate” (II Timotei 3, 16).

Clar este redată învățătura Bisericii în ce privește relația credincioșilor cu Sfînta Scriptură. Biserica Ortodoxă nu numai că permite, dar și recomandă credincioșilor ei citirea Sfintei Scripturi, dar aceasta nu înseamnă că ea îngăduie fiecăruia s-o tîlcuiască după mintea și priceperea sa. Aceasta cu alții mai mult, cu cît în Sfînta Scriptură avem recomandări clare în această privință. Astfel, Sfîntul Apostol Petru spune despre unele scrieri ale Sfîn-tului Apostol Pavel că : „În ele sînt unele lucruri greu de înțeles pe care cei neștiu-tori și neîntăriți le răstălmăcesc, spre a lor pierzare” (II Petru 3, 16). De asemenea diaconul Filip, în drum spre Gaza, întîlnind pe famenul etiopian citind, în căruță, din proorocul Isaia, l-a întrebant : „Oare înțelegi cele ce citești ?”, la care famenul a răspuns : „Cum voi putea înțeleg de nu mă va povățui cineva”. (Faptele Aposto-lilor 8, 27). Așadar credincioșii care citesc Scriptura vor trebui să se men-țină pe linia tîlcuirii pe care le-o dă Biserica fără a se abate de la aceasta.

Iată adevăruri exprimate clar și con-centrat și, mai ales, pe linia învățaturii fixate de Biserica în Tradiția ei și în Sinoadele ecumenice și particulare.

Expunerea are caracter apologetic, căci autorii arată, dacă sînt, deosebiri între Biserica Ortodoxă și cea Romano-catolică sau Protestantă și între teologii protestanți mai noi, care recunosc numai rațiunii dreptul de a explica Scriptura, și atunci cînd explică un text controversat aplică expresia : „După părerea mea”. Ce a adus această libertate în ale credinței, poate fi exemplu una dintre marile țări ale terrei, unde sînt peste o mie de confesiuni și secte. Cît de departe sînt aceștia de dorința lui Iisus exprimată în vorbele : „Ca toți să fie una... o turmă și un păstor”.

În ce privește Tradiția, autorii fac toate precizările necesare, învățînd că în sens teologic, prin Tradiție se înțelege totali-tatea adevărilor revelate care nu se cuprind în Sfînta Scriptură, ci au fost predate, prin grai viu, de către Mintui-torul și Sfinții Apostoli, fiind consemnate în scris și păstrate de către Sfînta Biserică pînă în zilele noastre.

Autorii arată valoarea și importanța Sfintei Tradiții. Ceea ce trebuie reținut este că învățăturile transmise și păstrate în Sfînta Tradiție au aceeași valoare și importanță ca și cele cuprinse în Sfînta Scriptură, deoarece ele provin tot din aceeași descoperire dumnezeiască. Tra-diția apostolică apare odată cu Biserica și Biserica odată cu Tradiția Apostolică. Dar Scriptura ia ființă după întemeierea Bisericii și, desigur, în sînul Bisericii, și aceasta dă garanție de la început că Scriptura e o parte autentică a Tradiției, iar Tradiția e vie în Biserică. Căci această împletire între Scriptură, Tradiție și Biserică, e rezultatul lucrării Duhului Sfînt, Duhul lui Hristos.

Că Dogmatica de care ne ocupăm, are caracter apologetic, e că stăruie totdeauna cu insistență referitor la diferențele confesionale, în ce privește păcatul stră-moșesc, cu privire la raportul dintre natură și har, cu privire la Biserică și ierarhia bisericească, la Taine și ierurgii și cu privire la Eshatologia creștină.

În fața unor rătăcirii confesionale autorii afirmă numărul de șapte Taine, spre deosebire de protestanți, care, în general, numără numai două : Botezul și Cina Domnului. Autorii manualului dovedesc că copiii trebuiesc botezați. De altcund, numeroși sînt Sfinții care dau mărturie în privința botezului copiilor. Astfel Sfîntul Irineu zice : „Iisus a venit să mîntuiască pe toți, pe copii, pe tineri și pe copii”, iar Origen spune că „Biserica a primit de la Apostoli tradiția de a împărtăși și prun-cilor Botezul”. De asemenea și Fericitul Augustin și Sf. Grigorie Teologul afirmă Botezul copiilor, iar Sinodul din Cartagina (410) zice : „Cel ce neagă necesitatea botezului copiilor celor nou născuți să fie anatemă”.

Protestanții, denominațiunile creștine și sectele nu recunosc taina Mirului. Autorii dovedesc cît de lipsite de temel sînt afirmațiile lor, ca și cele privitor la preoție, despre care spun că aparține de drept tuturor credincioșilor și resping preoția ca Taină cum resping și alte Taine,

ca și învățăturile greșite cu privire la starea sufletelor după moarte ș.a.

Sub aspectul unui milenism sau milenarism, în zilele noastre se predică cu vigoare de unele denominațiuni creștine și de studenții în Biblie (mileniștii, martorii lui Iehova) și alții.

Autorii studiază împărăția de o mie de ani, dovedind lipsa de temei despre împărăția de o mie de ani, a confesiunilor amintite.

În felul acesta, manualul a fost întocmit pentru a răspunde tuturor necesităților pentru a care a fost scris. El aduce servicii nu numai învățămîntului teologic ci rămîne un ghid dogmatic, care poate fi consultat de toți cei care au nedumeriri în problemele esențiale ale credinței.

Cartea are valori prin care se distinge. Ea se impune atenției prin exigențele autorilor, prin spiritul critic bazat pe argumente și logică ca și prin graiul dulce în care și-au exprimat credința neștrămutată moșii și strămoșii noștri.

Pr. prof. dr. NICOLAE NEAGA

Vasile Drăguț, *Arta creștină în România*, București, 1989, 352 pp.

Cu binecuvîntarea Prea Fericitului Patriarh Teoctist, a apărut albumul înfățișînd arta creștină în România, în veacul al XVI-lea. Volumul are format mare și un aspect impunător și este prețios pentru originalitatea cu care se tratează arta bisericească în Țările Române, în Transilvania și Bucovina, pe parcursul secolului al XVI-lea. Volumul conține un studiu introductiv și prezentarea unui număr de 132 de planșe. E vorba despre bisericile monumente de artă, minăstiri, icoane, broderii, picturi celebre și alte frumuseți de înaltă valoare artistică, piese de mobilier, strane, jilțuri domnești și arhieresti, analoghioane, opere care, în ansamblul lor, lasă să se întrevadă concepția decorativă a arhitecturii de epocă. După un studiu introductiv de Vasile Drăguț, același autor ne dă un repertoriu cronologic al ctitoriilor și al principalelor fape ctitoricești din secolul al XVI-lea. Repertoriul începe cu anul 1600, biserica de lemn din satul Sălcud, județul Mureș și sfîrșește cu biserica din Făgăraș, ctitorită de Mihai Viteazul, 1600, ulterior distrusă.

Capitolul planșe este inaugurat cu biserica „Sfîntului Duh” a fostei minăstiri Dobrovăț, județul Iași și sfîrșește cu trip-

ticul de la Biserica comunei Mănăstireni, județul Cluj. Biserica din Dobrovăț a fost cea din urmă ctitorie a lui Ștefan cel Mare. Planșa nr. 2 tratează biserica mitropolitană „Sf. Gheorghe” a minăstirii Sf. Ioan cel Nou din Suceava, ctitorită de domnitorii Bogdan al III-lea și fiul său Ștefăniță. Biserica e de mari dimensiuni și impunătoare prin aspectul ei planimetric și prin marele iconostas din lemn sculptat și poleit. Vechea catedrală mitropolitană funcționează azi ca biserică a minăstirii Sfîntului Ioan cel Nou de la Suceava. Planșa 3 tratează Biserica „Tuturor Sfinților” din Părhauți, județul Suceava. Interiorul bisericii din Părhauți păstrează un ansamblu de picturi murale, databil din 1540.

Planșa 4 tratează tetraevangheliarul de la Piatra (1502). Autorul tratează, rînd pe rînd, epitrahilul de la Dobrovăț (1504) și de la Voroneț (1516), marea dveră de la Putna (1510), ferecătura de Tetraevanghel de la minăstirea Neamț, biserica „Sfîntul Nicolae” a minăstirii Dealu, vechea biserică a Mitropoliei din Tirgoviște, biserica „Adormirii Maicii Domnului”, a minăstirii Tismana, biserica „Întrarea în Biserică” a minăstirii Snagov, biserica episcopală „Adormirea Maicii Domnului” din Curtea de Argeș, paraclisul bolniței de la minăstirea Bistrița-Vilcea, icoana Plîngerii lui Hristos, icoana „Coborîrea de pe cruce”, icoana Sf. Nicolae de la minăstirea Antim, dveră de la Argeș, icoana Maicii Domnului Indrumătoare, epitrahilul de la Bistrița (Vilcea), ușile de la Cotmeana, pocale de la minăstirea Bistrița (Vilcea), panaghia de la Bistrița (Vilcea), biserica „Nașterii” de la Ostrov-Călimănești, biserica „Sf. Nicolae” din Hirtești (Argeș), biserica evanghelică din Biertan (Sibiu), biserica evanghelică din Boian (Sibiu), capela Lazo a catedralei romano-catolice din Alba Iulia, amvonul bisericii evanghelice din Biertan (Sibiu), altarul bisericii evanghelice din Băgaciu (jud. Mureș), altarul bisericii evanghelice din Sebeș (jud. Alba), altarul bisericii evanghelice din Roadăș (jud. Brașov), portalul bisericii romano-catolice din Sf. Mihail (Cluj-Napoca), biserica fostei minăstiri Dobrovăț, biserica Sf. Gheorghe din Hirău, biserica fostei minăstiri Proboata (Suceava), biserica fostei minăstiri Humor (Suceava), biserica „Sf. Gheorghe” a minăstirii Sf. Ioan cel Nou (Suceava), biserica minăstirii Moldovița (Suceava),

paraclisul Sf. Ioan cel Nou (Suceava), biserica din satul Arbore (Suceava), biserica fostei mănăstiri Voroneț (Suceava), catedrala Episcopiei din Roman, biserica mănăstirii Bistrița (jud. Neamț), biserica mănăstirii Slatina (Suceava), icoane, dvere, de la mănăstirea Slatina, Tetraevangheliile de la „Sf. Nicolae” Brașov, biserica de la Stănești (Vâlcea), paraclisul de la Cozia, biserica mănăstirii Snagov, Tismana, Ampoița (Alba), Prislop (Hunedoara), Dirloș (Sibiu), Urisiu de Jos (Mureș), Galata (Iasi), biserica mănăstirii Sucevița din Bucovăț, biserica Domnească din Tîrgoviște, biserica fostei mănăstiri Mărcuța (București), a fostei mănăstiri Călușu, mitropolia ortodoxă din Alba Iulia, „Sf. Nicolae” din Brașov, „Sfinții Arhangheli” din Ocna Sibiului, biserica „Întrarea în Biserică” din Teiuș (Alba), a „Nașterii Domnului” din Galda (Alba), paraclisul cetății din Tîrgu Mureș ș. a.

Din primii ani ai secolului al XVI-lea aflăm despre existența unor așezăminte bisericesti și mănăstirești. Cele mai importante sînt datorate familiilor frunțase, virfurilor politice, știut fiind că fiecare fundație religioasă contribuia la faima ctitorilor. Cum era firesc, în fruntea marilor donatori se aflau domnitorii, despre care avem dreptul să credem că erau nu numai iubitori, ci și cunoscători de artă și în parte și oameni evlavioși.

Uneori a contribuit la antrenarea construcțiilor bisericesti, îndemnul patriarhului ecumenic. La îndemnul patriarhului Nifon al II-lea, pe care l-a adus în țară în anul 1503 Radu cel Mare, s-a construit catedrala mitropolitană din Tîrgoviște, impresionant edificiu de tip cruce greacă înscrisă, cu cinci cupole, în varianta complexă constantinopolitană. Prin generozitatea lui Neagoe Basarab s-a ctitorit minunata biserică a mănăstirii Argeșului a cărui meșter, la rîndul său legendar, pare să se fi numit Manole. Biserica Argeșului domnește prin bogăția nemaivăzută a decorurilor sculptate într-o vreme cînd țările ortodoxe gemeau sub apăsătorul jug al Semilunii, biserica mănăstirii Argeșului s-a ridicat ca un monument dătător de speranțe. Urmînd exemplul lui Neagoe Basarab, principalii frunțași ai țării au înălțat propriile lor ctitorii, au refăcut mănăstiri distruse, atît în Muntenia cît și în Moldova. Datorită împrejurărilor istorice specifice, evoluția fenomenului artistic din Transilvania prezintă o configurație proprie.

Importanțelor ctitorii înălțate de Ștefan cel Mare la Feleac și la Vad, li s-a alăturat biserica „Sfîntul Nicolae” de la Brașov, construită de același Neagoe Basarab, domnitor căruia i se atribuie și zidirea unei biserici în Zărnești. Radu de la Afumați a întemeiat mănăstirea de la Geoagiu de Sus (Alba), devenită, o vreme, reședință episcopală. Originalitatea iconografică și de înaltă valoare artistică a picturilor exterioare din Moldova justifică interesul cu care au fost considerate de către mari savanți străini și români. H. Focillon, P. Henry, G. Balș, V. Grecu, I. D. Ștefănescu, P. Comarnescu și alții, prin studiile lor, au contribuit la universală cunoaștere a picturilor exterioare, care fac mîndria unor monumente ca Humor, Moldovița, Voroneț, Arbore, Sucevița. Bine cunoscute, dar încă nu destul studiate, sînt icoanele care datează din veacul al XVI-lea, păstrate azi la Mitropolia Moldovei și în colecțiile mănăstirilor Agapia, Văratec, sau în bisericile din Transilvania. Odoarele liturgice sînt tot atitea opere de artă făurite prin generozitatea ctitorilor și talentul artiștilor. Impresionante, prin complexitatea iconografică și finețea execuției, sînt cele două dvere de la mănăstirea Slatina, dăruite de Alexandru Lăpușneanu și doamna sa Ruxandra. Un monument de excepție este paraclisul bolniței de la Cozia. Picturile de aici sînt demne de interes. Arta metalelor prețioase puse în serviciul Bisericii numără multe exemplare, ca cele de la Tismana etc.

În Transilvania, veacul al XVI-lea a fost mai puțin prielnic artei. Datorită Reformei, în mediile maghiare și săsești, s-au construit mai puține biserici, puține sînt și lucrările de înfrumusețare. Totuși, în mediul românesc avem construcții la Hordou (Bistrița), la Căpușul de Cîmpie (jud. Mureș), Urișiu de Jos (jud. Mureș), Icelandul Mare, Lechința, Pogăceaua, Cipăieni (toate în jud. Mureș), Nicula (Cluj).

Legăturile spirituale neîntrerupte dintre românii transilvăneni și cei din Moldova și Țara Românească sînt ilustrate nu numai prin zidiri de biserici ci și prin înzestrarea lor cu odoare de preț.

Fără îndoială, cea mai importantă figură de ctitor din Țara Românească este Mihai Viteazul. Despre el se știe că a condus lucrările pentru terminarea bisericii din Rîmnicu Vîlcea și tot el a fost ispravnicul bisericii din Tutana. Mihai Viteazul a găsit răgaz și pentru susținerea artelor,

Înconjurându-se de artiști și compor-tându-se ca un adevărat principe al Renaș-terii. Dar opera lui Mihai Viteazul nu se răsfinge numai la teritoriul Țării Romă-nești. Mihai Viteazul, obținând recunoaș-terea Mitropoliei de la Alba Iulia, a zidit acolo mănăstirea mitropolitană cu biserica „Sf. Treime”. La Ocna Sibiului a ctitorit biserica „Sfinții Arhangheli”, a construit o biserică la Lujerdiu (jud. Cluj), a ame-najat un paraclis în interiorul cetății Tirgu Mureș. Toate acestea dovedesc dragostea față de artă dar și față de românii din Transilvania. Investite cu calitatea unici-tății, ctitoriile lui Radu cel Mare, Neagoe Basarab, Petru Rareș, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, au câștigat noi trepte de frumusețe. Aceste realizări au reușit să alcătuiască un capitol de universală no-torietate demonstrând simultan înalte cunoștințe și capacitatea de invenție a artiștilor. Întocmai ca procesul istoric al lui Mihai Viteazul, tot așa și arta reli-gioasă a tină către o unitate de stil în con-sensul ca toți românii să fie una, o turmă și un păstor.

Iată de ce dăm expresie sentimentelor noastre de grațitudine mai întâi Prea Feri-citului Patriarh Teoctist, pentru binecu-vîntarea lucrării, răposatului preot D. Soare. P. C. preot Sabin Verzan, consilier patriarhal, care a condus lucrarea în calitatea de responsabil de tipografie și tuturor celor care, cu devotament, au oste-nit și desigur, mult regretatului autor, prof. dr. Vasile Drăguț.

Pr. prof. dr. NICOLAE NEAGA

L. Benjamin, M. Spielmann și S. Stanciu, *Izvoare și mărturii referitoare la evreii din România*, prefața de dr. Moses Rosen și cuvînt înainte de prof. univ. dr. Gh. Platon, vol. II, partea 2-a, București, 1990, 562 pp.

Acest volum de documente realizat cu ajutorul unui însemnat număr de colabo-ratori succede cele două volume precedente, anume I (-1700), II/I 1700—1750). Ele au fost recenzate în Revista Mitropoliei Bana-tului la vremea lor. (6/1986, 5/1988). Siste-mul de prezentare a documentelor a rămas neschimbat față de edițiile precedente, ele fiind publicate în limba română, ceea ce înseamnă că numeroasele acte redactate în alte limbi (în special maghiară și germană) au fost traduse de specialiști versați în această muncă. Normele de

publicare corespund standardului interna-țional. Un merit deosebit al editorilor constă în faptul că notele explicative sînt foarte ample și mai ales documentate.

Numărul documentelor incluse în volum se ridică la 330. Acestea se mai adaugă un număr de 27 materiale cuprinse în „Addenda”, datele limite fiind sec. I e.n. — 1749. Ambele părți ale lucrării sînt însoțite de indice tematic, geografic și de persoane precum și de o bibliografie cuprinzătoare. În volum figurează și numeroase ilustrații.

O mare parte a documentelor sînt ine-dite descoperite în arhivele din țară precum și în fondurile Arhivei Naționale de la Budapesta, fotocopiile lor fiind păstrate în Arhiva Federației Comunită-ților Evreiești din București. O altă parte a documentelor sînt republicate după diverse ediții, cele mai multe, de acum, rare.

Conținutul documentelor este foarte va-riat. Ele cuprind documente de profil demografic, acte care relevă viața social-economică a evreilor, relațiilor lor cu orga-nele de stat și reglementări ale statutului lor juridic. O atenție deosebită a fost acordată problemelor legate de viața comu-nitară, începînd de la construirea sinago-gilor și asigurarea slujitorilor lor.

O seamă de documente se referă la rela-țiile lor cu diverse instituții ale bisericii ortodoxe de pe ambele versante ale Car-paților. Astfel în anul 1792 Antonie, epis-copul de Roman, donează un loc de casă doctorului Moise pentru a se așeza defi-nitiv în țîrg și bineînțeles de a fi în folosul enoriașilor (doc. 258). În anul 1800 evreul Haim a adus la cunoștința autorităților un furt de odoare bisericești (nr. 326). Un interesant document emanat de la Mitro-politul Gavril al Moldovei în 1766 regle-mentează circulația mărfurilor produse de breasla ciubotarilor pe care evreii le puteau desface oriunde în afară de Iași (nr. 54). Cele mai multe acte se referă la relații economice, forurile bisericești la fel uzînd de serviciile evreilor. Astfel, în anul 1630 un oarecare Abraham din Suceava este scutit de dări deoarece era arendașul mitropoliei (Addenda III). În anul 1756 evreul Haim vinde episcopiei din Roman două „dughene” din Forșani (doc. 19). În 1780 intervine un schimb de teren în virtutea căruia Simeon din Botoșani primește de la mitropolia Moldovei un loc de casă la Suceava, pe Ulița Mare (doc. 125).

Unele documente se referă la evreii botezați, ca de exemplu Mihai Botezatu, venit de la Timișoara la București și care, în 1775, este receptat de domnitor în rîndul cetățenilor creștini, fiind scutit în consecință de obligațiile discriminatorii în vigoare față de evrei (doc. 90).

O seamă de documente se referă la evreii bănățeni. Astfel aflăm că în anul 1739 în Timișoara trăiau 211 izraeliți așchenazi și sefarzi (Addenda XXI). Un recensămint întocmit în anii 1781/82 constată la Caransebeș un număr de 13 capi de familie, în total 54 suflete. Este interesant de remarcat că patru dintre capii de familie erau meseriași, patru comercianți, unul învățător, unul în serviciul comunității, doi erau circiumari iar unul vizitui (doc. 149).

Situația evreilor din Banat nu era prea fericită. Astfel, în 1753 li se ordonă părăsirea teritoriilor de sub jurisdicția militară, inclusiv zona cetății din Timișoara, iar în 1775 în virtutea faimosului „Judenordnung” li se impune mutarea tocmai în acest sector, creîndu-se un adevărat ghetou (doc. 9, 99). Putem citi date și despre contractarea celor două sinagogi alăturate de ambele rituri din Timișoara, construite apoi între 1760—1762 (doc. 28). În 1794 se asigură loc pentru sinagoga proiectată la Sînnicolaul Mare (doc. 283).

Dintre persoanele ilustre evreiești provenite din Banat vorbește un document înedit din 1768, care conține confirmarea bănățeanului Benjamin Jehusua în funcția de rabin de Alba-Iulia, totodată șef spiritual al tuturor mozaicilor din principatul Transilvaniei (doc. 59 bis).

Nu putem încheia aceste rînduri fără să facem amintire despre două documente privind răbufnirile violente ale antisemitismului. Astfel în anul 1708 la Tîrgu-Neamț, evreii au fost învinuiți de omor ritual. Domnitorul Dimitrie Cantemir însă a poruncit o cercetare serioasă și evreii au fost absolviți de falsa acuzare (Addenda X). În anul 1791 la Pir, în Transilvania, a avut loc un caz similar ceea ce desigur s-a dovedit a fi fantezist (doc. 238). Aici am mai putea adăoga din alte surse că martorul principal al apărării a fost preotul român din localitate.

În continuare putem sublinia că volumul recenzat este un important izvor nu numai pentru istoria evreilor din România ci și pentru istoria noastră în general.

EUGEN GREUCEANU

Florin Gheorghită, *Întrebările științei*, București, 1988, 190 pp. + 31 reproduceri.

Cartea lui Florin Gheorghită „Întrebările științei”, apărută la Editura Albatros — 1988, face parte din categoria lucrărilor cu mare trecere în rîndul publicului cititor. Cum însuși titlul o recomandă, cartea la care ne referim este un pachet de întrebări, opinii și prognosticuri care vor să învingă „forța de gravitație” a limitelor imediate ale cunoașterii științifice.

Nemulțumit într-o oarecare măsură de condiția cu totul excepțională a mitului Hermes, omul zilelor noastre — ca de altfel și strămoșii lui de odinioară — încearcă să dea soluții tuturor situațiilor care scapă posibilităților de investigație cu caracter ultim. Întru acest scop, apreciatul om de știință de la noi — l-am numit pe F. Gheorghită — convoacă la masa dezbaterilor o pleiadă de cercetători din cele mai diferite domenii ale lumii științelor: matematicieni, fizicieni, chimiști, astronomi, biologi și chiar cercetători ai religiilor lumii, selectînd din „luările de cuvînt” ideile care îi motivează, argumentează și justifică opiniile personale. În acest caleidoscop al evenimentelor fascinante sînt incluse informații despre structurile limită ale materiei despre posibila existență a universurilor paralele și geneza lor, ca apoi să ne apropiem de domeniul poeziei, luînd cunoștință de sensibilitatea „ființelor verzi” — cum sînt numite sugestiv plîpînde plante — în compania simfoniilor muzicale, despre „zîmbetul cosmic” și neobișnuitele „energii cerebrale”, în final investigația căutînd puncte de sprijin într-o lume... desacralizată a mitului.

Pentru a-l lămuri îndeaproape pe cititorul nostru despre ce este vorba, în următoarele rînduri, vom prezenta pe scurt conținutul citorva capitole ale lucrării.

Capitolele „Fanteziile materiei” și „Universuri paralele” dezbate problema posibilității existenței în paralel a materiei și antimateriei și, în consecință, a universului vizibil cu dublura sa, universul invizibil. În sprijinul acestei ipoteze sînt aduse ideile unor mari cercetători — A. Einstein, R. Gott și E. Witten — care se referă, în teoriile lor științifice, la înfățișarea pe care o poate lua materia în varianta extragerii unora dintre sub-particulele care o compun (quarkuri), structura intimă, forma și volumul precum și posibilitățile de manifestare fizică rămînd aceleași!

În capitolele „Și plantele iubesc muzica”, „Creierul — un supracomputer!” și „Energii cerebrale” autorul evocă miracolul ce se petrece în lumea însuflețită a plantelor și la nivelul vieții cerebrale a omului. Astfel aflăm despre flori că „văd” spectacolul naturii și sînt sensibile — emotive chiar — la suferințele provocate „semenilor” înrudiți și a celor de altă natură, că se integrează structurilor armonice ale legilor din univers și emit sunete care se aseamănă unei forme necunoscute de dialog. Pe de altă parte, creierului omenesc i se prezintă complexitatea funcțională, ceea ce a generat și o nouă știință, „Bionica”, al cărei obiectiv constă în studierea modelelor oferite de natură în vederea adaptării lor pentru realizarea tehnicilor de vîrf, în cazul de față al calculatoarelor ultraperfecționate. După ce sînt arătate diferențele categorice existente între rapiditatea de a opera a creierului uman, care într-o secundă efectuează procese pe care cel mai perfecționat computer le poate efectua în cel puțin 100 ani (!), analistul se referă la energiile cerebrale. Aci intimitatea funcțională a encefalului devine și mai interesantă. Astfel aflăm date despre regimul de lucru al creierului, care, dacă este îmbunătățit, se constituie într-o stare tonică pentru întregul organism omenesc și poate contribui, atunci cînd apar dereglări în starea de sănătate, la însănătoșirea bolnavului. De asemenea se fac referiri la capacitatea unor înși de a putea comunica la mari distanțe în baza energiilor cerebrale (telepatie), precum și cu privire la posibilitatea unor subiecți de a descătușa forțe nemaipomenite asupra realităților înconjurătoare, în măsură să le pună în mișcare (telekinezie), fenomen capabil să dea o explicație logică și adecvată așa-zisului miracol spiritist, în cursul căruia experiatorii intră în contact de fapt cu subconștientul lor, adică cu fantezia lor proprie.

Capitolele „Milioane de explozii”, „Alchimia materiei vii” și „Demitizări” oferă informații referitoare la momentul apariției universului, la prima zi a facerii, la apariția materiei vii, cercetătorul pronunțîndu-se pentru ipoteza „panspermiei dirijate”, potrivit căreia „semenii noștri întru rațiune” din univers, aflați pe o treaptă superioară de civilizație, au

răspîndit „sămînța vieții” pe pămînt într-un trecut îndepărtat, a apoi să dezvolte pe larg un întreg evantai de ipoteze în legătură cu posibilele civilizații extraterestre care au poposit pe fața pămîntului, pentru argumentare fiind folosite diferite documente literare și arheologice — texte istorice, sacre, sculpturi, obiecte de ceramică, picturi religioase, interpretate însă contra sensului erminilor...

Un ultim capitol pe care dorim să-l rezumăm este intitulat „Concepții vechi și noi”. În cuprinsul lui, autoul recurge la observațiile științifice ale Inteligului anticității Hermes Trismegistul („cel de trei ori înțelept”), care a fost zeificat mai tîrziu datorită impresiunilor sale cunoștințe. Ceea ce frapază în scrierile învîtatului de odinioară este atenția pe care a arătat-o problemelor raportului dintre timp și spațiu și dinte energie și devenire, înțelese într-o viziune mult apropiată de cea de azi, fiind astfel un precursor al teoriei relativității și a nebănuirilor ei implicații. Cu această raportare ne aflăm în fața a două probleme deosebit de interesante: prima vizează revenirea ciclică la anumite chestiuni concepute însă, de fiecare dată, la un nivel superior de interpretare, iar a doua arată că, deși demonstrațiile moderne nu se bazează pe cunoașterea directă a textelor vechi, totuși există o punte de legătură între ideile generațiilor — „Nimic nu e noi sub soare”, zice Ecleziaștul —, fie de ordin tradițional, fie genetic.

Pornind de la critica de bînd pe care orice carte serioasă o impune, cititorul poate reconsidera observațiile autorului și să le dea o semnificație aparte.

Tainele naturii despre care vorbește întreaga carte sînt în fapt neliniștile sufletului omenesc. Pascaliană interogație „Ce ar fi universul fără bietul om?” poate intra ca element revoluționar în sinul acestor întrebări, dîndu-le sens. S-a vorbit, de pildă, despre energii cerebrale. Nu este de-a dreptul miraculos să conștăți că între energia psihică și cea existentă în lumea materială există simpatetism, cea de a doua „ascultînd” molcom de „sfatul” celei dintîi, cum este cazul barelor de metal contorsionate în urma fixării sub privirile persoanelor care posedă acele predispoziții energetice, ele preluînd și executînd „comanda” în structurile lor atomice?

Căutînd înţelesul faptelor în experienţa istorică a umanităţii, imaginea se întregeşte şi explicitează, un Francisc de Assisi sau Alexei, omul lui Dumnezeu sînt dintre cei care au reuşit să coordoneze, prin puterea spiritului, ordonat de rugăciune şi meditaţie, ieşirile din lege ale forţelor universului. Ce-i drept, nu au îndoit bare de metal — acestea sînt forme primare de extincţie a energiilor spirituale —, ci au modelat conştiinţe, au îmblinzit ferocităţile de tot felul ale sufletului vegetativ, au domolit vistiernicii naturii, uşor descumpăniţi după ce Ziditorul şi-a întors faţa de la ei... (Psalmul 103).

Printr-o cercetare a problemelor ce ţin de om şi lumea sa imediată, într-o variantă interdisciplinară, sensul adînc al tainelor poate fi altfel înţeles. Bunăoară, dincolo de „big bang” — marea explozie care se presupune că ar fi dat naştere universului în mod întîmplător — de ce să nu admitem o variantă a creaţiei în care elementul de referinţă să fie ordinea, mai ales că legităţile de tot felul sînt cele care străbat întreg cosmosul. Cît de sinceră şi umană este în această privinţă remarcă omului de ştiinţă sovietic Alexei Vorobev, citat de autor: „Studiind aceste grupe de galaxii care interacţionează (...) rămînem uimiţi de disponibilitatea inteligentă a coordonatelor respective în spaţiu. Ca şi cînd *cineva* care ar fi conştient de scopul urmărit (sublinierea noastră) — necunoscut însă de noi — a construit punţi formate în special din stele, surprinzător de adecvate scopului, cu un consum minim de materiale de construcţie...”, precum şi cuvintele cercetătorului Fred Hoyle, apreciat ca una din minţile cele mai dotate cu spirit de pătrundere în prezent şi proiectare în viitor, care, vorbind despre misterul materiei vii, subliniază următoarele: „Dacă există un principiu de bază al materiei, capabil, nu ştiu cum, să conducă structurile organice către viaţă, existenţa sa ar trebui să fie uşor de demonstrat în laboratoare. Am putea, de exemplu, să ne folosim de o piscină pentru a reprezenta supra primordiale. Să o umplem cu toate produsele chimice pe care

le avem. Să pompăm acolo gaze şi să folosim toate radiaţiile posibile. Să lăsăm experienţa să dureze un an şi apoi să vedem cîte din cele 2000 de enzime esenţiale vieţii au apărut în piscină. Vă voi da eu răspunsul... Nu veţi găsi absolut nimic, cu excepţia — poate — a unui conţinut compus din aminoacizi şi alte substanţe chimice simple (...) Dacă ar fi altfel, experienţa ar fi fost făcută de mult timp şi ar fi celebră în lumea întreagă”. La acestea vom adăuga o observaţie personală. La baza vieţii celulare stau atomii de molibden, element foarte rar întîlnit în solul şi apele planetare! Dacă nu este de aci, unde trebuie căutată originea lui? Biblia ar da o soluţie: după ce Dumnezeu l-a plămădit pe Adam din lut, a suflat asupra lui duh de viaţă...

Desigur, formele de lucru ale cercetării ştiinţifice sînt multiple. În dinamica lor, experimentele necesită un consum energetic impresionant — fizic şi psihic. Dar partitura aceasta pe care omul o interpretează din primul ceas al existenţei sale, poate suferi modificări şi nuanţări de tot felul, pentru a deveni ceea ce vrem cu toţii să fie. Un motiv de inspiraţie l-ar putea oferi şi teologia. Relaţia mitic-mistic niciunde nu este mai bine interpretată decît în cadrul acestei discipline, iar studierea ei ar putea oferi noi temeuri cunoaşterii omeneşti, ferind-o de inexactitate sau alunecări în fantasmagoric. A privi merele din grădina vecinului cînd te îndeletniceşti cu grădinăritul este o necesitate. Te arăţi interesat de duhul pămîntului, de fertilitatea lui. Iar acest prim pas îl zămisleşte pe al doilea, care te obligă să ocoleşti gardul, să baţi la poartă şi, smerit, să întrebi: Ce-ţi spun merele dumitale despre taina rodului îmbelşugat?

Ca un adagiu pe marginea lecturii cărţii, considerăm că interstiialitatea ar fi mijlocul de lucru cel mai nimerit pentru oamenii acestui sfîrşit de veac şi mileniu, mai ales că, aşa cum se anticipează, secolul următor s-ar putea să fie unul al teologiei! (C. Noica).

Preot NICOLAE MORAR

POȘTA REDACȚIEI

Adresându-ne abonaților revistei și tuturor cititorilor dorim să le reamintim încă o dată că, din motive tehnice, redacționale și de asemenea, financiare, aparițiile noastre vor fi trimestriale în loc de bilunare. În schimb ne vom strădui să îmbogățim fiecare număr așa cum se poate constata de pe acum. În același timp, urmare sugestiilor primite, renunțăm pentru moment la rubrica „Amvonul preoților” în favoarea altor rubrici, datorită publicării a destule cărți de predici și manuale de religie cuprinzând cateheze pentru vârste diferite care, toate, oferă material îndestulător pus la dispoziția slujitorilor altarului.

În ultima vreme ne-au sosit la redacție numeroase scrisori în care este denunțat prozelitismul practicat pretutindeni, nu mai puțin în părțile noastre. Redăm textul uneia din aceste scrisori al cărei autor dorește să rămână necunoscut. Iată ce a ținut el să aducă la cunoștință :

„...Mă adresez Dvs. deoarece mă simt neputincios să intervin împotriva viclenelor metode cu care m-am întâlnit în Clinica de dermato-venerice din Timișoara. Obişnuiesc să vină joia pe la orele 18,30 în sala de cursuri, a studenților de aici din clinică un grup de băieți și fete care încep să laude pe Dumnezeu în cîntări, lucru care mi-a plăcut și mie și am căutat să cînt și eu după ei dar nu prea reușeam deoarece melodia era de muzică ușoară. Cînd i-am văzut că încep să gesticuleze și cu mîna ca la balet, am rămas spectator. Nu înțelegem : vor să laude pe Dumnezeu sau după acest paravan să-și atingă alte scopuri. După cîte o cîntare — două, cei care au cîntat se așezau în bănci și ieșea în față un băiat care citea din Biblie și ne predica pe marginea a ceea ce a citit. Ne mai cerea să ne ridicăm în picioare și el se ruga pentru noi, plimbîndu-se și gesticulînd energic din mîini. Au urmat alte cîntări după care un nou vorbitor spunea printre altele că el este mîntuit și punea întrebarea : dar tu, cel care nu te-ai pocăit, cum ești ? Eu am mai auzit de oameni sfinți, am citit în Biblie, dar n-am găsit vreo persoană care să afirme despre ea însăși că este mîntuită. Tot el a invitat pe cei care sîntem bolnavi și dorim să se roage pentru noi să ieșim în față și au ieșit vreo zece persoane și la fiecare a venit unul cîte unul din acel grup, și-au pus mîinile pe capul lor și au început să se roage cu voce tare toți deodată și fiecare spunea altceva. Acest vacarm a durat cam cinci minute, după care au anunțat că și-au încheiat rugăciunea pe seara aceea și dacă cineva are întrebări poate să pună, dar în particular, lucru pe care l-am făcut și eu întrebîndu-i din care sectă fac parte ? Mi s-a răspuns că sînt interconfesionali. I-am întrebat atunci de cînd a luat ființă această sectă ? Mi s-a răspuns că de pe timpul Domnului Hristos. Din discuțiile purtate cu acești predicatori am înțeles că pentru a ajunge la viața veșnică trebuie neapărat să mă pocăiesc, adică să părăsesc Ortodoxia, chiar dacă nu trec la interconfesionali ; e bine dacă trec și la bapțiști, penticostali, adventiști sau oricare altă sectă, numai să părăsesc Ortodoxia. Le-am explicat că nu este bine să se considere pocăiți sau mîntuiți, deoarece dreptul de-a acorda această stare este rezervat doar Judecătorului Suprem. Ceea ce putem noi să facem este să căutăm să ne pocăim sau să ne mîntuim, dar nu să ne declarăm pocăiți sau mîntuiți.

Nu doresc ca acestor tineri să le fie oprită ținerea de cuvântări prin care ei cheamă oamenii să părăsească ramurile vii ale creștinismului și să se convertească la ramurile uscate ale creștinismului, deoarece așa a lăsat Dumnezeu ca în timpurile din urmă să apară mulți prooroci mincinoși. Doresc să le cadă cît mai puține victime. De aceea consider că ar fi necesar ca într-o singură carte toate cultele religioase din țara noastră să fie obligate să-și facă cunoscută geneza, cum și cînd au luat ființă. O altă propunere care o fac este ca fiecare cult religios să fie obligat să-și afișeze în loc vizibil, la lăcașul său de cult, un afiș în care să arate de cînd ființează iar cei care își pretind existența din vremuri pentru care nu pot să prezinte dovezi să fie trași la răspundere pentru ducerea în eroare a creștinilor și falsificarea istoriei, aceasta pentru ca să nu mai aibă posibilitatea să pretindă că cultul lor este cel pe care l-au înființat Sfinții Apostoli și urmașii lor, folosindu-se de acest neadevăr pentru a rătăci pe creștinii căldicei sau a-i atrage pe ateii. O altă rugăminte a mea care o am către cei care se ocupă de istoria religiilor este de a edita o broșură în care să fie descrisă foarte pe scurt cum și cînd a apărut fiecare cult religios, deoarece unii creștini ortodocși părăsesc Ortodoxia și se convertesc la diferite secte protestante crezînd acelora care le spun că respectiva sectă este înființată de Sfinții Apostoli și urmașii lor.

Ceea ce mă determină să vă scriu această scrisoare este și situația creată în Topolovățul Mare unde în 1964, cînd am venit în această comună, era o familie de protestanți, iar acum s-au înmulțit și prin venire dar și prin convertirea localnicilor din ortodocși la protestanți și aceasta a luat amploare în ultimii ani.

Nu sînt adeptul confruntării cu protestanții dar adevărul despre rădăcina lor este bine să fie cunoscut de toată lumea pentru a-l cunoaște și oile care se rup din turma dreptei credințe, pentru ca în fața Dreptului Judecător să nu fie vinovat pentru rătăcirea lor și păstorul sufletească pe care l-au avut dar l-au părăsit.

Cu nădejdea în ajutorul Celui care a adus creștinismul în lume, închei, rugîndu-l să ne păzească de viclenele uneltiri care dezbină turma dreptei credințe.

Așa cum spuneam, scrisori de acest gen primim destul de multe și ele sînt semnificative pentru reacțiile ce la trezește prozelitismul. Considerăm și noi potrivit a nu se recurge la „confruntări”, a le preveni sau înlătura, dar aceasta depinde și de preopinienții noștri, nu numai de noi. Păstrăm de altfel convingerea că pînă la urmă va prevala ecumenismul, căci e singura atitudine valabilă în raporturile intercreștine.

În nr. 9—10, septembrie-octombrie, 1990 al revistei noastre, am publicat cele „30 de capete împotriva lui Sever al Antiohiei” alcătuite de renumitul scriitor patristic Leonțiu al Bizanțului în traducerea diaconului dr. Ilie Frăcea. După imprimarea numărului de revistă respectiv, am primit — cu întîrzierea ce caracterizează din păcate majoritatea publicațiilor bisericești — numărul 4 pe iulie-august 1990 al revistei „Studii teologice” în care la paginile 41—59 se găsește exact același text căruia i-am dat și noi adăpost. Publicarea simultană a aceluiași material în două reviste diferite încalcă cele mai elementare reguli, de care însă nu ne simțim vinovați deoarece nu ne-am închipuit și n-am știut că autorul trimite deodată la mai multe reviste un text identic.

DIALOGURI ÎN UMBRA CRUCII

- Preot EMANUEL COPĂCIANU : Credința străveche în nemurirea sufletului — — — — — 119

LECTURI MORALE

- IOAN I. DIACONU : Am fost și eu în temnițele comuniste (II) — 126

CRONICA BISERICESCĂ

- Dialogul ortodox-romano-catolic. Relații între Bisericiile Ortodoxe și luterane. Consens cu privire la Sfânta Treime. Biserica Ortodoxă Sirbă dobândește un nou ierarh. Declarație semnificativă. Un român cardinal al Bisericii Romano-Catolice — 141

NOTE ȘI COMENTARII

- Document cu adinci semnificații (redacția). Pseudoliteratură apocaliptică și Manuale și metode catehetice (prot. dr. Marcu Bănescu) — — — — — 148

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului

- Biserică nouă în Lugoj. Intrări în cler. Pomenirea eroilor neamului. Moment comemorativ. Activități laudabile. Hramul schitului „Piatra Scrisă”. Praznic la Topleț. Moment duhovnicesc. Integrarea tinerilor în viața Bisericii. Societatea femeilor ortodoxe. Împărțire de prinoase. Premiere. Colaborare culturală. Trecuți la cele veșnice — — — — — 164

Episcopia Aradului, Ienopolei și Hălmagiului

- Itinerar pastoral. Conferință preoțească. Deces — — — — — 171

PREZENTĂRI BIBLIOGRAFICE

- Sf. Vasile cel Mare ; *Despre Sfântul Duh, corespondență, epistole*, trad. C. Cornițescu și T. Bodogae. București, 1988 (pr. prof. dr. Nicolae Neaga) ; pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Le genie de l'Orthodoxie*, Paris. 1985 (pr. dr. Ioan Tulcan) ; pr. prof. Isidor Todoran și pr. prof. Ioan Zăgreanu, *Teologia dogmatică*, București, 1991 (N. Neaga) ; Vasile Drăguț, *Arta creștină în România*, București, 1989 (N. Neaga) ; L. Benjamin, M. Spielmann și S. Stanciu, *Izvoare și mărturii la evreii din România*, vol. II, 2, București 1990 (Eugen Greuceanu) ; Florin Gheorghită, *Întrebările științei*, București, 1988 (pr. N. Morar) 175

- Poșta redacției — — — — — 186

